

LIBERALISMUS
V TEORII A POLITICE

LIBERÁLNÍ INSTITUT
děkuje

Velvyslanectví USA v ČR

a

CATO Institute

za podporu tohoto projektu.

LIBERALISMUS
V TEORII
A POLITICE

David Boaz

David Boaz

LIBERALISMUS V TEORII A POLITICE

Praha 2002

Překlad z anglického originálu *Libertarianism: A Primer*, The Free Press, New York, 1997.

Kniha je doplněna dodatkem *Současné texty o liberalismu*, který obsahuje stati:

Hans-Hermann Hoppe: „O omylech klasického liberalismu a budoucnosti svobody“

Frank Chodorov: „O tom, jak s tím něco udělat“

David Lipka: „Demokracie – Labutí píseň státu?“

Dan Šťastný: „Liberalismus: „posedlost trhem“?“

Josef Šíma: „Od společnosti ke státu a zpět“

Vydal:

Liberální institut

Spálená 51, 110 00 Praha 1

jako svou 43. publikaci

Český překlad: David Lipka a Adéla Mlčáková, Michal Ježek a Josef Šíma (dodatek, část 1), Josef Šíma a Dan Šťastný (dodatek, část 2),

Česká předmluva: Josef Šíma

Dodatek sestavil: Josef Šíma

Rejstřík zpracoval: David Lipka

Jazyková korektura: Ivana Mergerová, Lucie Tošnarová, Zdeněk Jankovský

Sazba a grafická úprava:

Proxima Studio s. r. o., Velehradská 19, 130 00 Praha 3

Obálka: Daniel Purmann

ISBN 80-86389-23-5

OBSAH

OBSAH

Kapitola 1 – Za hranice socialismu	7
Kapitola 2 – Kořeny Liberalismu	15
Kapitola 3 – Jaká máme práva?	53
Kapitola 4 – Důstojnost jedince	95
Kapitola 5 – Pluralismus a tolerance	107
Kapitola 6 – Právo a ústava	119
Kapitola 7 – Občanská společnost	133
Kapitola 8 – Tržní proces	157
Kapitola 9 – Co všechno znamená velká vláda	205
Kapitola 10 – Současné problémy	233
Kapitola 11 – Přežitý stát	289
Kapitola 12 – Liberální budoucnost	315

SOUČASNÉ TEXTY O LIBERALISMU

O omylech klasického liberalismu a budoucnosti svobody <i>Hans-Hermann Hoppe</i>	337
O tom, „jak s tím něco udělat“ <i>Frank Chodorov</i>	357
Demokracie – labutí píseň státu? <i>David Lipka</i>	367
Liberalismus: „posedlost trhem“? <i>Dan Šťastný</i>	393

Kapitola I

ZA HRANICE SOCIALISMU

Řada občanů České republiky s radostí přivítala konec (reálného) socialismu, systému, který stavěl lidi do pozice nesvéprávných malých dětí, o jejichž životech, majetku a volném čase rozhodoval ne zcela morální, o to však mocnější otec a matka v jednom – všudypřítomný stát. Lidé uvítali šanci stát se opět *dospělými* dospělými, a tedy plnohodnotnými jedinci, kteří jsou strůjci vlastních životů (rozhodují se) a zároveň nesou důsledky svého jednání. Všichni slušní lidé jednoduše s radostí odmítli paternalismus a uvítali svobodu. Uvítali možnost každodenně prokazovat ctnosti *své*, ale *také* možnost sledovat ctnostné (i méně ctnostné) chování druhých – jen v situaci, kdy neexistuje donucení, je možné rozpoznat, kdo se jak *skutečně* chová a jaké názory zastává. Zavrhli útlak a zvolili a vyslovili se pro svobodu a svobodný řád. Tito lidé ale chápou, že rozpadem „reálného socialismu“ proces převzetí rozhodování o *vlastním* osudu do *vlastních* rukou nekončí. Lidé, kteří poznali a (proto) odmítli podstatu socialismu, vědí, že řád může být vystavěn pouze na úctě a respektu k vlastnictví, a proto odmítají život ve společnosti, kde jedni žijí na úkor druhých (byť se tento systém již oficiálně socialismus nenazývá). Slušní lidé odmí-

tají žít ve společnosti, kde se povinně hlásí stav majetku člověka do centrálních registrů; kde je pošlapávána smluvní svoboda; kde státní úřad rozhoduje o tom, koho a za kolik může soukromý podnikatel ve svém obchodu zaměstnat; kde nelze volně nabízet vlastní služby a prodávat vlastnoručně vyrobené výrobky; kde část příjmu člověka musí být pravidelně odváděna na provoz televizního vysílání, které člověk nesleduje; kde člověk mužského pohlaví musí v období, kdy vládne největší fyzickou i duševní silou, otrocky pracovat řadu měsíců pro kýmisi určené velitele v zelených oblecích a s hvězdičkami na náramenících; a kde člověk každoročně v průměru půl roku pracuje na to, aby odvedl dávky, z nichž poté žijí statisíce úředníků a jejich posluhovačů, jimž nejen odvádí peníze, které vydělá, ale také jim musí odvádět část majetku svých mrtvých příbuzných či známých, který mu odkázali, část hodnoty vlastního majetku (domů, zahrad, polí, lesů apod.), a dokonce jim musí odevzdat k výchově své děti po dosažení 6 let věku na dobu 12 let.

Lidé prostě vědí (či cítí), že vražda, krádež a otroctví jsou špatné a zavrženíhodné jevy, které by určitě neměly existovat ve společnosti, ve které by chtěli žít. Lidé se zkrátka ztožňují s principy, na kterých staví široké spektrum autorů spadajících do obecného označení *liberálové*, přestože se tomuto označení mnozí brání (také v důsledku bezzásadové politické garnitury, jež se k liberalismu verbálně hlásí). Jaké jsou tedy hlavní zásady tohoto učení?

Mír a rovnost jako důsledky respektování vlastnictví

Jak řekl jeden z nejvýznamnějších liberálů 20. století Ludwig von Mises: „Program liberalismu ve shrnutí do jediného slova by tedy měl znít: **vlastnictví**.“ Obhajoba vlastnických práv je společnou snahou všech liberálů. Vlastnictví je

totiž nutným základem *mírové* lidské koexistence. Ve světě vzácnosti, kde všichni nemohou mít všechno, a tedy *někdo* nutně musí rozhodovat, jak s danou vzácnou věcí naloží, musí existovat společenská instituce vlastnictví, díky níž se kontroly nad věcmi nezmocňují nejsilnější násilníci, ale lidé, kteří danou věc objevili, vytvořili nebo koupili. Vlastnictví proto zajišťuje rovnost ve smyslu stejné svobody všech lidí – stejné svobody vlastnit a rozhodovat o tom, jak s vlastněnou věcí naložit. Kde není respekt k vlastnictví, neexistuje rovnost, existuje násilí a konflikt, vznikají privilegované skupiny lidí, kteří parazitují na druhých, což vede k morálnímu i ekonomickému úpadku, rozpadu společnosti a následné chudobě a barbarství. Komunismus (či reálný socialismus) byl exemplárním příkladem „systému“, který měl tyto následky. Proto také zlo, které představoval, bylo lidmi poměrně snadno identifikovatelné. Proto také důsledky pošlapávání vlastnictví byly jasně viditelné. S jeho pádem ale zlo v něm obsažené nemizí, a proto ani liberálové nemohou oslavovat vítězství.

Nutnost omezit moc státu

Stejně jako odstranění otrokářství neznamená konec existence otroctví v rámci jiných společenských systémů, nepředstavuje ani odstranění nejodpornějších a nejkřiklavějších způsobů porušování (vlastnických) práv socialismem konec bezpráví, jsou-li zachována menší bezpráví, méně viditelné privilegované skupiny a existuje-li méně organizovaného násilí. Demokracie samotná, a o to více demokracie, v níž po rozkladu socialismu žijeme, *není* totožná se svobodným řádem, přestože se nám to snaží řada bojovníků proti socialismu namluvit. Jak můžeme každý den pozorovat, v demokracii dochází k „paradoxní“ situaci, že páchané křivdy a páchaná zla dostávají „demokratickou legitimiza-

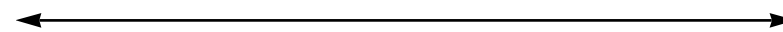
ci“ a za zla a křivdy přestávají být považovány. Ačkoli lidé cítí, že křivda byla spáchána, většinou jim v explicitním pojmenování této křivdy zabrání demokratická omezlička: „Vždyť lidé se sami dobrovolně demokraticky rozhodli!“ Tuto skutečnost si velice rychle uvědomují zastánci státní moci – včetně bývalých a současných socialistů – a stávají se halasnými zastánci demokracie. Je jim totiž jasné, že skrze demokracii se jim lépe podaří prosazovat věci, proti kterým se dříve zdvihaly vlny oprávněného odporu.

Úkol liberála se vznikem „demokratického kapitalismu“ tedy spíše teprve začíná, neboť problematika společenského uspořádání je nyní subtilnější a rozpor mezi principy svobodné společnosti a realitou zamlženější. Liberál musí i nadále stát pevně na svém – hájit principy, které zaručí mír a prosperitu. Chápe, že člověk nemůže žádným způsobem hlasování, žádným způsobem „delegování moci“ získat nějaká dodatečná práva. Člověk totiž nemůže převést ze sebe na druhého právo, které sám nemá. Co je bezprávím na úrovni jednotlivce, se nemůže hlasováním jakkoli velké skupiny lidí přeměnit na „právo“. Jinými slovy, nikdo (ani členové vlády) se netěší žádným speciálním právům. Proto opět *všichni*, kdo se hlásí k liberalismu, usilují o to, aby byla co nejvíce omezena moc státu, tj. působení privilegovaných skupin, a aby stát maximálně dbal na to, aby lidé mohli žít ve společnosti, kde se mohou všichni těšit stejné svobodě – být soukromými vlastníky.

Liberálové v politickém spektru

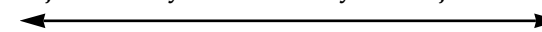
Polize liberálů mezi ostatními proudy politického myšlení bývá mnohdy zachycována velmi pochybně. Politologové si totiž zvykli používat při analýze politického myšlení pravo-levou škálu, přičemž oba extrémy se ve své podstatě stýkají a ve svých projevech jsou téměř neodlišitelné.

Komunisté Sociální demokraté Liberálové Fašisté (Nacisté)

Z takového pohledu na politické názory by téměř implicitně vyplývalo, že „pravcovější“ liberální přesvědčení je jakousi slabou formou fašismu, zatímco „umírněnější liberál“ by byl „pravcovějším komunistou“. Kam se na takto definované škále politických názorů má zařadit člověk zastávající myšlenky politické decentralizace a individuální svobody, kterému jsou jak socialisté nacionální, tak socialisté internacionální symbolem útlaku a nemravnosti? Je jeho místo někde „uprostřed“ mezi nimi vedle ortodoxních konzervativců? Na takovéto pravo-levé škále pro něj není prostor. Někteří autoři se proto uchýlili k jiné škále, která zachycuje, jakou moc vlády jednotlivé ideologie zastávají. Tato škála pak vypadá následovně:

nejméně vlády více vlády nejvíce vlády

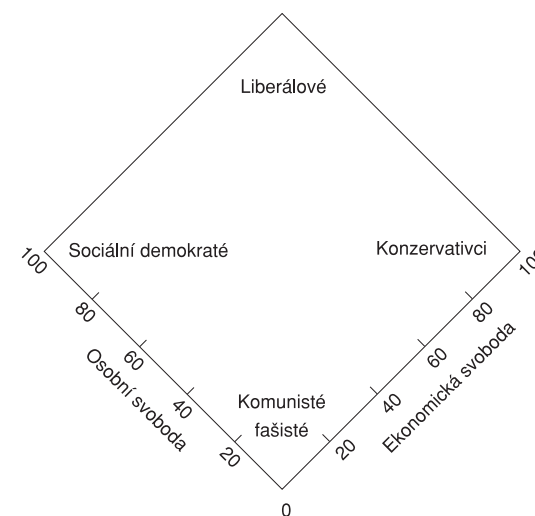
Na takovéto škále by se liberál snadno zařadil jako zastánce „nejméně vlády“. Kam ale zařadit konzervativce, který je pro menší roli státu v ekonomice, ale je pro povinnou vojenskou službu a posílení úlohy státu např. v zahraniční politice nebo v boji proti drogám? A kam umístit sociálního demokrata, který je pro silnější roli státu v ekonomice, ale je pro jeho omezení například v oblasti homosexuálních svazků? Proto někteří autoři rozšiřují analytický aparát pro monitorování politických názorů (a politických ideologií) o další rozměr. Na jedné ose zachycují *ekonomickou svobodu*, tj. stupeň zasahování státu do ryze hospodářských záležitostí, a na druhé ose měří stupeň *osobní svobody*, tj. zda jsou lidé pro *státní* (!) regulaci svobody projevu – např. regulaci internetu, regulaci šíření myšlenek – povinnou školní docházku, suverénní rozhodování člověka – např. používání či nepoužívání

bezpečností pásů v automobilech, umožnění státem nekontrolovaného nákupu léků, podstupování rizikových medicínských procedur, užívání drog, ale i možnost vlastnění zbraní, nakupování pornografických časopisů apod. Schéma takového rozdělení **typických** politických názorů, které je nyní v odborné literatuře běžné, znázorňuje následující graf.

		Zasahování státu do ekonomické svobody jednotlivce	
		Ano	Ne
Zasahování státu do osobní svobody jednotlivce	Ano	Fašisté Komunisté	Konzervativci
	Ne	Sociální demokraté	Liberálové

Tento graf nám konečně ukáže, proč mezi spojenci v boji za zvýšení moci státu (politickou centralizaci, jež může nabývat i podoby evropského superstátu) můžeme najít stoupence tak rozdílných politických názorů, např. politické koalice konzervativců a socialistů. Přes (možná více zdánlivou) rozdílnost svého přesvědčení však mají jedno společné. V jednom či druhém ohledu požadují silnější stát. Buď chtějí jako konzervativci omezení osobní svobody (povinnou školní docházku včetně výuky náboženství, regulaci internetu atd.), nebo jako sociální demokraté obhajují přerozdělování a regulaci podnikání, případně jako fašisté či komunisté obhajují obojí. Stát jim totiž pomůže zabránit, aby se společnost zbavila paternalismu a státního dirigismu a konečně se stala společností svéprávných lidí – *dospěla*. Stát jim skrze *donucení* mírumilovných lidí zajistí prostor pro jejich choutky prosadit politiky sociálního inženýrství a vytvořit ať již konzervativní, či socialistický „ideál“ člověka a společnosti. Tyto úvahy nám umožňují

měřit ekonomickou a osobní svobodu a zachytit tedy smysluplně politickou orientaci člověka – viz následující graf.

Zastánci silného státu jsou přesvědčeni, že bez hierarchicky uspořádané společnosti nelze dosáhnout společenského rozkvětu. Umělá politická (nikoli přirozená společenská) hierarchizace ale představuje ohromnou hrozbu nejen pro osud svobody obecně, ale obzvláště pro stoupence menšinových názorů, pro lidi s menšinovým vkusem, lidi, kteří chtějí vést osobitý život, jenž se neshoduje se způsoby chování většinové populace (mas).

Liberalismus je jiný. Nekonstruuje „světlé zítřky“, nereguluje, nevytváří celokontinentální kvazistátní monstra, nepředělává lidi proti jejich vůli za jejich peníze, neschovává se za většiny. Liberál nepotřebuje tajné hlasování; je hrdý na ideál, který zastává a ke kterému se hlásí, protože ví, že liberalismus *pouze* vytváří prostor – prostor pro mír a prosperitu *každého* člověka, prostor pro projevení lidských ctností a roz-

voj společenských vztahů. Liberální řád nebrání konzervativci, aby nechal ve škole vychovat své děti k víře v Boha a sám se každou neděli ani nedotkl práce; ani socialistovi, aby měl se svými souputníky výrobní prostředky ve společném vlastnictví a usiloval stát se členem plánovací komise, která bude rozhodovat o tom, za kolik si soudruzi prodají navzajem litr mléka; ani zapřisáhlému demokratovi, aby s ostatními demokraty mezi sebou hlasovali o tom, kdo bude muset kolik ze svého odvést na „společné“ věci a kdo z nich se bude těšit poslanecké imunitě. Společenské řády prosazované konzervativci, socialisty a demokraty nic takového neumožňují. Liberál má ale oči otevřené a vidí, že lidé jsou různí a mají různé „slabůstky“. Zároveň si uvědomuje, že s nimi žije v jednom světě. Proto hledá principy mírového soužití, které lidem umožní skutečně žít a těšit se z plodů jejich práce.

* * *

Kniha, kterou právě otvíráte, představuje kořeny a principy liberalismu. Ukazuje na ideové směry uvnitř tohoto bohatého myšlenkového směru a přináší objasnění podstaty liberálních reformních kroků, které mohou do naší společnosti přinést trochu více možností volby, a tedy i svobody. Po přečtení této knihy (včetně více než stostránkového dodatku, jenž byl doplněn do českého vydání a má podobu krátké čítanky textů liberálních autorů z České republiky i zahraničí) si snad každý člověk uvědomí, že svoboda je pro lidský život nepostradatelná. A to, bez čeho člověk nemůže žít, by mu mělo stát za trochu úsilí.

Josef Šíma
Liberální institut
1. září 2002

kapitola 2

KOŘENY LIBERALISMU

V určitém smyslu vždy existovaly pouze dvě politické filozofie: svoboda a moc. Buď by měli lidé mít svobodu žít svůj život tak, jak chtějí, pokud respektují stejná práva ostatních, nebo by určitá skupina lidí měla mít možnost použít moc k přinucení ostatních, aby jednali jinak, než sami chtějí. Samozřejmě není překvapením, že filozofie moci se vždy zamlouvala těm, kdo měli moc. Nazývala se různě – césarismus, orientální despotismus, teokracie, socialismus, fašismus, komunismus, monarchie, ujamaa,¹ etatismus – a zdůvodnění pro každý z těchto systémů jsou dosti rozdílná na to, aby skryla jejich podstatnou podobnost. Filozofie svobody má také mnoho jmen, ale její obhájci měli vždy jedno společné, respekt k jedinci, důvěru ve schopnost obyčejných lidí dělat rozumná rozhodnutí o jejich vlastních životech a nepřátelství vůči těm, kdo by použili násilí k získání toho, co chtějí.

První známý liberál byl pravděpodobně čínský filozof Lao-c', který žil okolo šestého století před n. l. a který je nejlépe znám jako autor *Tao-Te-t'ing*. Lao-c' radí: „Bez zákonů

¹ Půdní reforma v Tanzanii (pozn. překladatele).

či nátlaku by muži žili v harmonii.“ Tao je klasickým výrazem duševního klidu spojovaného s východní filozofií. Tao se skládá z jin a jang, tedy z jednoty protikladů. Předjímá teorii spontánního řádu naukou, že harmonie muže být dosažena konkurencí. Také radí vládcům, aby nezasahovali do života lidí.

Navzdory Lao-c'ovu příkladu liberalismus skutečně vznikl na Západě. Je to proto výhradně jen západní idea? Já si to nemyslím. Principy svobody a osobních práv jsou stejně univerzální jako principy vědy, i když většina těchto vědeckých principů byla objevena na Západě.

Prehistorie liberalismu

Oba hlavní směry západního myšlení, řecký a židovsko-křesťanský, přispěly k rozvoji svobody. Podle Starého zákona žili lidé Izraele bez krále či jiné násilné autority. Vládli si nikoli silou, ale na základě své vzájemné věrnosti k smlouvě s Bohem. Potom, jak je zaznamenáno v první knize Samuelově, přišli Židé k Samuelovi a pravili mu: „Nastol nám krále, aby nás soudil, jako je tomu u jiných národů.“ Ale když se Samuel modlil k Bohu, aby splnil jejich žádost, Bůh pravil:

„Toto budou způsoby krále, který vám bude vládnout: vezme vám syny pro své válečné vozy. A vezme vám dcery, aby se staly jeho kuchařkami. A vezme vám pole a vaše olivové sady a dá je svým služebníkům. A vezme desetinu vašeho zrna a vašich vinic a vašich ovcí. A stanete se jeho služebníky. A v ten den si budete stěžovat kvůli svému králi, kterého jste si vybrali, a v ten den vás však Pán nevyslyší.“

Třebaže lidé Izraele neuposlechli tohoto strašného varování a založili monarchii, tento příběh neustále slouží ja-

ko připomínka, že původ státu nebyl nikterak inspirován duchem božím. Boží varování zůstalo nevyslyšeno nejen ve starověkém Izraeli, ale i v moderní době. Thomas Paine je citoval v *Common Sense* [Zdravý rozum], aby připomněl Američanům, že za tři tisíce let od Samuela „těch pár dobrých králů“ nemohlo „zahladit hříšný původ“ monarchie. Velký historik svobody, Lord Acton, pokládal za samozřejmé, že všichni britští čtenáři devatenáctého století jsou s ním seznámeni a přirozeně upozorňuje na Samuelův „významný odpor“ k monarchii.“

Ačkoliv Židé nastolili krále, byli pravděpodobně prvním národem, který rozvinul ideu, že král je podřízený vyššímu zákonu. V jiných civilizacích král ztělesňoval zákon, většinou protože byl považován za božského. Židé však sdělili egyptskému faraonovi a svým králům, že král je stále jen člověk a každý člověk je souzen zákonem božím.

Přirozené právo

Pojem vyššího zákona byl také vypracován v starověkém Řecku. Dramatik Sofokles vyprávěl v pátém století před n. l. příběh Antigony, jejíž bratr Polyneikes zaútočil na Théby a padl v bitvě. Tyran Kreon rozkázal, aby za jeho zradu jeho tělo hnilo za branou, nepohřbené a neoplakávané. Antigona se vzepřela Kreonovi a pohřbila svého bratra. Když byla předvedena před Kreona, prohlásila, že zákon napsaný pouhým člověkem, i když králem, nemůže převážit „nepsané a nevyvratné boží zákony“, které existují déle, než kam sahá lidská paměť.

Představa zákona, kterému jsou podřízeni i vládcí, vytrvala a vyvíjela se v evropské civilizaci. Byla rozvinuta v římském světě stoickými filozofy, kteří dokazovali, že i když lid je vládcem, může dělat pouze to, co je správné podle přiro-

zeného zákona. Vytrvalost této stoické idey na Západě byla částečně způsobena šťastnou náhodou: stoický právník Cicero byl v pozdějších letech považován za největšího autora latinské prózy, a tak byly jeho eseje čteny vzdělanými Evropany po mnohá staletí.

Krátce po Ciceronově době byla ve známém biblickém setkání Ježíšovi položena otázka, zda by jeho přívrženci měli platit daně. „Dej císaři, co je císařovo, a Bohu to, co patří Bohu,“ odpověděl. Rozdělil tak svět na dvě sféry a objasnil, že všechny život nespadá pod kontrolu státu. Tento radikální názor se ujal v západním křesťanství, i když ne ve východní církvi, která byla naprosto ovládána státem, a kde tudíž ve společnosti nezbylo místo pro rozvoj jiných zdrojů moci.

Pluralismus

Nezávislost západní, tedy římsko-katolické církve znamenala, že v Evropě zápasily o moc dvě mocné instituce. Ani státu ani církvi se tato situace příliš nezamlouvala, ale jejich rozdělená moc umožnila volný prostor pro rozvoj otevřené společnosti a rozvoj jednotlivců. Papežové a císaři se často navzájem veřejně kritizovali, což poškozovalo legitimní postavení obou. Tento rozpor mezi státem a církvi byl vlastně ojedinělý v celém světě a vysvětluje, proč byly principy svobody prvně objeveny na Západě.

Ve čtvrtém století n. l. císař Theodosius přikázal milánskému biskupovi Svatému Ambroži, aby předal svou katedrálu říši. Svatý Ambrož pokáral císaře a prohlásil, že:

„Není nám povoleno ji vydat, ani Vašemu Veličenstvu ji obdržet. Žádným zákonem nemůžete odebrat dům soukromého muže. Myslíte si, že dům boží může být odcizen? Je prolašováno, že vše podléhá císaři, že vše je jeho. Avšak nezatěžujte své svědomí myšlenkou, že jako

císař máte právo na věci posvátné. Nevyvyšujte se, ale chcete-li déle vládnout, pak podrobte se bohu. Je psáno, Bohu vše Boží a císaři, co je císařovo.“

Císař byl donucen přijít do Ambrožova kostela a prosit o odpuštění za své špatné činy.

O staletí později se podobná pře stala v Anglii. Arcibiskup z Canterbury, Thomas Becket, obhajoval práva církve proti požadavkům Jindřicha II. Jindřich si nahlas přál, aby byl zbaven „tohoto otravného kněze“, načež čtyři jeho věrní rytíři odcvárali Becketa zavraždit. Během čtyř let se Becket stal světcem a Jindřich byl donucen jít pěšky a bos ve sněhu do Becketova kostela učinit pokání za svůj zločin a odstoupit od svých nároků.

Protože spor mezi církví a státem zabránil vzniku jakékoliv absolutní moci, zbyl prostor pro rozvoj samostatných institucí, a protože církev postrádala absolutní moc, mohly se rozvíjet nonkonformní náboženské pohledy. Trhy, spolky, přísahou vázaná bratrstva, cechy, univerzity a privilegovaná města, to vše přispělo k rozvoji pluralismu a otevřené společnosti.

Náboženská tolerance

Liberalismus je často chápán zejména jako filozofie ekonomické svobody, ale jeho skutečné historické kořeny spočívají v boji za náboženskou toleranci. První křesťané začali vyvíjet teorii tolerance, aby mohli čelit pronásledování Římské říše. Jeden z prvních byl Tertullianus, Kartaginec známý jako „otec latinské teologie“, který psal okolo roku 200 před n. l.:

„Je základním lidským právem, privilegiem přírody, že každý člověk má vyznávat víru podle svého přesvědčení.

Náboženství jednoho člověka neškodí, ani nepomáhá druhému. Určitě není cílem náboženství víru vynucovat, má nás vést svobodná víra, nikoliv násilí.“

Už tehdy se svoboda obhajuje pomocí analýzy základních či přirozených práv.

Rozšíření obchodu, různých náboženských výkladů a otevřené společnosti znamenalo, že v každé společnosti bylo více zdrojů moci, a tento pluralismus vedl k požadavkům na formální omezení vlády. Během jednoho výjimečného desetiletí byly udělány kroky k omezení a reprezentativní vládě ve třech od sebe velmi vzdálených částech Evropy. Nejznámější z nich, tedy aspoň ve Spojených státech, je podepsání Magny Charty anglickým králem Janem v městečku Runnymede. Tato listina zaručila každému svobodnému jedinci ochranu před nezákonným zasahováním do osobní svobody či majetkových práv a všem garantovala spravedlnost. Omezila také moc krále vybírat daně, zaručila církvi určitý stupeň svobody a potvrdila svobodu samosprávných měst.

Mezitím, okolo roku 1220 n. l. vytvořilo německé město Magdeburg právní systém, který kladl důraz na svobodu a samosprávu. Magdeburský právní systém byl tak široce uznáván, že byl přijat stovkami nově se utvářejících měst po celé střední Evropě. Právní případy ve střední i východní Evropě byly mnohdy postupovány magdeburským soudem.

A konečně v roce 1222 n. l. donutila maďarská nižší šlechta a měšťané krále Ondřeje II. k podepsání Zlaté buly. Ta je zprostita placení daní, udělila jim svobodu nakládat s jejich majetkem dle libosti, ochránila je před svévolným uvězněním, zajistila jim každoroční uspořádání sněmu, kde měli právo podávat stížnosti, a dokonce jim zaručila „ius resi-

stendi“ – právo postavit se na odpor králi, kdyby napadl výsady Zlaté buly.

Zásady obsažené v těchto listinách měly daleko k úplnému liberalismu, mnoho lidí z nich bylo stále vyloučeno: Magna Charta i Zlatá bula například diskriminovaly židy. Nicméně tyto listiny představují důležitý pokrok v rozvoji svobody a omezení vlády a rozšíření názoru, že osobní práva se vztahují na všechny jedince. Dokazují, že lidé v celé Evropě přemýšleli o pojmu svobody a že se vytvořily skupiny lidí připravených hájit svá práva.

Později ve třináctém století sv. Tomáš Akvinský, jeden z největších katolických teologů, spolu s dalšími filozofy vypracoval teologické argumenty pro omezení královské moci. Akvinský píše: „Král, který nedodrží své povinnosti, pozbývá nárok na oddanost lidu. Jeho sesazení není vzpourou, poněvadž on sám je vzbouřenec, kterého má národ právo sesadit. Je však lepší jeho moc omezit, aby ji nemohl zneužít.“ Teologická autorita tedy podpořila ideu, že tyran může být sesazen. Jan ze Salisbury, anglický biskup, který byl svědkem Becketovy vraždy ve dvanáctém století, i Roger Bacon, učenec ze třináctého století – které lord Acton popisuje jako nejvýznamnější autory svých období – dokonce obhajují právo na popravu tyranů, což je argument skutečně nepředstavitelný kdekoli jinde na světě.

Španělští scholastikové šestnáctého století, také známi jako salamanská škola, navázali na práci Tomáše Akvinského v oborech teologie, přirozených práv a ekonomie. Už tehdy rozebírali mnoho témat, která se později objevila v dílech Adama Smitha a rakouské ekonomické školy. Ze své pozice na salamanské univerzitě použil Francisco de Victoria pojmy individualismus a přirozená práva k odsouzení zotročení indiánů z Nového světa Španěly: „Každý indián

je člověk, a je tedy schopen dosáhnout spásy i zatracení... Pokud je osobou, tak má každý indián svobodnou vůli, a je tudíž pánem svých činů... Každý člověk má právo na svůj život a na tělesnou i duševní celistvost.“ Vitoria a jeho kolegové také vypracovali doktrínu přirozeného práva v takových oblastech jako soukromé vlastnictví, zisky, úroky a daně. Jejich díla měla vliv na Huga Grotiuse, Samuela Pufendorfa a jejich prostřednictvím na Adama Smitha a jeho skotské kolegy.

Prehistorie liberalismu vrcholí v době renesance a protestantské reformace. Znovuobjevení klasického vzdělání a humanismus, které jsou příznačné pro renesanci, se většinou považují za počátek moderního světa po středověku. Ayn Randová shrnula s vášní spisovatelky jeden náhled na renesanci, náhled racionálního, individuálního a světského liberalismu:

„Středověk byl érou mysticismu, řízenou slepou vírou a slepou oddaností k dogmatu, že víra je nadřazena rozumu. Renesance byla zejména znovuzrozením rozumu, osvobozením lidské mysli, vítězstvím racionalismu nad mysticismem – váhavé, neúplné, ale vášnivé vítězství, které směřovalo k zrození vědy, individualismu a svobody.“

Historik Ralph Raico však dokazuje, že renesance může být jako předchůdce liberalismu přeceňována; podle něho zajistily středověké výsadní listiny a nezávislé právní instituce bezpečnější základ pro svobodu než prométheovský individualismus renesance.

Reformace ještě více přispěla k rozvoji liberálních idejí. Protestantští reformátoři jako Martin Luther a Jan Kalvín nebyli nikterak liberální, ale zlomením monopolu katolické církve nechtěně podnítili prudký růst protestantských sekt, z nichž

některé – například kvakeři a baptisté – chovali liberální myšlenky. Po náboženských válkách lidé začali pochybovat o názoru, že by společnost měla vyznávat jen jednu víru. Kdysi převládalo mínění, že bez jediné náboženské a morální autority by byla společnost svědkem nekonečného růstu morálních závazků a doslova by se rozpadla na kousky. Tento hluboce konzervativní názor má dlouhou historii. Příjemnějším navazuje na Platonovu ideální společnost, kde i hudba měla být regulována. V naší době byl artikulován socialistickým spisovatelem Robertem Heilbronerem, který říká, že socialismus potřebuje „záměrné přijetí kolektivního morálního cíle“, který je „ohrožen každým odlišným názorem“. Je také obsažen v obavách obyvatel venkovského města Catlett ve státu Virginie, kteří se podělili o své starosti s postavením nového buddhistického chrámu v jejich málem městě s novináři z deníku *Washington Post*: „Věříme v jednoho pravého Boha a obávali jsme se, že takové falešné náboženství by mohlo mít vliv na naše děti.“ Naštěstí si po reformaci většina lidí všimla, že se za přítomnosti různých náboženských a morálních názorů společnost nerozpadla. Naopak se zahrnutím různosti a konkurence upevnila.

Reakce na absolutismus

Na konci šestnáctého století potřebovala církev, která byla oslabena svou vlastní korupcí a reformací, podporu státu více, nežli stát potřeboval církev. Její oslabení vytvořilo prostor pro rozmach královského absolutismu, který byl obzvláště výrazný během vlády Ludvíka XIV. ve Francii a vlády Stuartovských králů v Anglii. Monarchové začali zakládat své vlastní úřady, uvalovat nové daně, zřizovat stálá vojska a zvyšovat nároky na svou vlastní moc. S přihlédnutím k dílu Mikuláše Koperníka, který dokázal, že se planety točí kolem Slunce, dal si Ludvík XIV. jméno „král

Slunce“, protože se v jeho osobě soustřeďoval celý život Francie, a pověstně prohlásil: „*L'état c'est moi*“ [Stát jsem já]. Zakázal protestantismus a pokusil se stát hlavou katolické církve ve Francii. Během své téměř sedmdesátileté vlády nikdy nesvolal zastupitelský sněm – generální stavy. Jeho ministr financí zavedl politiku merkantilismu, podle které měl stát vést, plánovat, konstruovat a dohlížet na ekonomiku – podporovat, zakazovat, udělovat monopolní výsady, znárodňovat, stanovovat mzdy a ceny a zajišťovat kvalitu zboží.

V Anglii Stuartovští králové také usilovali o zavedení absolutní vlády. Snažili se ignorovat zvykové právo a zvýšit daně bez souhlasu anglického zastupitelského sněmu – parlamentu. Otevřená společnost a autorita parlamentu se ale osvědčila v Anglii jako trvanlivější než na evropském kontinentě a Stuartovská kampaň absolutismu byla zabrzděna během čtyřiceti let po nástupu Jakuba I. na trůn. Odpor vůči absolutismu vyvrcholil popravou Jakubova syna, Karla I., roku 1649.

Zatímco absolutismus zapouštěl své kořeny ve Francii a ve Španělsku, stalo se Nizozemsko ostrovem náboženské tolerance, svobodného obchodu a omezené ústřední vlády. Poté, co Holanďané získali na začátku sedmnáctého století nezávislost na Španělsku, vytvořili volnou konfederaci měst a provincií. Stali se tak hlavní obchodní mocí svého století a útočištěm pro uprchlíky před útlakem. Knihy a pamflety francouzských a anglických disidentů byly často vydávány v holandských městech. Jeden z uprchlíků, filozof Baruch Benedictus Spinoza, jehož židovští rodiče uprchli před katolickým pronásledováním v Portugalsku, vylíčil ve svém *Teologicko-politickém traktátu* šťastnou souhru náboženské tolerance a rozkvětu v Amsterdamu sedmnáctého století:

„Město Amsterdam sklízí ovoce svobody ve svém blahobytu a obdivu všech ostatních národů. V tomto kvetoucím státě a v tomto skvělém městě žijí lidé všech národností a vyznání v největším souladu a nemají námitek, když svěřují svůj majetek spoluobčanům. Vyznání občana není považováno za důležité: nemá vliv před soudem na zisk či ztrátu věci, a není sekta, kterou by bylo pohrdáno tak, že by její přívrženci, za předpokladu, že nikoho nepoškodí, zaplatí všem, co jim přísluší, a žijí bezúhonně, byli připraveni o ochranu úřední autority.“

Příklad holandské sociální harmonie a ekonomického pokroku inspiroval liberály v Anglii a jiných zemích.

Anglická revoluce

Anglická opozice vůči královskému absolutismu vyvolala velký intelektuální vzruch. Anglie sedmnáctého století byla svědkem prvního hnutí jasně liberálních idejí. Liberální ideje se opět vyvíjely z obhajoby náboženské tolerance. Roku 1644 John Milton vydal knihu *Areopagitica*, která obsahovala velmi silné argumenty pro svobodu víry a proti oficiálnímu udělování licencí tisku. O vztahu mezi svobodou a správným jednáním, problému, který trápí americkou politiku i dnes, Milton píše: „Svoboda je nejlepší školou ctnosti.“ O svobodě projevu píše: „Kdo kdy viděl Pravdu prohrát ve volném a otevřeném klání?“

Během mezivlády, v době po popravě Karla I. za panování Olivera Cromwella, se vedla velká intelektuální debata. Skupina známá jako levelleři začala formulovat celý soubor myšlenek, které byly později známy pod jménem liberalismus. Ukázali také, jak spolu souvisí obhajoba svobodné víry, starodávná práva Angličanů, vlastnictví sama sebe a přirozená práva. Vůdce evellerů Richard Overton dokazuje ve

slavném eseji „*An Arrow Against All Tyrants*“ [Šíp proti všem tyranům], že každý jedinec „vlastní sám sebe“, a má proto právo na život, na svobodu a na majetek. „Nikdo nemá moc ovládat má práva a svobodu, a já ji nemám vůči nikomu jinému.“

Navzdory úsilí levellerů a jiných radikálů se stuartská dynastie vrátila na trůn roku 1660 v osobě Karla II. Karel slíbil, že bude respektovat svobodu svědomí a práva vlastníků půdy, ale on i jeho bratr Jakub II. se opět snažili rozšířit královskou moc. Za slavné revoluce roku 1688 parlament nabídl korunu vnoučatům Karla I., Vilémovi a Marii z Holandska. Vilém a Marie slíbili, že budou ctít „skutečná, stará a nezpochybnitelná práva“ Angličanů, která jsou obsažena v listině základních práv z roku 1689.

Za počátek opravdového liberalismu lze považovat revoluci roku 1688. John Locke je správně považován za prvního liberála a otce moderní politické filozofie. Pokud neznáte Lockovy názory, tak opravdu nemůžete porozumět dnešnímu světu. Lockovo velké dílo *The Second Treatise of Government* [Druhé pojednání o vládě]² bylo vydáno roku 1690, ale bylo napsáno již o několik let dříve. Locke v něm vyvracel názory filozofa Sira Roberta Filmera, zastánce absolutní moci, což činilo jeho obhajobu individuálních práv a reprezentativní vlády ještě radikálnější. Locke se ptal, co je smyslem vlády? Proč ji musíme mít? Jeho odpověď byla, že lidé mají práva před vznikem vlády – nazývají se přirozená práva. Lidé utvářejí vládu, aby ochraňovala jejich práva. Bylo by to možné i bez vlády, ale vláda je účinným systémem ochrany práv. Když vláda překročí meze své role, je vzpoura lidí oprávněná. Reprezentativní vláda představuje nejlepší způsob, jak zajistit, aby

² V češtině dostupné jako *Druhé pojednání o vládě*. Svoboda, Praha, 1992.

se vláda držela svého účelu. S ohledem na filozofickou tradici, která byla částí západního myšlení po staletí, píše: „Vláda si nemůže volně dělat to, co chce... Přirozený zákon je věčným řádem všech lidí, zákonodárců i ostatních.“

Locke také jasně artikuloval ideu vlastnických práv:

„Každý člověk má vlastnictví své vlastní ‚osoby‘. Na tu nikdo nemá právo mimo něho samého. Práce jeho těla a dílo jeho rukou, můžeme říci, jsou ve vlastním smyslu jeho. Cokoli tedy vyjme ze stavu, jež příroda tomu propůjčila a v němž to ponechala, s tím smísil svou práci a k tomu připojil něco, co je jeho vlastní, tím to činí svým vlastnictvím.“

Lidé mají nezczitelné právo na život a na svobodu a osvojují si právo na dříve nevlastněný majetek, do kterého „vkládají svou práci“, například v zemědělství. Úloha vlády spočívá v ochraně „života, práv a majetku“ lidí.

Tyto Lockovy názory byly nadšeně přijaty. Evropa byla stále ještě ve spárech královského absolutismu, ale díky svým zkušenostem se Stuartovci chovali Angličané podezření ke každé formě vlády. Srdečně přijali tuto vlivnou filozofickou obhajobu přirozených práv, panství práva a práva na odpor. Samozřejmě také začali převážet ideje Locka a levellerů na lodích směřujících k Novému světu.

Liberální osmnácté století

Anglie vzkvétala pod omezenou vládou. Podobně jako Holandsko inspirovalo liberály o století dříve, začal být anglický model citován liberálními mysliteli na evropském kontinentě a nakonec i v celém světě. Začátek osvícenství spadá zhruba do roku 1720, kdy francouzský spisovatel Voltaire uprchl před francouzskou tyraní a dorazil

do Anglie. Pozoroval náboženskou toleranci, reprezentativní vládu a prospívající střední třídu. Všiml si, že obchod byl více respektován než ve Francii, kde aristokracie nad obchodníky ohrnovala nos. Také si všiml, že když lidé mají možnost svobodně obchodovat, tak jejich předsudky hrají v jejich zájmech druhotnou roli – jak je vidno v jeho slavném popisu burzy v *Letters on England* [Dopisy o Anglii]:

„Jděte na londýnskou burzu – slušnější místo než mnohý královský dvůr – a uvidíte shromážděny zástupce všech národů, aby sloužili lidstvu. Žid, mohamedán i křesťan tam spolu jednají, jako kdyby byli stejného vyznání, a nazývají bezvěrci jen ty, kdo zbankrotují. Presbyterián tu důvěřuje anabaptistovi a anglikán tu přijímá kvakerův úvěr. Po odchodu z těchto klidných a svobodných shromáždění jdou někteří do synagogy a někteří se jdou napít ...ostatní jdou s klobouky na hlavách do kostela pro božské vnuknutí, a všichni jsou spokojeni.“

Osmnácté století bylo významným stoletím pro liberální myšlenky. Lockovy ideje byly rozpracovány mnoha spisovateli, zejména Johnem Trenchardem a Tomasem Gordonem, kteří napsali sérii novinových esejů pod jménem „Cato“, podle Catona mladšího, obránce římské republiky proti rozpínající se moci Julia Caesara. Tyto eseje, které odsuzovaly vládu za stálé porušování práv Angličanů, se proslavily jako *Cato's Letters* [Catonovy dopisy]. (Jména připomínající Římskou říši byla populární mezi spisovateli osmnáctého století; porovnejte s *Federalist Papers* [Listy federalistů]³, které byly podepsány „Publius“.) Ve Francii vypracovali fyziokraté

³ V češtině dostupné jako *Listy federalistů*. Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc, 1994.

moderní ekonomickou vědu. Jejich pojmenování je odvozeno z řeckých výrazů *physis* (příroda) a *kratos* (řád); prosazovali řád přírody, což znamenalo, že přirozené zákony podobné fyzikálním zákonům řídí společnost a tvorbu blahobytu. Nejlepším způsobem, jak zvýšit zásobu reálného zboží, je povolení svobodného obchodu nezatěžovaného monopoly, cechovními překážkami a vysokými daněmi. Nepřítomnost násilných omezení vytvoří harmonii a hojnost. Právě z této doby pochází slavné liberální zvolání „laissez faire.“ Podle jedné legendy se Ludvík XV. jednou zeptal skupiny obchodníků: „Jak vám mohu pomoci?“ Odpověděli: „Laissez-nous faire, laissez-nous passer. Le monde va de lui-même.“ (Nechte nás jednat, nechte nás na pokoji. Svět běží sám.)

Mezi vůdci fyziokratů byli François Quesnay a Pierre Du Pont de Nemours, který prchnul před francouzskou revolucí a dorazil do Ameriky, kde jeho syn založil malý obchod ve státě Delaware. Spolupracovník fyziokratů A. R. J. Turgot byl významný ekonom, kterého Ludvík XVI. jmenoval ministrem financí. Ludvík XVI. byl „osvícený despota“, který chtěl ulehčit francouzskému lidu od státu – a třeba i vytvořit více zdanitelného bohatství, vzhledem k tomu, že fyziokraté poukazovali: „Chudí rolníci, chudé království; chudé království, chudý král.“ Turgot vydal šest ediktů o zrušení cechů (ze kterých se staly zkostrnatělé monopoly), zrušení domácích daní a nucených prací (*corvée*) a o zavedení tolerance vůči protestantům. Narazil však na tuhý odpor a v roce 1776 byl odstraněn. S ním, říká Ralph Raico, „odešla poslední naděje pro francouzskou monarchii“, která se skutečně o třicet let později propadla do víru revoluce.

V dějinách je známější francouzské osvícenství, ale významné osvícenství se také uskutečnilo ve Skotsku. Skotové již dlouho nelibě nesli anglickou nadvládu, mnoho trpěli

anglickým merkantilismem a během jednoho století dosáhli vyšší gramotnosti a lepších škol než Angličané. Byli dobře připraveni k rozvinutí liberálních idejí (a k ovládnutí anglického intelektuálního života po celé století). Mezi učence skotského osvícení patřil Adam Ferguson, autor *Essay on the History of Civil Society* [Esej o historii občanské společnosti], který stvořil koncept „výsledek lidské činnosti, ale nikoli lidského záměru“, inspirující budoucí teoretiky spontánního řádu; Francis Hutcheson, který předjímal utilitaristy svým názorem „co největší dobro pro co největší množství“; a Dugald Stewart, jehož *Philosophy of the Human Mind* [Filozofie lidské mysli] byla populární na prvních amerických univerzitách. Nejprřednějšími představiteli však byli David Hume a jeho přítel Adam Smith.

Hume byl filozof, ekonom a historik v době, než univerzitní aristokracie rozhodla, že vědomost musí být rozdělena do oddělených kategorií. Dnešní studenti nejlépe znají jeho filozofický skepticismus, ale pomohl také rozvinout naše moderní chápání produktivity a prospěšnosti svobodného trhu. Obhajoval vlastnictví a smluvní svobodu, svobodné bankovníctví a spontánní řád svobodné společnosti. V argumentech proti merkantilistické doktríně obchodní bilance poukázal, že každý těží z blahobytu ostatních i blahobytu lidí z jiných zemí.

Adam Smith byl spolu s Johnem Lockem dalším z otců liberalismu. A jelikož žijeme v liberálním světě, mohou být Locke a Smith považováni za architekty moderního světa. V *Theory of Moral Sentiments* [Teorie mravního citění]⁴ Smith rozlišuje mezi dvěma druhy chování, soukromým zájmem a dobročinností. Mnoho kritiků zastává názor, že Adam Smith, ekonomové obecně či liberálové věří, že veškeré jed-

⁴ V češtině vydá Liberální institut v roce 2003.

nání je motivováno soukromým zájmem. Ve své první významné knize Adam Smith však jasně dokazuje, že to tak není. Je samozřejmé, že lidé někdy jednají dobročinně, a společnost by měla takovéto jednání podporovat. Také však poukazuje, že kdyby to bylo nutné, tak by společnost mohla existovat bez dobročinnosti přesahující rodinné záležitosti. Lidé by stále měli co jíst, hospodářství by fungovalo, věda by se vyvíjela. Společnost však nemůže existovat bez spravedlnosti, což znamená bez ochrany práv lidského života, svobody a vlastnictví. Spravedlnost tudíž musí být první starostí státu.

V jeho známější knize *The Wealth of Nations* [Bohatství národů]⁵, Smith položil základy pro moderní ekonomickou vědu. Říkal, že popisuje „jednoduchý systém přirozené svobody.“ V dnešní době bychom řekli, že kapitalismus je to, co nastane, když je lidem ponechána volnost. Smith ukázal, jak jsou lidé, když vyrábějí a obchodují ve svém vlastním zájmu, vedeni „neviditelnou rukou“ k prospěchu jiných. K tomu, aby našel zaměstnání nebo prodal něco za peníze, potřebuje každý člověk vymyslet, co by ostatní chtěli mít. Dobročinnost je důležitá, ale to, „že se můžeme naobědvat, není z dobré vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů.“ Svobodný trh tedy umožňuje více lidem uspokojit jejich přání a dosáhnout vyšší životní úrovně než v jakémkoliv jiném společenském systému.

Smithův nejdůležitější příspěvek k liberální teorii je vypracování myšlenky spontánního řádu. Mnohokrát slyšíme, že existuje rozpor mezi svobodou a řádem, a tento názor vypadá logicky. Smith ale zdůrazňuje, dokonaleji než fyziokraté a jiní predešlí myslitelé, že řád v lidských záležitostech

⁵ V češtině dostupné jako *Bohatství národů*. Liberální institut, Praha, 2001.

vzniká spontánně. Když se lidé mohou mezi sebou volně stýkat a jejich práva na svobodu a vlastnictví jsou chráněna, pak se řád objeví bez centrálního řízení. Tržní ekonomika je jednou z forem spontánního řádu; stovky či tisíce – nebo dnes i miliardy – lidí vstupují na trh s úmyslem vyprodukovat více zboží, najít lepší zaměstnání nebo vydělat víc peněz pro sebe a svou rodinu. Nejsou vedeni žádnou centrální autoritou ani biologickým instinktem, který nutí včely vyrábět med, ale přesto jen výrobou a obchodem vytvářejí bohatství pro sebe i jiné.

Trh nezahrnuje veškeré formy spontánního řádu. Představte si jazyk. Nikdo si nesesl a nevymyslel anglický jazyk, aby jej pak naučil první Angličany. Jazyk vznikl a měnil se přirozeně, spontánně, v závislosti na lidských potřebách. Také uvažte právo. Dnes považujeme právo za něco, co je schváleno parlamentem, ale zvykové právo se rozvinulo dlouho před tím, než se je nějaký král či zákonodárný sbor snažil zapsat. Když se dva lidé přeli, tak požádali jiného, aby plnil úkol soudce. Někdy byly k případům svolány poroty. Soudci a poroty neměli za úkol „tvořit“ zákon; spíše se snažili zákon „najít“, ptát se, jaký je obvyklý postup nebo jak bylo rozhodnuto v podobných případech. Zákonný řád se tedy vyvíjel s každým dalším případem. Peníze jsou dalším výtvořem spontánního řádu, vznikly přirozeně, když lidé potřebovali něco k usnadnění obchodu. F. A. Hayek napsal: „Kdyby bylo právo úmyslně naplánováno, tak by si zasloužilo místo mezi nejvýznamnějšími lidskými vynálezy. Ale bylo vynalezeno jednou myslí právě tak málo jako řeč či peníze či většina činností a zvyklostí, na nichž společnost závisí.“ Právo, řeč, peníze, trhy – nejdůležitější instituce lidské společnosti – vznikly spontánně.

Smithovo systematické zpracování principu spontánního řádu v podstatě doplnilo zásadní principy liberalismu. Tyto

zásadní principy zahrnují ideu vyššího či přirozeného zákona, důstojnosti jednotlivce, přirozených práv na svobodu a na vlastnictví, a sociální teorii spontánního řádu. Mnoho specifitějších idejí vyplývá z těchto podstat: individuální svoboda, omezená a reprezentativní vláda, svobodný trh. Jejich objevení trvalo dlouhou dobu, ale ještě bylo nezbytné za ně bojovat.

Vznik liberálního světa

Podobně jako anglická revoluce byla i doba vrcholící americkou revolucí svědkem významné ideologické debaty. Amerika osmnáctého století byla ovládána liberálními idejemi ještě více než anglický svět století sedmnáctého. Dokonce bychom mohli říci, že v Americe doopravdy neexistovaly žádné neliberální ideje; vyskytovali se pouze konzervativní liberálové, kteří naléhali, aby Američané nadále pokojně žádali o svá práva jako Angličané, a radikální liberálové, kteří postupně zavrhl i konstituční monarchii a požadovali nezávislost. Nejostřejší z radikálních liberálů byl Thomas Paine. Paina bychom mohli nazvat vnějším agitátorem, cestujícím misionářem svobody. Narodil se v Anglii, jel do Ameriky pomoci provést revoluci, a když bylo jeho dílo hotovo, přeplul zase Atlantik, aby pomohl Francouzům s jejich revolucí.

Společnost versus vláda

Painův důležitý příspěvek k revoluci byl jeho pamflet *Common Sense* [Zdravý rozum], jehož bylo v zemi se třemi miliony obyvatel prodáno na sto tisíc výtisků během několika měsíců. Každý jej četl; ti, kteří neuměli číst, jej slyšeli předčítaný v hospodách a účastnili se debat nad myšlenkami v něm obsaženými. *Common Sense* nebyl pouze požadavkem na nezávislost. Poskytoval radikálně liberální teorii ospravedlňující přirozená práva a nezávislosti. Paine začal

tím, že rozlišil společnost a vládu: „Společnost je stvořena našimi potřebami a vláda naší špatností... Společnost je v každém stavu požehnaním, ale vláda je i ve svém nejlepším stavu nutným zlem; ve svém nejhorším stavu je zlem nesnesitelným.“ Pokračuje odsouzením původu monarchie: „Kdybychom mohli odhrnout tmavý závoj času... zvěděli bychom, že první král nebyl nic lepšího než vůdčí lotr nějaké tlupy, jehož divoké způsoby či znamenitost důvtipu mu získaly titul náčelníka lupičů.“

V *Common Sense* a svých pozdějších spisech Paine vypracoval ideu, že občanská společnost existuje dříve než vláda a že lidé mohou pokojně spolupracovat na vytvoření spontánního řádu. Jeho víra v spontánní řád byla upevněna, když viděl, že společnost nadále funguje i po vyhnání koloniální správy z amerických měst a kolonií. Ve svých spisech dovedně spojil normativní teorii individuálních práv s pozitivní analýzou spontánního řádu.

Ani *Common Sense* ani *Wealth of Nations* nebyly jediné kroky v boji za svobodu roku 1776. Možná žádný z nich nebyl nejdůležitější událostí tohoto vynikajícího roku, neboť v témž roce americké kolonie uveřejnily svou Deklaraci nezávislosti, pravděpodobně nejznamenitější dílo liberální literatury v dějinách. Výmluvná slova Thomase Jeffersona vyhlášovala celému světu liberální vizi Američanů:

„Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí. Že k zajištění těchto práv se ustavují mezi lidmi vlády, odvozující svoji oprávněnou moc ze souhlasu těch, jimž vládou. Že kdykoli počne být některá vláda těmto cílům na překážku, má lid právo ji změnit nebo zrušit.“

Vliv levellerů a Johna Locka je zde zřetelný. Jefferson stručně vyjádřil tři body: lidé mají přirozená práva, úkolem vlády je tato práva chránit, a když vláda překročí hranice svých povinností, tak mají lidé právo ji „změnit či zrušit“. Za svou dovednost ve vyjádření liberálních myšlenek a za svou doživotní roli v liberální revoluci byl Jefferson označen Georgem F. Willem jako „muž tisíciletí“. Jsem dalek toho se s ním přit. Ale měl bych poznamenat, že v Deklaraci nezávislosti nepřišel Jefferson s ničím novým. John Adams, který byl možná rozmrzelý nad pozorností věnovanou Jeffersonovi, později prohlásil, že „v Deklaraci není idea, která by nebyla otřepána v Kongresu dva roky předtím“. Jefferson sám řekl, že i když při jejím psaní „neměl za vzor žádnou knihu ani leták“, nebylo jeho cílem „nalézt nové principy či argumenty“, ale vyjádřit „americké smýšlení“. Říká, že ideje v deklaraci byly „míněním doby, vyjádřeny buď v rozmluvách, v dopisech, ve vydaných eseích či v základních knihách obecných práv“. Triumf liberálních myšlenek ve Spojených státech byl ohromující.

Omezení vlády

Po svém vojenském vítězství se nezávislí Američané pustili do uskutečňování idejí, které angličtí liberálové vypracovali v osmnáctém století. Významný historik Bernard Bailyn z *Harvard University* píše roku 1973 ve svém eseji *The Central Themes of the American Revolution* [Ústřední témata americké revoluce], že se v ní:

„Uskutečnila důležitá témata radikálního liberalismu osmnáctého století. Prvním je mínění, že moc je zlo – nezbytnost možná, ale nezbytnost zlá; že je nekonečně úplatná; a že musí být kontrolována a omezena všemi možnými způsoby, které jsou slučitelné s minimem ob-

čanského řádu. Psané ústavy; rozdělení moci; listiny práv; omezení exekutivy, zákonodárných sborů a soudů; omezení práva na násilí a na vyhlášení války – to vše vyjadřuje hlubokou nedůvěru v moc, která leží v jádru ideologie americké revoluce a která s námi zůstává jako její trvalý odkaz.“

Ústava Spojených států je postavena na ideách obsažených v Deklaraci s cílem zavést vládu vhodnou pro svobodné lidi. Je založena na principu, že jednotlivci mají přirozená práva, která předcházejí ustavení vlády, a že všechna moc je vládě postoupena jednotlivci na ochranu těchto práv. Na základě této myšlenky nezaložili autoři ústavy ani monarchii ani neomezenou demokracii, tedy vládu plné moci omezenou jen lidovou volbou. Místo toho opatrně vyjmenovali (v článku I, část 8) všechny pravomoci, které náleží federální vládě. Ústava, jejíž nejvýznamnější teoretik a autor byl Jeffersonův přítel James Madison, byla vsutku revoluční, protože ustanovila vládu *delegované, vyjmenované* a tudíž *omezené moci*.

Když byla prvně navrhována myšlenka sepsat listinu základních práv, mnoho z autorů ústavy odvětilo, že je nepotřebná, protože vyjmenovaná moc vlády byla tak omezena, že by vláda nebyla schopna porušit individuální práva. Nakonec bylo rozhodnuto připojit listinu základních práv, slovy Madisona „pro větší opatrnost“. Po vyjmenování určitých práv v prvních osmi dodatcích přidal první Kongres ještě dva další, které shrnuly celou strukturu federální vlády tak, jak byla ustavena: devátý dodatek zajišťuje, že „vyjmenování určitých práv v ústavě by nemělo být vyloženo tak, aby popřelo či podcenilo jiná práva občanů“. Desátý dodatek stanoví, že „Moc, která není delegována Spojeným státům ústavou, ani zakázána stá-

tům, je vyhrazena jednotlivým státům nebo občanům“. Opět se jedná o fundamentální zásady liberalismu: lidé vlastní práva před tím, než utvoří vládu, a ponechávají si všechna práva, která výslovně nepostoupili vládě; vlády jednotlivých států pak nemají žádnou moc, která jim není v ústavě výslovně udělena.

Ve Spojených státech i v Evropě bylo století po americké revoluci významné rozšířením liberalismu. Psané ústavy a listiny základních práv ochraňovaly svobodu a ručily za zákonný řád. Cechy a monopoly byly z větší části odstraněny a všechna povolání se otevřela konkurenci na základě výkonnosti. Svoboda projevu a víry se rozšířila, vlastnictví bylo lépe chráněno a mezinárodní obchod uvolněn.

Občanská práva

Individualismus, přirozená práva a volné trhy logicky šly k agitaci pro rozšíření občanských a politických práv pro ty, jejichž svoboda a taktéž i moc byla omezena – například pro otroky, nevolníky a ženy. První světová společnost proti otroctví byla založena roku 1775 ve Filadelfii, a otroctví a nevolnictví bylo zrušeno v západním světě během jednoho století.

V průběhu debaty v britském parlamentu o nápadu odškodnit otrokáře za ztrátu jejich „vlastnictví“ odpověděl liberál Benjamin Pearson, že si „myslel, že to jsou otroci, kdo by měli být odškodněni“. Roku 1775 vydal deník Thomase Paina *Pennsylvania Journal* strhující obhajobu práv žen. Roku 1792 vydala Painova přítelkyně Mary Wollstonecraftová *A Vindication of the Rights of Woman* [Ospravedlnění ženských práv]. První feministická konference ve Spojených státech se konala roku 1848, když se ženy začaly domáhat práv, která bílí muži požadovali roku 1776, a která začínala být vyžadována i pro černé muže. Slovy

anglického historika Henryho Sumner Maina, společnost stavovská se ve světě měnila na společnost smluvní.

Liberálové se také vypořádali se stále přítomným duchem války. V Anglii Richard Cobden a John Bright neustále dokazovali, že volný obchod by pokojně spojil lidi různých národů a snížil by tak pravděpodobnost války. Nová omezení vlády a větší veřejná nedůvěra vůči vládcům ztížila politickým vůdcům možnost plést se do zahraničních věcí a vyhlášovat válku. Po zmatku Francouzské revoluce a po konečné porážce Napoleona roku 1815, s výjimkou Krymské války a válek za národní sjednocení, si většina Evropanů užívala po celé století míru a pokroku.

Výsledky liberalismu

Osvobození lidské tvořivosti mělo za následek ohromující vědecký a materiální pokrok. Časopis *Nation*, který byl tenkrát opravdu liberální, při ohlédnutí se zpět v roce 1900 napsal: „Osvobození od nesnesitelné všetečnosti vlád se lidé vrhli na svůj přirozený úkol, tedy na vylepšování své situace, a báječné výsledky tohoto snažení nás dnes obklopují.“ Technologické pokroky liberálního devatenáctého století jsou nespočítatelné: parní stroj, železnice, telegraf, telefon, elektrina a spalovací motor. Díky akumulaci kapitálu a „zázraku složeného úrokování“ se davy lidí v Evropě a Americe osvobodily od úporné dřiny, která byla odnepaměti normálním stavem lidstva. Snížila se úmrtnost kojenců a délka života se nevídaně zvýšila. Člověk, který by se roku 1800 ohlížel nazpět, by viděl svět, který se málo změnil po celá tisíciletí; roku 1900 byl svět k nepoznání.

Liberální myšlenky pokračovaly ve svém vývoji během devatenáctého století. Jeremy Bentham předložil teorii utilitarianismu, která zastávala názor, že vláda by měla podporovat „největší užitek pro největší množství“. I když byly je-

ho filozofické důvody odlišné od důvodů teoretiků přirozených práv, dospěl ke stejnému názoru na omezenou vládu a volný trh. Alexis de Tocqueville přijel do Ameriky pozorovat, jak funguje svobodná společnost, a publikoval své brilantní postřehy v *Democracy in America* [Demokracie v Americe]⁶ v údobí mezi 1834 a 1840. John Stuart Mill vydal *On Liberty* [O svobodě]⁷, vlivný argument pro individuální svobodu, roku 1859. V roce 1851 dokončil Herbert Spencer, veliký učenec, jehož dílo je nespravedlivě zanedbáváno a mnohdy nesprávně vykládáno, knihu *Social Statics* [Sociální statika], ve které vyložil svůj „zákon rovné svobody“, raný a výslovný to výraz moderního liberálního kréda. Spencerův princip spočíval v tom, že „každý člověk smí vyžadovat plnou svobodu k využití svých schopností, která je slučitelná se stejnou svobodou všech ostatních“. Spencer poznamenal, že „zákon rovné svobody se vztahuje na celé lidské plémě – ženské i mužské“. Také rozšířil klasickou liberální kritiku války a rozlišil dva druhy společnosti: průmyslovou společnost, kde lidé vyrábí a obchodují ve svobodné společnosti, a vojenskou společnost, ve které převládá válka a vláda řídí životy svých poddaných dle svých vlastních zájmů.

Ve svém zlatém věku dalo Německo světu množství významných liberálních spisovatelů, jako byli Goethe a Schiller, a přispělo liberální filozofii myšlenkami filozofů a učenců, jako byli Immanuel Kant a Wilhelm von Humboldt. Kant kladl důraz na individuální samosprávu a pokusil se založit individuální práva a svobodu na požadavcích rozumu. Požadoval „legální ústavu, která by každému zajistila jeho práva v mezích zákona tak, aby každý měl volnost usilovat o své štěstí, jak po-

⁶ V češtině dostupné jako *Demokracie v Americe. Lidové noviny, Praha, 1992.*

⁷ V češtině dostupné jako *O svobodě. Otto, Praha, 1913. Ve slovenštině dostupné jako O slobode. IRIS, Bratislava, 1995.*

kládá za vhodné, pokud neporuší svobodu a práva svých spoluobčanů“. Humboldtovo klasické dílo *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen* [Úvahy o snaze vymezit hranice působnosti států], které mělo silný vliv na Millovo dílo *On Liberty*, dokazuje, že plný rozkvět jednotlivce vyžaduje nejenom svobodu, ale i „rozmanitost situací“, což znamená, že by lidé měli mít k dispozici široký výběr životních uspořádání a poměrů – moderními slovy alternativní způsoby života – které by mohli stále zkoušet a hodnotit. Na začátku století byl ve Francii i na evropském kontinentě nejznámějším liberálem Benjamin Constant. Jeho současník o něm řekl, že „miloval svobodu tak, jako jiní milují moc“. Podobně jako Humboldt považoval svobodu za systém, ve kterém mohou lidé nejlépe objevit a vyvinout svou osobnost a zájmy. V důležité esejí porovnává význam svobody ve starověkých republikách – rovnoprávnou účast na veřejném životě – s moderním významem svobody: se svobodou projevu, tisku, vlastnictví, obchodu a sledování soukromých zájmů. Spisovatelka Madame de Staël, spolupracovnice Constanta, je pravděpodobně nejlépe známá pro svůj výrok: „Svoboda je stará, despotismus je nový“, ve kterém naráží na pokus královských absolutistů odstranit tvrdě vydobyté výsady ze středověku.

Další francouzský liberál, Frédéric Bastiat, sloužil v parlamentu jako horlivý zastávce volného trhu a napsal celou řadu vtípných a trefných esejů, ve kterých napadal stát a všechnu jeho činnost. Jeho poslední esej *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas* [Co je vidět a co není vidět]⁸ objasnil, že vše, co vláda činí – stavby mostů, podporu umění, výplatu důchodů – má zřejmé následky. Peníze obíhají, pracovní místa jsou vytvářena a lidé si myslí, že vláda vyvolala ekonomický růst. Úkolem ekonomů je rozpoznat to, co není lehce vidět – nepostavené domy,

⁸ V češtině dostupné jako *Co je vidět a co není vidět*. Liberální institut, Praha, 1998.

nekoupené šaty, nevytvořená pracovní místa – z důvodu, že peníze byly odejmuty ve formě daní těm, kteří by je utratili podle svého. V knížce *La Loi* [Zákon]⁹ napadá pojem „legálního loupění“, kterým lidé využívají vládu, aby si přivlastnili to, co jiní vyprodukovali. V esejí *Pétition des Fabricants de Chandelles, Bougies, Lampes, Chandeliers, Réverbères, Mouchettes, Éteignoirs, et des Producteurs de Suif, Huile, Résine, Alcool, et généralement de tout ce qui concerne l'Éclairage* [Petice výrobců svíček proti konkurenci slunce, atd.]¹⁰ se vydává za výrobce svíček, kteří vyžadují, aby parlament zakázal slunce, které způsobuje, že lidé nepotřebují svíčky ve dne. Vysmívá se tak francouzským průmyslníkům, kteří požadovali ochranu před konkurencí; je to ranné vyvrácení antidumpingových zákonů.

Ve Spojených státech bylo hnutí za zrušení otroctví (abolitionismus) přirozeně vedeno liberály. Vůdci hnutí nazývali otroctví „krádeží člověka“, protože popíralo vlastnictví sama sebe a tak vlastně odcizovalo člověku jeho osobnost. Jejich argumenty se shodovaly s argumenty levellerů a Johna Locka. William Lloyd Garrison napsal, že jeho cílem není pouze zrušení otroctví, ale „osvobození celé naší rasy od lidské nadvlády, od osobního vazalství, od vlády krutého násilí“. Jiný abolicionista, Lysander Spooner¹¹, postoupil od argumentu přirozených práv k závěru, že podle žádné smlouvy, ani ústavy, kterou osobně nepodepsal, nemůže být nikdo nucen, aby se vzdal kteréhokoli ze svých přirozených práv. Frederick Douglass také zakládá své argumenty proti otroctví na myšlenkách klasického liberalismu: vlastnictví sama sebe a přirozených práv.

⁹ V češtině dostupné jako *Zákon*. Academia, Praha, 1991.

¹⁰ V češtině dostupné jako součást knihy *Co je vidět a co není vidět*. Liberální institut, Praha, 1998.

¹¹ V češtině lze nalézt hlubší rozpracování této tematiky v *Šíma, Josef (ed.): Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, Praha, 1999.

Úpadek liberalismu

Ke konci devatenáctého století začal být klasický liberalismus vytlačován novými druhy kolektivismu a státní moci. Jestliže byl liberalismus tak úspěšný, že osvobodil velkou masu lidstva od drtivé tíhy státu a rozpoutal nevídané zvýšení životní úrovně – tak co se stalo? Tato otázka trápí liberály 20. století.

Jedním z problémů je, že liberálové zlenošili; zapomněli na Jeffersonovu výstrahu, že „věčná ostražitost je cenou svobody“. Představovali si totiž, že očividná společenská harmonie a blahobyt způsobený liberalismem je dostatečným důvodem, aby nikdo nechtěl obnovit starý řád. Někteří liberální intelektuálové vzbudili dojem, že liberalismus je uzavřený systém, kde už nezbývá nic zajímavého na práci. Objevil se socialismus s úplně novou teorií a zvláště marxismus přivábil mnoho mladších intelektuálů.

Je také možné, že lidé zapomněli, jak těžké je utvořit společnost hojnosti. Američané a Britové narození v druhé polovině devatenáctého století vstoupili do světa rychle se zlepšující technologie, vzrůstajícího bohatství a životní úrovně; nebylo jim proto jasné, že svět takový vždy nebyl. I ti, kteří chápali, že svět je velmi odlišný, si mysleli, že starý problém chudoby byl navždy vyřešen. Nebylo již důležité zachovávat společenské instituce, které jej vyřešily.

Souvisejícím problémem bylo oddělení problému výroby od problému rozdělování. Ve světě hojnosti začali lidé brát výrobu jako samozřejmost a začali diskutovat o „problému rozdělování“. Slavný filozof Friedrich Hayek mi v jednom rozhovoru řekl:

„Jsem osobně přesvědčen, že důvodem, proč se intelektuálové, speciálně v anglicky mluvících zemích, obrátili k socialismu, je muž, který je považován za hrdinu klasického liberalismu, John Stuart Mill. Když ve své slavné

učebnici Principles of Political Economy [Principy politické ekonomie], která vyšla roku 1848 a která byla po desetiletí nejčtenější ve svém oboru, přechází od teorie výroby k teorii rozdělování, prohlašuje: „Jestliže už je všechno zboží tu, tak si s ním lidstvo, jednotlivě nebo kolektivně, může nakládat, jak chce.“ Kdyby tohle byla pravda, tak bych přiznal, že je morální povinností ho spravedlivě rozdělit. Ale pravda to není, protože kdybychom s vyrobenou produkcí nakládali, jak by se nám zlíbilo, tak by žádné nové výrobky už lidé nikdy znovu nevyrobili.“

Ostatně, bylo to poprvé v historii, kdy lidé začali pochybovat o snesitelnosti chudoby. Před průmyslovou revolucí byl každý chudý, nebyl tu žádný „problém“. Až když většina lidí zbohatla – v porovnání s minulostí – tak se lidé začali divit, proč jsou někteří stále ještě chudí. Charles Dickens pak nařikal nad dětskou prací, která umožňovala přežít těm dětem, které by v dřívějších dobách zemřely, jako většina dětí odnepaměti; a Karel Marx nabídl vizi světa dokonalé svobody a hojnosti.

Benthamův a Millův utilitaristický důraz na „největší užitek pro největší množství“ způsobil, že někteří učenci začali pochybovat o potřebě omezené vlády a ochraně individuálních práv. Jestliže cílem všeho je vytváření co největšího blahobytu a štěstí, tak proč na to jít oklikou? Proč se nezaměřit přímo na ekonomický růst a rozšiřování prosperity? Lidé opět zapomněli na pojem spontánního řádu, vyloučili problém výroby a vymysleli plány, jak řídit hospodářství v politicky daném směru.

Samozřejmě nesmíme opominout starou lidskou touhu ovládat druhé. Někteří zapomněli na zdroj ekonomického pokroku, někteří nařikali nad rozvratem rodiny a společnosti, který přinesla svoboda a blahobyt, a někteří opravdu věřili, že

marxismus umožní, aby každý prospíval a byl svobodný bez nutnosti práce v ďábelských továrnách. Ale mnoho jiných využilo těchto názorů k získání moci. Jestliže ti, kdo usilovali o moc, už nedokázali přesvědčit lidi, aby předali svou svobodu a vlastnictví, argumenty „krále z boží milosti“, tak to dokázali použitím nacionalismu, egalitářství, rasistických předsudků, třídních sporů či neurčitých slibů, že stát zmírní jakékoliv vaše trápení.

Koncem století ztráceli liberálové naději na budoucnost. Časopis *Nation* v redakčním článku prohlásil, že „materiální pohodlí oslepilo oči současné generace, která již nevidí zdroje, jež toto pohodlí umožnily“, a obával se, že „než bude etatismus opět zavrhnout, bude muset dojít k mezinárodním bojům strašlivého rozsahu“. Herbert Spencer vydal *The Coming Slavery* [Příchod otroctví] a roku 1903 litoval na své smrtelné posteli, že svět se vrací zpět k válce a barbarismu.

Přesně jak se liberálové obávali, století evropského míru, které začalo roku 1815, se zhroutilo s první světovou válkou, roku 1914. Největší část viny nese nahrazení liberalismu etatismem a nacionalismem. Válka samá pravděpodobně zasadila liberalismu smrtící úder. Ve Spojených státech a v Evropě vlády kvůli válce rozšířily svůj vliv a moc. Přehnané daně, branná povinnost, cenzura, znárodnění majetku a centrální plánování – neřkuli 10 milionů mrtvých na polích ve Flandrech, u Verdunu i jinde – signalizovalo, že éra liberalismu, která tak nedávno vytlačila starý řád, byla teď sama vytlačena érou megastátu.

Počátky moderního liberálního hnutí

Během progresivní éry, první světové války, New Dealu a druhé světové války bylo mezi americkými intelektuály ohromné nadšení pro velkou vládu. Herbert Croly, první redaktor *New Republic*, napsal v *The Promise of American Life* [Slib amerického života], že tento slib bude splněn „ne eko-

nomickou volností, ale určitou dávkou disciplíny; ne širokým vyplněním přání jednotlivců, ale velkou dávkou individuálního podřízení a sebeodříkání“. Dokonce i strašný kolektivismus vyskytující se v Evropě nebyl pro mnohé americké novináře a intelektuály nepřijatelný. Anne O'Hare McCormicková oznámila v *New York Times* během prvních pár měsíců New Dealu Franklina Roosevelta:

„Atmosféra ve Washingtonu podivuhodně připomíná Řím v prvních týdnech po tažení černých košil nebo Moskvu na začátku pětiletého plánu...

Něco více pozitivního než souhlas propůjčuje prezidentovi autoritu diktátora. Tato autorita je dobrovolný dar, něco jako jednomyslné zplnomocnění zástupce... Dnešní Amerika si výslovně říká o rozkazy... Nejenže má nyní držitel Bílého domu více autority než jakýkoliv z jeho předchůdců, ale předsedá také vládě, která má více moci řídit soukromou činnost než jakákoliv jiná vláda, která kdy existovala ve Spojených státech... {Rooseveltova vláda} si představuje federaci průmyslu, dělnictva a vlády po vzoru korporativního státu v Itálii.“

Ačkoliv několik liberálů – zvláště novinář H. L. Mencken – nepřestávalo být aktivní, vskutku se vyskytl intelektuální i veřejný souhlas s velkou vládou. Zdánlivý úspěch vlády při ukončení velké deprese a vítězství ve druhé světové válce měly za následek rozšíření názoru, že vláda může vyřešit každý problém. Až asi za dvacet pět let po ukončení války se veřejné mínění začalo stavět proti megastátu.

Rakouští ekonomové

Velcí myslitelé však pokračovali ve zdokonalování liberálních myšlenek i v nejčernějších hodinách liberalismu. Jeden z nejvý-

znamnějších byl Ludwig von Mises, rakouský ekonom, který prchl před nacisty, nejdříve do Švýcarska v roce 1934 a pak v roce 1940 do Ameriky. Misesova vynikající kniha *Socialism* [Socialismus]¹² dokázala, že socialismus je nefunkční, protože bez soukromého vlastnictví a cenového systému je nemožné určit, co by mělo být vyrobeno a jak. Jeho žák Friedrich Hayek vykládá o účinku, který mělo toto dílo na některé z nejnadanějších mladých intelektuálů:

„Když se dílo Socialismus poprvé objevilo v roce 1922, tak mělo hluboký dopad. Postupně podstatně změnilo mínění mnoha mladých idealistů vracejících se po první světové válce ke studiu. Vím to, protože jsem byl jedním z nich... Socialismus sliboval vyplnění našich přání pro racionálnější a spravedlivější svět. A pak se objevila tato kniha. Naše naděje byly zničeny.“

Další mladý intelektuál, jehož víra v socialismus byla Misesem zničena, byl Wilhelm Röpke, který se stal hlavním poradcem Ludwiga Erharda, německého ministra hospodářství po druhé světové válce a hlavního architekta „německého hospodářského zázraku“ v padesátých a šedesátých letech. Některým ponaučení trvalo déle. Americký ekonom a slavný autor Robert Heilbroner psal, že když ve třicátých letech studoval ekonomii, tak Misesův argument o nemožnosti plánování „nevypadal jako dost dobrý důvod k zavrnutí socialismu“. O padesát let později Heilbroner napsal v *New Yorker*: „Ukázalo se, že Mises měl samozřejmě pravdu.“ Lépe později než nikdy.

Misesovo magnum opus bylo *Human Action* [Lidské jednání]¹³, obsáhlé pojednání o ekonomii. Vypracoval v něm komplexní systém ekonomie jako vědy, kterou považoval za studi-

¹² Dostupné na www.econlib.org.

¹³ Dostupné na www.mises.org.

um veškeré záměrné lidské činnosti. Byl nekompromisním zastáncem volného trhu a působivě ukázal, jak každý vládní zásah do fungujícího trhu snižuje bohatství a všeobecnou životní úroveň.

Misesův žák Hayek se stal nejenom brilantním ekonomem – v roce 1974 dostal Nobelovu cenu – ale také nejvýznamnějším společenským myslitelem století. Jeho díla *The Sensory Order* [Řád smyslovosti], *The Counter-Revolution of Science* [Kontrarevoluce vědy]¹⁴, *The Constitution of Liberty* [Ústava svobody] a *Law, Legislation, and Liberty* [Právo, zákonodárství a svoboda]¹⁵ se zabývají tématy od psychologie a zneužití metod přírodních věd ve vědách společenských až po právo a politickou teorii. Ve svém nejslavnějším díle, *The Road to Serfdom* [Cesta do nevolnictví]¹⁶, vydaném roku 1944, varuje právě země, které byly tenkrát zapojené do války proti totalitarismu, že ekonomické plánování nevede k rovnoprávnosti, ale k novému třídnímu a stavovskému systému, nevede k blahobytu, ale k chudobě, nevede ke svobodě, ale k nevolnictví. Tato kniha byla ostře kritizována socialistickými a nalevo se klonícími intelektuály v Anglii a Spojených státech, ale prodávala se velmi dobře (možná právě proto byla odsuzována akademickými spisovateli) a inspirovala novou generaci mladých lidí k prozkoumání liberálních idejí. Hayekova poslední kniha, *The Fatal Conceit* [Osudná domýšlivost]¹⁷ vydaná v roce 1988, když už mu bylo skoro devadesát let, se obrátila k problému, jenž byl hlavním z jeho vědeckých zájmů: spontánní řád, který je výsledkem „lidské činnosti, a nikoli lidského záměru“. Poukazuje na osudovou domýšlivost intelektuálů, kteří si myslí, že chytrí lidé mohou plánovat hospodářství či společnost lépe než zdánlivě chaotické

¹⁴ V češtině dostupné jako *Kontrarevoluce vědy*. Liberální institut, Praha, 1995.

¹⁵ V češtině dostupné jako *Právo, zákonodárství, svoboda*. Academia, Praha 1994.

¹⁶ V češtině dostupné jako *Cesta do otroctví*. Academia, Praha, 1990.

¹⁷ V češtině dostupné jako *Osudná domýšlivost*. Sociologické nakladatelství, Praha, 1995.

ké interakce milionů lidí. Takoví intelektuálové nejsou schopni si uvědomit, kolik toho nevědí, nebo jak trh využívá všechnu omezenou vědomost v každém z nás.

Poslední klasičtí liberálové

Liberální názory také udržovala na živu skupina spisovatelů a politických myslitelů. H. L. Mencken je sice nejznámější jako novinář a literární kritik, ale také hluboce přemýšlel o politice; říkal, že jeho ideál je „vláda, která je vůbec ještě stěží vládou“. Albert Jay Nock (autor *Our Enemy, the State* – Náš nepřítel, stát), Garet Garrett, John T. Flynn, Felix Morley a Frank Chodorov se všichni obávali o budoucnost omezené, ústavní vlády tváří v tvář New Dealu a tomu, co vypadalo jako trvalé válečné tažení Spojených států ve dvacátém století. Henry Hazlitt, novinář, který psal o ekonomii, spojoval tyto dvě školy. Pracoval pro *Nation* a pro *New York Times*, psal rubriku pro *Newsweek*, napsal o Misesově *Human Action* báječnou recenzi a zpopularizoval ekonomii volného trhu v malé knížce nazvané *Economics in One Lesson* [Ekonomie v jedné lekci]¹⁸, ve které rozpracoval implikace Bastiatova „co je vidět a co není vidět“. Mencken se o něm zmiňuje: „Byl to jeden z mála ekonomů v historii lidstva, který opravdu uměl psát.“

V černém roce 1943, během druhé světové války a holocaustu, když byla nejmocnější vláda v historii Spojených států spojena s jednou totalitní mocností, aby porazila druhou, tři výjimečné ženy vydaly knihy, o kterých by se mohlo říci, že začaly moderní liberální hnutí. Rose Wilder Laneová, dcera Laury Ingalls Wilderové, která napsala *Little House on the Prairie* [Malý domeček na prérii] a jiné povídky o drsném americkém individualismu, vydala vášnivou historickou esej *The Discovery of Freedom* [Objevení svobody]. Isabel Patersonová, spisovatelka a li-

¹⁸ V češtině dostupné jako *Ekonomie v jedné lekci*. Liberální institut, Praha, 1999.

terární kritička, napsala knihu *The God of the Machine* [Bůh stroje], která obhajovala individualismus jako zdroj pokroku ve světě. A Ayn Randová vydala *The Fountainhead* [Zdroj]¹⁹.

Ayn Randová

The Fountainhead je rozsáhlý román o architektuře a čestnosti. Individualistické téma knihy však nebylo vhodné pro ducha její doby a kritikové ji rozsápali. Přesto si našla své čtenáře. Prodávala se pomalu, ale pak stále víc a víc. Byla na seznamu nejlepších knih v *New York Times* ještě o dva roky později. Statisíce lidí ji přečetlo ve čtyřicátých letech, nakonec miliony lidí a tisíce z nich bylo inspirováno, takže hledali více informací o myšlenkách Ayn Randové. Randová pak napsala roku 1957 ještě úspěšnější román, *Atlas Shrugged* [Atlas, který pokrčil rameny], a založila společnost lidí, kteří sdíleli její filozofii, kterou nazvala objektivismus. I když byla její filozofie liberální, ne všichni liberálové souhlasili s jejími názory na metafyziku, etiku a náboženství. Ostatní byli odpuzeni strohostí její prezentace a jejím kultem.

Stejně jako Mises a Hayek, i Ayn Randová ztělesňuje důležitost imigrace nejenom pro Ameriku, ale i pro americký liberalismus. Mises prchnul před nacisty, Randová utekla před komunisty, kteří se zmocnili jejího rodného Ruska. Když se jí po projevu jeden provokatér zeptal, „Proč bychom se měli zajímat o to, co si myslí cizinec?“, odpověděla se svým obvyklým zápalem: „Já jsem se rozhodla stát se Američankou. Co jste kdy udělal vy, kromě toho, že jste se narodil?“

Poválečné obrození

Nedlouho po vydání *Atlas Shrugged* vydal ekonom Milton Friedman z *University of Chicago* knihu *Capitalism and Free-*

¹⁹ V češtině dostupné jako *Zdroj*. Berlet Advertising & Graphic Design, 2000.

dom [Kapitalismus a svoboda]²⁰, ve které dokazoval, že politická svoboda nemůže existovat bez soukromého vlastnictví a ekonomické volnosti. Friedmanovo postavení jako ekonom, které mu získalo Nobelovu cenu roku 1976, bylo založeno na jeho studiu peněžní ekonomie. Díky své knize *Capitalism and Freedom*, dlouhotrvající rubrice v *Newsweeku*, sérii knih a televiznímu seriálu z roku 1980 se stal nejpopulárnějším americkým liberálem poslední generace.

Další ekonom, Murray Rothbard, dosáhl méně slávy, ale hrál důležitou roli ve vypracování teoretické struktury liberálních myšlenek a politickém hnutí zasvěceném těmito ideám. Rothbard napsal vynikající pojednání o ekonomii, *Man, Economy, and State* [Člověk, ekonomika a stát]²¹; čtyřdílnou historii americké revoluce *Conceived in Liberty* [Počátek ve svobodě]; systematické pojednání o teorii přirozených práv a jejich důsledků *The Ethics of Liberty* [Etika svobody]; populární liberální manifest *For a New Liberty* [Za novou svobodu] a nesčetné pamflety a články v časopisech a informačních bulletiních. Liberálové ho přirovnávali jak k Marxovi, budovateli celistvé politickoekonomické teorie, tak k Leninovi, neúnavnému organizátorovi radikálního hnutí.

Liberalismus byl podpořen z vědecké strany filozofem Robertem Nozickem z *Harvard University* vydáním knihy *Anarchy, State, and Utopia* [Anarchie, stát a utopie]. Nozick vtipně a s důkladnou logikou vysvětluje důvody existence práv a činí závěr, že:

„Minimální stát, omezený na výkon funkce ochrany proti násilí, krádeži a podvodu, vynutitelnost smluv atd., je ospravedlněný; jakýkoliv silnější stát by poškozoval osobní právo nebýt nucen k určitým věcem a je tedy neo-

²⁰ V češtině dostupné jako *Kapitalismus a svoboda*. Liberální institut, Praha, 1993.

²¹ V češtině vydá Liberální institut v roce 2003.

spravedlně; minimální stát je tudíž nejenom inspirující, ale i správný.“

Nozick s nadsázkou vyžaduje legalizaci „kapitalistických styků mezi dospělými osobami, které s těmito styky vyjádřili souhlas“. Nozickova kniha – spolu s Rothbardovou knihou *For a New Liberty* a s eseji Randové o politické filozofii – představovala nekompromisní verzi moderního liberalismu, která v podstatě přeformulovala Spencerův princip rovné svobody: jednotlivci mají právo dělat si co chtějí, pokud respektují stejné právo jiných. Úkol vlády je ochraňovat individuální práva před cizími útočníky a před sousedy, kteří nás vraždí, znásilňují, kradou, přepadají nebo podvádějí. A bude-li se vláda snažit dělat více, tak nás sama připraví o naše práva a svobodu.

Dnešní liberalismus

Liberalismus je někdy obviňován ze strnulosti a dogmatismu, ale v podstatě představuje pouze základní strukturu pro společnost, ve které mohou svobodní jednotlivci žít v míru a harmonii a naplňovat to, co Jefferson nazval „vlastní přičinlivostí a zdokonalováním“. Společnost založená na liberálním systému je nejdynamičtější a nejvynalézavější na světě; svědčí o tom nebyvalý pokrok ve vědě, technologii a životní úrovni od doby liberální revoluce na sklonku osmáctého století. Liberální společnost se vyznačuje dobrovolnou dobročinností, která je výsledkem individuální štedrosti, nikoli státního donucení.

Liberalismus je také tvořivým a dynamickým systémem pro intelektuální činnost. Etatistické myšlenky dnes vypadají staré a opotřebované, zatímco sledujeme explozi liberálního studia v oborech jako ekonomie, právo, historie, filozofie, psychologie, feminismus, občanské právo, školství, životní

David Boaz

prostředí, sociální teorie, bioetika, zahraniční politika, technologie atd. Liberalismus vypracoval rámec pro studium a řešení problému, ale naše chápání dynamiky svobodných a nesvobodných společností se bude nadále vyvíjet.

Intelektuální vývoj liberálních idejí pokračuje i dnes. Jejich širší dosah má původ v rostoucí síti liberálních časopisů a nezávislých institucí, v oživení tradičního amerického nepřátelství k centrální vládě, ale především v selhání velké vlády dodržet své sliby.

Kapitola 3

JAKÁ MÁME PRÁVA?

Kritikové zleva i zprava si stěžují, že Amerika devadesátých let je zaplavena diskusemi o právech. V každé politické debatě vždy dojde k tomu, že jedna či obě strany začnou podkládat své argumenty právy – právem na soukromé vlastnictví, společenskými právy, právy žen, právy nekuřáků, právem na život, právem na potrat, právy homosexuálů, právem nosit zbraň atd.

Jeden novinář se mě nedávno zeptal, co si myslím o návrhu takzvaných komunitariánů „zastavit na chvíli vynalézání nových práv“. Američtí komunitariáni na konci dvacátého století jsou lidé, kteří věří, že „společnost“ by měla být nadřazena jednotlivci, takže je samozřejmé, že na nával diskusí o právech odpovídají: „Tak s tím přestaňme.“ Uvažoval jsem o tom, proč je tento názor mylný. Komunitariáni si představují práva jako malé krabičky; když je jich moc, tak na ně nezbyvá místo. Z liberálního pohledu máme nekonečné množství práv obsažených v jednom přirozeném právu. Toto jedno fundamentální právo je právo žít svůj život, jak je libo, pokud nejsou porušena stejná práva ostatních.

Existence tohoto práva má mnoho důsledků. James Wilson, jeden z autorů ústavy, se vyjádřil k návrhu na připojení listiny

základních práv k ústavě: „Vyjmenujte všechna práva člověka! Jsem si jist, pánové, že žádný gentleman by na poslední konferenci nic takového nezkoušel.“ Konec konců, člověk má právo nosit klobouk, nebo ho nenosit; ženit se, nebo se neženit; pěstovat fazole, nebo jablka; nebo si otevřít galanterii. Člověk má například právo prodat druhému člověku – pokud s tím souhlasí – pomeranč, který má v průměru pouze šest centimetrů (i když podle současného federálního zákona je to nelegální).

Není možné předem vyjmenovat všechna naše práva; většinou se je snažíme rozpoznat, až když nám je chce někdo omezit. Označování práv za hmotné nároky, které musí být omezeny v počtu, je nesprávný výklad celého pojmu právo.

Stížnost na „množení práv“ není ale úplně neoprávněná. V Americe je vskutku problém s množstvím falešných „práv“. Když se práva stanou pouhými legálními nároky, které jsou spojeny s úzkými zájmy a preferencemi, vytvářejí se podmínky pro politické i společenské rozpory. Zájmy a preference mohou být v rozporu, *práva* však nikoliv. Ve svobodné společnosti není rozpor mezi skutečnými lidskými právy. Je však mnoho rozporů mezi držiteli takzvaných sociálních práv, která vyžadují, aby nám někdo jiný obstaral věci, které chceme; je jedno, zdali to je školství, zdravotnictví, sociální zabezpečení, dotace do zemědělství nebo volný výhled přes něčí pozemek. Toto je fundamentální problém demokracie zájmových skupin a intervencionistického státu. V liberální společnosti lidé *přijímají* rizika a závazky uzavřením smlouvy; intervencionistický stát prostřednictvím politického procesu *uvaluje* na lidi povinnosti, které jsou v rozporu s jejich přirozenými právy.

Která práva tedy máme a jak můžeme odlišit práva falešná od práv skutečných? Začneme s jedním ze základních dokumentů v historii lidských práv, s Deklarací nezávislosti. V druhém odstavci Deklarace Thomas Jefferson podal výklad práv, který byl málokdy překonán, co se týče krásy a stručnosti. Jak

jsem již poznamenal v první kapitole, Jeffersonovým úkolem při psaní Deklarace bylo vystihnout obecné mínění amerických kolonistů. Byl pro tento úkol vybrán ne pro své nové myšlenky, ale pro „graciovost svého vyjadřování“. Jefferson představuje problém Američanů světu slovy:

„Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí. Že k zajištění těchto práv se ustavují mezi lidmi vlády, odvozující svoji oprávněnou moc ze souhlasu těch, jimž vládnou. Že kdykoli počne být některá vláda těmto cílům na překážku, má lid právo ji změnit nebo zrušit.“

Pokusme se vyvodit důsledky této základní listiny.

Základní práva

Každá teorie práv musí někde začínat. Většina liberálních filozofů by uvedla základnější důvody, než použil Jefferson. Člověk, na rozdíl od zvířat, přichází na svět bez instinktivní znalosti svých potřeb a způsobu jejich dosažení. Jak říká Aristoteles, člověk je rozumný a jednající živočich; používá moc rozumu k rozpoznání svých potřeb, světa kolem sebe a také k poznání, jak může k uspokojení vlastních potřeb tento svět využít. Lidé tedy potřebují společenský systém, který jim umožní používat rozum při své činnosti a při spolupráci s ostatními, aby tak dosáhli cílů, kterých by samotný jednotlivec nikdy nedosáhl.

Každý člověk je unikátní jedinec. Lidé jsou společenší živočichové – rádi se stýkáme s ostatními a máme z toho užitek – ale myslíme a jednáme jednotlivě. Každý jedinec vlastní sám sebe. Jaké jsou jiné možnosti kromě vlastnictví sama sebe?

- *Někdo – král nebo vládnoucí rasa – by mohl vlastnit ostatní.* Platon a Aristoteles dokazovali, že existují různé druhy lidí; někteří jsou schopnější než ostatní, a jsou proto obdařeni právem a povinností vládnout, stejně jako se dospělí starají o děti. Některé druhy socialismu a kolektivismu jsou – explicitně nebo implicitně – založeny na názoru, že mnoho lidí není schopno rozhodovat o svém životě, takže ti talentovanější by měli rozhodovat za ně. To by ale znamenalo, že neexistují žádná univerzální lidská práva, jenom práva, která někdo má a někdo ne, což by popřelo podstatnou lidskost těch, kteří by byli pokládáni za vlastněné.

- *Každý vlastní každého, skutečný komunistický systém.* V takovémto systému by každý musel dostat povolení od všech ostatních, než by mohl něco učinit. Jak by ale mohl někdo jiný svolit k něčemu bez souhlasu všech ostatních? Dostali byste se do nekonečného kruhu, který by znemožnil jakékoliv jednání. Ve skutečnosti je takovéto vzájemné vlastnictví nemožné. Tento systém se mění v prvně zmiňovaný systém: někdo, nebo nějaká skupina, bude vlastnit všechny ostatní. To se také stalo v komunistických státech: ze strany se stala diktátorská vládní elita.

Takže buď komunismus nebo aristokratická vláda by rozdělila svět na frakce či na třídy. Jediná humánní, logická a lidské podstatě odpovídající možnost je vlastnictví sama sebe. Tato diskuse samozřejmě pouze naznačila problém vlastnictví sama sebe; v každém případě se mně Jeffersonovo jednoduché prohlášení „přirozená práva jsou samozřejmá“ docela líbí.

Dobyvatelé a utiskovatelé tvrdili lidem celá tisíciletí, že lidé si nejsou od narození rovni. S koncem sedmnáctého století se lidé zbavili této starodávné pověry; Jefferson ji odsoudil se svou obvyklou elegancí: „Masa lidstva se nenarodila se sedly

na zádech, ani pár vyvolených se nenarodilo s ostruhami a připraveno se na ní legitimně vézt z vůle Boží.“ Na prahu dvacátého prvního století je idea rovnoprávnosti skoro univerzálně uznávána. Samozřejmě lidé nejsou stejně vysocí, stejně krásní, stejně chytrí, stejně hodní, stejně elegantní nebo stejně úspěšní. Mají však stejná práva, a proto by měli být stejně svobodní. Jak napsal stoický právník Cicero: „Ačkoli je rovnost majetku nežadoucí a každý nemůže mít stejný talent, alespoň zákonná práva mezi občany téže obce by měla být stejná.“

V naší době jsme svědky velkého zmatku kolem této otázky. Lidé za účelem nastolení rovnosti výsledků obhajují mírnou a někdy dokonce i velmi represivní veřejnou politiku. Zastánci materiální rovnosti patrně nepociťují potřebu ji hájit jako princip; naopak, zřejmě ji považují za evidentní. V obhajobě rovnosti si většinou pletou tři pojmy:

- Právo na rovnost před zákonem, což je ta rovnost, kterou měl Jefferson na mysli.

- Právo na rovnost výsledků či důsledků, což znamená, že všichni mají stejné množství – čeho? Rovnostáři tím většínou myslí stejné množství peněz, ale proč jsou peníze jediným kritériem? Proč ne stejná krása nebo vlasy nebo práce? Faktem je, že rovnost výsledků vyžaduje politické rozhodnutí o míře přerozdělení, rozhodnutí, které žádná společnost nedokáže učinit bez toho, aniž by nějaká skupina násilím nevnutila svůj názor jiným. Dokonalá rovnost výsledků je v rozmanitém světě logicky nemožná, a pokus ji dosáhnout vede k hrůzným důsledkům. Vytvoření stejných výsledků by vyžadovalo nerovné zacházení s lidmi.

- Právo na rovnost příležitostí, což znamená, že všichni by měli mít stejnou šanci na úspěch v životě. Lidé, kteří použí-

vají „rovnost“ v tomto smyslu, většinou myslí rovná práva, ale pokus o vytvoření opravdové rovnosti příležitostí může být stejně diktátorský jako pokus o rovnost výsledků. Děti vychované v různých domácnostech nebudou nikdy stejně připraveny na svět dospělých, ale přitom jiná možnost než svoboda rodiny by měla za důsledek „opatrovnický“ stát nejhoršího druhu. Skutečná rovnost příležitostí by opravdu mohla vést k řešení, které předložil Kurt Vonnegut ve své povídce „Harrison Bergeron“, ve které jsou krásní lidé zjizveni, elegantní spoutáni a mozkové vlny chytrých jsou ustavičně přerušovány.

Jediný druh rovnosti vhodný pro svobodnou společnost jsou stejná práva. Jak přesvědčivě dokazuje Deklarace nezávislosti, práva nejsou darem od vlády. Jsou přirozená a neměnná, obsažená v podstatě lidstva a vlastněná lidmi na základě jejich lidskosti a zejména jejich schopnosti přijímat odpovědnost za své činy. Zda práva pocházejí od Boha, nebo z přírody, je v tomto kontextu nepodstatné. Pamatujme, že první odstavec v Deklaraci se vztahuje na „zákon přírody a na Boha přírody“. Důležité je, že práva nemohou být předsána, nemohou být tedy udělena jakýmkoliv jiným člověkem. Nejsou proto ani udělována vládou; lidé vytvářejí vládu, aby ochraňovala práva, která již sami vlastní.

Vlastnictví sama sebe

Protože každý člověk vlastní sám sebe, tedy vlastní své tělo i mysl, má právo na život. Největším násilím proti právu druhého člověka je neospravedlnitelné odejmutí jeho života – vražda.

Výraz „právo na život“ má bohužel v dnešní době dva matoucí významy. Udělali bychom lépe, kdybychom se drželi výrazu „právo na vlastnictví sama sebe“. Někteří lidé, větši-

nou z pravé strany politického spektra, používají výraz „právo na život“, aby obhájili právo plodu (nenarozeného dítěte) proti potratu. Samozřejmě tento výklad neodpovídá smyslu, jak ho používal Jefferson.

Jiní lidé, většinou z levé části politického spektra, tvrdí, že „právo na život“ znamená, že každý má fundamentální právo na nezbytné životní potřeby: na jídlo, oblečení, přístřeší, zdravotnictví a možná i na osmihodinový pracovní den a dvoutýdenní dovolenou. Jestliže je však toto význam práva na život, pak to znamená, že jeden člověk má právo nutit jiné lidi, aby mu dávali jisté věci – má tedy právo porušit stejná práva jiných lidí. Filozofka Judith Jarvis Thomsonová píše: „Kdybych umírala a jediná věc, která by mě mohla zachránit, by byl chladný dotek ruky Henryho Fondy na mém rozpaleném čele, stejně nemám právo jej vyžadovat.“ Když nemá právo na dotek Henryho Fondy, proč by měla mít právo na pokoj v jeho domě nebo na část jeho peněz, aby si mohla koupit jídlo? Znamenalo by to, že by jí byl nucen sloužit, že by mu byl odňat produkt jeho práce bez jeho souhlasu. Ne, právo na život znamená, že každý člověk má právo jednat tak, aby naplnil svůj život. Nemá právo nutit jiné, aby mu sloužili.

Etický univerzalismus, nejobvyklejší základ morální teorie, zastává názor, že každá platná etická teorie se musí vztahovat na všechny muže a ženy, v jakémkoliv čase a místě, kde se zrovna nacházejí. Přirozená práva na život, svobodu a majetek mohou být lidmi uplatňována za jakýchkoliv normálních podmínek. Takzvaná práva na bydlení, školství, zdravotnictví, kabelovou televizi nebo na „pravidelnou placenou dovolenou“, štedře deklarovaná v Listině základních lidských práv přijaté Organizací spojených národů, však nemohou být užívána všude. Některé společnosti jsou příliš chudé na to, aby mohly všem obstarat volný čas nebo bydlení nebo dokonce jídlo. A pamatujte, že neexistuje žádná kolektivní enti-

ta jako „školství“ nebo „zdravotnictví“; existují pouze specifické, konkrétní statky, (například roční místo ve škole na Hudson Street nebo operace provedená v úterý dobrým doktorem Johnsonem). Jeden člověk nebo skupina lidí by musela zaopatřit každou konkrétní jednotku „bydlení“ nebo „školství“, a její zaopatření jednomu člověku nezbytně znamená její odepření někomu jinému. Je tedy logicky nemožné považovat tyto vysoce žádané věci za „univerzální lidská práva“.

Z práva na vlastnictví sama sebe bezprostředně vyplývá právo na svobodu; opravdu bychom mohli říci, že „právo na život“ a „právo na svobodu“ jsou dva výrazy vyjadřující tutéž myšlenku. Pokud lidé vlastní sami sebe a mají právo i povinnost jednat tak, aby si zajistili svůj život a prosperitu, pak tedy musí mít svobodu myšlení a konání. Svoboda mysli je jednoznačným důsledkem vlastnictví sama sebe; v určitém smyslu je však nemožné zabránit volnému myšlení. Kdo může regulovat obsah mysli jiného člověka? Svoboda projevu je také logickým důsledkem vlastnictví sama sebe. Mnoho vlád se snažilo zrušit nebo omezit svobodu projevu, ale řeč je přirozeně prchavá, a tudíž těžko kontrolovatelná. Svoboda tisku – která v moderní době obsahuje rozhlasové vysílání, kabelovou televizi, elektronickou poštu a jiné nové druhy komunikace – je stránka intelektuální svobody, kterou se tyranské vlády většinou snaží zasáhnout. Když obhajujeme svobodu tisku, tak nezbytně mluvíme o právu na vlastnictví, protože názory jsou vyjádřeny *pomocí vlastnictví* – pomocí tiskařských strojů, poslucháren, automobilů s reproduktory, plakátovacích ploch, rádiového zařízení, vysílacích frekvencí, počítačových sítí atd.

Právo na majetek

Vlastnictví majetku je vskutku nezbytným důsledkem vlastnictví sama sebe, protože veškerá lidská činnost se týká

vlastnictví. Jak jinak bychom mohli usilovat o štěstí? Když nic jiného, tak potřebujeme prostor, kde bychom mohli stát. Potřebujeme právo na využití půdy a jiného majetku za účelem výroby nových statků a služeb. Přesvědčíme se, že všechna práva mohou být považována za majetková práva. Tohle je však sporná myšlenka, která mnohdy není lehkopochopitelná. Mnoho lidí se diví, proč bychom se nemohli dobrovolně dělit o své statky a majetek.

Majetek je *nutnost*. „Majetek“ nezahrnuje pouze půdu nebo jakýkoliv jiný fyzický statek. Majetek je cokoliv, s čím lidé mohou disponovat, nakládat nebo co mohou používat. Vlastnické právo znamená svobodu nakládat, nebo disponovat s předmětem nebo objektem nebo ho ovládat. Je tohle špatná, vykořisťující nezbytnost? Vůbec ne.

Kdyby náš svět nebyl charakterizován vzácností, tak bychom nepotřebovali vlastnické právo. Kdybychom totiž měli nekonečné množství všeho, co lidé chtějí, tak bychom nepotřebovali žádnou teorii na to, jak takové věci rozdělit. Vzácnost je však podstatnou charakteristikou našeho světa. Povšimněme si, že vzácnost neimplikuje chudobu, ani neříká, že by lidé postrádali základní životní prostředky. Vzácnost jednoduše znamená, že lidská přání jsou v podstatě neomezená, takže nikdy nebudeme mít dost výrobních prostředků na jejich opatření. I asketa, který překonal touhu po materiálních statcích, by musel čelit té nejzákladnější vzácnosti: omezenosti svého těla, života a času. Čas, který by strávil modlením, by nemohl využít na ruční práce, na čtení svatých textů nebo na konání dobrých skutků. Bez ohledu na to, jak je naše společnost bohatá – nebo do jaké míry se staneme lhostejní k materiálním statkům – vždy budeme muset činit rozhodnutí, což znamená, že potřebujeme systém rozhodování o tom, kdo bude moci využívat výrobní prostředky.

Nikdy nemůžeme zrušit vlastnická práva, jak slibují socialističtí vizionáři. Pokud existují statky, tak někdo bude muset mít moc s nimi disponovat. V civilizované společnosti nechceme, aby tato moc byla využívána pouze nejsilnějším nebo nejnásilnějším jedincem; požadujeme teorii spravedlnosti vlastnických titulů. Když socialistické vlády „ruší“ vlastnictví, slibují, že celá společnost bude vlastnit všechny majetek. Jelikož však – bez ohledu na jakési vizionářské teorie – pouze jeden člověk může sníst určité jablko, spát v určité posteli nebo stát na určitém místě, tak někdo musí rozhodovat o tom, kdo to bude. Tento někdo – člen politické strany, byrokrat nebo car – je skutečným držitelem tohoto práva.

Liberálové věří, že právo na vlastnictví sama sebe znamená, že jednotlivci musí mít právo na získání a směnu majetku za účelem splnění svých přání a potřeb. Abychom se užívali nebo si zajistili přístřeší pro svou rodinu nebo si otevřeli obchod, musíme používat majetek. Aby byli lidé ochotni spořit a investovat, tak si musí být jisti, že jejich vlastnická práva jsou zákonně zajištěna, takže nikdo nemůže přijít a zkonfiskovat jim bohatství, které vytvořili – nezáleží na tom, zda je to vypěstovaná úroda, postavený dům, koupené auto nebo velká firma založená pomocí sítě smluv s mnoha jinými lidmi.

Původní získání majetku. Jak vlastně muži a ženy poprvé nabývají majetek? Kdyby třeba kosmická loď naplněná muži a ženami přistála na Marsu, nebylo by tam třeba vést spor o půdu. Vybrali byste si místo a začali stavět nebo něco pěstovat. Jeden karikaturista kdysi znázornil jeskynního člověka, jak říká druhému: „Rozkrájejme zemi na malé čtverečky a prodávejme je.“ Takto vyjádřeno to zní absurdně. Proč bychom to měli dělat? Kdo by kupoval ty malé čtverečky? A za

co? Jak ale populace narůstá, je třeba rozhodnout, komu bude půda – nebo voda nebo frekvenční spektrum – patřit. John Locke popsal jednu možnost, jak nabytí majetku: když někdo poprvé „smísí svou práci“ s kusem země, tak na ni získává nárok. Přisvojil si ji smíšením své práce s kusem dřívě nevládněné země. Pak má právo postavit na ní dům, oplotit ji, prodat ji, nebo s ní jinak disponovat.

Ke každému objektu se vskutku vztahuje skupina vlastnických práv, která mohou být od sebe oddělena. Počet vlastnických práv vztahujících se na jeden objekt je určen množstvím vlastností toho objektu. Můžete si například koupit nebo pronajmout právo na vrtání ropy na kusu země, ale ne právo na ní stavět nebo ji obdělávat. Můžete vlastnit tuto půdu, ale nikoli vodu pod ní. Můžete věnovat svůj dům charitě, ale ponechat si právo v něm nadsmrti bydlet. Roy Childs píše v *Liberty Against Power* [Svoboda proti moci]: „Před tím, než existovala technika rozhlasového vysílání, některé věci nemohly... být považovány za majetek, protože nemohly být specifikovány jakoukoliv technologií.“ Jakmile však chápeme fyzikální principy vysílání, můžeme vytvořit vlastnická práva vztahující se na frekvenční spektrum. Childs pokračuje: „Čím se společnost stává komplikovanější... a technologie pokročilejší, tím komplikovanější se stávají i možné formy vlastnictví dostupné lidem.“

Princip prvotního přivlastnění (homesteading) – získání nároku na majetek skrze jeho první použití nebo přeměnu – je aplikován rozdílně na různé druhy majetku. Mohli bychom například říci, že za přirozeného stavu, když většina země je nevládněná (jako kdyby lidé přistáli na nové planetě), je táboření a pobývání na kusu země dostatečné k získání vlastnického práva. Pokládání domovních základů a stavění domu by zcela jistě potvrdilo vlastnická práva. Práva k vodě – k jezerům, řekám nebo podzemním studnám – se

vždy tradičně nabývala jiným způsobem než práva k půdě. Když lidé ve dvacátých letech poprvé začali používat pro vysílání frekvenční spektrum, většinou se řídili principem prvotního přivlastnění: kdo prvně použil určitou frekvenci, nabyl práva ji dále používat. (Úloha státu v těchto věcech je pouze *ochraňovat*, převážně pomocí soudů, práva, která jednotlivci získávají sami.) Nejdůležitější je, a k tomu se ještě vrátím později, že máme způsob, jak určit vlastnická práva a pak umožnit jejich dobrovolný převod na jiné lidi.

Majetková práva jsou lidská práva. Co to vlastně znamená vlastnit majetek? Můžeme citovat definici Jana Narvesona: „Je-li x majetkem A, znamená to, že A má právo určit stav x.“ Povšimněte si, že majetková práva nejsou práva majetku, nebo práva *náležící* majetku, jak odpůrci majetkových práv často prohlašují. Majetková práva představují lidské právo *na* majetek, právo jedince používat majetek a disponovat s majetkem, který oprávněně nabyt. Majetková práva jsou lidská práva.

Ukázali jsme již, že všechna lidská práva mohou být vskutku považována za práva majetková, která pramení z jednoho fundamentálního práva vlastnictví sama sebe, z vlastnění našich těl. Murray Rothbard píše v knize *Power and Market* [Moc a trh]²²:

V nejhlubším smyslu žádná jiná práva kromě práv majetkových neexistují... Tato skutečnost platí v několika smyslech. Především je přirozenou skutečností, že každý člověk vlastní sám sebe a je sám sobě pánem. ‚Lidská‘ práva člověka, která jsou ve svobodné společnosti chráněna, jsou vlastně představována vlastnickým právem

²² V češtině dostupné jako *Ekonomie státních zásahů. Liberální institut, Praha 2001.*

každého člověka k sobě samému a z tohoto práva se odvíjí jeho právo na materiální statky, jež vyrábí.

Za druhé, údajná ‚lidská práva‘ lze redukovat na práva majetková... Vezměme si například „lidské právo“ na svobodu projevu. Svoboda projevu má znamenat právo každého člověka říci, co se mu zlíbí. Opomíjenou otázkou je ale: kde? Kde má člověk toto právo? Zcela jistě je nemá na majetku, na něž neoprávněně vstoupí. Stručně řečeno, toto právo má buď na svém vlastním majetku nebo na majetku někoho, kdo za úplatu či formou daru souhlasil s tím, aby byl jeho majetek takto využíván. Ve skutečnosti neexistuje nic takového jako samostatné ‚právo na svobodu projevu‘. Existuje pouze majetkové právo člověka, tj. právo nakládat dle libosti se svým vlastním majetkem nebo uzavírat dobrovolné smlouvy s ostatními vlastníky (což zahrnuje i ty, jejichž majetek se skládá jenom z jejich vlastní práce).“

Chápeme-li svobodu projevu v tomto smyslu, vidíme, proč je slavný výrok soudce nejvyššího soudu Olivera Wendella Holmese: „Svoboda projevu nemůže být absolutní, protože nikdo nemá právo křičet ‚Hoří!‘ v plném divadle.“, nesprávný. Kdo by mohl křičet ‚Hoří?‘ Možná majitel, nebo jeho zástupce, ale v tom případě majitel podvedl své zákazníky: prodal jim lístky na hru nebo na film a pak přerušil představení, nemluvě o tom, že tím ohrozil jejich životy. Když ne majitel, tak jeden ze zákazníků, který porušuje podmínky smlouvy. Jeho lístek ho opravňuje k sledování představení, ne k vyrušování. Argument „lživého křičení ‚hoří‘ v plném divadle“ není dostatečným důvodem k omezení práva svobody projevu; je to však ilustrace toho, jak vlastnická práva řeší problémy a jak je třeba je chránit a vypracovávat.

Stejnou analýzu můžeme uplatnit i při diskusi o právu na ochranu soukromí. V případě *Griswold v. Connecticut* roku 1965 zrušil Nejvyšší soud connecticutský zákon, který zakazoval používání antikoncepce. Soudce William O. Douglas našel právo na soukromí pro manžele v „polostínech tvořených vyzařováním“ jistých částí ústavy. Konzervativci, jako je soudce Robert Bork, zesměšňují takovéto neurčité, nepodložené myšlenky už třicet let. Polostíny vyzařovaly tak, aby bylo uznáno právo manželů na antikoncepci a právo ženy přerušit těhotenství, ale najednou v roce 1986 nevyzařovaly dost na to, aby došlo k uznání konsenzuálních homosexuálních aktů v soukromé ložnici. Teorie soukromí založená na vlastnických právech by nepotřebovala polostíny a vyzařování – což je ze své podstaty dosti vágní – aby uznala právo člověka na koupi antikoncepce od ochotných prodávajících nebo právo na navázání sexuálních vztahů se svobodnými partnery v jeho vlastním domě. „Můj dům, můj hrad“ je silnějším zdůvodněním soukromí než „polostíny, tvořené vyzařováním“.

Ti, kteří odmítají liberální princip vlastnických práv, musí dokázat víc a ne jen kritizovat. Musí navrhnout jiný možný systém, který by stejně efektivně definoval, kdo jak může používat každý konkrétní zdroj, který by zajistil přiměřenou péči o půdu a ostatní majetek, poskytl systematický základ pro ekonomický rozvoj a vyhnul by se válce všech proti všem, jež může vypuknout vždy, když není moc nad hodnotnými statky jasně definována.

Nozickova „nároková“ teorie spravedlnosti

Ve své knize *Anarchy, State, and Utopia* [Anarchie, stát a utopie] vydané roku 1974, harvardský filozof Robert Nozick velmi zajímavě rozpracovává alternativní teorie vlastnických práv. Často se používá název „distributivní sprave-

dlnost“, ale tento výraz příliš zabarvuje diskusi. Nozick zdůrazňuje, že smysl, ve kterém je tento výraz používán, obvykle budí zdání, že existuje nějaký proces rozdělování, který mohl být nějak pokřiven, a který bychom tedy měli chtít napravit. Ve svobodné společnosti ale není žádné centrální rozdělování zdrojů. Milton Friedman vypráví, že při jeho návštěvě Číny v osmdesátých letech se ho jeden ministr zeptal: „Kdo je ve Spojených státech pověřen dohledem nad distribucí prostředků?“ Friedman překvapením málem oněměl, ale musel vysvětlit, že v tržní ekonomice není žádná osoba či komise, která „by měla na starost rozdělování prostředků“. Miliony lidí vyrábí statky – pomocí komplexní sítě smluv existující v rozvinuté ekonomice – a pak je směňují. Jak Nozick píše: „Vše, co každý člověk má, získává od jiných, kteří s ním směňují, nebo dostává darem.“

Nozick podotýká, že jsou dva možné přístupy k posouzení otázky spravedlnosti vlastnických práv. První je historický: když lidé nabývají majetku spravedlivě, pak na něj mají nárok, a bylo by nesprávné zasahovat silou za účelem jeho přerozdělování. Druhý přístup je založen na typech nebo konečných výsledcích, nebo na něčem, co Nozick nazývá „princip běžného časového úseku“. To znamená, že „distributivní spravedlnost je vymezena tím, jak jsou věci rozděleny (kdo má co) na bázi jakéhosi strukturálního principu spravedlivé distribuce“. Zastánci typové distribuce se neptají, jestli byl majetek nabyt spravedlivě, ale jestli je dnešní způsob rozdělení takový, který oni považují za správný. Je mnoho různých způsobů rozdělení majetku, kterým lidé dávají přednost: běloši by měli mít víc majetku (nebo peněz nebo čehokoli jiného) než černí, křesťané by měli mít víc než židé, chytří lidé by měli mít víc, dobří lidé by měli mít víc, lidé by měli mít to, co potřebují. Některé z těchto názorů jsou odporné. Jiné možná zastávají vaši přátelé nebo jiní slušní lidé.

Všechny ale mají jedno společné: předpokládají, že spravedlivé rozdělování je určeno tím, kolik kdo má, bez jakéhokoli odkazu na to, jak toho nabyt. Současní odpůrci kapitalismu asi nejvíce zastávají názor, že by každý měl mít stejné množství majetku, nebo že by nikdo neměl mít víc než dvakrát tolik, co jiní, nebo zastávají nějakou podobnou variantu rovnosti. Toto je tedy alternativa k liberalismu, kterou se budeme zabývat.

Nozick vykládá svou „nárokovou“ teorii spravedlnosti tímto způsobem: Za prvé lidé mají právo nabývat nevlastněný majetek. To je princip spravedlnosti nabývání majetku. Za druhé, lidé mají právo dávat svůj majetek jiným lidem, nebo ho dobrovolně s jinými lidmi směňovat. To je princip spravedlnosti převodu majetku. Tedy:

Kdyby byl svět úplně spravedlivý, tak by následující definice docela vyčerpala otázku spravedlnosti vlastnictví:

1. Osoba, která nabývá majetku v souladu s principem spravedlnosti získávání majetku, má nárok na tento majetek.
2. Osoba, která nabývá majetku v souladu s principem spravedlnosti převodu majetku od jiné osoby, která má nárok na tento majetek, má na něj oprávněný nárok.
3. Nikdo nemá nárok na majetek bez (opakované) aplikace bodů 1 a 2.

Kompletní princip distributivní spravedlnosti by jednoduše ukazoval, že rozdělení je spravedlivé, pokud všichni mají nárok na majetek, který vlastní za tohoto rozdělení.

Rozdělení je spravedlivé, pokud vyvstává z jiného spravedlivého rozdělení prostřednictvím legitimních prostředků.

Vlastní-li jednou lidé majetek (což zahrnuje i práci jejich mysli a těl, která jim přirozeně náleží), mohou jej legitimně vyměnit s někým jiným za jakýkoliv majetek, který druhý člověk legitimně nabyt. Mohou ho také darovat. Co lidé ovšem *nesmí*, je zcizit někomu majetek bez jeho souhlasu.

Nozick pokračuje diskusí o otázce rovnosti v slavné části své knihy zvané „*How Liberty Upsets Patterns*“ [Jak svoboda narušuje staré způsoby]. Představme si, že na počátku se nachází společnost ve stavu, ve kterém je bohatství rozděleno způsobem, jež *vy* považujete za správný. Všichni křesťané mají například víc než židé nebo všichni členové komunistické strany vlastní všechen majetek (kromě našich jednotlivých těl) nebo cokoli jiného. Představme si ale, že váš neoblíbenější ideál je, aby všichni měli stejné množství bohatství a tímto způsobem tedy bude uspořádána naše hypotetická společnost. Popřemýšlejte teď o jedné narušující události.

Představte si, že rocková kapela Pearl Jam dělá koncertní turné. Za vstup žádají deset dolarů. Během turné přijde na jejich koncerty milion lidí. Na konci turné je milion lidí o deset dolarů chudší a členové Pearl Jam o deset milionů bohatší než všichni ostatní. Rozdělení bohatství je teď nerovné. Je to spravedlivé? Pokud ano, tak proč? Dohodli jsme se, že na začátku je rozdělení bohatství spravedlivé, protože jsme si ujednali, že je to *váš* oblíbený způsob distribuce. Předpokládáme, že každý člověk měl na začátku nárok na peníze, které měl, a byl tedy oprávněn je utratit, jak chtěl. Mnoho lidí uplatnilo svá práva a teď jsou hudebníci z Pearl Jam bohatší než všichni ostatní. Je na tom něco nesprávného?

Všichni ti lidé se rozhodli utratit své peníze tímto způsobem. Bývali by si mohli koupit album Michaela Jacksona, nebo čokoládovou tyčinku, nebo kopii *New York Review of*

Books. Mohli by ty peníze dát Armádě spásy nebo ekologické organizaci *Habitat for Humanity*. Pokud měli na začátku na peníze nárok, tak byli také jistě oprávněni je utratit; v tom případě se ale rozdělení bohatství musí změnit.

Jakýkoliv způsob distribuce zvolíte, pokud se různí lidé rozhodnou utratit své peníze a budou chtít nabídnout své služby jiným, aby měli více peněz na utrácení, tak se tento způsob bude stále měnit. Někdo půjde za Pearl Jam a nabídne jim, že bude propagovat jejich koncerty za určitou část vybraného vstupného nebo že bude produkovat jejich nahrávky a prodávat je. Někdo jiný si založí tiskárnu, aby jim mohl tisknout vstupenky na koncerty. Nozick tvrdí, že kdybyste chtěli zabránit nerovnosti v bohatství, museli byste „zakázat kapitalistické jednání mezi dobrovolně jednajícími lidmi“. Dokazuje pak, že žádný způsob distribuce nemůže existovat bez „stálých zásahů do života lidí“. Buď musíte lidem stále bránit v utrácení peněz, nebo musíte stále – nebo v pravidelných intervalech – brát lidem peníze, které se jim druzí rozhodli dát.

Je lehké říci, že nám nevadí, když rockoví hudebníci zbohatnou. Tento princip se ale samozřejmě vztahuje na kapitalisty, dokonce i na miliardáře. Když Henry Ford vynalezne auto, které lidé chtějí koupit, nebo když Bill Gates objeví počítačový operační systém, nebo Sam Walton přijde s levným a efektivním způsobem distribuce spotřebního zboží, tak zbohatnou. Abychom tomuto zabránili, museli bychom zabránit lidem, aby dobrovolně utráceli své peníze.

Co však s jejich dětmi? Je spravedlivé, že se magnátovy děti narodí do většího bohatství, takže budou mít pravděpodobně lepší vzdělání, než budete mít vy nebo já? Tato otázka nebere v úvahu podstatu komplexní společnosti. V primitivní vesnici, kde žilo málo lidí, kteří byli pravděpodobně příbuzní, dávalo „přiměřené“ rozdělování kmenového majetku

smysl. Různorodá společnost se však nikdy neshodne na tom, co je „přiměřená“ distribuce. Můžeme se však shodnout na spravedlnosti – na tom, že lidé by měli vlastnit to, co vyrobí. Neznamená to tedy, že syn Henryho Forda má „právo“ zdědit bohatství, ale že Henry Ford měl právo získat bohatství a pak ho dát komukoliv včetně svých dětí. Způsob rozdělení centrální autoritou – jako když váš tatínek přiděluje kapesné nebo učitel rozdává známky – může být pokládán za správný, nebo nesprávný. Komplexní proces, kterým miliony lidí vyrábějí věci, jež pak prodávají nebo rozdávají, je ale něčím úplně jiným a postrádá smysl jej srovnávat s pravidly spravedlnosti, jež se týkají malé, centrálně řízené skupiny.

Podle „nárokové“ teorie spravedlnosti mají lidé právo směňovat svůj oprávněně nabytý majetek. Některé ideologie zastávají princip „každému podle jeho —“. Marx zastával názor: „Od každého podle jeho schopností; každému podle jeho potřeb.“ Všimněte si, že Marx odděluje výrobu od rozdělování; mezi těmi dvěma větami je jakási autorita, která rozhoduje o vaší schopnosti a mé potřebě. Nozick poskytuje liberální recept na to, jak integrovat výrobu a distribuci ve spravedlivém systému:

„Od každého podle jeho uvážení, každému podle toho, co si sám vytvořil (třeba se smluvenou pomocí ostatních), a podle toho, co se jiní pro něj rozhodnou udělat nebo co mu dají ze svého majetku, který obdržel dříve (podle této zásady) ještě nebyl utracen nebo předán.“

Této formulaci ale schází svěžest skutečného sloganu. Můžeme proto Nozickův výrok zjednodušit na:

*Od každého podle jeho uvážení,
každému podle uvážení ostatních.*

Axiom neagrese

Jaké jsou hranice svobody? Důsledkem liberálního principu, že „každý člověk má právo žít svůj život tak, jak chce, pokud neporušuje stejná práva jiných“, je toto:

*Nikdo nemá právo iniciovat násilí proti osobě nebo majetku
kohokoliv jiného.*

Liberálové toto nazývají axiom neagrese a jedná se o centrální princip liberalismu. Všimněme si, že axiom neagrese nezakazuje použití násilí v sebeobraně, tedy k opětovnému získání zcizeného majetku, potrestání těch, kdo porušili práva ostatních, nápravě škod, nebo ani v případě prevence hrozícího útoku ze strany jiné osoby. Tvrdí však, že je nesprávné použít násilí nebo jím hrozit jiné osobě či jejímu majetku, pokud sama tato osoba nepoužila nebo nehrozila násilím. Spravedlnost tedy zakazuje vraždu, znásilnění, útok, krádež, únos nebo podvod. (Proč podvod? Je podvod opravdu iniciace násilí? Ano, protože podvod je druh krádeže. Kdybych vám slíbil, že vám prodám za dolar pivo Heineken, ale ve skutečnosti bych vám dal Bud Light, tak bych váš dolar vlastně ukradl.)

Jak jsme poukázali, většina lidí vyznává tento etický systém a žije podle něj. Liberálové věří, že by tento systém měl být důsledně aplikován na činnost vlády i jednotlivců. Práva se nedají sčítat; není možné říci, že práva šesti lidí převažují nad právy tří lidí, takže těch šest může zabrat majetek oněch tří. Ani milion lidí nemůže „spojit“ svá práva v jedno kumulativní právo, aby mohli zabrat majetek tisíce lidí. Proto liberálové zavrhuji činnosti vlády, které útočí na naši osobu nebo majetek a které nám vyhrožují pokutami a vězením za to, jak žijeme svůj soukromý život, nebo za to, jakým způsobem se účastníme dobrovolných svazků s jinými (včetně komerčních záležitostí).

Svoboda je z hlediska liberálů stav, ve kterém nejsou právo jednotlivce na vlastnictví sama sebe a vlastnická práva porušována a napadána. Filozofové někdy nazývají liberální koncepci práv „negativní svoboda“, v tom smyslu, že zavazuje jiné pouze k negativní povinnosti – povinnosti nenapadat nikoho jiného. Podle Ayn Randové je ale pro jednotlivce právo nárokem na pozitivum – „jeho svobodu jednat podle svého vlastního úsudku, za účelem dosažení vlastních cílů, dle vlastní *dobrovolné, nevnucené* volby“.

Komunitariáni někdy říkají, že „jazyk práv je morálně neúplný“. To je pravda; práva se vztahují jenom na určitou doménu morálky – dokonce velmi omezenou doménu – ne na celou morálku. Práva stanoví určitá minimální kritéria toho, jak se máme k sobě chovat: nesmíme zabíjet, znásilňovat, krást nebo jakkoliv jinak iniciovat násilí proti druhému. Slovy Ayn Randové: „Podmínkou civilizované společnosti je znemožnění fyzického násilí ve společenských vztazích – takto je zaváděn princip, že pokud lidé chtějí spolu jednat, musí jednat pomocí *rozumu*: pomocí diskuse, přesvědčování a dobrovolné, nevnucené dohody.“ Ale ochrana práv a založení mírové společnosti je pouze *podmínkou* pro civilizaci. Většina nejdůležitějších otázek o tom, jak máme jednat s lidmi, však musí být zodpovězena jinými morálními pravidly. Neznamená to, že by idea práv byla neplatná nebo neúplná v *oblasti, kde je aplikovatelná*; znamená to pouze, že většina rozhodnutí, která činíme každý den, obsahuje volby, jež jsou jen velmi široce omezeny povinností respektovat práva druhých.

Důsledky přirozených práv

Zásadní principy vlastnictví sama sebe, práva rovné svobody a axiomu neagrese mají nekonečně mnoho důsledků. Na kolik způsobů vyvlastňování a regulace lidských životů může stát přijít, tolik mohou liberálové identifikovat práv.

Nejzřetelnější a nejvíce pobuřující pokus o porušení vlastnictví sama sebe je nedobrovolné otroctví. Odpradávná lidé uplatňovali právo držet jiné lidi jako otroky. Otroctví nebylo vždy rasistické; většinou začínalo válečnou kořistí. Dobyvatelé měli vždy moc zotročit poražené. Největší liberální kampaň v historii byla snaha zrušit nevolnické otroctví, která v devatenáctém století vyvrcholila abolicionistickým hnutím a hrdinnou „podzemní železnicí“. Navzdory třináctému dodatku k ústavě, který zrušil nedobrovolné otroctví, můžeme ještě dnes vidět jeho známky. Branná povinnost – verbování – není nic jiného než dočasné otroctví (s trvalými následky pro ty brance, kteří se nikdy domů živi nevrátí). Žádný jiný dnešní problém tak jasně neodděluje liberály od těch, kdo dávají přednost kolektivu před jednotlivcem. Liberálové věří, že lidé budou dobrovolně bránit zemi, která si zaslouží být bráněna, a že žádná skupina nemá právo násilím nutit jinou skupinu lidí, aby se vzdala roku nebo dvou svého života – a možná i života samého – bez jejich svolení. Zásadní liberální princip důstojnosti jednotlivce je porušen, když se s jednotlivci zachází jako s národními zdroji. Někteří konzervativci (například senátor John McCain a William F. Buckley, Jr.) a někteří takzvaní liberálové (například senátor Edward M. Kennedy a prezident nadace Ford Franklin Thomas) propagují systém nucené národní služby, podle kterého by všichni mladí lidé museli strávit rok nebo dva prací pro vládu. Takový systém by byl odporným porušením lidského práva na vlastnictví sama sebe a můžeme jen doufat, že Nejvyšší soud by jej shledal v rozporu z třináctým dodatkem ústavy.

Svoboda svědomí

Pro většinu lidí je jednoduché rozpoznat dopad liberalismu na svobodu svědomí, svobodu projevu a osobní svobodu. Moderní ideje liberalismu mají své základy v boji o ná-

boženskou toleranci. Co může být pro jednotlivce více přirozeného, více osobního než jeho vlastní myšlenky? V době, kdy náboženští odpadlíci vypracovávali obhajobu tolerance, vynořily se ideje přirozených práv a myšlenka soukromé sféry. Svoboda projevu a svoboda tisku jsou dalšími formami svobody svědomí. Nikdo nemá právo zabránit jinému ve vyjádření jeho myšlenek a v přesvědčování jiných o jeho názorech. Tento argument se dnes musí vztahovat i na rozhlas, televizi, kabelovou televizi, Internet a jiné formy elektronické komunikace. Lidé, kteří nechtějí číst knihy psané komunisty (nebo liberály) nebo sledovat hororové filmy či stahovat si z Internetu pornografické fotky, to dělat nemusí. Nemají ale právo v tom bránit jiným.

Je velké množství způsobů, kterými vláda zasahuje do svobody projevu. Vlády se neustále snaží zakázat nebo regulovat údajně nemravnou, obscénní nebo pornografickou literaturu a filmy, navzdory jasné formulaci prvního ústavního dodatku: „Kongres nevydá žádný zákon, který by omezil svobodu projevu nebo tisku.“ Slovy titulku z časopisu *Wired*: „Které části ‚žádný zákon‘ nerozumíte?“

Liberálové vidí v americkém zákoníku na tucty případů porušení práva svobody projevu. Nedávno byla v zákoně z roku 1996, který reguluje komunikaci na Internetu, zakázána distribuce informací o potratu. Federální vláda často používá svou moc monopolu v poštovních službách, aby zabránila doručení morálně nebo politicky nežádoucího materiálu. Lidé provozující rozhlasové a televizní vysílání musí obdržet federální licenci a pak se musí podrobit různým federálním regulacím obsahu vysílání. Ministerstvo alkoholu, tabáku a střelných zbraní zakazuje výrobcům vína a jiných alkoholických nápojů psát na viněty, že lékařský výzkum naznačuje, že střídavá konzumace alkoholu snižuje riziko srdečních vad a přispívá k dlouhověkosti – i přesto, že nejno-

vější směrnice Ministerstva zdravotnictví poukazují na blahodárné účinky mírného užívání alkoholu. V devadesátých letech více než tucet států vydalo zákon, který činí nelegálním veřejné zpochybnění kvality rychle se kazícího zboží – tedy ovoce a zeleniny – nepodloženého „vědeckým výzkumem, fakty či daty“.

Lidé nemohou inzerovat, že jejich byt je „v blízkosti synagogy“ – což je efektivní upoutávka pro ortodoxní židy, kteří nemohou o sabatu jezdit autem – protože to údajně prozrazuje úmysl diskriminovat. Univerzity se snaží zakázat politicky nežádoucí projevy; *University of Connecticut* nařídila studentům, aby se vyvarovali „nesprávně mířeného posměchu, nešetrných vtipů a nápadného vylučování (jiného studenta) z konverzace“. (Abych byl přesný, jsem si jist, že soukromé univerzity mají právo stanovit pravidla chování studentů a profesorů, i pravidla projevu – což neznamená, že takováto pravidla jsou rozumná. Státní univerzity jsou však omezeny prvním dodatkem.)

Každá nová technologie s sebou samozřejmě přináší nové požadavky na cenzuru od lidí, kteří jí nerozumějí, nebo od těch, kteří chápou až příliš dobře, že nové formy komunikace mohou narušit zavedený režim. Zákon o reformě telekomunikací z roku 1996, který obdivuhodně dereguloval většinu telekomunikací, přesto obsahuje zákon o slušnosti v telekomunikacích [Communications Decency Act], který má zabránit dospělým, aby viděli materiály nevhodné pro děti. Francouzský zákon z roku 1996 vyžaduje, aby aspoň 40 procent hudby vysílané v rozhlasu bylo francouzské. Vyžaduje také, aby každá druhá francouzská písnička byla od umělce, který ještě nikdy s žádnou písní neuspěl. „Nutíme posluchače, aby poslouchali hudbu, kterou nechtějí poslouchat,“ říká jeden tvůrce rozhlasových pořadů.

Nejzávažnější však je, že lidé, kteří chtějí utratit peníze na podporu politických kandidátů, jsou omezeni příspěvkem 1 000 dolarů – to je, jako kdyby se *New York Times* povolilo napsat redakční článek podporující Clintona, ale jenom v nákladu tisíce kopií. Tímhle způsobem politická reprezentace ochromuje určitý druh projevu, který by mohl ohrožovat její moc, zatímco se zaštiťuje úctou ke svobodě projevu.

Samozřejmě existuje utilitaristický argument pro svobodu projevu: pravda vyjde najevo ve střetu různých názorů. Slovy Johna Milтона: „Kdo kdy viděl pravdu prohrát ve volném a otevřeném klání?“ Pro většinu liberálů jsou ale hlavním důvodem pro ochranu svobodného projevu individuální práva.

Z práva na vlastnictví sama sebe zajisté vyplývá, že máme právo rozhodovat o tom, co jíme, pijeme nebo jaké léky nebo drogy budeme brát, s kým se budeme milovat (za předpokladu, že náš vybraný partner souhlasí) a jakou léčbu si vybereme (za předpokladu, že doktor ji dobrovolně poskytne). Tyto volby jsou jistě stejně osobní a intimní jako volba víry. Můžeme dělat chyby (alespoň v očích druhých), ale vlastnictví našich životů znamená, že ostatní musí omezit své zasahování do životů druhých lidí pouze na rady a morální domluvu, nikoli se uchýlovat k násilí. Ve svobodné společnosti by takovéto rady měly pocházet z privátní sféry, nikoli od vlády, která je přinejmenším potenciálně násilná (a v naší společnosti je násilná poměrně dost). Úlohou vlády je chránit naše práva, ne se nám plést do osobního života. Přesto ale nedávno, v osmdesátých letech, zakázalo několik států alkohol v restauracích a asi dvacet států ještě dnes zakazuje homosexuální vztahy. V současné době federální vláda nepovoluje užívání určitých léků zachraňujících život nebo zmírňujících bolesti, které jsou dostupné v Evropě. Hrozí nám vězením, pokud se rozhodneme používat drogy, jako jsou marihuana nebo kokain. Dokonce i když nic nezakazu-

je, vměšuje se vláda do našeho soukromého rozhodování. Sekýruje nás kvůli kouření, rýpá do nás, abychom správně jedli a radí nám, jak mít bezpečný a šťastný sex. Liberálům rady nevadí, ale nemyslí si, že by vláda měla lidem násilím brát peníze ve formě daní a pak je používat na to, aby mohla všem radit, jak mají žít.

Smluvní svoboda

Právo uzavírat smlouvy je pro liberalismus a pro civilizaci samou kriticky důležité. Britský teoretik Henry Sumner Maine napsal, že historie civilizace směřuje od společnosti stavovské ke společnosti smluvní – tedy od společnosti, ve které se každý člověk narodil na své místo a byl posuzován podle svého postavení, ke společnosti, kde jsou vztahy mezi jedinci určeny svobodným souhlasem a dohodou.

Liberalismus není libertinismus ani chaos. Lidé v liberální společnosti mohou být omezeni mnoha předpisy a regulemi. Pouze nejvšeobecnější pravidlo není předmětem volby: minimální povinnost respektovat přirozená práva jiných. Většina předpisů, které nás ve volné společnosti omezují, jsou přejímány smlouvou, to znamená, *volbou*. Můžeme se například zavázat k povinnosti podepsáním nájemní smlouvy. V tom případě se vlastník domu zavazuje k povinnosti nechat nájemce v domě bydlet po dobu řekněme jednoho roku a zachovávat dům ve smluveném stavu. Nájemce se zavazuje k povinnosti platit nájemné každý měsíc a vyhnout se zbytečnému poškození domu. Smlouva může stanovit i jiné povinnosti přijímané tou či onou stranou – třicetidenní lhůtu na oznámení o ukončení smlouvy, záruku topení a teplé vody (pravděpodobně brané za samozřejmost v moderní Americe, ale ne v Americe před padesáti lety nebo v mnoha částech dnešního světa), nepořádání hlučných večírků atd. Jakmile je smlouva podepsána, tak jsou jí obě strany zavázány. Dalo by se také ří-

ci, že podpisem nabyl každý nová práva – ne přirozená práva, ale zvláštní práva. Vlastník domu má teď právo vybírat od nájemce každý měsíc činži a nájemník má právo žít v domě po smluvenou dobu. Toto není obecné právo na příjem nebo na bydlení, ale konkrétní právo stvořené dobrovolnou dohodou.

Jiné smlouvy se ve svobodné společnosti samozřejmě mohou týkat vlastně čehokoliv: hypotéky, manželství, zaměstnání, prodeje, pojištění, členství v klubu nebo asociaci atd. Proč lidé uzavírají smlouvy? Převážně proto, aby odstranili ze života nejistotu a aby měli možnost pokračovat v projektech, které vyžadují záruku budoucí spolupráce ostatních. Mohli byste každé ráno volat zaměstnavateli a ptát se ho, jestli má pro vás práci a kolik by byl ochoten vám za ni zaplatit, ale oba dva byste raději uzavřeli dlouhodobou dohodu (i když většina amerických pracovních smluv umožňuje každé straně dohodu na přání zrušit). Mohli byste každé ráno platit vaší domácí za nocleh, ale samozřejmě byste oba radši odstranili nejistotu takovéto dohody. Pro lidi, kteří nemohou uzavírat dlouhodobé smlouvy, existují krátkodobé možnosti, například hotely pro cestující, kde se uzavírá smlouva často jen na jednu noc.

Jaká je podstata smlouvy? Je to jenom slib? Ne, smlouva je vzájemná výměna nároků na majetek. Aby byla smlouva platná, obě strany musí mít legitimní nárok na majetek, který míní směniti. Pokud ho mají, mohou se pak dohodnout na převedení svého nároku na jinou osobu, výměnou za nárok na nějaký majetek, který vlastní ten druhý. Pamatujte si, že ke každému objektu se vztahuje celé množství práv; majitel je může převést všechna, nebo jenom několik z nich. Když prodáváte dům nebo jablko, tak zpravidla převádíte všechna práva výměnou za určitou úhradu, většinou za peníze, od druhé strany. Když však pronajímáte dům, tak převádíte pouze právo na bydlení v tomto domě po určitou dobu, za určitých podmínek. Když půjčujete peníze, tak převádíte ná-

rok na určitou částku peněz výměnou za nárok na určitou částku peněz někdy v budoucnosti. Protože je vždy lepší mít peníze teď než později, souhlasí obvykle půjčující s navrácením větší částky než je ta, kterou si půjčil. „Úrok“ je tedy pohutka, která vede půjčujícího k tomu, aby se vzdal peněz a dostal je zpět později.

Selhání při plnění smlouvy je druh krádeže. Pokud si Smith půjčí 1000 dolarů od Jonese a slíbí, že za rok vrátí 1100 dolarů, a nesplní to, tak je vlastně zloděj. Ukradl Jonesovi 1100 dolarů. Když Jones prodá Smithovi auto a zaručí mu, že má fungující rádio, a ono ho nemá, pak je Jones zloděj: vzal Smithovy peníze a přitom nedodal to, co ve smlouvě slíbil.

Bez smluv by bylo těžké pozdvihnout hospodářství nad úroveň pouhého přežití. Smlouvy nám umožňují dlouhodobě plánovat a dělat obchody na velkou geografickou vzdálenost a s lidmi, které ani neznáme.

K tomu, aby mohla rozvinutá společnost fungovat, je nutné, aby lidé plnili povinnosti, ke kterým se zavázali, a aby smlouvy byly naplňovány. Pokud nejsou lidé obecně důvěryhodní, zpravidla nikdo nebude chtít uzavřít smlouvu s nikým, koho nezná, a pak nebude tržní ekonomika schopna se rozvíjet a vzkvétat. Pokud určití jedinci nectí smluvní podmínky, pak s nimi lidé nebudou chtít jednat a tito lidé budou v tržním systému čelit omezeným příležitostem. Pokud však většina lidí smlouvy ctí, pak rozšířené a komplexní smluvní vztahy umožňují výrobu neomezenou časem a vzdáleností, což nám dovoluje tvořit ty úžasné technologické vymoženosti a dosáhnout dříve nepředstavitelnou životní úroveň moderního kapitalismu.

Musíte věřit v přirozená práva, abyste se mohli považovat za liberály?

Většina intelektuálů, kteří si říkají liberálové, akceptuje pojem přirozených práv a víceméně souhlasí s výše uvedeným přehledem liberalismu. Teorie práv, která tu byla prezentována, odráží argumenty Johna Locka, Davida Huma, Thomase Jeffersona, Williama Lloyd Garrisona a Herberta Spencera; názory liberálů dvacátého století, jako jsou Ayn Randová, Murray Rothbard, Robert Nozick a Roy Childs; a současných filozofů, jako jsou Jan Narveson, Douglas Rasmussen, Douglas Den Uyl, Tibor Machan a David Kelley.

Nicméně někteří z liberálů, zvláště ekonomové, neakceptují teorii přirozených práv. Jeremy Bentham, liberální britský filozof ze začátku devatenáctého století, se vysmíval přirozeným právům jako „nesmyslu na chůdách“. Moderní ekonomové jako Ludwig von Mises, Milton Friedman a Miltonův syn David Friedman odmítají přirozená práva a argumentují pro liberální politiku na základě jejich výhodných důsledků.

Tato pozice se často nazývá utilitarismus. Klasická formulace utilitarismu bere za standard etiky a politické filozofie „co největší štěstí pro co největší množství“. Nezní to nepříjemně, ale je to problematické. Jak můžeme vědět, co je dobré pro miliony lidí? A co když drtivá většina lidí ve společnosti chce něco opravdu zavrženíhodného – například vyvlastnění ruských kulaků nebo pohlavní mrzačení nedospělých dívek nebo vyvraždění židů? Utilitarista čelící tvrzení, že takovéto opatření by bylo největším dobrem, by se musel obhájit jiným principem – nejpravděpodobněji vrozeným pocitem, že existují určitá fundamentální práva.

Misesův utilitarismus

Ekonom Ludwig von Mises byl nekompromisní utilitarista a zastánce ekonomie laissez faire. Jak tedy zdůvodnil své odmítnutí všech násilných zásahů do trhu, když ne teorií přirozených práv? Prohlašoval, že jako ekonomický vědec může prokázat, že intervenční politika by měla následky, které by i zastánci této politiky považovali za nežádoucí. Misesův žák Murray Rothbard se ale ptá, jak může Mises vědět, co intervencionisté chtějí? Mises může dokázat, že zavedení regulace cen způsobí nedostatky zboží, ale možná jsou zastánci regulace cen socialisté, kteří považují tuto regulaci za krok k úplnému ovládnutí ekonomiky vládou; a nebo to mohou být radikální ochránci životního prostředí, kteří odsuzují nadměrnou spotřebu a méně zboží jim připadá jako báječný nápad; nebo rovnostáři, kteří si myslí, že i když bude nedostatek, tak si aspoň bohatí nebudou moci koupit víc než chudí.

Mises vysvětluje, že „předpokládá, že lidé dávají přednost životu před smrtí, zdraví před nemocí, sytosti před hladem, hojnosti před chudobou“. Pokud je to tak, pak může ekonom dokázat, že soukromé vlastnictví a volný trh je nejlepším způsobem, jak dosáhnout tohoto cíle. Má pravdu, ale jeho předpoklad je příliš odvážný; budeme se tím dále zabývat v osmé kapitole. Lidé mohou dát přednost méně hojnosti výměnou za více rovnosti, za zachování rodinné farmy, nebo prostě ze závisti k bohatým. Jak může mít utilitarista námitky proti zabírání vlastnictví, pokud se většina rozhodla, že jim nevádí snížený růst ekonomiky, který bude následkem takového opatření? Většina liberálů proto dochází k názoru, že svoboda je lépe chráněna systémem individuálních práv než utilitarismem nebo ekonomickou analýzou.

To neznamená „budiž spravedlnost, ať se děje, co se děje“. Záleží samozřejmě na následcích, a jen málo z nás by bylo li-

berální, kdybychom si mysleli, že lpění na individuálních právech by mělo za následek chudobu a spory ve společnosti. Jelikož jsou individuální práva zakořeněna v lidské podstatě, je přirozené, že společnosti, které respektují práva, jsou charakterizovány větší mírou harmonie a hojnosti. Ekonomika laissez faire, založená na přísném respektu k právům, *povede* k největšímu prospěchu pro co největší množství. Základ našich společenských pravidel však musí spočívat v ochraně práva na život, svobodu a majetek každého jedince.

Stav nouze

Ve své knize *The Machinery of Freedom* [Soukolí svobody] David Friedman po působivé obhajobě výhod liberální politiky pokračuje kladením několika námitek proti liberálním principům obsaženým v právu na rovnou svobodu a v axiomu neagrese. Mnohé z nich se týkají nouzových nebo „hraničních“ situací. Klasický případ je, když se potápí loď. Představte si, že je jenom jeden záchraný člun, který je pro čtyři lidi, ale snaží se na něj dostat osm lidí. Jak se rozhodnete? A – to je mířeno na liberály a jiné zastánce přirozených práv – jak odpoví na tuto otázku vaše teorie práv? David Friedman říká: „Představte si, že pouze krádež zbraně nebo kusu vědeckého zařízení by zabránila šílenci v zastřelení tuctu nevinných lidí nebo srážce asteroidu s Baltimorem. Udělali byste to, a co pak s vlastnickými právy?“

Takovéto otázky jsou užitečné pro zkoušení hranic teorie práv. V některých nouzových situacích se neberou na práva žádné ohledy. Toto ale nejsou otázky, kterými by se studenti etiky měli napoprvé zabývat; nedávají nám odpověď na to, jaký etický systém lidé potřebují, protože takovéto otázky se týkají situací, se kterými se lidé v normálním životě nesetkají. První úkol etického systému je umožnit

mužům i ženám klidný, produktivní, harmonický život za normálních podmínek. Nežijeme však na záchranném člunu, ale ve světě vzácných zdrojů, ve kterém se snažíme zlepšit své vlastní životy a životy těch, na kterých nám záleží.

Hranice práv

Můžeme si představit i jiné, méně vypjaté námitky proti názoru, že přirozená práva jsou absolutní; tedy slovy filozofů Douglase Rasmussena a Douglase Dena Uyla, že „‘trumfují’ všechny jiné morální úvahy v stanovování, co bude předmětem morálky a co bude předmětem zákonnosti“. Musí hladovějící muž respektovat práva jiných a nesmí ukrást kus chleba? Musí oběti povodně nebo hladomoru umřít hladem nebo zimou, zatímco jiní mají hojnost jídla a přístřeší?

Stav povodní a hladomoru není normální. Když se však naskytne, pak musíme podle knihy Rasmussena a Dena Uyla *Liberty and Nature* [Svoboda a příroda] připustit, že alespoň dočasně neexistují podmínky pro společenský a politický život. Liberální pravidla umožňují existenci společenského a politického života a zajišťují kontext, ve kterém lidé mohou sledovat své cíle. V nouzové situaci – dva muži zápasící o jeden záchranný člun, mnoho lidí kvůli katastrofě bez přístřeší – je společenský a politický život nemožný. Morální povinností každého je zajistit si alespoň minimální podmínky pro své přežití. Rasmussen a Den Uyl píší: „Když je společenský a politický život nemožný, pak je v principu pro lidi nemožné žít společně a usilovat o vlastní dobro, úvahy o individuálních právech jsou nemístné; nejsou aplikovatelné.“

Ve funkční společnosti je velmi vzácné, že se člověk bez zavinění ocitne bez práce nebo bez pomoci nebo o hladu. Sko-

ro vždy je možné najít práci za mzdu, která stačí na přežití (i když zákony o minimální mzdě, daně a jiné státní zásahy mohou snížit počet pracovních míst). Těm, kteří opravdu nemohou najít práci, mohou pomoci přátelé a příbuzní. Pro ty, kteří přátele nemají, jsou k dispozici útulky, misie a jiné druhy dobročinnosti. V zájmu teoretické analýzy ale předpokládejme, že se nějaký člověk ocitl bez práce či jakékoliv pomoci a musí čelit bezprostřednímu vyhladovění. Pravděpodobně žije ve světě, kde je politický a společenský život možný; přesto se však dá říci, že se nachází v krizové situaci a musí činit vše pro své přežití, i když to znamená krást chleba. Když se však oběť jeho situací nedá přesvědčit, pak je asi přiměřeně hnát toho hladovějícího člověka před soud a obvinít ho z krádeže. Právní pořádek stále existuje, i když ho po vyslechnutí jeho případu může soudce či porota zprostit viny – bez porušení všeobecných pravidel spravedlnosti a vlastnictví.

Tato analýza nenaznačuje, že by hladovějící člověk nebo oběť povodně měli právo na pomoc či majetek někoho jiného; pouze ukazuje, že práva nejsou aplikovatelná v situaci, kde je společenský a politický život nemožný. Odhodili jsme však práva do té míry, že se otevřela možnost rozdělování bohatství pro všechny, kteří se nachází v zoufalé situaci? Ne. Klademe důraz na to, že tyto výjimky platí pouze v krizových situacích. Hlavním znakem takovéto situace je, že se člověk ocitne v zoufalé situaci *bez vlastního zavinění*. Nestačí tvrzení, že má méně než ostatní, nebo dokonce, že má moc málo na přežití. Rasmussen a Den Uyl píší: „Chudoba, nezalost a nemoc nejsou metafyzické události. Bohatství a vědomosti nejsou dány automaticky, jako by spadly z nebe. Podstata lidského života a existence je taková, že každý člověk musí použít vlastního rozumu a inteligence, aby bohatství a vědomosti vytvořil.“

Pokud si člověk odmítá získat nezbytné vzdělání či dovednosti, nechce dělat nudnou nebo špatně placenou práci nebo si zničí své zdraví, pak nemůže tvrdit, že se nachází v krizové situaci bez svého vlastního zavinění. Jedna žena se kdysi obrátila na Ann Landersovou s otázkou, jestli se má cítit povinná darovat svou ledvinu sestře která, – přes všechna varování a nabídky na pomoc od své rodiny – nadměrně požívala alkohol a drogy a ignorovala rady lékařů. Teorie práv není schopna určit, jaké morální povinnosti bychom měli cítit k příslušníkům rodiny, nehledě na to, jakou mají zodpovědnost za svůj stav; může nám ale ukázat, že takovýto člověk není v morálním ohledu stejný jako oběti ztroskotání nebo hladomoru.

K těmto extrémním výjimkám v ochraně práv docházíme pouze po splnění několika podmínek: jeden nebo více lidí je ohroženo smrtí umrznutím, hladem nebo nemocí; tito lidé se v této situaci nachází nezaviněně; není čas nebo příležitost na jakékoliv jiné řešení; přes všechnu snahu nemohli tito lidé najít buď placenou práci nebo soukromou charitu; a všichni jsou si vědomi, že se zavazují povinností vůči tomu, jehož majetek berou, tedy že se mu budou snažit zaplatit půjčený majetek jakmile se postaví zpátky na nohy.

Možnost, že práva nelze použít v situacích, ve kterých je politický a společenský život nemožný, nepodkopává morální postavení a společenskou užitečnost práv v normálních situacích. Téměř celý náš život prožíváme za normálních podmínek. Naše etika by měla být vytvořena tak, aby umožňovala naše přežití a rozkvět za normálních podmínek.

Poslední slovo o utilitářském liberalismu: liberálové, kteří odmítají přirozená práva jako základ svých názorů, přesto dospívají ke stejným názorům jako liberálové, kteří je zastávají. Někteří dokonce říkají, že vláda by měla fungovat, jako

by lidé přirozená práva měli – vláda by tedy měla chránit osobu a majetek každého jedince před násilím a jinak by měla lidi nechat rozhodovat se po svém. Právní teoretik Richard Epstein poskytuje ve své knize *Simple Rules for a Complex World* [Jednoduchá pravidla pro komplexní svět] v podstatě utilitářské zdůvodnění vlastnictví sama sebe a soukromého majetku a končí závěrem, že „důsledky principu vlastnictví sama sebe pro lidské štěstí a produktivitu jsou tak silné, že by měl být považován za morální imperativ, i když nejpůsobivější zdůvodnění tohoto principu je empirické, ne deduktivní“.

Čím práva nejsou

Jak naznačují stížnosti na množení práv, politická debata v moderní Americe se točí okolo domáhání se práv. Do určité míry to odráží ohromující vítězství (klasického) na právech založeného liberalismu ve Spojených státech. Locke, Jefferson, Madison a abolitionisté stanovili jako fundamentální pravidlo zákonů i veřejného mínění, že úkolem vlády je chránit práva. Jakékoli domáhání se práva tedy vítězí nad všemi ostatními problémy ve veřejné politice.

Bohužel v posledních letech zaznamenalo akademické i veřejné chápání přirozených práv úpadek. Mnoho Američanů teď věří, že jakákoliv žádoucí věc je právem. Neumějí rozlišovat mezi právem a hodnotou. Někteří se domáhají práva na práci, někteří práva na ochranu před pornografií kdesi v okolí. Někteří uplatňují právo proti kouření v restauraci, jiní proti propuštění z práce kvůli kouření. Homosexuální aktivisté se domáhají práva na nediskriminaci; jejich odpůrci – což připomíná Menckenův posměšek, že puritanismus je „strach, že někdo někde je možná šťastný“ – se domáhají práva vědět, že nikdo nenavazuje homosexuální vztahy. Tisíce lobbyistů se potulují po chodbách Kongre-

su a vymáhají pro své klienty právo na sociální zabezpečení, bydlení, vzdělání, penzi, zemědělské dotace, ochranu před dovezeným zbožím atd.

Zatímco soudy a zákonodárné sbory čím dál více uznávají takováto „práva“, požadavky na práva se stávají stále smělejší. Jedna žena z Bostonu tvrdí, že „je mým ústavním právem cvičit s co nejtěžšími činkami“, i když ty nejtěžší činky jsou v posilovně v oddělení pro muže, které je nepřístupné ženám. Jeden muž z Annapolisu ve státě Maryland se dožaduje, aby městská rada přikázala všem pizzeriím a jiným restauracím, které rozvážejí jídlo, aby také rozvážely jídlo do jeho čtvrti, kterou tyto firmy považují za příliš nebezpečnou. Říká, že „chce stejná práva jako ostatní Annapolisané“. Ale žádný Annapolisan nemá právo nutit kohokoliv jiného, aby s ním obchodoval, zvláště když se firma domnívá, že by mohla ohrozit život svých zaměstnanců. Jeden hluchý muž se soudí s YMCA, protože mu nechce vydat osvědčení opravňující k působení v pozici plavčíka; podle YMCA plavčík musí být schopen slyšet volání o pomoc. Jeden nemanželský pár v Kalifornii se domáhá práva pronajímat si byt od ženy, která říká, že jejich vztah uráží její náboženské vyznání.

Jak se v těchto požadavcích na práva můžeme vyznat? Existují dva možné přístupy. Za prvé, můžeme je posuzovat na základě politické moci. Kdokoliv, kdo přesvědčí většinu Kongresu, nebo státní zákonodárný sbor, nebo Nejvyšší soud, může mít jakékoliv „právo“, které si bude přát. V tomto případě se objeví spousta sporných požadavků na práva a nároky na státní pokladnu budou neomezené. Nebude ale existovat žádná teorie, která by umožnila se s těmito právy vyrovnat; pokud se vyskytnou nějaké spory, soudy a zákonodárné sbory se s nimi vypořádají „ad hoc“. Kdokoli, kdo bude vypadat nejsympatičtější nebo bude mít nejvíce politické moci, vyhraje.

Druhý přístup spočívá v navrácení se k základním principům, v posouzení každého požadavku na právo ve světle práva každého jednotlivce na život, svobodu a majetek. Fundamentální práva *nemohou* být sporná. Jakýkoliv spor o právech představuje špatný výklad základních práv. To je jedna z premis a z předností teorie práv. Jelikož jsou práva univerzální, mohou být užívána všemi ve stejnou dobu v jakékoliv společnosti. Věrnost základním principům od nás může vyžadovat, abychom v nějakém případě zavrhlí právo sympatického žalobce nebo abychom přiznali právo někoho jiného dělat věci, které většina z nás považuje za pohoršující. Co by však znamenalo mít právo, pokud by to neobsahovalo právo dělat nesprávné věci?

Když uznáváme schopnost lidí přijímat odpovědnost za své chování, samou podstatu bytosti, která má práva, znamená to, že uznáváme právo každého člověka na „nezodpovědné“ jednání ve výkonu těchto práv, pod minimální podmínkou, že neporuší práva jiných. David Hume pochopil, že spravedlnost často vyžaduje, abychom dělali rozhodnutí, která nám připadají v dané situaci nešťastná: „Jakkoliv jsou ojedinělé akty spravedlnosti v rozporu s veřejným nebo soukromým zájmem, je jisté, že celý plán nebo systém je velmi prospěšný, nebo dokonce absolutně nutný pro funkčnost společnosti a dobro každého jedince.“ Tvrdí tedy, že někdy musíme „navrátit velké bohatství lakomci nebo fanatikovi“, ale „každý jedinec musí mít prospěch“ z míru, pořádku a blahobytu, jež systém soukromého vlastnictví umožňuje.

Pokud uznáme liberální přístup k individuálním právům, pak získáváme kritérium, které nám umožňuje vyznat se ve sporných požadavcích na práva. Poznali jsme, že člověk má právo nabýt majetek buď pomocí prvotního přivlastnění nevlastněného majetku, nebo – což je v moderní společnosti způsob nejobvyklejší – přesvědčením někoho jiného, aby

mu majetek prodal nebo daroval. Nový vlastník majetku má pak právo s ním nakládat, jak se mu zlíbí. Pokud chce pronajmout byt černochovi, nebo babičce s dvěma vnoučaty, pak jakékoliv zákony, které by mu to zakázaly, porušují vlastnická práva. Pokud křesťanská domácnost odmítá pronajmout byt nemanželským párům, pak by bylo nespravedlivé nutit ji k tomu státní mocí. (Lidé mají samozřejmě právo považovat ji za zaujatou a vyjádřit své mínění na svém pozemku nebo v novinách, které se rozhodnou jejich kritiku vydat.)

Lidé mají právo obchodovat s čímkoliv, pokud najdou svolného zaměstnavatele nebo zákazníka – z toho pochází klasický liberální výrok „la carrière ouverte aux talents“ [příležitost pro talentované], nechráněná cechy či monopoly – ale nemají právo nutit ostatní, aby je zaměstnali nebo s nimi obchodovali. Zemědělci mají právo zasadit obilí na svém pozemku a prodávat je jiným, ale nemají „právo na mzdu“. Lidé mají právo nečíst informace o porodnictví; mají právo je neprodávat ve svých knihkupectvích nebo je nerozšiřovat přes svůj server, ale nemají právo zakazovat jiným lidem, aby uzavírali různé smlouvy o jejich výrobě, prodeji nebo nákupu. Opět tu vidíme, že svoboda tisku je založena na vlastnickém právu a svobodě kontraktu.

Jednou z předností systému soukromého vlastnictví – nebo osobního vlastnictví, jak to nazýval Hayek a jiní – je pluralismus a decentralizace rozhodování. Ve Spojených státech existuje 6 milionů firem; systém pluralismu a vlastnických práv umožňuje každé firmě dělat její vlastní rozhodnutí lépe než jeden systém pravidel. Někteří zaměstnavatelé nabídnou vyšší mzdu a méně příjemné pracovní prostředí; jiní nabídnou jiné kombinace a potenciální zaměstnanci si mohou vybrat. Někteří zaměstnavatelé budou nepochybně zaujatí proti černočům, židům, ženám – nebo i mužům, jak

v roce 1995 ukázala žaloba proti Jenny Craig Company – a budou muset zaplatit přiměřené náklady, zatímco jiné firmy budou mít prospěch ze zaměstnání nejlepších pracovníků, bez ohledu na rasu, pohlaví, víru nebo sexuální orientaci nebo jakékoliv jiné charakteristiky nesouvisející s prací. Ve Spojených státech existuje 400 000 restaurací; proč by se všechny měly řídit stejnými pravidly o kouření, jak to nařizuje stále více a více vlád? Proč by restaurace nesměly experimentovat s různými způsoby, jak přilákat zákazníky? Správní rada *Cato Institute* zakázala kouření v naší budově. Představuje to opravdové břímě pro jednoho z mých kolegů, který každou hodinu celý zoufalý utíká do garáže, aby si vykouřil ten odporný plevel. Jeho přístup k situaci je „chtěl bych dělat zajímavou práci, s příjemnými kolegy, s vysokou výplatou, v kanceláři kde je povoleno kouřit. Ale opravdu zajímavá práce, s příjemnými kolegy, s dostatečnou výplatou v nekuřácké kanceláři, je lepší než jiné možnosti“.

Wall Street Journal nedávno oznámil, že „zaměstnavatelé budou čím dál více nuceni řešit požadavky zaměstnanců, kteří se chtějí během pracovní doby modlit, a požadavky těch, kteří to nechtějí slyšet“. Někteří zaměstnanci se dožadují „práva“ vyznávat svou víru v zaměstnání – modliteb a studijních skupin Bible nebo práva nosit velký odznak proti potratům s fotografií plodu atd. – zatímco jiní zaměstnanci se soudí o své „právo“ nebýt obtěžován vírou v zaměstnání. Vláda by, buď pomocí Kongresu nebo soudů, mohla stanovit pravidla, jak se zaměstnavatelé a zaměstnanci mají vypořádat s vírou a jinými spornými otázkami v zaměstnání. Kdybychom ale spoléhali na systém pluralismu a vlastnických práv, pak bychom umožnili milionům firem dělat jejich vlastní rozhodnutí; každý majitel by zvážil své vlastní náboženské přesvědčení, zájmy svých zaměstnanců a jakékoliv jiné faktory, které by považoval za důležité. Po-

tenciální zaměstnanci by mohli vyjednávat se zaměstnavatelem nebo by mohli dělat svá vlastní rozhodnutí ohledně pracovních podmínek, zatímco by brali v úvahu výplatu, postranní výhody, vzdálenost od domova, pracovní dobu, zajímavost práce atd. Život je plný rozhodnutí typu buď, anebo. Je však lepší, aby podobná rozhodnutí byla řešena decentralizovaně, a nikoli nějakou centrální autoritou.

Jak vláda komplikuje práva

Tvrdili jsme, že spory o právech mohou být řešeny spolehnutím se na důslednou definici přirozených práv a obzvláště soukromého majetku, na němž všechna naše práva závisí. Mnoho z nejsvárlivějších sporů o právech v naší společnosti nastává, když převádíme rozhodování ze soukromého sektoru na vládu, kde neexistuje žádné soukromé vlastnictví. Měly by se děti ve škole modlit? Mělo by být nájemníkům bytů povoleno vlastnit zbraně? Měla by kina promítat filmy se sexuálními scénami? Žádná z těchto otázek by nebyla politická, kdyby školy, byty a kina byly soukromé. Správný přístup by znamenal nechat majitele dělat jejich vlastní rozhodnutí – pak by se potenciální zákazníci rozhodli sami, jestli chtějí tyto podniky podpořit.

Když ale podniky znárodníte, najednou již nebude žádný majitel s jasně vyhraněným vlastnickým právem. Bude o nich rozhodovat nějaký vládní orgán a celá společnost bude možná zatažena do sporu. Někteří rodiče nechtějí, aby vláda nutila jejich děti poslouchat modlitby; ale když budou modlitby ve školách zakázány, jiným rodičům bude připadat, že je jim znemožněno vychovávat jejich děti tak, jak považují za vhodné. Pokud Kongres nařídí Národní nadaci pro umění, aby nefinancovala údajně obscénní umění, umělci se budou cítit omezeni; ale co svoboda daňových poplatníků, kteří zvolili členy Kongresu, aby jejich peníze utráceli ro-

zumně? Měla by vláda nařizovat lékařům na státem financované klinice pro těhotné, aby nedoporučovali potrat?

Walter Dellinger, profesor práv na *Duke University* a jeden z nejvyšších právních poradců v Clintonově vládě, varoval, že takováto pravidla jsou „obzvláště znepokojující s ohledem na vzrůstající význam vlády coby poskytovatele dotací, vlastníka, zaměstnavatele a patrona umění“. Má pravdu. Takováto pravidla rozšiřují vládní moc do dalších a dalších aspektů našeho života. Dokud však vláda je největším vlastníkem a zaměstnavatelem, nelze od občanů a jejich reprezentantů očekávat nezájem o to, jak jsou jejich peníze utráceny.

K vládním penězům jsou vždy připojeny podmínky. A vláda musí stanovit pravidla pro majetek, který ovládá, pravidla, která určitě pohorší některé z občanů–daňových poplatníků. Proto by bylo nejlepší zprivatizovat co nejvíce majetku a odpolitizovat tak rozhodování o nakládání s ním.

Měli bychom uznat a chránit přirozená práva, protože to vyžaduje spravedlnost, ale také proto, že systém individuálních práv a decentralizovaného vlastnictví vede ke svobodné, tolerantní a občanské společnosti.

Kapitola 4

DŮSTOJNOST JEDINCE

Nedávno jsem v sobotu ráno v jednom malém francouzském městečku přišel k bankomatu zasazenému v masivní kamenné zdi banky, která měla přes víkend zavřeno. Strčil jsem do stroje kus plastu, stiskl nějaká tlačítka a za pár sekund jsem měl v ruce asi 200 dolarů. To vše bez jediného kontaktu s lidskou bytostí a natož s někým, kdo by mě znal. Pak jsem si vzal taxík na letiště, kde jsem přistoupil k zaměstnanci autopůjčovny, ukázal jsem mu jiný kus plastu, podepsal formulář a odešel s klíčky k automobilu za dvacet tisíc dolarů, který jsem slíbil vrátit někomu jinému na jiném místě za pár dní.

Tyto transakce jsou tak běžné, že se čtenář možná diví, proč se o nich vůbec zmiňuji. Na chvíli se ale zastavte a přemýšlejte o zázracích dnešního světa: člověk, kterého jsem nikdy předtím neviděl, který mě už nikdy neuvidí, se kterým jsem stěží komunikoval, mi věřil a půjčil mi auto. Banka zřídila automatický systém, který mi dá hotovost dle mého přání tisíce mil od domova. Před třiceti lety byly takovéto věci nemožné; před sto lety byly nemyslitelné; dnes tvoří běžnou infrastrukturu naší ekonomiky. Jak se takováto světová síť důvěry vyvinula? V jedné z dalších kapitol se bude-

me zabývat čistě ekonomickou stránkou tohoto systému. V této a v několika následujících kapitolách chci prozkoumat, jak se z jednotlivců utváří komplexní síť společenství a svazků, které utváří náš svět.

Individualismus

Základní jednotkou společenské analýzy je pro liberály jedinec. Je těžké si představit, co by to mohlo být jiného. Jedinci jsou ve všech případech zdrojem a základem veškeré tvořivosti, aktivity a společnosti. Pouze jedinci jsou schopni myslet, milovat, sledovat cíle, jednat. Skupiny nemají plány nebo záměry. Pouze jedinci jsou schopni volby v tom smyslu, že mohou předvídat výsledky různých možností jednání a jsou schopni porovnat jejich následky. Jedinci samozřejmě často tvoří skupiny a radí se v nich, ale nakonec je to rozum jedince, který činí rozhodnutí. Nejvýznamnější však je, že pouze jedinci jsou schopni přijímat odpovědnost za své činy. Tomáš Akvinský napsal ve své knize *De unitate intellectus* [O jednotě rozumu], že pojem skupinového mozku by znamenal, že jedinec „by nebyl pánem svých činů, a jeho činy by nebyly ani chvályhodné, ani zavrženíhodné“. Každý jedinec je odpovědný za své činy; proto má právo a povinnost respektovat práva jiných.

Ale co se společností? Nemá společnost práva? Není společnost odpovědná za mnoho problémů? Společnost je pro jedince životně důležitá, tím se ještě budeme zabývat v několika dalších kapitolách. Jak vysvětlili Locke a Hume, jedinci utvářejí společnost a systém práv, aby dosáhli výhod, které plynou z interakce s jinými. Na pojmové úrovni ale musíme chápat, že společnost je utvořena z jedinců. Nemá žádnou nezávislou existenci. Pokud deset lidí tvoří společnost, pak existuje pouze deset lidí, ne jedenáct. Je také těžké definovat hranice společnosti; kde začíná jedna „společnost“

a druhá končí? Je naopak velmi lehké rozpoznat, kde končí jeden jedinec a druhý začíná. Je to důležitá výhoda pro společenskou analýzu a pro rozdělování práv a povinností.

Liberální spisovatel Frank Chodorov napsal ve své knize *The Rise and Fall of Society* [Vzestup a pád společnosti], že „společnost jsou lidé“:

„Společnost je kolektivní pojem, nic víc; je to pouze vhodný výraz pro označení nějakého množství lidí... Pojem ‚společnosti‘ jako metafyzický pojem se hroutí, když pozorujeme, že ‚společnost‘ mizí, jakmile se její jednotlivé součásti rozprchnou; jako v případě opuštěného města nebo civilizace, o které se učíme z jejich artefaktů. Když zmizí jednotlivci, zmizí také celek. Celek nemá svou samostatnou existenci.“

Nemůžeme utéct před odpovědností za své jednání tím, že budeme svalovat odpovědnost za své činy na společnost. Ostatní lidé nás nemohou k ničemu zavázat tím, že se budou ohánět údajnými právy společnosti nebo komunity. Ve svobodné společnosti máme všichni svá přirozená práva a naši obecnou povinností je respektovat práva jiných. Jiné povinnosti na sebe bereme vlastní volbou, tedy uzavřením smlouvy.

Nic z toho ale neobhájí nějaký druh „atomistického individualismu“, který filozofové a profesori tak rádi zesměšňují. My *opravdu* žijeme dohromady a pracujeme ve skupinách. Jak by někdo v naší společnosti mohl být atomistickým jedincem, není jasné: znamená to, že by jedl jen to, co vypěstuje, nosil jen to, co by si ušil, žil by jen v domě, který by si postavil, a omezil se na přírodní léky, které by získal z rostlin? Někteří kritické kapitalismu a zastánci „návratu k přírodě“ by možná takový plán podpořili, ale jen velmi málo liberálů by se odstěhovalo na pustý ostrov a vzdalo se všech výhod toho, co

Adam Smith nazýval „velkou společností“, komplexní a produktivní společnosti, jež je umožněna společenskou interakcí.

Jedinci mají většinou prospěch ze styků s jinými jedinci, což tradiční filozofové většinou shrnují pod pojmem „kooperace“ a moderní texty sociologie a managementu označují jako „synergie“. Život by určitě byl nepříjemný, surový a krátký, pokud by byl osamělý.

Důstojnost jedince

Důstojnost jedince je podle liberalismu vskutku důstojností, která *zvyšuje* společenské blaho. Liberalismus je výhodný nejen pro jedince, ale i pro společnost. Pozitivní základ liberální společenské analýzy je metodologický individualismus, tedy zjištění, že pouze jedinci mohou jednat. Etický nebo normativní základ liberalismu spočívá v respektování důstojnosti a hodnoty každého jedince. Je vyjádřen ve výroku filozofa Immanuela Kanta, že každý člověk musí být považován nejen za prostředek, ale za cíl sám o sobě.

Samozřejmě, že ještě v době Jeffersona i později se pojem jednotlivce s plnými právy nevztahoval na všechny lidi. Bystří pozorovatelé již tehdy tento problém zaregistrovali a začali aplikovat zvučné fráze z Lockova Druhého pojednání o vládě a Deklarace nezávislosti důsledněji. Rovnoprávnost a individualismus, které byly podstatné pro vznik kapitalismu, měly také ten následek, že lidé začali přemýšlet o právech žen a otroků, obzvláště otroků afrického původu ve Spojených státech. Není náhodou, že se feminismus a abolicionismus vyvinul z kvasu průmyslové, anglické a francouzské revoluce. V době, kdy se během amerického odporu proti nespravedlnostem páchaným v koloniích zvyšovalo porozumění idejím přirozených práv, napsala feministka a abolicionistka Angelina Grimkéová v dopise Catherine E. Beecherové následující: „Poznala jsem, že boj proti

otroctví je vysokou morální školou v naší zemi – je to škola, ve které jsou *lidská práva* lépe rozpracována, chápána a využívána než ve kterékoliv jiné zemi.“

Feminismus

Liberální spisovatelka Mary Wollstonecraftová (manželka Williama Godwina a matka Mary Wollstonecraftové Shelleyové, autorky *Frankensteina*) odpověděla na *Reflections on the Revolutions in France* [Úvahy o revoluci ve Francii]²³ Edmunda Burkeho tím, že napsala knihu *A Vindication of the Rights of Man* [Obhajoba lidských práv], ve které dokazovala, že „lidským právem člověka... je taková míra svobody, občanské i náboženské, jež je slučitelná se svobodou ostatních jedinců ve společnosti“. O dva roky později vydala knihu *A Vindication of the Rights of Woman* [Obhajoba práv žen], ve které se tázala: „Uvažte... jestli, když muži bojují o svou svobodu... není rozporné a nespravedlivé podrobovat si ženy?“

Ženy účastníci se abolicionistického hnutí také převzaly feministický prapor, v obou případech založily své argumenty na ideji vlastnictví sama sebe, fundamentálního práva vlastnictví své osoby. Angelina Grimkéová opodstatnila svou práci v abolicionistickém hnutí a v hnutí za práva žen na lockovském liberalismu: „Lidské bytosti mají *práva*, protože jsou *morální* bytosti: práva *všech* lidí pocházejí z jejich morální podstaty; a protože všichni lidé mají stejnou morální podstatu, mají také stejná práva... Pokud jsou práva založena na morální podstatě našeho bytí, pak *pouhá okolnost pohlaví* nedává mužům vyšší práva a povinnosti než ženám.“ Její sestra, Sarah Grimkéová, jež se také účastnila hnutí za práva žen a černochů, kritizovala anglo-americký právní princip, který tvrdil, že žena není odpovědná za zločin spá-

²³ V češtině dostupné jako *Úvahy o revoluci ve Francii*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 1997.

chaný na příkaz nebo dokonce za přítomnosti svého muže, v dopise pro Bostonskou ženskou společnost proti otroctví: „Těžko by se psalo právo, které by promyšleněji ničilo odpovědnost ženy jako morální bytosti nebo svobodného jednatelství individua.“ Tímto argumentem zdůraznila fundamentální individualistický názor, že pouze jedinec může a musí přijímat odpovědnost za své činy.

Liberál musí být nezbytně také feministka v tom smyslu, že musí být zastáncem rovnosti před zákonem pro všechny ženy a muže, ačkoliv má naneštěstí mnoho současných feministek k liberalismu velmi daleko. Liberalismus je politická filozofie, není to úplný průvodce pro život. Liberální muž nebo žena se může rozhodnout pro tradiční manželství, kde muž pracuje a žena se stará o domácnost, ale musí to být jejich dobrovolné rozhodnutí. Jediné, co nám liberalismus říká, je, že oba jsou politicky rovnoprávní a mají plné právo vybrat si způsob života, který jim vyhovuje. V knize *Gender Justice* [Spravedlnost pohlaví], vydané roku 1986, David L. Kirp, Mark G. Yudof a Marlene Strong Franksová schvalují tento liberální pojem feminismu: „Ani rovnoprávnost jako stejnost, ani rovnoprávnost jako jinakost plně nevystihují tento problém; vystihuje jej naopak velmi odlišný pojem stejné svobody před zákonem, jenž je založen na ideji individuální autonomie.“

Otroctví a rasismus

Abolicionistické hnutí se také logicky vyvinulo z lockovského liberalismu americké revoluce. Jak by mohli Američané hlásat, že „všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni... obdařeni svým ‚Stvořitelem‘ určitými nezcizitelnými právy“, bez povšimnutí, že oni sami také drží jiné muže a ženy v zajetí? Samozřejmě, že nemohli, a první světová společnost proti otroctví byla založena ve Filadelfii rok před tím, než Jeffer-

son napsal tato slova. Jefferson sám vlastnil otroky, ale vložil vášnivé zavržení otroctví do své originální verze Deklarace nezávislosti: „[král Jiří] vedl krutou válku proti samé lidské podstatě, porušuje nejsvatější práva na život a svobodu vzdálených lidí, kteří se vůči němu nikdy neprovinili.“ Kontinentální Kongres tuto pasáž sice vyškrtl, ale Američané se nemohli smířit s očividným rozparem mezi svým závazkem k individuálním právům a institucí otroctví.

Ačkoliv jsou rasismus a otroctví v americké historii spolu úzce spojeny, v podstatě spolu nesouvisejí. Ve starověku neznamenalo zotročení druhého člověka, že by byl morálně či intelektuálně podřadný; bylo prostě uznáváno, že dobyvatelé zotročují své zajatce. Řečtí otroci často vyučovali v římských domácnostech a jejich intelektuální znamenitost byla uznávána a využívána.

V každém případě je rasismus v jakékoliv podobě starodávný problém, ale je jasně v rozporu s univerzální etikou liberalismu a s rovnými přirozenými právy všech žen a mužů. Ayn Randová napsala ve svém eseji „Rasismus“:

„Rasismus je nejnižší, nejprimitivnější formou kolektivismu. Je to názor, jenž připisuje morální, společenský nebo politický význam genetické linii člověka,... což v praxi znamená, že člověk je souzen nikoli podle své vlastní povahy nebo jednání, ale podle povah a činů svých kolektivních předků.“

Randová ve svých dílech zdůrazňovala důležitost individuálního úspěchu pro pocit užitečnosti a štěstí. Tvrdila, že „přesně jako kterákoliv jiná forma kolektivismu je rasismus snaha o nezasloužené. Je to hledání automatické vědomosti – automatického ohodnocení lidské povahy, jež se zbavuje odpovědnosti vykonávat racionální či morální úsudek – a především je to hledání

automatické sebedůvěry (či pseudo–sebedůvěry)“. Což znamená, že někteří lidé se chtějí cítit dobře, protože mají stejnou barvu pleť jako Leonardo da Vinci nebo Thomas Edison, ne protože by sami něco dokázali; a někteří chtějí zmenšit zásluhy jiných lidí, kteří jsou chytřejší, produktivnější a schopnější, tím, že pronesou rasistické poznámky.

Současný individualismus

Jak se daří jedinci v dnešní Americe? Konzervativci, socialisti a komunitariáni si všichni stěžují na „nadměrný individualismus“, což většinou znamená, že se lidé zajímají více o svou práci a rodinu než o plány společenských plánovačů, vědátorů a washingtonských zájmových skupin. Opravdový problém dneška však není nadměrná individuální svoboda, ale všechny nesčetné způsoby, kterými vláda porušuje práva a důstojnost jedinců.

Rasismus vůči černochům a v menší míře proti jiným rasám byl používán bělochy během téměř celé historie Západu. Vždy se nějaká skupina bělochů snažila využít státní aparát k tomu, aby popřela lidskost a přirozená práva lidí jiné barvy: příkladem jsou otroctví, zákony Jima Crowa, státní nezávislá komise ve státě Mississippi, rozsáhlý rasistický systém apartheidu či nakládání s domorodci v Austrálii, na Novém Zélandě a v Americe. Američané asijského původu také zakusili takovéto odnětí svobody, i když nikoli až do míry skutečného otroctví. Příkladem je Zákon na vyloučení Číňanů z roku 1882, který zakazoval Číňanům svědčit u soudu, a proslulé uvěznění amerických Japonců (a krádež jejich majetku) během druhé světové války. Evropští osadníci v Severní Americe také někdy obchodovali a žili v míru s americkými Indiány, ale často je okrádali o území a vyhlašovali je; smutným případem je vystěhování Indiánů z jižních států a jejich nucený „pochod slz“ v třicátých letech de-

vatenáctého století. Miliony Američanů bojovaly za zrušení otroctví, zákonů Jima Crowa a jiných pastí státně podporovaného rasismu. Hnutí za občanská práva však nakonec ztratilo své základy a oslabilo svůj liberální cíl rovných práv před zákonem a začalo prosazovat nový druh státem sponzorované diskriminace. Dnešní zákony místo toho, aby zaručovaly každému Američanovi stejná práva na vlastnictví majetku, uzavírání smluv a účast ve veřejných institucích od vlád a soukromých firem, diskriminaci *vyžadují*.

V roce 1995 Středisko empirického výzkumu objevilo 160 federálních programů, které užívaly kritéria založená na rase a pohlaví. Na počátku devadesátých let bylo politikou *University of California at Berkeley* vybírat polovinu prvního ročníku na základě školního prospěchu a testů, a druhou polovinu na základě rasových kvót. Jiné významné vysoké školy dělají totéž, navzdory rétorice, která se snaží tuto otázku zamlžit.

Pokud budeme rozdělovat práci a přijímat studenty na školy na základě rasy, pak můžeme očekávat mnoho sporů mezi skupinami o to, v jakém počtu se jednotlivým skupinám dostane těchto výhod, což se již děje v zemích, jako jsou Jihoafrická republika nebo Malajsie, kde je zboží rozdělováno na základě rasových kvót. Stane se víc případů podobných tomu, když si španělský člen správní rady americké pošty stěžoval, že pošta zaměstnává víc černochů než Španělů. Podobně jako se černoši na začátku století pokoušeli „stát“ bělochy, aby tak dostali práva a příležitosti vyhrazené zákonem pro bílé, snaží se dnes lidé – a tyto případy budou přibývat – dostat do jakékoliv rasové skupiny, která má nejvyšší kvóty. V roce 1995 bylo v okrese Montgomery, ve státě Maryland, zakázáno dvěma pětiletým holčičkám, napůl asijského, napůl bílého původu hlásit se na francouzskou školu jako Asiatky, ale bylo jim povoleno hlásit se jako bělošky.

V San Francisku mění každý rok tisíce rodičů své oficiální etnikum, aby mohli přihlásit své děti na školu dle svého výběru, a bílí hasiči pečlivě hledají ve svých rodokmenech jakési zapomenuté španělské předky, kteří by potvrdili jejich příslušenství k španělskému etniku. Jeden kalifornský podnikatel získal od losangeleského dopravního podniku kontrakt na 19 milionů dolarů jen proto, že byl z 1/64 americký Indián. Brzy budeme muset poslat pozorovatele do Jihoarčícké republiky, abychom zjistili, jak fungoval registrační zákon a jakým způsobem před lety soudy rozhodovaly o tom, ke které rase – bílé, černé, „barevné“ nebo asijské – kdo patřil. Určitě to není pěkná představa pro stát, jenž byl založen na individuálních právech. Bylo by nám dnes o mnoho lépe, kdyby v roce 1960 Úřad pro sčítání obyvatel přistoupil na návrh odstranit otázku o „rase“ ze svých dotazníků.

Diskriminace podle rasy a pohlaví není jediný způsob, kterým stát rozlišuje lidi podle skupin, a ne individuálně. Stále jsme vyzýváni, abychom posuzovali politiku podle jejích důsledků pro různé skupiny, a ne podle toho, jestli dodržuje princip rovných práv. Zájmové skupiny jako Americká společnost důchodců, Národní organizace žen, Národní homosexuální a lesbická společnost, Organizace válečných veteránů, Národní organizace zemědělců a Americká federace vládních zaměstnanců v nás všech podporují myšlenku, že jsme členové skupin, ne samostatní jedinci.

První dáma Hillary Clintonová symbolizuje některé problémy, kterým individualismus v dnešní Americe čelí. Ve své knize *It Takes a Village* [Musí celá vesnice] začíná rozumným, i když občas přeháněným rčením, že „celá vesnice musí vychovávat dítě“ a končí závěrem, že všech 250 milionů Američanů by mělo vychovávat každé dítě. Není samozřejmě možné, abychom všichni byli odpovědní za životy milionů dětí. Vyzývá v ní „ke shodě o hodnotách a o tom, co mů-

žeme dnes dělat, společně i jednotlivě, abychom vybudovali silné rodiny a komunity“. Neexistuje však žádná kolektivní shoda. V kterékoliv svobodné společnosti mají miliony lidí rozdílné představy o tom, jak žít rodinný život, vychovávat děti a dobrovolně vycházet s jinými lidmi. Tyto rozdíly nemají svůj původ ve vzájemném nepochopení; bez ohledu na počet harvardských seminářů a národních rozprav financovaných Národní nadací pro umění nikdy nebude v těchto intimních morálních záležitostech vládnout shoda. Clintonová to také uznává, když tvrdí, že budou chvíle kdy, „vesnice sama (čtete: federální vláda) bude muset rozhodovat za rodiče a uplatněním své autority, která je svěřena vládě, brát na sebe povinnosti všech“. Nakonec vychází najevo její anti-liberalismus: *vláda* musí činit rozhodnutí o tom, jak budeme vychovávat naše děti.

I když by rodičům děti neodebrala, představuje si Hillary Clintonová vládu, která by stále rodiče komandovala, sekýrovala a radila jim: „Videokazety, které by ukazovaly filmy o správné péči o dítě – jak naučit dítě říhat, co dělat, když se dítěti dostane mýdlo do očí, jak utišit dítě s ušním zánětem – by mohly běžet v každé ordinaci, klinice, nemocnici nebo jakémkoliv jiném místě, kde se lidé sházejí a čekají.“ Tyto filmy by se mohly střídat s filmy o správné výživě, špatných následcích kouření a drog, potřebě recyklování, praktikách bezpečného sexu, potěšení ze cvičení a vůbec o všech jiných věcech, které odpovědný dospělý člověk potřebuje vědět, aby mohl fungovat v komplexní, moderní společnosti. Něco na způsob televize z Orwellovy knihy *1984*.

Když Bill Clinton ohlásil, že svou autoritou schvaluje novou regulaci tabáku a kouření ve jménu „mladých lidí Spojených států“, řekl: „Jsme jejich rodiče a je na nás je chránit.“ A Hilary Clintonová v roce 1996 sdělila časopisu *Newsweek*: „Neexistuje něco takového jako děti jiných lidí.“ Toto jsou

David Boaz

hluboce neindividuální a nerodinné názory. Místo toho, aby uznali individuální rodiče jako morální činitele, kteří jsou odpovědni za svá vlastní rozhodnutí a jednání, Clintonovi by je začlenili do jedné velké masy kolektivního rodičovství řízené federální vládou.

Rostoucí stát čím dál více nakládá s dospělými občany jako s dětmi. Bere stále více peněz od těch, kdo je produkují, a pak nám je přiděluje jako kapesné pomocí různých „transferových programů“, jako jsou Start do života, studentské půjčky, podpora zemědělství, podpora podniků, programy pro nezaměstnané nebo penzijní fondy. Nemá důvěru v naše rozhodnutí používat určité léky (i po konzultaci s lékařem), posílat děti do určité školy nebo sledovat určité věci na počítači. Státní všezahrnující péče je obzvláště ubíjející pro ty, kdo se chytí do její vyhlášené sociální sítě, která je uvězní v hrůzném světě podpory a závislosti a odebere jim povinnost dospělého člověka být odpovědný sám za svou obživu a osobní respekt. Jeden posluchač volající do státního rozhlasu si nedávno stěžoval: „Nemůžete snížit rozpočet, aniž byste vyvolali totální ekonomické zničení – v některých případech fyzické – milionů lidí, kteří se nemohou obrátit na nikoho jiného než na federální vládu.“ Co vláda udělala, aby přesvědčila miliony lidí, že nepřežijí ztrátu státní finanční podpory?

Liberálové někdy říkají, že „konzervativci chtějí být vaším tatínkem, chtějí vám říkat, co máte dělat a nedělat. Socialisti chtějí být vaší maminkou, chtějí vás krmit, uspávat, utírat vám nos. Liberálové vás považují za dospělé.“ Liberalismus je druh individualismu, který je vhodný pro svobodnou společnost: považuje dospělé za dospělé, nechává je činit jejich vlastní rozhodnutí, i když se mohou mýlit, a věří, že najdou nejlepší způsob řešení pro svůj život.

kapitola 5

PLURALISMUS A TOLERANCE

Morální pluralismus je jedním ze základních faktů současného života, se kterým semusí vypořádat každá politická teorie. Jednotlivci mají velmi rozdílné názory na smysl života, na existenci Boha, na různé způsoby, jak docílit štěstí. Jedna odezva na tuto skutečnost se nazývá „perfekcionismus“, což je politická filozofie, která prosazuje institucionální strukturu, jež by zdokonalila lidskou podstatu. Marx nabídl takovéto řešení. Tvrdil, že socialismus by poprvé umožnil lidem dosahovat v plné míře lidských možností. Teokratická náboženství nabízejí jiné řešení. Chtějí spojit všechny lidi ve vzájemném chápání jejich vztahu k Bohu. Komunitariánští filozofové také chtějí vytvořit komunitu, jejíž „skutečný život“ je, slovy harvardského filozofa Michaela Walzera, „prožíván určitým způsobem – což znamená, že je slučitelný se vzájemným chápáním života všech členů“. Někteří současní konzervativci, kteří také věří, jak to vyjádřil novinář George F. Will, že „správa státu je správa duše“, se snaží využít státní moc, aby *napravili* morální pluralismus.

Liberálové a individualističtí levičáci nabízejí odlišné řešení. Levicová teorie připouští, že v moderní společnosti bu-

dou vždy existovat neřešitelné spory o tom, co je pro lidi dobré a v čem spočívá jejich základní přirozenost. Někteří další Aristotelsky orientovaní příznivci levice tvrdí, že lidé mají doopravdy jen jednu podstatu, ale že každá lidská bytost má individuální prostředí, vlohy, potřeby a ambice; takže to, co je dobré pro jednoho člověka, nemusí být dobré pro jiného, navzdory jejich společné podstatě. Osobní zaměření, tedy schopnost vybrat si vlastní cestu životem, je součástí lidského dobra.

Ať je tomu jakkoli, liberálové věří, že úkolem vlády není zavádění určité morálky, ale stanovení pravidel, která zajistí každému jednotlivci svobodu usilovat o jeho dobro jeho vlastním způsobem – pokud neporuší svobodu jiných. Povinnosti kladené na lidi donucením by měly být minimální, protože žádná moderní vláda nemůže předpokládat, že všichni její občané mají stejnou a ucelenou morálku. Podle liberální koncepce by měla být fundamentální pravidla politického systému v podstatě negativní: neporušujte právo jiných usilovat o jejich vlastní dobro jejich vlastním způsobem. Pokud se vláda bude snažit rozdělit prostředky a přidělit povinnosti na bázi určité morální koncepce – buď podle potřeb, nebo morálních zásluh – vyvolá společenský a politický spor. To neznamena, že neexistuje žádná základní morálka, nebo že všechny způsoby života jsou „stejně dobré“. Znamená to, že shoda o tom, co je nejlepší, je nepravděpodobná, a pokud jsou tyto záležitosti zpolitizovány, je konflikt nevyhnutelný.

Náboženská tolerance

Jeden z jasných důsledků individualismu, tedy myšlenky, že každý člověk je jedním morálním individuem, je náboženská tolerance. Liberalismus se vyvinul z dlouhého boje o toleranci, který vedli křesťané v Římské říši a v Nizozem-

sku, anabaptisté ve střední Evropě, odpadlíci od anglikánské církve v Anglii a Roger Williams a Anne Hutchinsonová v amerických koloniích a jinde.

Vlastnictví sama sebe je určitě obsaženo v pojmu „vlastnictví vlastního svědomí“, jak to vyjádřil James Madison. Leveller Richard Overton napsal v roce 1646, že „každý člověk je od přírody knězem a prorokem ve svém přirozeném hájemství“. Locke souhlasil, že „svoboda svědomí je přirozené právo každého člověka“.

Kromě morálních a teologických argumentů však existovaly přesvědčivé praktické důvody pro náboženskou toleranci. Jak tvrdí George H. Smith ve své eseji „*Philosophies of Toleration*“ [Filozofie tolerance] z roku 1991, jedna skupina zastánců tolerance by ráda viděla jednotnost náboženské víry, „ale nechtěli vynutit jednotnost v praxi, kvůli ohromné společenské ceně – masivnímu donucování, občanským válkám a společenskému chaosu“. Tolerance byla doporučena jako nejlepší cesta k dosažení míru ve společnosti. Židovský filozof Baruch Spinoza holandskou politiku tolerance vysvětloval takto: „Je nutné povolit svobodu myšlení, aby lidé mohli spolu žít v míru, jakkoliv budou jejich názory odlišné nebo i otevřeně rozporné.“ Spinoza poukazuje na blahobyť, kterého Holanďané dosáhli tím, že povolili příslušníkům jakékoli sekty žít v míru s ostatními a obchodovat v jejich městech. Když Angličané převzali holandský vzor náboženské tolerance, Voltaire zaznamenal stejný úspěch a doporučil ji Francouzům. I když Marx později kritizoval neosobní podstatu trhu, Voltaire uznal její výhody. Slovy George Smitha: „Schopnost jednat s jinými neosobně, jednat s nimi pouze za účelem oboustranného zisku, znamená, že osobní rysy, jako je víra, se stávají nepodstatnými.“

Jiní zastánci tolerance zdůrazňují výhody náboženského pluralismu v teorii. Říkají, že ze sporů vyplyne pravda. John

Milton byl významným zastáncem tohoto názoru, ale Spinoza a Locke jej také schvalovali. Britští liberálové devatenáctého století používali výrazy jako „volný trh víry“, aby vzdorovali instituci anglikánské církve.

Někteří odpadlíci od anglikánské církve také přišli do Ameriky hledat svobodu vyznávat víru vlastním způsobem, ale nechtěli tuto svobodu přiznat jiným. Nepřítčila se jim speciální privilegia pro jedinou víru; chtěli pouze, aby to byla ta jejich. Jiní noví Američané však nejenom podporovali náboženskou toleranci, ale také použili tytéž důvody a vyžadovali odluku církve a státu, což byla tenkrát opravdu radikální myšlenka. Poté, co byl Roger Williams v roce 1636 vyhnán z Massachusetts Bay Colony kvůli svým kacířským myšlenkám, napsal knihu *The Bloudy Tenent of Persecution* [Prokletý princip persekuce], ve které vyžadoval tuto odluku a snažil se chránit křesťanství před politickou mocí. Williamsovy myšlenky spolu s myšlenkami Locka se rozšířily v amerických koloniích; zavedené církve byly zrušeny a ústava přijatá v roce 1787 se nezmiňovala o Bohu ani o náboženství, pouze zakazovala náboženské testy při náboru státních zaměstnanců. V roce 1791 byl přijat první dodatek, který zajišťoval svobodné vyznání víry a zakazoval jakoukoliv státem zavedenou církev.

Členové současné náboženské pravice tvrdí, že Amerika je, nebo aspoň byla, křesťanským národem s křesťanskou vládou. Dallaský baptistický duchovní, který udělil pozhelnání na Republikánské národní konferenci v roce 1984, říká, že „odluka státu a církve neexistuje“, a zakladatel Křesťanské koalice Pat Robertson píše, že „Ústava byla sestavena tak, aby zvěčnila křesťanský pořádek.“ Isaac Kramnick a R. Laurence Moore však v knize *The Godless Constitution* [Bezbožná ústava] píší, že Robertsonovi předci chápali ústavu lépe. Někteří Američané se stavěli proti ratifikaci ústavy,

protože byla „chladně lhostejná k víře“ a nechala „víru napospas sobě samé“. Přesto však byla revoluční ústava přijata, a většina z nás věří, že odluka státu a církve bylo šťastné rozhodnutí. Jak by Roger Williams asi předvídal, církve jsou mocnější ve Spojených státech, kde se musí starat samy o sebe, než v evropských státech, kde ještě existují církve zavedené státem (například v Anglii a ve Švédsku), nebo kde jsou církve podporovány daněmi svých přívrženců (například v Německu).

Odluka svědomí a státu

Možná bychom měli popřemýšlet o tom, proč se jeví odluka církve a státu být docela moudrý nápad. Za prvé, není dobré, když násilná autorita státu zasahuje do záležitostí individuálního svědomí. Pokud máme práva, a pokud jsme jednajícím morálními jednotlivci, pak musíme mít možnost činit svobodně své vlastní úsudky a rozhodovat o svém vztahu k Bohu. To neznamena, že ve svobodné, pluralistické společnosti neexistuje přesvědčování a obrácení k jiné církvi – samozřejmě, že bude existovat – ale znamená to, že všechna přesvědčování k víře musí být úplně dobrovolná.

Za druhé, společenská harmonie je podporována odstraněním víry z politické sféry. Evropa si dost vytrpěla během náboženských válek, když se církve spojovaly se státy a snažily se vnutit svou teologii všem lidem v určité oblasti. Podle Rogera Williamse náboženská inkvizice „vzbourila“ celá města. Pokud lidé berou svou víru vážně a pokud chce stát zavést jedinou univerzální a povinnou víru, pak se lidé musí tvrdě bít – i na smrt – aby zajistili, že bude zavedena ta *pravá* víra. Ponechejte víru v oblasti přesvědčení, a povede se o ní ve společnosti živá debata, nikoli však politický spor. Jak naznačují zkušenosti z Holandska, Anglie a Spojených

států, lidé mohou spolu vycházet, i když nesouhlasí s osobními názory ostatních.

Za třetí, konkurence produkuje lepší výsledky než subvence, ochrana a konformita. „Volný trh víry“ je nejlepší prostředek, který má lidstvo k dispozici, aby se přiblížilo pravdě. Firmy rozmazlované subvencemi a cly budou slabé a nekonkurenční, a totéž platí pro kostely, synagogy, mešity a svatyně. Náboženství, která jsou chráněna před politickými zásahy, ale jsou jinak soběstačná, jsou silnější a energičtější než církve, které jsou podporovány státem.

Tento poslední bod odráží pokoru, jež je podstatnou součástí liberálního pohledu na svět. Liberálové někdy čelí kritice, že jsou moc „radikální“ nebo že mají „dogmatický“ názor na vládu. Jejich pevný závazek k plné ochraně individuálních práv a přísně omezené vládě však odráží jejich fundamentální pokoru. Jeden z důvodů pro odpor k zavedení víry nebo morálky je velká pravděpodobnost, že naše vlastní názory jsou mylné. Liberálové podporují volný trh a decentralizované vlastnictví majetku, protože vědí, že existuje jen velmi malá šance, že monopolista udělá nějaký velký pokrok pro civilizaci. Hayek kladl ve svém díle velký důraz na lidskou neznalost. V knize *The Constitution of Liberty* [Ústava svobody] píše: „Myšlenka individuální svobody je založena na uznání naší nevyhnutelné neznalosti většiny faktorů, na kterých závisí veškeré naše blaho a úspěchy... Svoboda je nutná, aby zbyl prostor pro nepředvídatelné.“ Americká liberálka devatenáctého století Lillian Harmanová zavrhlala státní kontrolu manželství a rodiny a v roce 1895 napsala: „Pokud by se mi podařilo změnit svět tak, aby všichni lidé žili stejně, jako teď žiji já, co by mi to bylo platné za deset let, když budu mít – tedy aspoň doufám – lepší znalost světa, a můj život se tedy změní?“ Neznalost, pokora, tolerance – sice to není chytlavý váleč-

ný pokřik, ale je to důležitý důvod pro omezení násilí v naší společnosti.

Pokud jsou tyto základní myšlenky pravdivé, pak platí i pro jiné věci než náboženství. Náboženství není jediná věc, která nás osobně a duchovně ovlivňuje, a není to jediná věc, která nás nutí vést kulturní války. Rodina je například instituce, pomocí které nabýváme většinu svých znalostí o světě a svých morálních hodnot. Navzdory vizi Maria Cuoma chápaní Ameriku jako jednu velkou rodinu nebo vizi Hillary Clintonové o globální vesnici, každému z nás záleží více na našich vlastních dětech než na dětech ostatních a chceme jim vštípit své vlastní morální hodnoty a pohled na svět. Proto jsou státní zásahy do rodiny tak urážející a kontroverzní. Měli bychom proto ze stejných důvodů přijmout princip odluky rodiny a státu: abychom chránili individuální svědomí, omezili společenské konflikty a zmírnili zhoubný vliv státní podpory a regulací na naše rodiny.

Druhým místem, ve kterém formálně vštěpujeme dětem hodnoty, je školství. Očekáváme, že školy dají našim dětem nejenom vědomosti, ale také morální sílu činit rozumná rozhodnutí. V pluralistické společnosti bohužel nepanuje o morálních hodnotách shoda. Někteří rodiče například chtějí, aby se ve školách vyučovalo náboženství, jiní rodiče to zase nechťejí. Správný výklad prvního dodatku zakazuje modlitby ve státních školách; ale je jisté nesprávné, aby ve školách, které věřící rodiče podporují daněmi, byla zakázána výuka, kterou by svým dětem rádi poskytli. Thomas Jefferson ve Virginském zákoně o náboženské svobodě píše: „Je hříšné a tyranické nutit člověka, aby vydával peníze na propagaci myšlenek, se kterými nesouhlasí.“ O kolik urážlivější je poté zdaňování rodičů za účelem vnucování myšlenek, kterým nevěří, jejich vlastním dětem.

Tyto problémy nejsou jen ve sféře náboženství. Měly by školy vyžadovat uniformy, zahajovat státní hymnou, oddělovat chlapce od dívek, vyučovat environmentalismus zaměřený proti podnikání, podporovat válku v Perském zálivu, oslavovat Vánoce a/nebo Chanuku nebo vyžadovat drogové testy? Všechna tato rozhodnutí obsahují morální volby a různí rodiče budou mít různé priority. Státně řízený monopolní systém musí v těchto případech učinit jedno rozhodnutí za celou komunitu. Přísná odluka školství a státu by respektovala individuální svědomí každé rodiny, omezila by politické spory o citlivých tématech a posílila by v každé škole pocit poslání a povinnosti vůči studentům a jejich rodinám. Rodiče by si mohli pro své děti vybrat školy podle toho, jaké morální hodnoty a výchovné poslání by nabízely, a neexistovaly by politické spory o tom, co by se mělo vyučovat.

Umění, stejně jako církev, rodina nebo škola, vyjadřuje, zprostředkovává a testuje naše nejhlubší hodnoty. Slovy ředitele Baltimore Center Stage: „Umění má moc. Je to moc podpírat, léčit, humanizovat... něco ve vás změnit. Je to děsivá síla, ale síla krásná... A je nezbytná pro civilizovanou společnost.“ Protože je umění – čímž myslím malířství, sochařství, drama, literaturu, hudbu, film a jiné – tak mocné a řeší základní lidské otázky, nemůžeme si dovolit je zaplést s násilnou mocí státu. Nelze tedy připustit žádnou cenzuru či regulaci umění. Rovněž nelze připustit žádné dotace z daní pro umění či jednotlivé umělce, neboť když se stát začne angažovat ve financování umění, vyvstávají politické spory. Měla by Národní nadace pro umění financovat erotickou fotografii? Měla by veřejnoprávní televize vysílat *Tales of the City* [Městské povídky], ve kterých jsou homosexuální postavy? Měla by Kongresová knihovna pořádat výstavu o životě otroků před Občanskou válkou?

Abychom se vystříhali politických bitev o tom, jak utratit peníze daňových poplatníků, a abychom ponechali umění a jeho moc v oblasti přesvědčení, bylo by záhodné provést odluku umění a státu.

A co problém rasismu? Nevytrpělo si už dost generací státem podporovanou rasovou diskriminací? Po zrušení otroctví – které bylo velice odporným porušením individuálních práv, než aby se dalo kategorizovat jako pouhá rasová diskriminace – jsme přidali k ústavě tři dodatky, které měly naplnit slib Deklarace nezávislosti a zajistit každému člověku rovná práva. Tyto dodatky zrušily otroctví, slíbily stejnou ochranu před zákonem všem občanům a zajistily všem právo volit bez ohledu na rasu. Během několika let však vlády států začaly, se souhlasem federálních soudů, omezovat právo afrických Američanů volit, používat veřejná zařízení a zapojovat se do ekonomického života. Tato éra zákonů Jima Crowa trvala do šedesátých let. Pak bohužel federální vláda mrknutím oka přešla liberální politiku rovných práv a začala zaměňovat staré druhy rasové diskriminace za nové – kvóty a povinné rasové preference. Stejně jako zákony Jima Crowa pobuřovaly černochoy (a všechny, kdo věřili v rovná práva), nový systém kvót pobuřuje bělochy (a všechny, kdo věří v rovná práva). Opět byla připravena půda pro společenský konflikt a rasová nenávisť se zdá být na vzestupu, i když pokračuje integrace a příjmy afrických Američanů se v poměru k bělochům zvyšují o mnoho rychleji. Určitě by bylo lépe vzít si k srdci ponaučení z náboženských válek a nezaplétat stát do této citlivé záležitosti: měli bychom zrušit zákony, které udělují nebo odjímají práva či privilegia na základě rasy, a měli bychom přijmout odluku rasy a státu.

Zatím bychom měli kriticky ohodnotit politiku, která má neúměrně negativní dopad na ty, kdo již dlouho trpí v rukou

státu. Například daně a regulace, které brání rozvoji nových firem a tvorbě pracovních míst, obzvlášť škodí těm, kteří ještě nejsou součástí hlavního ekonomického proudu. Benjamin Hooks, který se stal předsedou NAACP (Národní asociace pro pokrok barevných lidí), jednou v Memphisu koupil pekařství od muže, který je vlastnil dvacet pět let. „Během těch dvaceti pěti let schválili tolik zákonů,“ vzpomínal muž. „Museli jsme mít oddělené toalety pro muže a ženy, museli jsme mít neprodyšné stěny a všechno možné na této planetě. Byli jsme postiženi těmito regulacemi, a stálo nás to třicet tisíc dolarů. Tak jsme museli obchod zavřít... Je jasné, že nikdo, ale vůbec nikdo kromě černochů nechce investovat do hničících černých čtvrtí. Takže výsledek některých regulací je téměř 100procentní vyloučení černochů.“ Zákony zavádějící licencování povolání fungují na způsob středověkých cechů tak, že brání kvalifikovaným lidem v obsazení dobrých míst. V městech, jako je Miami, Chicago a New York stojí licence na taxík desetitisíce dolarů, takže jinak docela jednoduchý způsob podnikání je znemožněn lidem, kteří nemají dostatečný kapitál.

Jedna vládní politika, jejíž diskriminace vůči černochům zůstává většinou nepovšimnuta, je politicky nedotknutelný penzijní systém. Budu se tímto systémem zabývat podrobněji v desáté kapitole, ale musím zde poznamenat, že stejně jako každý jiný rozsáhlý, státně řízený, všeobecný monopol, byl i penzijní systém sestaven pro typickou rodinu třicátých let. Tento systém však není vyhovující pro lidi, kteří nesplňují toto kritérium. Svobodní a bezdětní lidé jsou nuceni platit za životní pojištění, které by si od soukromé pojišťovny nikdy nekoupili. Provdané a zaměstnané ženy nemají nárok na manželův důchod, i když za něj musí platit. A černoši – protože mají nižší očekávanou délku života než běloši – platí stejně daně, ale dostávají méně důchodu než běloši. Jeden

výzkum Národního centra pro analýzu politik objevil, že bílý muž vstupující na pracovní trh v roce 1986 může očekávat o 74 procent větší důchod a o 47 procent více lékařské péče než černý muž. Bílý zaměstnaný pár může očekávat o 35 procent více podpory než zaměstnaný černý pár. Tato nerovnost je velká na každé úrovni příjmu. Soukromý konkurenční penzijní systém by místo jednoho způsobu spoření pro všechny poskytl různé způsoby pro plnění potřeb různých lidí. Zatímco budeme odstraňovat rasistické preference ze zákonů, měli bychom také usilovat o zrušení zákonů, které neúměrně škodí chudým lidem a menšinám.

Stejně jako v mnoha jiných případech není liberální řešení univerzálním všelékem. Společenský spor o školství, těhotenství a rase neskončí ani poté, co tyto oblasti ústavní dodatek vyloučí z působnosti státu. První dodatek také neukončil všechny právní a politické bitvy o vztahu mezi státem a náboženstvím. Zajisté však tyto bitvy omezil, a právní bitvy o tom, kde by se měly nacházet hranice v jiných sférách, by byly vedeny v užším prostoru než dnešní bitvy, kde rostoucí vláda zasahuje do každé části života člověka. Depolitizace našich kulturních sporů by určitě výrazně zklidnila kulturní válku.

Kapitola 6

PRÁVO A ÚSTAVA

S otázkami o velikosti moci státu úzce souvisí liberální princip panství práva. Ve své nejjednodušší formě tento princip znamená, že bychom se měli řídit obecně aplikovatelnými zákony, ne svévolnými rozhodnutími panovníků – „panství práva, ne mužů“, stojí v listině základních lidských práv státu Massachusetts z roku 1780.

Friedrich Hayek detailně rozebírá panství práva ve své knize *The Constitution of Liberty* [Ústava svobody]. Označuje tři stránky tohoto principu: zákony by měly být obecné a abstraktní a neměly by od občanů vyžadovat specifické činy; měly by být známé a určité, aby občané předem věděli, zda jsou jejich činy v souladu se zákonem; a měly by se vztahovat stejně na všechny lidi.

Tyto principy mají důležité důsledky.

- Zákony se musí vztahovat na všechny, i na vladaře.
- Nikdo nestojí nad zákonem.
- Moc by měla být rozdělena, aby se zamezilo růstu svévolné moci.

- Zákony by měly být stanoveny jednou institucí a vykonávány jinou.
- Nezávislé soudnictví je nezbytné pro zajištění výkonu spravedlnosti.
- Ti, kteří vykonávají právo, by neměli mít velkou volnost v jednání, protože nekontrolovaná moc je právě tím zlem, kterému chce právo zamezit.

Právo tvořené soudci

V našem moderním jazyku panuje zmatek okolo významu slova „právo“. Většinou považujeme právo za něco, co je napsáno Kongresem nebo jiným státním zákonodárným sborem. Doopravdy je však právo mnohem starší než jakýkoliv zákonodárný sbor. Hayek píše: „Pouze dodržování obecných pravidel umožňuje harmonickou existenci jednotlivců ve společnosti.“ Tato pravidla jsou právo, které se původně vyvinulo z rozhodování sporů. Zákony nebyly předem stanoveny zákonodárcem nebo zákonodárným sborem; byly stvořeny jeden po druhém, podle toho, jak byly spory rozsoudeny. Každé nové rozhodnutí pomohlo určit práva lidí, obzvláště s ohledem na to, jak mohou používat majetek a jak mají být vykládány a vynučovány smlouvy.

Vývoj práva začal tímto způsobem ještě před psanou historií, ale je nejlépe znám v podobě římského práva, obzvláště Justinianova zákoníku (*Corpus Juris Civilis*), který tvoří základ kontinentálního evropského práva a anglického zvykového práva, které se dále vyvíjelo ve Spojených státech a jiných anglických koloniích. Kodifikace zákonů, například Jednotný obchodní zákoník, většinou odráží snahu shrnout a zaznamenat všechny rozsudky pronese-

né soudci a porotami v různých případech a určit podmínky smluv ve vyvíjejících se oblastech ekonomiky. Americký právní institut, který je soukromou organizací, pravidelně doporučuje zákonodárným sborům revizi obchodního zákoníku. Podle Hayeka i nejvýznamnější zákonodárci v historii, například Chammurabi, Solon a Lykurgos, „neměli v úmyslu stvořit nové právo, ale pouze vyhlásit, co právo je a vždy bylo“.

Angličtí právníci Coke a Blackstone poukázali, že zvykové právo je součástí ústavní kontroly nad soustředěním moci. Soudce nevydává edikty; může soudit pouze tehdy, když je mu předložen případ. Toto omezení kontroluje moc soudce, a fakt, že právo je tvořeno mnoha lidmi angažujícími se ve sporech, omezuje potenciální svévolnou moc zákonodárce, ať již monarchy či zákonodárského sboru. Většinou se lidé soudí jen tehdy, když jejich právníci zjistí problém – nevyřešenou otázku – v právu. (Častým úkolem právníka je oznámit klientovi, že „Právo je jasné. Nelze se soudit. Pokud se budete soudit, promrháte jen čas a peníze.“) Tímto způsobem se mnoho lidí účastní na vývoji práva, aby se vypořádali s novými situacemi a problémy.

Zákonodárství – což bohužel většina lidí nazývá právem – je jiný proces. Valná většina legislativy se zabývá pravidly pro výkon státní moci. V tomto případě se velmi podobá vnitřním pravidlům jakékoliv organizace. Některá jiná legislativa, jak jsem již ukázal, se vlastně rovná kodifikaci zvykového práva. Stále více se však týká příkazů, které lidem nařizují určitý způsob chování s úmyslem vyvolat určité následky. Tímto způsobem oddaluje zákonodárství společnost od obecných pravidel, která chrání práva a dávají lidem volnost při sledování jejich cílů, a vnucuje jim detailní pravidla, která určují, jakým způsobem by se měli lidé k sobě chovat a jak by měli nakládat se svým majetkem.

Úpadek smluvního práva

Zatímco zákonodárství nahradilo zvykové právo při regulování vztahů mezi námi navzájem, zákonodárci nám čím dál větší část příjmů odnímají ve formě daní a omezují naše vlastnická práva regulacemi, které jsou zaměřeny na ochranu všeho, levným ubytováním počínaje a panoramatickým výhledem konče. Soudci bohužel nejenom schvalují tato zákonodárná rozhodnutí, ignorujíce opatření ústavy Spojených států, která ochraňují vlastnická práva; ale také zrušili smlouvy, o kterých si mysleli, že podporují „nerovnou vyjednávací moc“ nebo nejsou „ve veřejném zájmu“. V každém případě, pokud si zákonodárce či soudce myslel, že podpoří své vlastní hodnoty převedením majetku od oprávněného majitele na sympatičtějšího člověka, který si na něj činil nárok, nebo zproštěním jiného člověka povinnosti plnit smlouvu, kterou uzavřel, pak byly velké výhody vlastnického a smluvního systému ztraceny.

Ve své knize *Sweet Land of Liberty?* [Zaslíbená země svobody?] teoretik práva Henry Mark Holzer popisuje několik klíčových momentů, kdy stát porušil svatost smlouvy. Před Občanskou válkou se peníze ve Spojených státech skládaly ze zlatých a stříbrných mincí. Aby však Kongres mohl zaplatit válku, povolil vydání inflačních papírových peněz, které prohlásil za „zákonné platidlo“, což znamenalo, že je věřitel musel přijmout, i když očekával zaplacení stříbrem nebo zlatem. V roce 1871 Nejvyšší soud schválil Zákon o zákonném platidle, který v podstatě přeepsal všechny dohody o půjčkách – a dal všem lidem na vědomí, že vláda může jednostranně změnit podmínky všech budoucích půjček. V roce 1938, navzdory explicitnímu opatření v ústavě, které zakazuje státům stanovit jakýkoliv „zákon, který by narušil smluvní vztah“, Nejvyšší soud schválil Minnesotský zákon prodlužující lhůtu na zaplacení hypo-

ték, takže věřitelé neměli jinou možnost než čekat na peníze, které jim byly dluženy.

V téže době Nejvyšší soud opět zasadil ránu smluvní svobodě. Věřitel má vždy zájem na tom, aby vrácené peníze měly stejnou hodnotu jako peníze půjčené, což se nemusí stát v případě inflace, jež může během lhůty hodnotu peněz snížit. Poté co byl schválen Zákon o zákonném platidle, mnoho smluv obsahovalo „zlatou klauzuli“ určující částku ke splacení v ceně zlata, protože hodnota zlata je stabilnější než hodnota peněz vydaných vládou. V roce 1933 Rooseveltova vláda přesvědčila Kongres, aby odstranil zlatou klauzuli ze všech smluv, což převedlo biliony dolarů z rukou věřitelů, kteří důvěřivě půjčili své peníze, do rukou dlužníků, kteří pak byli schopni půjčku zaplatit inflačními dolary. V každém z těchto případů zákonodárci a soudci tvrdili, že podle jejich mínění převažuje očividná potřeba jedné smluvní strany nad povinnostmi, ke kterým se tato strana zavázala. Taková rozhodnutí postupně podkopala ekonomický rozvoj, který závisí na ochraně majetku a záruce, že smluvní povinnosti budou plněny.

Zákony zájmových skupin

Spojené státy jsou státem, ve kterém povětšinou existuje panství práva. Můžeme však poukázat na zákony – Hayek by je nazval legislativou, ne pravými zákony – které jsou v rozporu s tímto panstvím práva. Jsou to přímé otevřené podpory a pomoc v nouzi ve prospěch některých firem; v roce 1979 například Kongres zaručil Chrysler Corporation 1,5 miliardy v půjčkách. Poněkud méně očividné jsou klauzule zákonů na způsob „tato podmínka se nevztahuje na jakoukoliv firmu založenou ve státě Illinois 14. srpna 1967“ – což znamená, že jedna firma nemusí plnit požadavky, které musí splnit její konkurenti. V daňovém zákoníku existují výho-

dy pro určité výrobky, jako je ethanol, náhražka benzínu z kukuřice, který je z 65 procent vyráběn jednou firmou – Archer–Daniels–Midlandem, velkým přispěvatelem politickým stranám. Cenné části frekvenčního spektra jsou vyhrazeny pro firmy vlastněné etnickou menšinou, a existují vládní kontrakty rezervované jen pro malé podniky.

Pátý dodatek ústavy stanoví, že pokud je soukromý majetek zabrán pro veřejné účely, pak musí být majitel odškodněn. Regulace však pořád snižují hodnotu majetku a vlády nechtějí majitele odškodnit za jejich ztrátu. Zastánci vlastnických práv říkají: „Pokud vláda chce chránit pobřeží tak, že mi zakáže stavět na mém pozemku nebo chce přes něj vést cyklistickou stezku, je to v pořádku – ale musí mi zaplatit hodnotu majetku, který mi vezme.“ Soudy však většinou od vlády odškodnění nevynucují, a rozhodnutí vlády jsou většinou svévolná a uskutečňují se až po tom, co si majitel pozemek koupil za určitým cílem. Dokonce i když je majetek zabrán pro veřejné účely, měl by být majitel odškodněn; většinou je to ale účel spíše soukromý než veřejný – město Detroit například určilo k demolici polsko–americkou čtvrť nazývanou Poletown, aby si tam General Motors mohl postavit továrnu. Navíc došlo k tomu, že poté, co byli všichni obyvatelé donuceni se přestěhovat, GM tam továrnu nikdy nepostavil.

Zákony zavádějící licencování povolání jsou také většinou v rozporu s duchem panství práva. Nucení jednotlivců dodržovat státní regulace jenom proto, aby mohli nabízet své služby taxikáře, právníka, kosmetičky nebo 800 dalších zaměstnání, možná není v rozporu s panstvím práva, ale určitě porušuje ekonomickou svobodu. Požadovat však na kadeřnici minimálně roční pobyt ve státě Kentucky, než tam bude moci provozovat své služby, určitě činí rozdíly mezi občany před zákonem, a účelem takového opatření je vytvo-

řit ochranné clo, které zvýhodňuje situaci kadeřnic, které již v Kentucky žijí.

Nejzávažnějším způsobem, jak současné zákony porušují panství práva, je postoupení zákonodárné a soudní moci nezvoleným a neviditelným úředníkům. V roce 1948 si Winston Churchill stěžoval: „Dozvěděl jsem se, že 300 úředníků má moc stanovit nové regulace, zcela mimo Parlament, přinášející trest uvěznění za zločiny dosud zákonu neznámé.“ Dnes bychom měli štěstí, kdybychom měli jenom 300 úředníků s mocí stanovit zákony. Do doby New Dealu prezidenta Franklina Roosevelta bylo jasné, že ústava Spojených států uděluje výhradní moc zákonodárství Kongresu. V souladu s panstvím práva udělila prezidentovi moc zákony vykonávat a soudnictví moc je vykládat a prosazovat. V třicátých letech však Kongres začal schvalovat obecné zákony a detaily ponechával na administrativních institucích. Tyto instituce – Ministerstvo zemědělství, Federální obchodní komise, Úřad pro kontrolu potravin a léčiv, Úřad na ochranu životního prostředí a mnoho jiných – teď chrlí pravidla a regulace, které mají moc zákona, ale nikdy nejsou schvalovány ústavním zákonodárným sborem. Někdy Kongres neví, jak splnit své obsáhlé sliby, někdy nechce rozhodovat o tom, kdo něco dostane na úkor jiných, někdy se prostě nechce zabývat detaily. Výsledek je ten, že desetitisíce byrokratů chrlí zákony – 60 000 stran během roku – za které Kongres vůbec nezodpovídá.

Vrcholem této urážky panství práva je, že tyto instituce pak vykládají a uplatňují svá vlastní pravidla a rozhodují o tom, jak budou aplikována v individuálních případech. Jsou zákonodárcem, soudcem, porotou a katem v jedné osobě – jasnější porušení panství práva si není možné představit. Konkrétním případem je federalizace a kriminalizace zá-

konů o životním prostředí během posledních třiceti let. Federální vláda vytvořila v zápalu aktivit majících za cíl zachránit životní prostředí sítí regulací, která je tak hustá, že dodržování podmínek zákonů je v podstatě nemožné. Žalobci a soudy zbavili osoby podezřelé z ekologických zločinů tradiční právní ochrany, jako jsou dobrá víra, právní jistota a nemožnost stanout před soudem dvakrát za týž zločin, zatímco v podstatě nutí potenciální podezřelé, aby se sami usvědčili. Když sledujeme cíl, který je tak veřejný jako ochrana životního prostředí, musíme být obzvláště opatrní při výkladu zákonů a musíme dodržovat ústavní ochrany – jinak by tento cíl mohl zničit principy, které nám umožňují dosahovat všech našich cílů.

Ústavní omezení vlády

Nejvýznamnější americký příspěvek k ochraně individuálních práv a panství práva je pravděpodobně naše psaná ústava. Účel vlády v Deklaraci nezávislosti je jasně stanoven: „K zajištění těchto práv se ustavují mezi lidmi vlády.“ Poté, co Američané usoudili, že vláda je nezbytná, snažili se vymyslet ústavu, která by vládu omezila přesně na tento účel.

Každý jedinec má přirozeně právo chránit svá práva a tato moc je *delegována* vládě ústavou. Aby bylo jasné, že ústava neuděluje vládě všeobecnou moc, jsou specifické moci udělené vládě *vyjmenovány* v článku I, části 8. Moci federální vlády jsou tedy *omezeny* tím, že jsou delegovány a vyjmenovány. Vláda delegované, vyjmenované a omezené moci – to je onen skvělý americký příspěvek k rozvoji svobody a spravedlnosti.

Právní teoretik Roger Pilon vysvětluje význam ústavy ve své esejí „*Restoring Constitutional Government*“ [Obnovení ústavní vlády] z roku 1995:

„Kongres může zasahovat do jakékoliv oblasti nebo do jakéhokoli problému pouze tehdy, když je mu tato autorita udělena ústavou. Pokud není, pak musí tato oblast nebo problém být řešen státním, místním či soukromým aktem.“

Doktrína vyjmenovaných mocí měla být podle autorů ústavy hlavním jádrem ústavy. Má dvě základní funkce. Za prvé, vysvětluje a zdůvodňuje federální moc: tato moc je legitimní, pouze pokud je delegována. Za druhé, tato doktrína, která federální moc zdůvodňuje, ji také omezuje, protože vláda má pouze tu moc, kterou jí lidé postoupili. Bylo to opravdu vyjmenování mocí, a nikoli vyjmenování práv v Listině základních práv, jež mělo představovat hlavní omezení vládní moci. Autoři ústavy určitě nemohli vyjmenovat všechna naše práva, ale mohli vyjmenovat federální moci. Z toho vyplývá, že tam, kde není moc, existuje právo náležící státu nebo lidem.“

Když je dnes předložen nový federální zákon, mnoho liberálně smýšlejících lidí z pravé i z levé strany politického spektra se vrací k Listině základních práv, aby zjistilo, jestli zákon porušuje některé z ústavních práv. Nejdříve bychom však měli prozkoumat vyjmenované moci, abychom zjistili, zda má federální vláda moc vykonávat navrhovanou činnost. Teprve poté bychom se měli začít ptát, zda tato navrhovaná činnost porušuje některé z chráněných práv.

Hodně – pravděpodobně většina – z toho, co federální vláda dnes činí, není dovoleno článkem I, částí 8. Znamená to, že federální vláda si osvojila mnoho pravomocí, které jí nebyly postoupeny lidmi a nebyly ani vyjmenovány v ústavě. Těžko by se v ústavě našlo jakékoliv oprávnění k plánování ekonomiky, podpoře školství, vládou spravovanému

penzijnímu fondu, podpoře zemědělství a umění, podpoře podniků, výrobě energie, k veřejnému bydlení a většině dalších federálních činností.

Během skoro celé naší historie bylo omezení federální moci považováno za samozřejmé. Už v roce 1794 James Madison, hlavní autor ústavy, povstal na odpor proti zákonu předloženému ve Sněmovně reprezentantů, protože nemohl „najít ten odstavec ve federální ústavě, který uděloval Kongresu právo libovolně utrácet peníze daňových poplatníků“. V roce 1887 prezident Grover Cleveland vetoval zákon, který by dodal obilí farmářům postiženým suchem, protože pro to „nemohl najít oprávnění v ústavě“. Věci se poněkud změnily v roce 1935, když Franklin Roosevelt napsal předsedovi House Ways and Means Committee: „Doufám, že si Vaše komise nedovolí zabránit schválení tohoto zákona pochybami o jeho ústavnosti, jakkoliv by byly tyto pochyby rozumné.“ O třicet tři let později, Rexford Tugwell, jeden z hlavních poradců Roosevelta, přiznal, že „Politika New Dealu byla překrouceným výkladem dokumentu, jehož smyslem bylo takové politice zabránit“.

Dnes se ani Kongresu neptáme, jestli má ústavní autoritu schvalovat zákony, které schvaluje. Je těžké vzpomenout si, kdy se naposled člen Kongresu zeptal: „Kde se v ústavě nalézá tato moc?“ Pokud si náhodný kritik tuto otázku položí, je většinou odkázán na ústavní preambuli:

„My, lid Spojených států, abychom vytvořili dokonalejší jednotu, nastolili spravedlnost, upevnili domácí klid a zabezpečili obranu země, podporovali růst všeobecného blahobytu a zabezpečili dobrodiní svobody sobě i světu potomstvu, dáváme si tuto ústavu Spojených států amerických.“

Poznámka o „veřejném prospěchu“ prý dovoluje opravdu vše, co si Kongres usmyslí udělat. Toto je však špatný výklad věty o veřejném prospěchu. Locke a Hume samozřejmě tvrdili, že vláda je stvořena proto, aby se v nejširším slova smyslu zvýšil náš prospěch. Náš prospěch však zvýší možnost žít v občanské společnosti, kde jsou náš život, svoboda a majetek chráněny a máme možnost sledovat štěstí svým vlastním způsobem. Náš prospěch určitě není zvýšen neomezenou vládou, která si přisvojuje moc rozhodovat o záchraně Chyleru nebo o tom, který program přípravy na povolání by byl pro nás nejlepší. Ostřejší kritikou tohoto rozšířeného výkladu věty o veřejném prospěchu je, že autoři ústavy „veřejným prospěchem“ mínili povinnost vlády jednat ve prospěch všech, nejenom ve prospěch jedné osoby nebo skupiny – i když skoro vše, co dnes Kongres činí, vyžaduje převod peněz od jedněch lidí k druhým.

Psaná ústava má tu přednost, že velmi jasně vymezuje moc vlády a alespoň tím, co vynechává, určuje, jakou moc nemá. Stanoví pravidla pro fungování vlády a navíc i systém kontroly, který zabraňuje jakémukoliv zneužití ústavní autority. Nejlepší kontrolou vládní moci je však ustavičná ostražitost lidí. Ústava Spojených států byla skvělým projektem nejenom proto, že její autoři byli géniové, ale také proto, že lidé té doby si velmi dobře uvědomovali nebezpečí tyranie a byli dobře obeznámeni s Lockovou právní teorií a zkušenostmi britského konstitucionalismu. Jeden přítel mi okolo roku 1990 řekl, že byl požádán lidmi v nově osvobozeném Bulharsku, aby napsal ústavu, která by chránila jejich svobodu. Řekl jsem mu: „Jsem si jist, že napíšeš báječnou ústavu, ještě lepší, než je ta americká, ale nejde pouze o sepsání dobré listiny a její následné předložení veřejnému sněmu. Napsání ústavy Spojených států tr-

valo 500 let – od Magny Charty v roce 1215 do ústavní konference v roce 1787.“ Otázkou je, zda lidé žijící v Bulharsku oceňují význam vlády s delegovanou, vyjmenovanou a omezenou mocí pro svobodu a zaručení individuálních práv. Je otázkou, zda Američané žijící ve Spojených státech stále ještě oceňují ústavu a myšlenky, na kterých je založena.

Jak by mohla být ústava Spojených států zdokonalena? Hayek nás varuje před pokusem zdokonalit dlouho osvědčené instituce, a všichni bychom měli k úkolu přepsat dílo Washingtona, Adamse, Madisona, Hamiltona, Masona, Randolpha, Franklina a jejich kolegů přistupovat s velkou pokorou. Po dvousetleté zkušenosti bychom ji však mohli trochu vylepšit. Obecná struktura delegované, vyjmenované, a tudíž omezené moci je samozřejmě v souladu s liberálními hodnotami. Liberálové nadšeně podporují rozdělení moci a nekritizují strukturu zákonodárného sboru rozděleného do dvou sněmoven, prezidenta s právem veta, a docela obtížného způsobu schvalování zákonů atd.

Někdo navrhl, aby se k ústavním zárukám – jako jsou Listina základních práv, devátý dodatek, který uděluje všechna ostatní práva lidem, desátý dodatek, který vyhrazuje nevyjmenované moci pro státy a lid – proti mocné vládě, přidal ještě jeden dodatek, který by zněl: „A myslíme to doopravdy.“ Pokud by kdokoliv v tomto duchu vylepšoval ústavu pro Američany nebo jinou zemi, měl by k ní přidat klauzuli, která by objasnila, že všechny moci vlády vyjmenované v odstavci I, části 8, opravdu vyčerpávají veškerou moc federální vlády. Pokud by to nebylo dostačující, pak by se Listina základních práv měla rozšířit tak, aby zaručila nejenom odluku státu a církve, ale i odluku státu od školství, rasové otázky, umění a ekonomiky. Ústava by se také mohla pozměnit tak, aby:

- Vyžadovala vyrovnaný rozpočet, jak navrhoval Thomas Jefferson a jak už činí mnoho státních ústav.
- Zakazovala Kongresu postoupit svou zákonodárnou autoritu administrativním institucím.
- Oživila koloniální princip pravidelného střídání v úřadě omezením funkčního období členů Kongresu i prezidenta.
- Dala prezidentovi veto jednotlivých ustanovení, aby mohl vetovat jednotlivé části zákona, nebo aby objasnila, že když se článek I zmiňuje o „návrhu zákona“, je tím myšlen zákon, který se týká pouze jednoho předmětu, ne ohromný slepenec různých témat.

Autoři ústavy a Listiny základních práv stanovili omezení vlády a záruky specifických práv na základě své zkušenosti s porušením svobody britskou vládou. Po dvousetleté zkušenosti se způsoby, kterými se vláda snaží odstranit tato omezení, jsme schopni rozpoznat nová práva a nová omezení vládní moci.

Zatím by však bylo naplnění ústavy, tak jak stojí, velkým krokem k liberalismu – krokem k ochraně svobody každého člověka a k vyloučení násilné moci státu z občanské společnosti.

kapitola 7

OBČANSKÁ SPOLEČNOST

Podle liberální teorie je úlohou vlády chránit práva lidí – nic dalšího. To dá ovšem mnoho práce, a kterákoliv vláda to to dokáže, zaslouží si náš respekt a chválu. Ochrana práv je nicméně pouze minimální podmínkou pro sledování vlastního štěstí. Přesně jak Locke a Hume dokazují, ustavujeme vládu proto, abychom zabezpečili své životy, svobodu a vlastnictví a mohli se starat o své přežití a rozkvět.

Stěží můžeme přežít, a sotva prosperovat, bez styku s ostatními lidmi. Chceme se spojovat s ostatními, abychom dosáhli zprostředkujících cílů – například výroby potravin, obchodu, vývoje nových technologií – ale také proto, že cítíme hlubokou potřebu pro vztahy, lásku, přátelství či společnost. Vztahy, které tvoříme s ostatními, formují to, co se nazývá občanská společnost. Tyto vztahy mají spoustu podob – existují rodiny, církve, školy, kluby, bratrské řády, bytová družstva, místní sdružení, a pak je tu celá řada různých obchodních asociací, firem, odborových svazů či korporací v obchodní sféře. Všechny tyto svazky pomáhají plnit různým způsobem lidské potřeby. Občanská společnost se tedy skládá ze všech přirozených a dobrovolných vztahů ve společnosti. Někteří analytici rozlišují mezi obchodními

a neziskovými organizacemi a dokazují, že podniky jsou součástí trhu, a nikoli občanské společnosti; já však zastávám názor, že opravdový rozdíl je mezi vztahy, které jsou vynucené (například stát), a vztahy, které jsou dobrovolné (vše ostatní). Nezáleží na tom, jestli je určitá organizace zisková, či ne, nejdůležitější je, že naše účast je dobrovolná. Vztahy v občanské společnosti se utvářejí pro různé účely, avšak občanská společnost jako taková nemá žádný účel; je to neplánovaný, spontánní výsledek všech těchto vztahů.

Některým lidem se občanská společnost příliš nelíbí, například Karlu Marxovi. V jednom ze svých prvních esejů o politické svobodě zabývajícím se „židovskou otázkou“ Marx napsal, že „takzvaná lidská práva... nejsou nic jiného než práva člena občanské společnosti, a tedy práva egoisty, který je odloučen od ostatních a celé společnosti“. Dokazoval, že „člověk v občanské společnosti jest jednotlivec obklopen svými osobními zájmy a rozmary a odloučen od své společnosti“. Připomeňme si, že Thomas Paine odlišoval společnost od vlády a občanskou společnost od politické společnosti. Marx tento rozdíl trochu překroutil: chce, aby politická společnost vytlačila občanskou společnost. Až budou lidé opravdu svobodní, píše, tak se budou považovat za občany celé politické společnosti, ne za její pouhý „zlo-mek“ jako obchodník, dělník, žid či protestant. Každý člověk se stane „společenskou bytostí“ spojenou se všemi ostatními a stát již nebude považován za instrument chránící právo jednotlivců sledovat jejich sobecké cíle, ale bude považován za orgán, který umožní všem, aby dosáhli „té lidské podstaty, jíž jest opravdový kolektivismus lidstva“. Nikdy nebylo objasněno, jak bude tohoto osvobození dosaženo, ale skutečné marxistické vlády byly sotva osvobozující – lze zde však jasně rozpoznat averzi vůči občanské společnosti.

Marxismus je dnes neslušné slovo (což by mělo být), ale Marxův silný vliv na tolik lidí přeci jenom naznačuje, že na něco přišel, když psal o lidech cítících se osaměle a odcizeně. Lidé opravdu potřebují cítit spojení s ostatními. V tradiční, předkapitalistické společnosti nebylo na vybranou – na vesnici byli lidé, kteří se znali od narození. Chtě nechtě, člověk se nemohl ubránit tomu, aby někam patřil. Když liberalismus a průmyslová revoluce přinesly mnoha lidem svobodu, bohatství a mobilitu, stále více a více se jich rozhodlo opustit své rodné vesničky, dokonce i rodné země, aby si našli lepší život někde jinde. Rozhodnutí lidí odstěhovat se ukazuje, že očekávali zlepšení života; a generace po generaci trvající mobilita a emigrace v moderní společnosti zřejmě dokazuje, že lidé *opravdu nacházejí* lepší možnosti na nových místech. Avšak i člověk, který je rád, že opustil svou rodnou vesnici či rodný kraj, se může cítit osaměle, stejně jako se osaměle navzdory radosti z nezávislosti a samostatnosti cítí dítě, které dospívá a opouští svůj domov. Zdá se, že to je právě ten pocit, na který poskytl Marx odpověď.

Ironií osudu je, že marxismus sliboval svobodu a společenství, ale přinesl lidem pouze tyranii a osamělost. Tyranie v marxistických zemích je dobře známa, ale fakt, že marxismus vedl ke společnosti mnohem roztržitější než cokoli v kapitalistickém světě, není už tak dobře znám. Marxističtí vládcí sovětského impéria za prvé věřili, že teoreticky „opravdu svobodní“ lidé nepotřebují organizace sloužící jejich vlastním zájmům, a za druhé, také velmi dobře chápali, že nezávislé organizace by ohrozily moc státu. Proto zrušili nejen soukromou ekonomickou činnost, ale i církve, soukromé školy, politické organizace, místní sdružení, prostě vše do posledního zahrádkářského klubu. Konec konců, dle teorie takovéto neuniverzální organizace podporovaly roztržiš-

těnost. Výsledkem však bylo, že lidé, oloupeni o jakoukoli formu přirozených společenských vztahů a o spojitost mezi rodinou a všemocným státem, se stali samotářskými dravci. Znamý filozof a antropolog Ernest Gellner napsal, že „ten systém stvořil osamocené, amorální individualisty bez perspektivy, kteří se skvěle vyznali v šizení a lhaní“. Všechna citová pouta, kterými byli lidé spojeni se svými sousedy, farníky či spolupracovníky, byla úplně zničena. Lidé se začali druhých bát a podezírat je, takže se stalo nemožné s kýmkoliv spolupracovat či někoho dokonce respektovat.

Ještě větší ironií je, že marxismus nakonec vyvolal novou poptávku po občanské společnosti. Zatímco Gorbačevova liberalizace pomalu stírala stopy korupce z Brežněvovy éry, lidé se začali poohlížet po nové alternativě k socialismu, a našli ji v idejích občanské společnosti, pluralismu a ve svobodě shromažďování. Multimilionář a investor George Soros, netrpělivě dychtící po osvobození svého rodného Maďarska a jeho sousedů, začal rozdávat velké finanční příspěvky ne proto, aby podpořil politickou revoluci, ale proto, aby byla znovu vybudována občanská společnost. Snažil se podpořit vše od šachových klubů až po nezávislé noviny, aby lidé mohli zase spolupracovat v nestátních institucích. Bující občanská společnost sama o sobě neosvobodila střední a východní Evropu, ale silná občanská společnost může pomoci chránit novou svobodu i všechny ostatní výhody, které jsou dosažitelné pouze společnou kooperací.

Avšak i lidé, kteří se nepovažují za marxisty, sdílejí s Marxem některé jeho názory na společnost a roztržičnost. Komunitariánští filozofové věří, že lidé musí být nutně součástí společnosti, a obávají se, že lidé na Západě, zejména ve Spojených státech, prosazují nároky na individuální práva na úkor společnosti. Jejich vizi o našich vztazích k ostatním lze pochopit jako sérii soustředných kruhů: jednotlivce je

částí rodiny, sousedství, města, metropolitní oblasti, státu, národa. Jejich argumenty naznačují, že často zapomínáme myslet na všechny tyto kruhy, a že bychom to tedy měli nějak napravit.

Ale jsou tyto kruhy pouze soustředné? V naší moderní době je lepší chápat společnost jako sérii protínajících se kruhů, se spoustou vzájemných průsečíků. Každý z nás má mnoho různých vztahů s ostatními – a to je přesně to, nad čím Marx naříkal, a to, co liberálové oslavují. Jediná osoba může být najednou manželka, dcera a sestřenice; zaměstnanec jednoho podniku, vlastník či akcionář druhého; nájemník i domácí paní, sekretářka bytového družstva; může být aktivní v dětských klubech, církvi, politické straně, profesionálním sdružení, feministické organizaci atd. (Pravda, že tato osoba se asi cítí dost vyčerpaně, ale aspoň v principu člověk může mít nekonečný počet vztahů.) Většina z těchto vztahů má určitý cíl – vydělat peníze, snížit kriminalitu, pomoci dětem – ale tyto vztahy také spojují lidi s ostatními. Žádný z těchto vztahů však úplně nevyčerpává a nedefinuje osobnost jednotlivce. (Lidé mají samozřejmě možnost vstoupit do exkluzivních vztahů, například do náboženského řádu v katolické církvi, ale tato rozhodnutí jsou dobrovolná – a protože je nemožné zprostit se práva soukromé volby – jsou také změnitelná.)

Podle této liberální představy se dobrovolně a svobodně stýkáme s různými lidmi různými způsoby. Ernest Gellner říká, že moderní občanská společnost vyžaduje „modulárního člověka“. Takovýto jedinec není pouhým produktem své kultury, ale naopak umí „zkombinovat, *ad hoc*, jednotlivé vztahy za určitým cílem, aniž by se musel svázat nějakým primitivním krevním rituálem“. Může si vytvořit společenská pouta, která „jsou efektivní, i když jsou pružná, vyhraněná a pragmatická“.

Společnost vyvstává z různých kombinací vztahů, které si jednotlivci dobrovolně vytváří. Není to uzavřená společnost, kterou lze nalézt na vesnici, v zaslíbené marxistické společnosti, v národním socialismu či ve vyhraněném náboženství – je to společnost svobodných jednotlivců, kteří spolu jednájí dobrovolně. Jednotlivci nejsou utvářeni společností; společnost je stvořena jednotlivci. Objevuje se nikoli proto, že by ji někdo naplánoval, či z podnětu státu, ale protože nutně vzniknout musí. Lidé musí spolupracovat, aby uspokojili své potřeby a přání. Společnost je buď spolek jednotlivců řízený právními pravidly, nebo možná spolek spolků, ale určitě ne jedna velká komunita, či jedna rodina, jak si to mylně představují Mario Cuomo a Pat Buchanan. Pravidla, která platí pro rodinu nebo malou skupinu, nejsou – a nemohou – být pravidla, která platí pro velkou společnost.

Rozdíl mezi jednotlivcem a společností může být zavádějící. Někteří kritikové namítají, že společnost vyžaduje, aby se jednotlivci vzdali své osobnosti. Členství v určité skupině však nemusí oslabit individualitu; naopak, může ji posílit tím, že osvobodí lidi od omezení, kterým musí čelit jako jednotlivci, a může tak dokonce lidem pomoci lépe dosáhnout jejich cíle. Takové pojetí společnosti však vyžaduje, aby členství v ní bylo dobrovolné, a nikoli vynucené.

Kooperace

Protože lidé nemohou sami dosáhnout mnoha věcí, musí různým způsobem spolupracovat s ostatními. Ochrana práv a svobody jednání zajištěná vládou vytváří prostředí, ve kterém jednotlivci mohou sledovat své cíle, zaručené vlastnictvím své osoby a majetku. Výsledkem je složitě propojená síť dobrovolných vztahů, ve kterých lidé na sebe dobrovolně berou odpovědnost a plní své závazky.

Svoboda shromažďování pomáhá tišit sociální konflikty a dává možnost členům společnosti spojit se dohromady a vytvořit provázané sítě osobních vztahů. Mnoho z těchto vztahů překonává hranice náboženství, politiky a národnosti. (Jiné, například náboženské a etnické asociace, naopak lidi sblíží v rámci jisté skupiny.) Výsledkem je, že odlišní a neznámí lidé spolupracují. Rozdíly, které by jinak lidi rozdělávaly, jsou tak těmito vztahy překonány. Katolík a protestant, kteří by se jinak octli v neshodě, se stýkají jako zákazník a prodávající na trhu, jako členové stejné školní rady či jako členové dětských sportovních klubů; setkávají se tak i s muslimy, židy, taoisty a ateisty. Možná se neshodnou v náboženství a každý pravděpodobně věří, že se ti druzí dopouštějí osudové chyby, ale občanská společnost vymezuje prostor, kde tito lidé mohou spolu nerušeně pracovat. Jeden článek na téma polední bohoslužby ve *Washington Post* začíná slovy: „Na ulici jsou tito lidé mužem a ženou, úředníkem a právníkem, demokratem či republikánem, vesničanem a městským obyvatelem. Zde jsou katolíky.“ Jiný článek by mohl začínat tímto způsobem: „Na ulici jsou tito muži a ženy katolíky a baptisty, černochoy a bělochoy, homosexuály a heterosexuály, ženatými a svobodnými. Zde jsou zaměstnanci America Online.“ Nebo „zde jsou učitelé chudých dětí“. V každém případě lidé, kteří by se v dané skupině necítili dobře v těsném kontaktu, mohou s ostatními spolupracovat za nějakým specifickým cílem a tolerovat je.

Nikdo úmyslně nesestrojil tento komplikovaný řád. Nikdo jej nevymyslel. Je to výsledek různorodé lidské činnosti, a nikoli plánu.

Osobní zodpovědnost a důvěra

V jedné z předchozích kapitol jsem se zmínil o pozoruhodné síti důvěry, která mi umožňuje půjčit si automobil či

vybrat peníze na druhém konci světa. Kdyby kritici liberalismu měli pravdu, nedávalo by spíš smysl, že by „atomistická“ komerční společnost snížila systém důvěry a kooperace, který umožňuje bankovním automatům rozdávat peníze cizím lidem? Tato běžná kritika je popřena realitou okolo nás.

Pokud budeme sledovat své štěstí spoluprací s ostatními, pak je důležité, abychom se jeden na druhého mohli spolehnout. Mimo minimální závazek nerušit práva jiných jsou ve svobodné společnosti všechny ostatní závazky dobrovolné. Když však přijímáme závazky vstupem do smluv či určitých společenství, jsme morálně i právně zodpovědní za plnění svých závazků. Mnoho faktorů pomáhá zajišťovat, že své závazky plníme: naše vlastní představa o tom, co je správné a nesprávné; naše potřeba cítit souhlas ostatních s naším jednáním; morální pravidla; a pokud je to nutné, různé mechanismy, které vynucují plnění našich závazků, mezi nimi i naše dobrá pověst u druhých.

Čím je společnost rozvinutější a čím větší jsou lidské úkoly, tím důležitější je důvěřovat většímu počtu lidí. Na začátku lidé věřili jenom své rodině nebo lidem ve své vesnici či klanu. Rozšíření kruhu důvěry je jedním z pokroků civilizace. Smlouvy a svazky hrají významnou roli v prohlubování důvěry mezi lidmi.

Jako hrdina oslavovaný v lidových písních byl můj otec „člověk, který si mohl půjčit peníze od banky na čestné slovo“. Takováto čest a důvěra je nezbytná pro trh a pro civilizaci, ale ve větší společnosti je nedostačující. Dobrá pověst mého otce byla omezena na malé městečko, ve kterém jsme žili, a otec by měl problémy rychle si půjčit peníze v jiném městě či na druhé straně světa. Jak jsem však již poznamenal, já mám nepřetržitý přístup k penězům a úvěrům kdekoliv na světě – ne proto, že mám lepší pověst než můj otec,

ale protože volný trh vyvinul úvěrové instituce po celém světě. Pokud budu platit své účty, komplexní finanční síť VISA a American Express mi umožní přístup ke zboží, službám či penězům v hotovosti. Tyto systémy pracují tak dobře, že je ani nebereme na vědomí, ale je to zázrak. Fungují ve skutečnosti ve větším měřítku, než jsou bankovní automaty či půjčky aut. Kombinace institucí, které zajišťují kreditní věrohodnost jednotlivců a legálních institucí, jež trestají porušení smluv, umožňuje velké ekonomické projekty – například konstrukci letadel, stavbu podmořského tunelu pod kanálem La Manche či globální počítačovou síť, jako je CompuServe nebo America Online.

Když se úvěr stává běžně dostupným, někteří lidé jej začínají považovat za osobní právo a rozhořčeně se ohánějí morálkou, pokud je jim zamítnut. Vyžadují regulaci institucí poskytujících úvěry, utajení špatné úvěrové pověsti, snížení úrokové sazby atd. Tito lidé nechápou, jak důležitá je důvěryhodnost. Neuvědomují si, že lidé nechtějí půjčit své těžce vydělané peníze jen tak někomu. Pokud nejsou informace dostatečně spolehlivé, pak se úrokové míry zvýší, aby pokryly riziko. Pokud není spolehnutí na tyto informace vůbec, pak úvěry mizí nebo jsou dostupné pouze přes známé a rodinu, a to je jistě výsledek, který by si kritikové institucí poskytujících úvěry nepřáli.

Síť důvěry je závislá na všech institucích svobodné společnosti: na právech a odpovědnosti jednotlivců, na ochraně vlastnického práva, na volném trhu, na smluvní svobodě a na panství práva. Komplexní řád stojí na jednoduchém, ale bezpečném základě. Teorie chaosu učí, že jednoduchá nelineární rovnice může vést k nekonečné matematické komplexnosti – a stejně tak mohou jednoduchá pravidla svobodné společnosti vést k nekonečně komplexním společenským, ekonomickým a právním vztahům.

Dimenze občanské společnosti

Bylo by těžké popsat všechny podoby občanské společnosti, které se vyskytují v dnešním komplikovaném světě. Před více než 100 lety Alexis de Tocqueville napsal ve své knize *Democracy in America* [Demokracie v Americe]²⁴, že „Američané různých vlastností, v každé věkové skupině a za různých podmínek tvoří spolky... aby založili školy, zajistili zábavu, postavili hostinec či kostel, rozšířili vědomosti, nebo poslali misionáře k protinožcům; tímto způsobem založili nesčetné nemocnice, věznice a školy.“ Dnes se můžete podívat do kterýchkoliv novin a přečíst si o různých organizacích – firmách, obchodních spolcích, etnických a náboženských asociacích, hudebních a divadelních klubech, muzeích, charitách, školách atd. V den, kdy jsem začal psát tuto kapitolu, jsem si přečetl noviny *Washington Post*. Vedle běžných článků, jaké lze nalézt v novinách každý den, upoutaly moji pozornost tři příběhy, protože se mi zdály vhodně ilustrující rozmanitost občanské společnosti.

Na první straně novin byl článek o třech pracujících rodinách, které si založily „jídlní klub“: každý den jedna rodina vařila pro druhé dvě rodiny. Tímto způsobem měly zaměstnané rodiny možnost jíst více domácích jídel, než by bylo jinak možné v jejich rušném životě. Není to sice opravdová komunita v tom smyslu, že by si všichni sedli k jídlu jako jedna rodina, ale účastníci měli pocit určitého svazku: „Stojíme v kuchyních druhých a bavíme se o svých dětech.“ Jiný článek se zabýval věřící baptistickou rodinou, která se snažila „chránit svých šest dětí před pokušeními světského života a vytvořit pro ně svět podobně smýšlejících lidí“. Maminka učí děti doma sama, vybírá jim vhodné knihy, videokazety a hry a snaží se je zapojit do hry s ostatními dětmi

²⁴ V češtině dostupné jako *Demokracie v Americe. Lidové noviny, Praha, 1992.*

v jejich farnosti, v klubu pro domácí výuku a pomocí koníčku nejstaršího syna – hry na piáno. Na první pohled se možná zdá, že tato rodina se stahuje z občanské společnosti. Já ale věřím, že bychom si tento příběh měli vzít jako příklad rozmanitosti života, jež občanská společnost umožňuje i pro lidi, kteří chtějí žít jiným způsobem než většina ostatních. Konečně, třetí článek pojednával o dětském klubu, který spojuje pět rodin již deset let. Nejenom že tento klub umožňuje dětem si hrát s ostatními, ale dává také maminkám „vzácný volný čas“, protože se střídají v hlídání dětí. Autorka článku píše: „Moje dcerka si nepamatuje, že by kdy neměla kamarády na hraní, a já si také nepamatuji, že bych kdy neměla přátele. Vztahy mezi přáteli mohou být takové a bez přítomnosti příbuzných mohou představovat to nejdůležitější.“

Dobročinnost a vzájemná pomoc

Dobročinné instituce jsou důležitou stránkou občanské společnosti. Zabývá se jimi i předchozí citát z Tocquevillovy knihy. Lidé mají přirozenou potřebu pomáhat druhým v neštěstí a zakládají různé spolky za tímto cílem: například místní jídelny, farní charitativní bazary a velké národní a mezinárodní nadace, jako jsou *United Way*, *Armáda spásy*, *Doktoři bez hranic* a *Save the Children*. Američané ročně utratí na charitu sto padesát miliard dolarů.

Kritici liberalismu říkají: „Chcete zrušit nezbytné státní programy a nenahradit je ničím jiným.“ Absence vynucených státních programů však rozhodně neznamená nějaké „nic“. Znamená to rostoucí ekonomiku, tvořivost a iniciativnost milionů jedinců a tisíců nadací vytvořených k dosažení společných cílů. Co je to za společenskou analýzu, která nevidí ve složité, fungující společnosti nic jiného než to, co dělá vláda?

Charita zastává ve svobodné společnosti důležitou roli. Nepředstavuje však konečnou odpověď na otázku, jak svobodná společnost pomůže chudým. První odpovědí na tuto otázku je, že volný trh dramaticky zvyšuje a šíří blahobyť, a tudíž eliminuje chudobu. Podle měřítek historie, i chudí lidé ve Spojených státech a Evropě jsou dnes velice bohatí. Slavný palác Versailles neměl ani kanalizační potrubí; pomerančovníky na nádvoří byly zasazeny, aby zmírnily hrozný zápach. Gorman Beauchamp z *Michigan University* vystihl roku 1995 v časopise *American Scholar* blahobyť stvořený volným trhem a moderní technologií takto:

„{Jeden film} o životě čínské císařovny Wu, která je svou pověstí stejně slavná jako Kateřina Veliká... začíná scénou, kde rychle uhání kurýr na koni, aby podal nějaký vzácný balíček druhému kurýrovi, který zase uhání, aby ten balíček předal dalšímu kurýrovi atd. ze severní Číny přes Peking až do císařského paláce. Obsahem balíčku, který byl tak pracně dovezen až z dalekých hor, nebylo nic jiného než – led. Led na ochlazení císařských nápojů.

Pamatuji si, že jsem si tenkrát opravdu uvědomil, že já mohu mít, kdykoliv se mi zachce, kolik ledu budu chtít – stačí jen otevřít ledničku. V tomto smyslu byla má materiální životní úroveň – život mladého člověka na malém stipendiu – rozhodně vyšší než životní úroveň mocného čínskému císaře...

Je mi tepleji v zimě (díky ústřednímu topení) a chladněji v létě (díky klimatizaci), než bylo jemu; mám lepší a rozsáhlejší zdroj informací, než měl on; mohu se dostat na jakékoliv místo relativně rychle a pohodlně; jsem pravděpodobně méně nemocný a mám lepší lékařskou péči; vidím lépe (brýle), mám v lepším stavu zuby (díky

fluoridu v pastě) a hlavně mám zubaře, který používá lokální anestetika; a i když ten císař měl možná zlaté zpívající ptáky – dobrá, dobrá, to byl vlastně byzantský císař – tak já mám zase Rosu Posnelle nebo Ezio Pinzu nebo Billy Holliday nebo Edith Piaf {pro mladší čtenáře můžeme přidat Rolling Stones, Ungrateful Dead nebo Alanis Morissette} nebo kteréhokoliv ze stovek zpěváků, jejichž písně mám ve své knihovně, a které mohu pustit stisknutím tlačítka.“

Neměli bychom tedy zapomínat, že svobodný trh eliminoval všeobecnou chudobu a úmornou dřinu. Avšak podle moderních měřítek miliony Američanů žijí v chudobě, která je spíše duševně ubíjející než materiální – a vyznačuje se pocitem beznaděje. Takže druhou odpovědí na naši otázku je, že stát by měl přestat chytat lidi do pasti chudoby a zneumožňovat jim, aby se z ní dostali ven. Daně a regulace ničí pracovní místa, přinejlepším pro méně kvalifikované jedince, a systém veřejné podpory umožňuje svobodné mateřství a dlouhodobou závislost. Třetí odpovědí je vzájemná pomoc: lidé se mohou spojit ne proto, aby pomohli chudým, ale proto, aby pomohli sami sobě v těžkých časech. Ekonomickým růstem, vzájemnou pomocí a charitou se budu zabývat v následujících kapitolách, ale zde se chci zaměřit na vzájemnou pomoc.

Vzájemná pomoc má dlouhou historii – a nejenom na Západě. Rané cechy, než se z nich staly zakrnělé monopoly známé všem studentům středověku, byly kdysi společnostmi vzájemné pomoci pro lidi stejného řemesla. Podle afrického zvyku *susu* lidé přispívali do stejného hrnce, a když se hrnec naplnil, tak si z něj členové jeden po druhém brali. Ghanský ekonom George Ayittey píše: „Kdyby byl tento primitivní systém zaveden v Americe, tak by se nazýval *kredit-*

ní unie.“ Pokud by byl zaveden Američany korejského původu, pak by se nazýval *keh* a měl by podobu měsíčních srazů, kde se během večere a zábavy shromažďují příspěvky, které se každý měsíc věnují jednomu členovi.

Historička Judith M. Bennetová psala v únorovém vydání časopisu *Past and Present* z roku 1992 o venkovských veselících doprovázených pitím piva („ales“) ve středověké a raně moderní Anglii, při kterých se lidé scházeli, aby placením vyšších cen za zábavu podpořili souseda. Tyto „ales“ se konaly i na podporu církve, novomanželů či chudých. Bennetová dává tyto „ales“ jako příklad vzájemné pomoci, při které se normální lidé „spoléhali sami na sebe“ a jako příklad „společenské instituce, která umožnila pomoc sousedům a přátelům v těžkých časech“. Tyto pivní zábavy tmelily společenskou solidaritu mezi pracujícím lidem. Jejich organizace byla závislá na aktivitě člověka, který podporu potřeboval, a příspěvky vyjadřovaly míru jeho oblíbenosti. Oproti charitě byly tyto pivní zábavy postaveny na vztahu mezi lidmi sobě rovnými: „Tím, že tyto ‚ales‘ spojily almužny s obchodem a zábavou, snížily také potenciální konflikt mezi chudobou a charitou.“ Lidé si byli také vzájemně naklonění, „protože mohli předpokládat, že během svého života při těchto ‚ales‘ podpoří jiné a jiní zase podpoří je“.

Modernější příklad vzájemné podpory – jež byla dosud ignorována historiky, kteří studují chudobu, charitu a podporu – lze najít v bratrských a přátelských spolcích a řádech. David Green z Londýnského institutu ekonomických věd popisuje způsob, kterým britští dělníci zakládali „přátelské spolky“ – nezávisle vedené spolky vzájemné pomoci. Jednotlivci se přidali do spolku s tím, že na něj budou finančně přispívat a pomáhat druhým ve stavu nouze. Protože tyto spolky byly založeny za účelem vzájemné podpory, všechny vyplacené příspěvky – na lékařskou péči, na pohřby, na pod-

poru pozůstalých – nebyly „almužnou, ale nárokem, který si každý člen vysloužil pravidelným příspěvkem, a ten nárok byl zdůvodněn závazkem pomáhat druhým“. Některé tyto spolky byly pouze místním klubem, ale z jiných se staly národní federace s deseti tisíci členy a s rozsáhlými investicemi. Odhaduje se, že v roce 1801 bylo v Anglii 7200 spolků s 648 000 členy, z celkového počtu devíti milionů obyvatel. V roce 1911 bylo devět milionů lidí chráněno dobrovolnými pojišťovacími spolky a více než dvě třetiny jich bylo členem přátelského spolku. Nazývali se například *Manchester Unity of Oddfellows*, *Ancient Order of Foresters* nebo *Workingmans Conservative Friendly Society*.

Tyto přátelské spolky hrály důležitou ekonomickou roli v pojištění proti nemoci, stáří a smrti. Plnily však také jiné funkce – poskytovaly například lidem společnost a zábavu a usnadňovaly jim hledání kontaktů. Nejdůležitější však je, že se členové spolku cítili svázáni vzájemnými ideály. Jedním z nich bylo mít dobrý charakter. Lidé v těchto spolcích chápali, že pro mnoho z nás je těžké naučit se dobrým zvykům; mnoho z nás potřebuje nějaký vnější podnět pro dobré chování. Pro mnoho lidí tuto roli zastává kostel či synagoga; protialkoholické kluby ji zase zastávají pro určitý druh dobrého chování, tedy střízlivost. Další výhodou přátelských spolků bylo, že pracující lid dostal zkušenost vést organizaci, což bylo v třídně rozdělené Anglii vzácné.

Historik David Beito dělal podobný výzkum na amerických bratrských řádech, například na *Masons*, *Elks*, *Odd Fellows* a *Knights of Pythias*. Beito píše: „Pouze církve se mohly vyrovnat bratrským řádům jako institucionálním zprostředkovatelům společenské podpory před tím, než se objevil stát blahobytu. V roce 1920 asi osmnáct milionů Američanů patřilo do bratrských řádů, to je asi 30 procent všech dospě-

lých.“ Článek v *Everybody's Magazine* publikovaný v roce 1910 vysvětluje: „Bohatí muži investují do velkých firem, aby pojistili své jmění, a chudí muži investují do bratrských řádů, aby měli chléb a maso. Je to pojištění proti chudobině, charitě a potupě.“ Všimněte si odporu k charitě: mnoho lidí vstoupilo do bratrských řádů, aby si mohlo vzájemně pomáhat ve stavu nouze a aby nebylo nuceno potupně žádat o dobročinnost druhých.

Pojištění bratrských řádů se nejprve soustředilo na odškodnění v případě smrti. Na počátku dvacátého století řády začaly pojišťovat proti nemoci a úrazu. Zajímavé je, jak takové bratrské pojištění eliminovalo problém morálního hazardu, tedy riziko, že lidé pojišťovací systém zneužijí. Když jednotlivec jedná se státním úřadem nebo se vzdálenou pojišťovnou, tak je v pokušení podvádět a požadovat přehnané platby za malé nebo neexistující problémy. V bratrském řádu byl však přítomen pocit komunity a potřeba mít dobrou pověst mezi druhými tak silně, že potlačily pokušení podvádět. Beito naznačuje, že tohle je důvod, proč bratrské řády „dominovaly zdravotnímu pojišťovacímu trhu i dlouho poté, co ztratily své konkurenční výhody v životním pojištění“ – kde je podvod poněkud problematičtější. Po roce 1910 bratrské zdravotní pojištění mnohdy zahrnovalo péči vlastních doktorů, kteří poskytovali služby všem členům za pevnou cenu.

Přistěhovalci založili mnoho bratrských řádů, například Národní slovenskou společnost, Chorvatskou bratrskou unii, Polské americké jestřáby a Spojené spolky USA pro ruské Slované. Mezi židovskými skupinami se nacházeli *Arbeiter ring*, Americko-hebrejská aliance, Národní rada židovských žen, Hebrejská společnost pro podporu přistěhovalců a další. Po roce 1918 měl největší česko-americký spolek více než 150 000 členů. Městečko Springfield ve státě Illinois

s asi 3 000 italských obyvatel mělo v roce 1910 na tučtu italských organizací.

Švédský ekonom Gunnar Myrdal ve své význačné knize *An American Dilemma* [Americké dilema] z roku 1944 dokazuje, že Američané afrického původu vstupovali do bratrských řádů, například do *Prince Hall Masons*, *True Reformers*, *Grand United Order of Galilean Fisherman* a do řádů podobných *Elks* v ještě větším množství než bílí lidé. Odhaduje, že přes 4000 spolků bylo založeno 275 000 Afroameričany v Chicagu. V roce 1910 sociolog Howard W. Odum soudil, že na Jihu „se celkové členství v černošských spolcích, platících i neplatících, skoro rovná celkovému členství v církvích“. Píše, že bratrské řády byly „důležitou částí“ společenského života, život se okolo nich doslova točil.

Podobně jako britské řády kladly americké bratrské řády důraz na etická pravidla a na vzájemné povinnosti každého člena vůči druhým. Historik Don H. Doyle ve své knize *The Social Order of a Frontier Community* [Společenský řád osadnické komunity] píše, že malé městečko Jacksonville ve státě Illinois mělo „na tučtu... bratrských řádů, reformních spolků, literárních klubů a hasičských sborů“ a že bratrské řády zajišťovaly „všeobecnou morální disciplínu týkající se osobního chování a zejména abstinence od alkoholu, což byly věci, které měly přímý dopad na pověst“.

Přátelství a solidarita bránily členům, aby si dělali nepodložené nároky, ale řády měly také pravidla a opatření, která ručila za jejich plnění. Pravidla socialistické Federace západních horníků odpírala podporu členům, „kteří přišli k nemoci nebo k úrazu kvůli alkoholu, neopatrnosti či nemorálnímu chování.“ *Sojourna Lodge of the House of Ruth*, největší dobrovolná organizace pro černé ženy na začátku století, vyžadovala od členek notářem stvrzený zápis od lékaře, než si mohly dělat nároky na zdravotní podporu; měla také zdra-

votní výbor, který podporoval a zkoumal nároky nemocných členek.

Bratrské řády rovněž pomáhaly lidem vyrovnat se s rostoucí mobilitou společnosti. Některé rozvětvené britské spolky zajišťovaly svým členům nocleh v případě, že se vydali hledat práci v jiných městech. Doyle píše, že „pro cestujícího byl průkaz od *Odd Fellows* nebo *Masons* něco víc než vstupenka do jiného bratrského domu. Byl to přenosný doklad jeho postavení a pověsti, kterou si vybudoval ve své dřívější komunitě, a zpřístupnil mu tedy celou novou síť obchodních a společenských kontaktů.“

Kritici často dokazují, že liberální řešení sociálních problémů je nereálné. „Máme zrušit vládní podporu a jenom doufat, že se objeví církve, charitativní organizace a skupiny vzájemné pomoci a vyřeší tento problém?“ Existují dvě odpovědi. Ano, tyto skupiny se objeví, protože se objevují vždy. Důležitější však je, že právě existence státní podpory a vysokých daní tyto snahy zničila. Vzájemná podpora má mnoho podob, může mít formu sousedských klubů nebo obchodních společenství. Tato dobrovolná sdružení rychle nevymizela proto, že by ženy začaly pracovat, nebo proto, že by televize zabírala příliš našeho času, ale proto, že vláda rozšířila svou moc.

Vláda a občanská společnost

Ochrana práv jednotlivce vládou je životně důležitá pro vytvoření prostoru, ve kterém lidé mohou sledovat své různorodé zájmy v dobrovolných vztazích s ostatními. Když však vláda překračuje hranice, v nichž má působit, tak vstupuje do prostoru občanské společnosti. Stejně tak jako státní půjčky „vytlačují“ soukromé půjčky, tak vládní činnost v jakékoli oblasti vytlačuje dobrovolnou (i obchodní) činnost.

Už od progresivní éry třicátých let stát stále více narušuje přirozené komunity a smírčí instituce. Státní školy nahradily místní soukromé školy a velké, problémům vzdálené a nespravovatelné školní obvody nahradily obvody menší. Státní penzijní systém nejenom podkopal potřebu šetřit na důchod, ale také oslabil rodinná pouta, protože rodiče se stali méně závislími na dětech. Zákony o územním plánování snížily počet přijatelně drahého bydlení, omezily možnost větších rodin žít pohromadě a vypudily malé obchody z obytných čtvrtí, což oslabilo společenské vztahy. Regulace péče o děti omezila možnosti jejich domácího hlídání. V každém jednotlivém případě byla občanská společnost nahrazena státem.

Jaké to má pro společnost následky, když se stát stává mocnějším? Stát blahobytu přejímá odpovědnost jednotlivců a společenských skupin, a tímto způsobem lidem bere to, co je uspokojuje: když se od státu očekává, že bude poskytovat jídlo chudým, pak není třeba místních charitativních organizací. Když ústřední úřad v centru řídí všechny školy, pak sdružení rodičů ztrácí na důležitosti. Když vládní výbory řídí kulturní domy, učí děti o sexu a starají se o důchodce, pak se rodiny a místní sdružení cítí nepotřebné.

Od dobročinnosti a vzájemné pomoci ke státu blahobytu

Dobročinnost a vzájemná pomoc byly vytlačeny především nárůstem moci státu. Judith Bennettová podotýká, že už ve třináctém století „církevní a královští úředníci nařídili zrušení pivních zábav“. V sedmnáctém století nabyla opozice na významu, protože se objevilo hnutí proti tradiční kultuře, které usilovalo o centralizovanější řízení dobročinnosti a o vytvoření daňově financované podpory pro chudé.

Během předešlé diskuse o bratrských spolcích se čtenáři možná ptali: když byly tak báječné, kde jsou dnes? Mnoho

z nich ještě samozřejmě existuje, ale mají méně členů a nižší postavení ve společnosti, aspoň z části proto, že stát přebral jejich funkce. David Green píše: „Stát zasáhl přesně v okamžiku jejich rozkvětu a transformoval přátelské spolky zavedením povinného národního (zdravotního) pojištění.“ Spolky vymizely, protože jejich nejdůležitější funkce byla znárodněna. Beito objevil, že americké bratrské pojištění bylo znemožněno zákony o zdravotních licencích, které narušily dohody s bratrskými doktory zákonnými zákazy určitých druhů pojištění a růstem státu blahobytu. Když jednotlivé státy a federální vláda zavedly rozličné ochrany pracovníků, podpory matkám a důchody, pak také zmizela pro spolky potřeba vzájemné pomoci. K některým z těchto důsledků došlo asi neúmyslně, ale prezident Theodore Roosevelt neměl v oblibě bratrské spolky přistěhovalců: „Americký lid by sám (všimněte si kolektivního podmětu) měl tyto věci dělat pro přistěhovalce.“ Dokonce i historik Michael Katz, který je zastáncem státu blahobytu, připouští, že tyto federální iniciativy „oslabily síť podpory ve městech, transformovaly formu chudoby a způsobily vyšší výskyt bezdomovců“.

Stát stále ještě vytlačuje charitativní instituce. Armáda spásy řídí dvacet útulků pro bezdomovce ve městě Detroit, ale v roce 1995 městská rada schválila zákon, který zavádí licence a reguluje tyto útulky. Tento zákon požadoval, aby všichni zaměstnanci byli školení, aby jídelničky byly schváleny registrovaným doktorem, aby všechny léky byly uzavřeny v bezpečném prostoru, aby útulky vedly zápis věku bezdomovců a aby zajistily, že děti chodí do školy. To jsou báječné nápady, ale pracovník řídící útulky Armády spásy říká: „Všechny tyto požadavky nás budou stát peníze a náš denní rozpočet na člověka je pouze deset dolarů.“ Co se stane? Některé útulky budou pravděpodobně zavřeny a bezdomovci budou žít buď v opuštěných domech nebo v krabi-

cích na ulici, nebo se objeví nátlak na město, aby zřídilo víc komunálně řízených útulků. A dobrovolníci z Armády spásy budou mít méně možností pomoci.

Texaští byrokraté zase žádali, aby úspěšný protidrogový program zvaný *Teen Challenge* dodržoval státní regulace účtování a standardy pro údržbu bytů, a zejména požadovali, aby zaměstnával výhradně licencované terapeutky místo věřících, mezi nimiž byli také bývalí alkoholici a vyléčení závislí. *Teen Challenge* nepřijímá žádné státní granty a Ministerstvo zdravotnictví jej označilo za nejlepší a nejlevnější protidrogový program, který byl zkoumán. V roce 1995 však stát Texas nařídil, aby byl tento program zrušen, nebo aby platil pokutu čtyři tisíce dolarů denně. *Teen Challenge* postoupil spor k soudu, což přinejmenším vede k plýtvání vzácným majetkem a časem, který by jinak mohl být využit pro pomoc druhým.

Jaká je cena pro společnost, když vláda přebírá stále více a více funkcí, které byly dříve plněny jednotlivci či komunitou? Tocqueville nás varoval před tím, co se může stát:

„Poté, co pevně uchopí každého člena komunity a přetvoří ho podle své vůle, pak vládne nejvyšší moc svou rukou nad celou společností. Pokrývá celý povrch společnosti sítí dílčích složitých pravidel, nepatrných a uniformních, přes která se ani neoriginálnější hlavy ani nejenergičtější jedinci nemohou prodrat a pozdvihnout se nad úroveň davu. Vůle člověka není zlomena, ale oslabena, ohnuta a ovládnuta: člověku je zřídkakdy přikazováno, aby jednal, ale stále mu je bráněno, když nějak jednat chce; takováto moc neničí, ale znemožňuje existenci; netyranizuje, ale stále tlačí, nervuje, dusí a otupuje lidstvo, až celý národ není nic lepšího než stádo plachých a pracovitých zvířat, a vláda pak je jejich pasáčkem.“

Jak říká Charles Murray: „Když vláda bere komunitám jejich základní funkci, pak nejenom že vyčerpává životní sílu, která se týká té funkce, ale také vyčerpává všeobecnou sílu reagovat.“ Takže postoj „ať se o to postará stát“ se stává návykem.

Ve své knize *In Pursuit: Of Happiness and Good Government* [Hon za štěstím a dobrou vládou] Murray cituje některé důkazy o tom, jak závislost na vládě opravdu nahrazuje soukromou činnost. Objevil, že od čtyřicátých let do roku 1964 část příjmů, kterou Američané věnují na filantropické účely, vzrostla – což lze předpokládat, protože příjmy se během té doby zvýšily a lidé se asi cítili více schopni pomoci druhým. „Ale pak najednou, okolo roku 1964 nebo 1965, uprostřed ekonomického rozmachu, se tento trend obrátil.“ I když se příjmy stále zvyšovaly (ekonomické problémy začaly až okolo roku 1973), podíl příjmů věnovaný na filantropické účely klesl. Pak zase v roce 1980, během recese, se tento trend obrátil a příspěvky jako procentuální podíl příjmů vzrostly. Co se stalo? Murray navrhuje, že když prezident Lyndon Johnson zahájil v roce 1964 program sociální podpory zvaný *Great Society* [Velká společnost] a prohlásil, že stát povede válku proti chudobě, tak většina lidí usoudila, že jejich příspěvky nejsou tak důležité. Když se pak v roce 1981 stal prezidentem Ronald Reagan, který prohlásil, že sníží vládní výdaje, tak si lidé možná spočítali, že pokud chudým nepomůže stát, pak jim budou muset pomoci sami.

Formování charakteru

Velká vláda ničí nejenom instituce a příspěvky na charitu, ale také podkopává morální charakter, který je nezbytný pro občanskou společnost a svobodu v mezích zákona. „Buržoazní ctnosti,“ jako jsou pracovitost, šetrnost, střizlivost, opatrnost, poctivost, soběstačnost a zájem o svou pověst, se vyvinuly a přetrvávaly, protože to jsou ctnosti, které jsou nezbytné pro pokrok ve světě, kde se jídlo a přístřeší musí

vyrobit a kde jsou lidé zodpovědní za svůj vlastní blahobyt. Stát nezmůže mnoho, aby lidem tyto ctnosti vštlpil, ale může je efektivně podkopat. David Frum píše ve své knize *Dead Right* [Mrtvé právo]:

„Proč by měl být člověk šetrný, když je mu zajištěn důchod a lékařská péče bez ohledu na to, jak neuváženě jednal v mládí? Proč by měl být člověk opatrný, když stát pojistí bankovní vklady, nahradí zaplavený dům, nakoupí všechno obilí, které je schopen vypěstovat, a zachrání ho, když se náhodou zatoulá na válečnou půdu? Proč by měl člověk pracovat, když polovina mzdy je mu odebrána a odevzdána nepracujícím? Proč by měl být střizlivý, když daňoví poplatníci platí kliniky, kde ho vyléčí, jen co ho jeho drogová závislost omrzí?“

Frum shrnuje vliv státu na individuální charakter jako „emancipaci jednotlivce od omezení, jako jsou například nedostatečné přírodní zdroje, náboženský strach, nesouhlas společnosti, riziko nemoci či osobní katastrofa“. Teď je nutno podotknout, že cílem liberalismu je člověka emancipovat – ale emancipovat člověka od umělých, násilných omezování jeho činnosti. Liberálové nikdy neprosazovali, aby lidé byli „emancipováni“ od reality, od povinnosti zaplatit sám za sebe, od odpovědnosti za důsledky svých činů. Z morálního hlediska lidé musí svobodně rozhodovat a být úspěšní či neúspěšní na základě vlastních rozhodnutí. Z praktického hlediska, jak Frum dokazuje, když chráníme lidi před důsledky jejich činů, tak získáváme společnost, která není charakterizována šetrností, střizlivostí, pracovitostí, soběstačností a opatrností, ale společnost vyznačující se prostopášností, leností, opilostí, závislostí a lhosejností k důsledkům.

David Boaz

Abych se vrátil k obrazu, kterým jsem začal čtvrtou kapitolu – k možnosti výběru peněz a půjčování aut po celém světě – lidská potřeba kooperovat nám pomohla vytvořit rozsáhlé a komplexní sítě důvěry, úvěru a směny. Potřebujeme několik věcí, aby tyto sítě mohly fungovat: ochotu lidí spolupracovat s ostatními a dodržovat své sliby, svobodu nestýkat se s těmi, kdo nedodrží své závazky, právní systém, který vyžaduje plnění smluv, a tržní ekonomiku, která nám umožní vyrábět a prodávat zboží a služby na bázi vlastnických práv a individuálního souhlasu. Takováto struktura umožňuje lidem tvořit různorodou a provázanou občanskou společnost uspokojující neuvěřitelné množství potřeb.

kapitola 8

TRŽNÍ PROCES

Pokaždé, když jdu do supermarketu, rozevře se přede mnou až neuvěřitelný sortiment potravin, počínaje mlékem přes chléb až po italskou pizzu a čerstvá kiwi z Nového Zélandu. Průměrný supermarket dnes prodává 30 000 druhů zboží, dvakrát více než před pouhými deseti lety. Jako většina zákazníků i já považuji tuto hojnost za samozřejmou. Stojím uprostřed tohoto kulinářského chrámu a říkám si něco v tom smyslu: „Jak je možné, že nemají dietní Cherry Coke bez kofeinu v půllitrových plechovkách!“

Ale jak toto úžasné představení vzniká? Jak je možné, že já, který se nevyznám na venkově ani s mapou, mohu přijít do obchodu v jakoukoli denní nebo noční dobu a očekávat, že tam najdu vše, co si přeji, ve vhodném balení a připravené k prodeji, že v listopadu bude na skladě více krocanů a v červnu zase více limonád? Kdo to vše plánuje?

Tajemství je samozřejmě přesně v tom, že to neplánuje nikdo. Nikdo by to ani plánovat *nemohl*. Supermarket je banálním, ale přesto ohromujícím příkladem nekonečně komplexního spontánního řádu, který je znám jako svobodný trh.

Trh vzniká z prostého faktu, že pokud lidé spolupracují, mohou na tom být lépe, než kdyby pracovali jednotlivě, a dále z toho, že si tento fakt uvědomují. Kdybychom byli příslušníky druhu, pro který spolupráce není produktivnější než izolovaná činnost, nebo kteří nemají schopnost rozpoznat přínosy spolupráce, potom bychom nejen zůstali izolováni, ale jak vysvětluje Ludwig von Mises: „Každý člověk by byl nucen nahlížet na ostatní jako na své nepřátele; jeho touha po uspokojení vlastních potřeb by ho přivedla k nesmiřitelnému konfliktu se všemi bližními.“ Bez toho, aby byla spolupráce a dělba práce oboustranně výhodná, by nemohlo vzniknout ani přátelství, soucit, ani trh sám. Ti, kdo říkají, že „člověk je stvořen pro spolupráci, a ne soutěžení“, nechápou, že trh je spolupráce. (Skutečně si zde lidé konkurují, aby mohli lépe spolupracovat!)

Ekonom Paul Heyne²⁵ porovnává plánování se spontánním řádem takto: V oblasti San Francisco Bay jsou tři hlavní letiště. Každý den vzlétá z těchto letišť tisíce letadel směřujících na různá místa určení. Dostat je všechny do vzduchu a na zem představuje neuvěřitelně komplexní úkol a systém řízení letecké dopravy je obdivuhodně sofistikovanou záležitostí. Každodenně však lidé v této oblasti uskuteční také tisíckrát více cest auty. I počátky cest, místa určení a „letové plány“ jsou mnohem rozmanitější. Tento systém, koordinace milionů automobilových cest, daleko přesahuje možnost jakéhokoli systému řízení dopravy, takže ho musíme nechat fungovat spontánně v rámci několika specifických pravidel: jezděte vpravo, zastavte na semaforu, dejte přednost při odbočování vlevo. Samozřejmě dochází k nehodám a objevují se dopravní zácpy – mnoho z nich by bylo možné zmírnit, pokud by silnice byly budovány a spravovány podle tržních

²⁵ V češtině je od Paula Heyna dostupná učebnice *Ekonomický styl myšlení*. Vydala VŠE, Praha, 1991.

principů – avšak klíčové je, že by bylo prostě nemožné naplánovat a vědomě koordinovat všechny jednotlivé cesty autem. V rozporu s naším počátečním dojmem jsou to právě méně komplexní systémy, které lze plánovat, a ty komplexnější se musí rozvinout spontánně.

Mnoho lidí přijímá trh jako nezbytnost, ale stále v něm poctíuje cosi nemorálního. Obávají se, že trh vede k nerovnosti, nebo se jim nelíbí sobecké zájmy, které se na trhu uplatňují. Trh se často nazývá „brutální“ nebo „bezohledný“. Jak ale ukáže tato kapitola, trhy nejsou pouze nezbytné pro ekonomický pokrok, jsou více konsenzuální a vedou k větším ctnostem a rovnosti než státní donucení.

Informace a koordinace

Trhy jsou založeny na souhlasu. Žádný podnikatel neposílá fakturu za zboží, které jste si neobjednali, jako to činí stát s formuláři u daně z příjmu. Žádný podnikatel vás nemůže donutit k obchodu, naopak se pokouší zjistit, co si přejete, a nabídnout vám to. Lidé, kteří se snaží vydělat si prodejem potravin, aut, počítačů nebo strojů sloužících k výrobě aut a počítačů, potřebují vědět, co spotřebitelé chtějí a kolik jsou za to ochotni zaplatit. Kde získávají podnikatelé tyto informace? Není to v žádné objemné knize. V tržní ekonomice nejsou tyto informace obsaženy v nařízeních plánovacího úřadu (ačkoli samozřejmě v socialistické ekonomice, aspoň teoreticky, výrobci jednají na základě takových nařízení).

Ceny

Životně důležité informace o tom, co si ostatní lidé přejí, jsou obsaženy v cenách. Ceny nám neříkají pouze, kolik něco stojí v obchodech. Cenový systém dává dohromady všechny informace dostupné v ekonomice o tom, co jednotlivci chtějí, jak si toho cení a jak nejlépe by to mohlo být vy-

robena. Díky cenám jsou tyto informace použitelné jak pro výrobce, tak pro spotřebitele. Každá cena v sobě obsahuje informaci o poptávce spotřebitelů a nákladech výroby, počínaje potřebným množstvím práce na vyrobení onoho zboží, přes cenu práce až po informaci o špatném počasí na druhé straně zeměkoule, které způsobilo růst cen surovin nezbytných pro výrobu. Místo toho, abychom museli znát každý detail, jsou nám všechny informace předloženy ve formě jediného čísla: ceny.

Tržní ceny říkají výrobcům, kdy něco nemůže být vyrobeno s nižšími náklady, než jsou za dané zboží spotřebitelé ochotni zaplatit. Skutečnými náklady však není cena v penězích; skutečnými náklady je hodnota jakéhokoli jiného výsledku, kterého mohlo být dosaženo s použitelnými zdroji. Vaše náklady na čtení této knihy jsou vyjádřeny v tom, co jiného jste byli mohli dělat se svým časem: jít do kina, déle spát, číst jinou knihu, uklidit dům. Náklady na kompaktní disk za 15 dolarů jsou vyjádřeny v tom, co jste si za oněch 15 dolarů mohli koupit místo onoho disku. Každé užití času nebo ostatních zdrojů k výrobě nějakého zboží představuje náklady, které ekonomové nazývají *náklady obětované příležitosti*. Tyto zdroje již nemohou být použity na nic jiného.

Informace, které ceny přenášejí, umožňují lidem spolupracovat, a tak vytvářet větší hodnoty. Smyslem ekonomiky však není pouze vyrobit více věcí, nýbrž více věcí, které lidé chtějí. Když ceny nějakého zboží rostou, máme sklon omezit svou spotřebu tohoto statku. Někteří z nás počítají, zda by nebylo možné výrobou daného zboží vydělat peníze. Když ceny (tzn. mzdy a platy) nějakého druhu práce vzrostou, zvažujeme, zda bychom se neměli přesunout do tohoto odvětví. Mladí lidé přemýšlejí o přípravě na povolání, kde mzdy rostou, a odcházejí z oborů, kde mzdy klesají.

V každé ekonomice komplexnější než vesnice – možná i jen komplexnější než nejužší rodina – je obtížné zjistit, co kdo chce, co kdo umí a co je kdo ochoten dělat a za jakou cenu. V rodině jsme spojeni láskou a důvěrně známe schopnosti, potřeby a preference ostatních, takže nepotřebujeme ceny, abychom mohli určit, čím kdo přispěje a co získá. Je dobré, když se chováme k cizím lidem stejně pěkně jako k rodinným příslušníkům. Avšak bez ohledu na to, jak nás kazatelé či učitelé nabádají milovat naše bližní, nikdy nebudeme milovat libovolného člověka stejně jako člena rodiny a stejně tak nebudeme znát dokonale jeho potřeby. Cenový systém odráží rozhodnutí milionů výrobců, spotřebitelů a vlastníků zdrojů, kteří se pravděpodobně nikdy neseťkají, a koordinuje jejich úsilí. Ačkoli nemůžeme nikdy pocíťovat náklonnost ke všem lidem či se s nimi dokonce setkat, tržní ceny nám umožňují spolupracovat a vyrobit tak více věcí, které preferujeme.

Na rozdíl od vlády, která může přinejlepším rozhodnout v souladu s přáními většiny (a nejčastěji jedná v zájmu malých nátlakových skupin) a vnutit toto rozhodnutí všem, trh umožňuje prostřednictvím cen ponechat kupujícím a prodávajícím volnost v rozhodování, co chtějí dělat se svými penězi. Nikdo si nemůže dovolit vše a někteří lidé si mohou dovolit mnohem více než ostatní, ale každý může své peníze utratit tak, jak uzná za vhodné. A pokud 51 procent lidí má rádo černá auta nebo Barryho Manilowa, ostatní si mohou svobodně zvolit něco jiného; nemusejí organizovat politické hnutí, aby obrátili celou zemi na modrá auta nebo Willieho Nelsona.

Konkurence

Celé toto povídání o zázraku koordinace by nemělo zanechat dojem, že tržní proces není konkurenční. Naše soukro-

mé plány jsou vždy v rozporu s plány ostatních. Plánujeme prodávat naše služby nebo zboží zákazníkům, ale jiní lidé si přejí prodávat stejným zákazníkům. Právě prostřednictvím konkurence, tím, že odhalujeme, kdo nám prodá suroviny a práci za nejnižší ceny, zjišťujeme, jak věci mohou být vyráběny s nejnižšími náklady.

Základní ekonomická otázka je, jak skloubit všechny zdroje ve společnosti včetně lidského úsilí, aby byl vyroben největší možný výstup – nikoli nejvíce kilogramů oceli, nejvíce počítačů nebo nejnapínavějších filmů, ale *kombinace* výstupu, která bude lidem nejvíce vyhovovat. Chceme vyrábět co největší množství každého statku, který si lidé přejí, ale ne zase tolik, aby bylo výhodnější vyrábět raději něco jiného. Ceny, které jsme ochotni zaplatit za zboží a služby, a ceny, které jsme ochotni přijmout za naši práci, vedou podnikatele k správným řešením.

Když se rozhodujeme na trhu, každé rozhodnutí se týká přírůstkových neboli mezních veličin: chci *tento* steak, další časopis, čtyřpokojový dům? Naše ochota zaplatit a okamžik, kdy už si nechceme koupit další jednotku, říkají výrobcům, kolik mohou utratit za výrobu daného zboží. Jestliže nedokáží vyrobit dodatečnou jednotku za méně, než je „cena čistícího trhu“, vědí, že nemají věnovat další zdroje do výroby tohoto statku. Když spotřebitelé projeví zvýšený zájem o počítače a klesající zájem o televize, firmy utratí více peněz za suroviny a práci sloužící k výrobě počítačů. Když náklady na najímání další pracovní síly a nákup materiálu dosáhnou meze, kterou jsou spotřebitelé ochotni zaplatit za konečný výrobek, firmy zastaví přísun dodatečných zdrojů. S tím, jak se podobná rozhodnutí milionkrát opakují, se rozvine komplexní koordinační mechanismus, který spotřebitelům přináší vše, počínaje tropickým ovocem až po mikroprocesory.

Tuto koordinaci vytváří snaha všech firem přilákat nové zákazníky. Pokud jedna firma cítí, že spotřebitelská poptávka po počítačích vzrůstá, a podaří se jí vyrobit více počítačů jako první, bude odměněna. Naopak její konkurent vyrábějící televize může zjistit, že jeho prodeje klesají. Ve skutečnosti se desítkám tisíc firem vede dobře a tisíce jich každý rok krachuje. To je „tvořivá destrukce“ trhu. Jakkoli drsná se mohou zdát rozhodnutí spotřebitelů někomu, kdo ztratí práci, trh funguje na principu rovnosti. Na svobodném trhu nezískává žádná firma speciální privilegium od vlády a musí proto trvale uspokojovat přání spotřebitelů, aby mohla na trhu setrvat.

Není pravda, že trh vyvolává a podporuje sobecké zájmy, jak tvrdí jeho odpůrci, ale naopak existence sobeckých zájmů na trhu vede lidi ke službě ostatním. Trh odměňuje čestnost, protože lidé chtějí více obchodovat s těmi, které provází dobrá pověst. Trh odměňuje zdvořilost, neboť lidé dávají přednost jednání s partnery a dodavateli s příjemným vystupováním.

Socialismus

Jak ukázal Ludwig von Mises, je to právě absence tržních cen, která znemožňuje fungování socialismu. Socialisté vždy považovali problém výroby za technickou otázku: jen se provedou nějaké propočty, aby se zjistilo, co je nejefektivnější. Je pravda, že technik dokáže odpovědět na některé specifické otázky týkající se samotného výrobního procesu jako např.: Jak lze nejlépe využít plech pro výrobu nějaké konzervy, tj. jak by měla být tvarovaná, aby při daném objemu měla co nejmenší povrch? Ale ekonomickou otázku – efektivní využití všech relevantních zdrojů – nemůže technik zodpovědět. Měla by být plechovka vyrobena z hliníku, nebo z platiny? Každý ví, že platinová plechovka by byla hlou-

post, ale víme to *právě díky* cenovému systému. Technik by vám řekl, že stříbrný nebo platinový drát vede elektřinu lépe než měď. Proč tedy používáme měď? Protože nám poskytuje nejlepší poměr vlastností a ceny. To je ekonomický, nikoli technický problém.

Jak by bez cen věděli socialističtí plánovači, co mají vyrábět? Mohli by provést výzkum veřejného mínění a zjistit, že lidé chtějí chléb, maso, boty, lednice, televize. Ale jaké množství chleba a kolik bot? A jaké zdroje by měly být použity na výrobu kterého zboží? „Dostatečné,“ dalo by se odpovědět. Ale jaké množství chleba nad hranicí absolutního životního minima je dostatečné? A od jakého okamžiku by lidé dávali přednost novému páru bot před dalším jídlem? Když existuje pouze omezené množství oceli, kolik by jí mělo být použito na výrobu aut a kolik na výrobu sporáků? A nakonec nejdůležitější otázka, jaká kombinace zdrojů představuje nejméně nákladný způsob výroby každého druhu zboží? Tento problém nelze vyřešit teoreticky; bez informací přenášených cenami plánovači plánují naslepo.

V praxi byli nuceni manažeři v Sovětském svazu mezi sebou zavést nelegální trh. Nesměli používat peněžní ceny, tak se vyvinul úžasně komplikovaný systém nepřímé směny neboli barter. Sovětští ekonomové odlišovali nejméně osmdesát různých prostředků směny počínaje vodkou přes kuličkovou ložiska a motorový olej až po pneumatiky od traktoru. Nejbližší analogií takto pokriveného trhu, kterou měli Američané možnost spatřit, byly pravděpodobně „obchodnické“ praktiky Radara O'Reillyho z televizního seriálu M*A*S*H. Radar se také pohyboval v prostředí centrálně plánované ekonomiky – armády Spojených států – a jeho jednotka neměla žádné peníze, aby si opatřila zásoby, takže on zvedl telefon, zavolał jině jednotce M*A*S*H a provedl promyšlenou výměnu chirurgických rukavic za penicilin a dále za

instantní potraviny a konečně za bourbon, přičemž každá jednotka směňovala to, čím byla přezásobena, za to, čeho se jí nedostávalo. Představte si, že by takto fungovala celá ekonomika.

Majetek a směna

Klíčovým důvodem, proč není ekonomická kalkulace za socialismu možná, je neexistence soukromého vlastnictví. Neexistují tedy soukromí vlastníci, kteří by prostřednictvím cen dali najevo, co jsou ochotni přijmout výměnou za některý díl svého majetku. V kapitole 3 jsme se věnovali právu vlastnit soukromý majetek. Nyní se podíváme na ekonomický význam instituce soukromého vlastnictví. Vlastnictví tvoří základ prosperity vytvářené na svobodném trhu. Když mají lidé bezpečné vlastnické tituly – ať je to k půdě, budovám, strojům nebo čemukoli jinému – mohou tento majetek používat k dosažení svých cílů.

Každý majetek musí být někým vlastněn. Lze vyjmenovat několik důvodů, proč upřednostňovat různé formy soukromého vlastnictví před vlastnictvím státním. Soukromí vlastníci mají sklon starat se lépe o svůj majetek, neboť budou mít prospěch z růstu jeho hodnoty, případně utrpí ztrátu, pokud jeho hodnota poklesne. Necháte-li stav svého domu zhoršit, nebudete ho moci prodat za tolik, jako kdybyste se o něj pečlivě starali. Tato skutečnost funguje jako silný podnět k jeho pečlivému udržování. Obecně se vlastníci starají o majetek lépe než nájemci; tzn. udržují hodnotu kapitálu místo toho, aby ji spotřebovávali. Proto mnoho nájemních smluv vyžaduje na nájemci složení kauce jako zajištění, že bude dostatečně motivován zachovávat hodnotu majetku. Soukromě vlastněné nájemní byty jsou spravovány mnohem lépe než byty státní. Důvodem je, že „veřejný“ majetek ve skutečnosti nevlastní nikdo; žádný

jednotlivec nepřijde o svou investici, pokud hodnota veřejného majetku poklesne.

Soukromé vlastnictví umožňuje lidem vydělávat na zvyšování hodnoty jejich majetku tím, že na něm budou stavět nebo ho jinak zhodnocovat. Člověk může mít samozřejmě zisk i ze zdokonalování sebe sama, když prohlubuje své vzdělání a osvojuje si správné návyky. Platí to však, jen dokud může sklízet plody vlastního úsilí. Postrádá například příliš smysl zlepšovat své dovednosti, jestliže pak regulace znemožní nastoupit do vybraného povolání nebo vysoké daně odeberou většinu zvýšeného příjmu.

Ekonomická hodnota aktiv odráží velikost důchodu, který ponese v budoucnu. Soukromí vlastníci, kteří mají právo na tento důchod, jsou tak motivováni tato aktiva udržovat. Když je půda vzácná a v soukromém vlastnictví, vlastníci se budou snažit získat nějakou hodnotu dnes a zároveň zajistit, že budou dále získávat nějakou hodnotu i v budoucnosti. Proto dřevařské společnosti nevykácí náraz všechny stromy a místo toho soustavně vysazují nové a nové stromy na místa těch poražených. Může je k tomu přimět starost o životní prostředí, avšak budoucí důchod z majetku představuje pravděpodobně silnější motivaci. V socialistických zemích východní Evropy, kde byl všechn majetek státní, neexistoval žádný reálný vlastník, který by se staral o budoucí hodnotu majetku; znečištění a stav životního prostředí byly mnohem horší než na Západě. Václav Klaus, český premiér, v roce 1995 řekl: „Nejhorší škody na životním prostředí vznikají v zemích bez soukromého vlastnictví, trhu a cen.“

Dalším přínosem soukromého vlastnictví, nikoli čistě ekonomickým, je rozptýlení moci. Když jediný subjekt, jako například stát, vlastní všechn majetek, jednotlivci jsou velmi málo

chránění před jeho libovůlí. Institut soukromého vlastnictví dává mnoha jednotlivcům možnost mít něco svého, místo, kde jsou v bezpečí před loupením ostatních lidí i státu. Tento aspekt soukromého vlastnictví je vyjádřen ve známém rčení „můj dům, můj hrad“. Soukromé vlastnictví je zcela nezbytné pro zachování soukromí a svobodu tisku. Zkuste si představit „svobodu tisku“ v zemi, kde stát vlastní všechna nakladatelství a noviny.

Dělba práce

Jelikož lidé mají různé schopnosti a přání a jelikož jsou přírodní zdroje rozprostřeny po zeměkouli nepravidelně, můžeme vyprodukovat více, budeme-li se každý specializovat na něco jiného. Prostřednictvím *dělby práce* se všichni snažíme vyrábět to, v čem jsme nejlepší, abychom poté měli zboží ke směně s ostatními. V *Bohatství národů* Adam Smith popisuje továrnu na špendlíky, kde byla výroba rozdělena na „přibližně osmnáct různých operací“, z nichž každou vykonával jiný dělník. Díky takové specializaci byli dělníci schopni vyrobit 4800 špendlíků denně; bez dělby práce by podle Smitha jeden dělník nevyrobil ani 20 špendlíků za den. Uvědomme si, že prospěch ze specializace vznikne, i když bude jeden člověk lepší ve všech činnostech. Ekonomové to nazývají principem *komparativní výhody*. Pokud je Pátek schopen chytit dvakrát více ryb než Crusoe, ale dokáže najít za den třikrát více zralých plodů, budou na tom oba lépe, jestliže se bude Crusoe specializovat na rybaření a Pátek na sbírání plodů. Protože se specializují, opakují tutéž činnost a mohou experimentovat, je pravděpodobné, že se budou oba zlepšovat.

Lidé se účastní směny, protože očekávají zlepšení svého postavení. Adam Smith to popisuje ve slavné pasáži, kterou jsme již citovali, avšak hodí se i zde.

„Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládka nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.“

To neznamená, že jsou lidé vždy sobečtí a nezajímají se o své bližní. Jak jsme uvedli dříve, fakt, že vás řezník musí přesvědčit, abyste koupili maso od něj, ho motivuje k tomu, aby se zajímal o vaše přání a potřeby. Prodavači na Západě mají mnohem příjemnější vystupování, než měly jejich protějšky v bývalém sovětském bloku.

Přesto je pravda, že společenské instituce fungují efektivně, když člověk *jedná* v souladu se svým vlastním zájmem. Ve skutečnosti takové jednání jednotlivců na svobodném trhu vede k blahobytu celé společnosti. Lidé totiž směřují věci, které si cení méně, za věci, kterým přiřkládají větší hodnotu. Každý obchod proto zvyšuje hodnotu obou statků. Já vyměním svou knihu za váš kompaktní disk jen tehdy, když si cením onu knihu méně než zmíněný kompaktní disk. Oba jsme si polepšili. Podobně když směním svou práci za výplatu od Microsoftu, je to proto, že si cením těchto peněz více než svého času, a pro akcionáře Microsoftu má moje práce vyšší hodnotu než peníze, kterých se musejí vzdát. Prostřednictvím milionů takových transakcí se zboží a služby přesunují k lidem, kteří si jich cení nejvíce, a celá společnost z toho má prospěch.

Kapitalismus vede lidi k tomu, aby při dosahování vlastních cílů sloužili ostatním. V jakémkoli systému budou nadanější a ambicióznější lidé bohatší než jiní. Ve státně centralistických systémech, ať se jedná o staré předkapitalistické režimy nebo „moderní“ socialistické země, je způsobem, jak se dostat vpřed, chopit se mocenských pák a přinutit lidi vy-

konávat vaše rozkazy. Na svobodném trhu musíte ostatní *přesvědčit*, aby dělali, co chcete. Jak to udělat? Nabídnete jim něco, co si přejí. Nejtalentovanější a nejambicióznější lidé tak mají motivaci zjišťovat, co ostatní lidé chtějí, a pokusit se jim to nabídnout.

Soukromé vlastnictví chráněné zákonem *zabraňuje* tomu typu sobeckosti, který lze charakterizovat jako: vezmi si co chceš, od těch, kterým to patří. Taktéž vede lidi, kteří chtějí zbohatnout, k poskytování zboží a služeb, které si, ostatní přejí. A oni tak ve skutečnosti činí – Henry Ford se svým levným výkonným automobilem; Bill Cosby se svou populární televizní show; Sam Walton se svými diskontními prodejny; Bill Gates se svými operačními systémy; a v tak provázané ekonomice, jako je ta naše, i mnoho dalších neznámých lidí. Philippe Zaffere získal 200 milionů dolarů za prodej společnosti, kterou založil a která vyráběla nádivky pod značkou Stove Top a rybí prsty pod značkou Mrs. Paul's. Leona Helmsley nemusí *být* příjemná osoba, ale aby zbohatla v hoteliérství, musela poskytovat pohodlné pokoje a personál, který *vypadá* příjemně.

Zisky, ztráty a podnikatelé

Každý vidí, jaké role hrají na trhu spotřebitelé a výrobci, ať jsou to zemědělci, pomocní dělníci, řemeslníci nebo majitelé továren, úloha podnikatelů nebo prostředníků však někdy není pochopena správně. V minulosti se na prostředníky soustřeďovalo mnoho nepřátelství. (Často to mělo, jak ukazuje Thomas Sowell v knize *Race and Culture* [Rasa a kultura], formu rasových nebo etnických předsudků – proti židovským podnikatelům v Evropě a ve Spojených státech, Indům a Libanoncům v Africe, Číňanům ve většině Asie a Korejcům v dnešních chudinských čtvrtích. Neznalost ekonomie samozřejmě není jediným zdrojem takových postojů,

avšak její lepší pochopení by pomohlo takové projevy zmírnit.) Lidé, zdá se, tuší, že zemědělec pěstuje obilí, mlynář ho umele, pekař upeče chléb, ale jakou hodnotu přidávají obchodníci a distributoři, kteří provázejí ono obilí na cestě ke spotřebiteli? Jakou hodnotu má obchodník na Wall Street, který tráví čas a získává peníze využíváním cenových rozdílů mezi různými trhy?

V komplexní ekonomice je role podnikatele životně důležitá. Mohl by být dokonce považován za osobu skutečně vykonávající onen tržní koordinační proces, osobu, která rozděljuje zdroje tam, kde jsou nejpotřebnější. V jistém smyslu jsme všichni podnikatelé. Každý se pokouší předpovědět budoucnost a rozumně umístit své zdroje. Dokonce i Robinson Crusoe musel předvídat, jaké bude počasí a zda by měl věnovat více času na stavbu obydlí, nebo se místo toho lépe najíst. Každý z nás předvídá, kde budou naše dovednosti nejvíce poptávány, kolik budou potenciální zákazníci ochotni zaplatit za náš výrobek, jestli zboží, které chceme, bude stát za týden méně, nebo více nebo kam bychom měli investovat naše úspory na penzi. Samozřejmě že nikdo z nás není onen vysmívaný „ekonomický člověk“ zohledňující pouze peněžní příjmy. Můžeme si zvolit méně placené zaměstnání, protože to je zajímavá práce nebo je to blízko našeho bydliště; můžeme začít podnikat jako fotografové, protože máme rádi fotografie, ačkoli bychom mohli vydělat více prodejem strojního zařízení; můžeme být ochotni platit vyšší ceny za zboží, které prodávají naši přátelé nebo firmy ohleduplné k životnímu prostředí. Při většině našich ekonomických rozhodnutí bereme v úvahu kombinaci různých faktorů včetně ceny, dostupnosti, potěšení, osobních vztahů atd. Jedinou věcí, kterou předpokládá ekonomická analýza, je, že činíme rozhodnutí ve svém vlastním zájmu, *jakkoli tento zájem definujeme.*

Ekonomové však používají výrazu „podnikatel“ jako označení pro někoho, kdo není ani výrobcem, ani spotřebitelem, ale kdo vyhledává a využívá příležitosti přesouvat zdroje z oblastí, kde mají menší hodnotu, tam, kde mají hodnotu větší. Může objevit, že na západním pobřeží se kiwi prodávají za 30 centů a na východním za 50 centů a že přepravní náklady na jeden kus jsou 10 centů. Lze tak vydělat 10 centů na jedno kiwi tím, že ho nakoupí na západním pobřeží a prodá na východním. Může zjistit, že má nějaká společnost v úmyslu zakoupit administrativní budovu za maximálně 10 milionů dolarů a že jiná společnost vhodnou budovu vlastní a prodala by ji za 8 milionů. Nákupem a opětovným prodejem (nebo jednoduše pouze zprostředkováním obchodu za poplatek) lze dosáhnout slušného zisku. Může také objevit, že rádia lze velmi levně vyrábět v Malajsii a prodávat ve Spojených státech za cenu nižší, než se tam dnes prodávají. Uzavře proto smlouvu s malajským výrobcem a doveze je do USA. Jiný podnikatel možná poté zjistí, že americké firmy jsou schopny poskytovat pojištění levněji než jakákoli firma z Malajsie. Vznikl tak prostor pro další ziskovou směnu.

V každém případě spočívá role podnikatele v odhalení situace, kdy mohou být zdroje použity k více hodnoceným účelům, než je tomu dnes. Odměnou mu je část z hodnoty, kterou přinesl oběma stranám. Podívejme se, co by se stalo, kdybychom vyhověli podezíravosti a nedůvěře vůči prostředníkům ze strany některých lidí a zakázali podnikatelské aktivity zákonem. Obyvatelé na východním pobřeží by neměli svá kiwi, která by si rádi koupili. Američané by platili více za rádia, jedna firma by nezískala administrativní budovu, kterou by mohla využívat, a někdo jiný by nedostal hotovost, kterou by hodnotil výše než onu budovu. To vše jsou jen projevy viditelné na první pohled. Ve skutečnosti by

se naše moderní komplexní ekonomika zcela zastavila. Prostředníci existují z důvodu, že lidem, kteří s nimi obchodují, poskytují nějakou hodnotu. Zemědělci mohou jít se svým zbožím přímo na trh, ale pro většinu z nich je výhodnější soustředit se na svou výrobu a prodávat prostředníkům. Spotřebitelé by mohli jezdit do zemědělských oblastí a nakupovat přímo od zemědělců, je však mnohem výhodnější zajít si do supermarketu.

Úloha podnikatelů při alokovaní kapitálových statků – zdrojů používaných k výrobě produktů pro konečnou spotřebu – je dokonce ještě podstatnější. S tím, jak se ekonomika stává bohatší a provázanější, prodlužuje se struktura výroby. Znamená to, že existuje více mezistupňů mezi surovinami a spotřebitelskými statky. Mezi první kapitálové statky pravděpodobně patřily sítě na chytání ryb. V době Adama Smitha už výroba strojů umožňujících tovární produkci špendlíků zahrnovala mnohem více kroků. Zkusme si jen dnes představit, kolik výrobních stadií je třeba, aby zákazník získal počítač: obchod, do kterého musí někdo investovat; dopravní systém; firma, která vyrábí počítače; programátoři, kteří museli získat vzdělání; mikroprocesory, které musely být zkonstruovány a vyrobeny; kovy, sklo, umělé hmoty, které bylo třeba vyrobit, upravit, vytvarovat atd. Prodlužování výrobního procesu a z toho vyplývající nutnost investic dlouho před vlastním rozhodováním spotřebitelů o tom, zda nakoupí, či nikoli, výrazně zvyšuje nepostradatelnost lidí, kteří soustavně vyhledávají příležitosti, jak využívat zdroje efektivněji.

Lidé se zapojují do ekonomických aktivit, aby získali něco, co si přejí – v konečném důsledku více zboží a služeb, avšak bezprostředně výplatu nebo nějaký výnos. Dělníci jsou placeni za svou práci, farmáři prodávají své výrobky. Odměnou podnikatele je zisk. Slovo „zisk“ může nabývat různých vý-

znamů. Pro účetního to jsou jen zbylé peníze na konci účetního období. Často jsou ony peníze skutečným platem vlastníka firmy za jeho práci nebo úrokem ze zapůjčených peněz. Čistý podnikatelský zisk vzniká jako rozdíl mezi níže a výše hodnoceným užitím zdrojů, které podnikatel objevil a bezprostředně využil. Odráží jeho správné předpovědi spotřebitelských preferencí. V případě špatného odhadu utrpí podnikatel ztrátu.

Někdy se lidé rozčilují nad vysokými zisky, chtějí je omezit nebo zdanit, zejména ony „nezasloužené“ zisky. (Výjimečně uslyšíme, že by měla společnost přispěchat na pomoc podnikatelům, kteří utrpěli „nezasloužené“ ztráty.) Ve skutečnosti bychom měli být zavázáni těm, kdo vytvářejí zisk. Ekonom Murray Rothbard řekl: „Zisky jsou ukazatelem, že chybná přizpůsobení [tzn. neefektivní využívání zdrojů] jsou více než vyvážena aktivitami ziskových podnikatelů.“ Israel Kirzner²⁶ z *New York University* vysvětluje, že „snaha podnikatelů odhalit ziskové příležitosti v sobě zahrnuje hledání situací, kde jsou zdroje nesprávně alokovány.“ Čím vyššího zisku podnikatel dosáhne, tím větší byla odhalená propast mezi současným využíváním zdrojů a možnostmi, jak by mohly být použity, a tím více podnikatel přispěl celé společnosti. Když si kritikové stěžují na ohromné zisky farmaceutických společností, naznačují, že vysoké zisky z výroby tak nezbytných produktů jsou nemorální. Ve skutečnosti vysoké zisky signalizují potřebu dalších investic do výroby léků a léčby nemocí. Farmaceutické společnosti, které dosahovaly nejvyšších zisků, zaplňovaly největší mezeru mezi potřebami spotřebitelů a tím, co do té doby bylo na trhu nabízeno. Omezení zisku těchto společností by snížilo investice právě do oblastí, kde jich je nejvíce třeba.

²⁶ V češtině je od Israela Kirznera dostupná kniha *Jak fungují trhy*. Vydal Liberální institut, Praha, 1998.

Neměli bychom kritizovat toho, kdo dosahuje zisku, nýbrž toho, kdo utrpěl ztrátu. Nepotřebujeme na to ale žádnou daň z „nezasloužených ztrát“. Samotná ztráta představuje trest za špatné předpovědi, přičemž její dostatečná výše zbaví podnikatele jeho podnikatelské role a přiměje ho pracovat pro někoho, kdo dokáže zdroje umisťovat lépe.

Skrze tento nesmírně komplexní proces s nekonečným tokem zboží proudícího do obchodů, který se na povrchu jeví tak jednoduše, pomáhají tržní ceny koordinovat naše úsilí a zvyšovat životní úroveň.

Obdivovatelé tržního procesu někdy hovoří o „kouzlu trhu“. Avšak nelze hovořit o žádném kouzlu, pouze o spontánním řádu mezi mírumilovnými svobodně jednajícími lidmi, z nichž každý hledá vlastní prospěch, avšak spolupracuje s ostatními na jeho dosažení. Nestalo se to přes noc. Trvalo staletí, než nás tržní proces přenesl od společnosti charakterizované vyčerpávající prací nutnou k pouhému přežití a očekávanou dobou dožití 25 let do dnešního stavu vpravdě ohromující hojnosti, zdraví a technologie.

Ekonomický růst

Jak dochází k ekonomickému růstu? Jak jsme se dostali ze stavu, kdy lidé neměli nic než svoji práci, půdu a některé snadno přístupné přírodní zdroje, k dnešní komplexní ekonomické struktuře umožňující bezprecedentní životní úroveň?

Ve své velmi čtivé knížce *What Everybody Should Know about Economics and Prosperity* [Co by měl každý vědět o ekonomii a prosperitě] nabízí ekonomové James D. Gwartney a Richard L. Stroup stručný a výstižný popis zdrojů blahobyti. V prvé řadě si musíme uvědomit, že chceme-li více spotřebovat, musíme více vyrábět. Vzácnost je základní vlastností podmínek lidského života; to znamená, že naše

potřeby vždy převyšují zdroje dostupné k jejich uspokojení. Abychom mohli uspokojit více svých potřeb, musíme se naučit využívat zdroje efektivněji.

Také bychom měli vědět, že naším cílem není zvýšit „růst ekonomiky“ a již vůbec ne hrubý národní produkt, národní důchod nebo jakýkoli jiný statistický agregát. S těmito statistikami je spojeno mnoho problémů (i když je i já budu příležitostně v této knize používat) a mohou vést lidi k hrubým chybám v pozorování ekonomické reality. Známými příklady jsou odhady, podle kterých byla sovětská ekonomika mnohem větší, než tomu bylo ve skutečnosti, nebo jiné směšné statistiky ukazující, že východoněmecká ekonomika vykazovala v porovnání s ekonomikou západního Německa poloviční velikost v přepočtu na jednoho obyvatele. Cílem ekonomické činnosti je zvýšení množství statků určených pro konečnou spotřebu, které s sebou samozřejmě nese i zvýšení zásoby statků kapitálových, nezbytných pro jejich výrobu. Může to být velmi nesnadno změřitelné, ale měli bychom si pamatovat, že naši starostí jsou reálné statky, nikoli statistiky.

Jedním ze způsobů, jak vytvořit skutečný ekonomický růst, jsou úspory a investice. Nižší spotřeba dnes umožňuje vyšší výrobu a spotřebu zítra. S úsporami jsou spojeny dvě základní výhody. První spočívá v tom, že si uschováme něco „na horší časy“, což nám může připomínat primitivní ekonomiku Robinsona Crusoea. Robinson si dává stranou nějaké ryby a bobule, které dnes nasbírá, pro případ, že bude zítra nemocný nebo mu počasí nedovolí opatřit si další jídlo. Druhá výhoda je dokonce ještě podstatnější. Spoříme a investujeme, abychom mohli v budoucnu vyrábět více. Když si Robinson našetří jídlo na několik dní, může věnovat den na výrobu sítě, se kterou by mohl nachytat více ryb. V komplexní ekonomice umožňují úspory začít podnikat

nebo vymýšlet či nakupovat vybavení zvyšující naši produktivitu. Čím vyšší je míra úspor (ať již jednotlivců nebo celé společnosti), tím více můžeme investovat do budoucí výroby, a tím vyšší může být budoucí životní úroveň nás a našich dětí.

Komplexní ekonomika potřebuje efektivní kapitálový trh přitahující úspory a směřující je do investic, které vytvářejí nové bohatství. Kapitálový trh zahrnuje trhy akcií, nemovitostí, dále podniky, finanční instituce, jako jsou banky, pojišťovny, podílové fondy a ostatní investiční společnosti. Podle Gwartneyho a Stroupa: „Kapitálový trh koordinuje jednání střadatelů nabízejících na trhu peníze a investorů, kteří hledají prostředky na financování různých podnikatelských aktivit. Soukromí investoři mají silnou motivaci oceňovat potenciální projekty velmi opatrně a hledat ty ziskové.“ Investoři jsou odměňováni za správná rozhodnutí – za směrování kapitálu k projektům, které slouží přáním spotřebitelů – a trestáni ztrátami, využijí-li kapitál k nesprávným účelům. Často slyšíme opovrhlivé nářky na „papírové podnikatele“ a nalézáme opovržení nad lidmi, kteří nevyrábějí „skutečné věci“, jako je ocel nebo automobily. Avšak ve stále komplexnější ekonomice není žádný úkol tak důležitý jako alokace kapitálu do správných projektů, a proto je více než vhodné, že trh odpovídajícím způsobem odměňuje ty, kdo činí *správná* investiční rozhodnutí.

Dalším zdrojem ekonomického růstu je rozvoj lidského kapitálu, tzn. dovedností pracujících. Lidé, kteří zlepšují své dovednosti – učí se číst a psát, pracovat se dřevem nebo s počítačem či navštěvují lékařskou fakultu – budou obvykle odměněni vyššími výdělky.

Vylepšování technologií rovněž přispívá k ekonomickému růstu. Počínaje průmyslovou revolucí před 250 lety, technologické změny zcela přetvořily náš svět. Parní stroj, spalova-

cí motor, elektřina a jaderná energie nahradily lidskou a zvířecí sílu v roli základních zdrojů energie. Doprava se proměnila vynálezem železnice, aut a letadel. Práci spořicí spotřebiče jako pračky, sporáky, mikrovlnné trouby, počítače a celá paleta průmyslových zařízení nám dovolily vyrábět více statků za kratší dobu. Zábava se změnila k nepoznání s vynálezem gramofonových desek, magnetofonových kazet, kompaktních disků, kina a televize. V osmnáctém století mohl poslouchat Mozarta pouze rakousko-uherský císař a jeho dvůr; dnes může kdokoli slyšet Mozarta, Manciniho nebo Madonnu za pouhých několik dolarů. Hollywood může vyrábět spoustu braku (ačkoli bychom měli pamatovat, že si tento brak lidé přejí), ale Shakespearova Richarda III. vidělo ve filmu s Laurencem Olivierem a Ianem McKellenem více lidí, než shlédlo všechna divadelní představení dohromady.

Často přehlíženým zdrojem růstu je zlepšování ekonomické organizace. Systém vlastnických práv, panství práva a minimální vláda nechávají maximální prostor pro experimentování s novými formami spolupráce mezi lidmi. Rozvoj korporací umožnil provádět rozsáhlejší ekonomické operace, než bylo v silách jednotlivců nebo malých firem. Organizace jako stavební družstva, podílové fondy, pojišťovny, banky, výrobní družstva a další představují pokusy vyřešit specifické ekonomické problémy pomocí nových forem sdružování. Některé z těchto forem se ukáží být neúčinné. Například mnoho konsorcií vzniklých v 60. letech prokázalo, že tak velké společnosti nelze řídit, a akcionáři přišli o své peníze. Rychlá zpětná vazba trhu zajišťuje, že úspěšné formy uspořádání budou napodobovány a neúspěšné budou odrazovat.

Všechny tyto zdroje růstu – úspory, investice, rozvoj lidského kapitálu, technologií a ekonomické organizace – odrážejí volby jednotlivců vedené jejich vlastními zájmy na

svobodném trhu. Trh ve Spojených státech a západní Evropě je stěží tak svobodný, jak by mohl být, ale přesto jeho relativní svoboda vytvořila ohromné přírůstky produkce. Jak ukázali Gwartney a Stroup: „Pracující v Severní Americe, Evropě a Japonsku vytvářejí asi pětkrát větší výstup než jejich předci před 50 lety.“ Takže nás nepřekvapí, že „jejich důchod na obyvatele upravený o inflaci – ekonomové tuto veličinu nazývají reálný důchod – je přibližně pětkrát vyšší“.

Narušování koordinace státem

Jaká je role vlády v ekonomice? Nejdříve je třeba říci, že hraje velmi důležitou roli: chrání vlastnická práva a svobodu směny a umožňuje tak tržním cenám koordinovat plány jednotlivců. Když překročí tuto roli a pokouší se poskytovat nějaké zboží nebo služby, respektive přivodit nějaké specifické výsledky, nejenže to nepomáhá procesu koordinace, ale ve skutečnosti dělá pravý opak – *ničí koordinaci*. Ceny přenášejí informace. Pokud jsou ceny regulovány nebo jinak ovlivňovány vládou, nemohou přenášet *přesné informace*. Čím více vměšování existuje, tím méně jsou informace přesné, tím méně funguje tržní koordinace a tím méně jsou uspokojována přání jednotlivců. Ovlivňování informací přenášených cenami je pro ekonomický proces právě tak ničivé, jako by bylo pro mezilidskou komunikaci zasahování do jazyka.

Ochrana pracovních míst

Kdykoli je nalezen lepší způsob uspokojování nějakých lidských potřeb (nebo když klesá poptávka po nějakém produktu), některé zdroje dříve sloužící k jejich uspokojování již nebudou třeba. Tyto již nepotřebné zdroje mohou sestávat ze strojů, továren nebo pracovních sil. Když přijde kon-

kurent s levnějším způsobem naplňování potřeb zákazníků, mohou jednotlivci ztratit své investice nebo zaměstnání. Měli bychom pocítovat soucit s lidmi, kteří se nacházejí v situaci, kdy přišli právě o práci nebo ztratili investované peníze, avšak neměli bychom ztrácet ze zřetele *prospěch* z konkurence a tvořivé destrukce. Lidé v takových situacích často chtějí, aby zasáhl stát, aby zajistil poptávku po jejich produktu, zamezil konkurenci nebo nějak zachoval jejich pracovní místa.

V dlouhém období však postrádá smysl pokoušet se zachovat nepotřebná pracovní místa nebo investice. Představte si, co by se dělo, kdybychom chtěli udržet zaměstnanost v odvětví vyrábějícím bryčky, když vznikl automobilový průmysl. Udržovali bychom zdroje – půdu, práci a kapitál – v odvětví, kde již dále nemohou uspokojovat přání spotřebitelů tak, jako v alternativním použití. Vezměme si příklad z méně vzdálené historie. Měl by být povědomý těm, kdo nastupovali do školy kolem roku 1960, ačkoli mladším mnoho asi nenapoví. Logaritmické pravítko bylo zcela nahrazeno kalkulačkami během pouhých několika let po roce 1970. Měli jsme zachovat místa těch, kdo tato pravítka vyráběli? Kvůli čemu? Kdo by si kupoval logaritmická pravítka, když byly vynalezeny kalkulačky a staly se snadno dostupnými? Kdybychom to dělali pokaždé, když nějaká firma nebo odvětví přestane prosperovat, brzy bychom měli životní úroveň srovnatelnou se Sovětským svazem.

Často se říká, že smyslem ekonomiky nebo alespoň hospodářské politiky je vytvářet pracovní místa. To je hloupost. Smyslem ekonomiky je vytvářet věci, které si lidé přejí. Kdybychom skutečně chtěli vytvářet spousty pracovních míst, bylo by to možné, jak ukazuje ekonom Richard McKenzie, pomocí politiky, kterou lze vyjádřit třemi slovy: zakažte zemědělskou mechanizaci. Tím by se vytvořilo asi 60 milionů

pracovních míst, ale znamenalo by to převést pracovníky z oblastí, kde jsou nejproduktivnější, a využít je k výrobě potravin, které mohly být vyprodukovány efektivněji s menším počtem lidí a větším počtem strojů. Všichni bychom na tom byli hůře.

Norman Macrae, dlouholetý zástupce šéfredaktora *The Economist*, ukázal, že v Anglii od dob průmyslové revoluce asi dvě třetiny všech pracovních míst, která existovala vždy na počátku století, do konce století zanikla, přestože se počet zaměstnaných ztrojnásobil. Poznává, že „na konci osmdesátých let 19. století bylo jak ve Spojených státech, tak v Británii asi 60 procent průmyslového obyvatelstva zaměstnáno v zemědělství, jako služebnictvo nebo v profesích spojených s dopravou koňmi. Dnes jsou v těchto zaměstnáních jen 3 procenta průmyslového obyvatelstva.“ Během dvacátého století se většina pracujících přesunula do zpracovatelského průmyslu a poté do sektoru služeb. Během dvacátého prvého století je pravděpodobné, že se mnoho a možná i většina pracujících přesune z manuální práce do sektoru informatiky. V průběhu této cesty ztratí mnoho lidí práci a přijde o své investice, ale výsledkem bude vyšší životní úroveň pro všechny. Když nám bude přát štěstí, budeme za padesát let vyrábět pětkrát vyšší výstup na hlavu, než je tomu dnes – pokud stát nepokříví cenové signály, nebude bránit koordinaci a nebude zadržovat zdroje v neproduktivních užitích.

Jinými slovy, nejlepší způsob, jak „zachovat“ pracovní místa, je uvolnit ekonomiku. Pracovní místa se budou měnit, ale vždy bude více nových míst vznikat než starých zanikat. Platí to dokonce i v případě technologického pokroku; lidé jsou nahrazováni stroji v jedné oblasti, avšak vyšší míra kapitálových investic v ekonomice znamená rostoucí úroveň mezd pro ostatní zaměstnání.

Regulace cen

Regulace cen – včetně mezd, ceny práce – patří asi mezi nejpříjemnější způsoby, jak stát narušuje cenové signály. Někdy se vlády pokoušejí stanovit minimální ceny, ale častěji to jsou ceny maximální. Cenová regulace je obvykle zavedena jako reakce na růst cen. Ty mohou růst z různých příčin. Na svobodném trhu rostoucí ceny obvykle značí buď rostoucí poptávku po zboží, nebo omezení nabídky. V obou případech bude existovat tendence k přesouvání zdrojů na tyto trhy a snaha o využití výhody růstu cen, což v důsledku povede k zastavení růstu či dokonce k poklesu cen. (Můžeme poznamenat, že jedinou cenou, která dlouhodobě vykazuje nárůst v reálném vyjádření, je cena lidské práce. Podíváme-li se o sto let nazpět, spatříme, že ceny zboží počínaje obilím, přes ropu až po počítače klesly, zatímco reálné mzdové sazby se za padesát let zpět násobily. Jediná věc, která je ekonomicky, to znamená relativně k ostatním faktorům stále vzácnější, jsou lidé.)

Regulace nájmu je snad nejrozšířenější formou regulace cen. Každý ekonom chápe, že regulace nájemného způsobuje nedostatek nájemního bydlení. Pokud bude regulace nastavena tak, aby udržovala nájemné pod jeho tržní hodnotou, pak budou lidé poptávat více nájemních bytů než za normálních podmínek. Znamená to, že vládou stanovená cena nečistí trh: více lidí se bude stěhovat do měst, hledat větší byty, než kdyby museli platit tržní ceny, zůstat ve velkých bytech poté, co se odstěhují jejich děti nebo hledat nájemní byt, ačkoli by si mohli dovolit vlastní bydlení. Ale jelikož jsou nájemní drženy pod tržní úrovní, investoři preferují investice do něčeho, kde mohou získat plný tržní výnos, takže nabídka bydlení se nezvýší, aby vyrovnala poptávku.

Ve skutečnosti dojde k tomu, že pokud zůstane regulace nájmu v platnosti, může se nabídka silně omezit, protože

se vlastníci rozhodnou bydlet ve vlastním majetku, než aby ho pronajímali, nebo proto, že chátrající domy nebudou udržovány a rekonstruovány. Pokud nemohou majitelé pronajmout byt za nejvyšší nabídnutou částku, budou hledat jiné způsoby, jak vybrat mezi potenciálními nájemci. Mohou brát tajné úplatky známé v New Yorku jako tzv. „peníze za klíč“ nebo mohou diskriminovat na základě rasy, sexuální orientace nebo pomocí nějakého jiného necenového faktoru. Za extrémních okolností, na jaké můžeme narazit například v některých částech Jižního Bronxu, vlastníci budov, které nepřinášejí dostatečný příjem ani na zaplacení majetkové daně a nelze je tudíž ani prodat, je jednoduše opouštějí a snaží se zmizet.

Stejně jako mnoho dalších vládních intervencí vede i problém vytvořený regulací nájemného k dalším zásahům. Majitelé domů se snaží převést své neziskové nájemní domy na družstva, takže obecní samosprávy přijímají opatření zakazující takové převody. Na trhu mají majitelé a nájemníci dobrý důvod spolupracovat, ale regulace nájemného znamená, že nájemníci představují pro majitele jen břemeno, vznikají spory a stát ustavuje smírčí komise s úkolem regulovat jakýkoli aspekt jejich vzájemných vztahů. Uplácení a důvěrné informace se stávají nejlepším prostředkem, jak získat byt. Městská rada ve Washingtonu, D.C. jednou schválila vyhlášku, která by zrušila regulaci nájmů, jakmile by podíl prázdných bytů stoupl nad určitou úroveň – signalizovalo by to dostatečnou nabídku bydlení – avšak nabídka samozřejmě nemohla vzrůst, dokud platila regulace nájemného. Nepřekvapuje proto, že švédský ekonom Assar Lindbeck napsal, že „kromě bombardování se zdá být regulace nájmů v mnoha případech neúčinnějším doposud objeveným prostředkem, jak zničit město“.

Regulace nemusí být vždy vytvářeny za účelem snižování cen. Někdy se vláda pokouší stanovit minimální ceny, např. *zákony o minimální mzdě*. Nic pravděpodobně lépe neilustruje někdy intuitivně obtížně uchopitelnou povahu spontánního řádu, tržního procesu a koordinační funkce cen. Osmdesát procent Američanů soustavně podporuje nárůst minimální mzdy. Proč by také ne? Nápad zní skvěle: je těžké vydělat si na živobytí řekněme při 4 dolarech za hodinu, tak proč nezvýšit minimální mzdu na 5? Ale stejně jako maximální ceny vedou k nedostatku, tak minimální ceny vytvářejí přebytky. Pracovníci, jejichž produktivita je pro zaměstnavatele nižší než zákonné minimum, vůbec nenajdou práci. Cenové signály jsou opět narušeny a koordinace nemůže probíhat. Již jsme uvedli, že trh, vyjma situace, kdy je mu bráněno v jeho fungování, vytváří pracovní příležitosti pro každého, kdo má o ně zájem. Ekonomové William Baumol a Alan Blinder (později člen Clintonovy administrativy) napsali ve své učebnici *Economics: Principles and Policies* [Ekonomie: principy a politiky]: „Prvotním důsledkem zákonů o minimální mzdě není nárůst důchodů nejméně kvalifikovaných pracovníků, ale omezování jejich pracovních příležitostí.“ Zaměstnavatelé najmou jednoho kvalifikovaného pracovníka místo dvou nekvalifikovaných nebo budou investovat do strojního zařízení nebo jednoduše některá místa zruší. Starší lidé vzpomínají, že v kinech bývali uvaděči; možná by tam byli dodnes, kdyby kina mohla nabídnout lidem hledajícím první zaměstnání nižší než minimální mzdu. Místo toho je nezaměstnanost mezi teenagery několikrát vyšší než v padesátých letech. Způsobem, jak zvýšit mzdy, není zakázat práci za nižší než vládou stanovenou mzdu. Je to akumulace kapitálu, umožňující každému zaměstnanci vyrobit více, a dále zvyšování kvalifikace každého zaměstnance, díky které dokáže vyrobit více se stejným vybavením.

Kontrola cen zemědělských výrobků patří k dalším příkladům minimálních cen. V každé rostoucí neinflační ekonomice bychom očekávali postupný mírný pokles cen; vyšší produkce znamená, že se reálné ceny všech věcí vyjádřené v poměru k práci snižují. Zemědělská produkce představující „první“ zboží v jakékoli ekonomice by toho byla nejjasnějším dokladem. Během uplynulých 200 let opravdu nabídka obilí a ostatních základních zemědělských produktů rostla a ceny klesaly (pokud je měříme hodinami práce nezbytnými k nákupu jednotky produkce). S rostoucím množstvím potravin klesala potřeba lidí pracujících v zemědělství. Klesající ceny přenášely tento signál zemědělcům. Proto bylo v roce 1870 zaměstnáno v zemědělství 53 procent Američanů, zatímco dnes je to pouze 2,5 procenta. To je dobrá zpráva. Znamená, že lidé, kteří opustili zemědělství, mohou vyrábět něco jiného a přispět tak k rozšíření nejen svého bohatství, ale i bohatství celé společnosti.

Avšak od dvacátých let tohoto století se vláda rozhodla potěšit zemědělce a udržet vysoké ceny zemědělských produktů. Znamená to, že se rozhodla bránit cenovým signálům sdělujícím zemědělcům, aby se přesunuli do výnosnějších odvětví. Stanovila minimální ceny jejich výrobků a zavázala se vykupovat dostatečná množství všech komodit, aby byla udržena cena ve stanovené výši. Na oplátku přestali zemědělci hospodařit na části své půdy. Odtud pochází onen posměšný výrok, že zemědělská politika „platí farmářům, aby nefarmařili“. Zemědělci samozřejmě nejsou hloupí. Dávají nejhorší zem do „půdní banky“ a obdělávají svou nejlepší půdu. Poté, jelikož stát je ochoten zaplatit vysokou cenu za vše, co vyprodukuje, vylepšují své technologie, hnojení a odrůdy, aby co nejvíce rozšířili výrobu. (Možná jedinou útechou americkým spotřebitelům a daňovým poplatníkům

může být, že Evropská unie provádí podobnou, ale ještě neekonomičtější politiku, která má za následek to, čemu její kritici říkají „jezera vína“ a „hory másla“.) Část přebytků potravin se posílala do chudých zemí jako např. Indie, což zní skvěle, až na to, že dochází k poklesu místních cen a vytlačování místních výrobců z trhu a tím k dalšímu prohlubování chudoby a závislosti na přebytcích, které trvale produkují američtí zemědělci a prodávají je federální vládě.

Programy na podporu zemědělství se během let měnily, ale cílem vždy bylo udržet vysoké ceny, a tím narušit cenové signály, které by jinak motivovaly zemědělce k odchodu do jiných zaměstnání.

Regulace cen a mezd patří k nejničivějším možným zásahům do koordinační schopnosti trhu. Je to ekonomická obdoba toho, kdyby se mezi vás a vašeho přítele postavil Michael Jordan a mával rukama, zatímco vy se pokoušíte házet si basketbalovým míčem.

Zdanění

Výše popsané zásahy by se měly jevit jako zjevně nepoctivé a nespravedlivé. Nyní zvažme vždy oblíbenou formu donucení, kterou vláda získává peníze přímo od těch, kdo je vydělávají – zdanění. Daně snižují výnos, který každý jednotlivec získává z ekonomické aktivity. Jelikož je jednou z nejdůležitějších funkcí příjmů – včetně zisků a ztrát – vést zdroje do jejich nejvíce hodnocených užití, má umělé snižování výnosů pokřivující účinky na ekonomickou kalkulaci. Obránci zdanění mohou namítat, že daně vybírané stejně ze všech ekonomických aktivit by mohly působit neutrálně. Nepřeborné množství rozličných daní vybíraných dnešními vládami – obrátové daně, majetkové daně, dědicové daně, daně z luxusu, spotřební daně, daně ze zisku kor-

porací, daně na sociální zabezpečení a daně z příjmů s rozdílnými sazbami pro různé lidi – nesvědčí příliš o tom, že by se vlády pokoušely dosáhnout neutrálního zdanění. Ale i kdyby se o to snažily, stejně by neuspěly. Daně mají vždy různý dopad na různé účastníky ekonomického procesu. Vytlačují mezní nabízející nebo kupující z trhu. Jelikož je zdanění vždy doplněno vládními výdaji, výsledkem může být pouze přesunování zdrojů z míst, kde jejich použití vyhovovalo spotřebitelům, tam, kde si je přejí političtí představitelé.

Daně potlačují životní funkci podnikatelů, protože snižují výnos, kterého může podnikatel dosáhnout objevením a nápravou špatné alokace zdrojů. Zdaníte-li něco, dostanete toho méně; zdanění odměny za podnikavost znamená, že dostaneme méně podnikavosti, méně ostražitosti nad tím, zda by nebylo možné zdroje přesunout někam, kde by lépe sloužily přáním spotřebitelů.

Daně vráží mezi nakupující a prodávající včetně zaměstnavatelů a zaměstnanců klín, který může zabránit v provedení produktivní směny. Jestliže jsem ochoten zaplatit za oblek maximálně 200 dolarů a vy mi ho budete ochotni prodat za jakoukoli cenu vyšší než 190 dolarů, máme zjevnou příležitost provést oboustranně výhodnou směnu. Ale připočítejme 10procentní daň z obratu a již nebude existovat cena, na které bychom se mohli dohodnout. Pokud jsem ochoten pracovat za pouhých 30 000 dolarů a vy si ceníte mé práce na 35 000, poté bychom měli být schopni uzavřít obchod pohybující se někde mezi oběma částkami. Připočítejme ale daň na sociální zabezpečení ve výši 13,5 procent, 28procentní federální daň z příjmů a státní daň z příjmů a možná i místní daň a pro dohodu nám nezbude žádný prostor. Kdyby byly daně nižší, bylo by v soukromém sektoru více peněz, které by sloužily k uspokojování

přání spotřebitelů, a rovněž i vyšší poptávka po pracovní síle, a tudíž menší nezaměstnanost.

Vysoké daňové sazby podlamují pracovní úsilí. Proč pracovat přesčas, když si vláda ponechá polovinu toho, co vyděláte? Proč investovat do riskantního podniku, když vláda slibuje zabavit polovinu zisku, ale ztrátu nechá na vás? Ve všech těchto případech daně snižují produktivní úsilí směřující k naplňování lidských potřeb.

Vysoké daně mohou přimět investory vložit jejich peníze do daňově zvýhodněných investic místo do projektů, jejichž reálný výnos je bez daňového diferenciálu vyšší. Také nutí lidi utrácet za nehospodárné, avšak daňově odečitatelné nákupy, jako jsou zbytečně honosné kanceláře, dovolené maskované jako služební cesty, podniková auta atd. Takové výdaje mohou být těm, kdo je provádějí, prospěšné. Víme to tehdy, utrácejí-li své vlastní peníze. Daňové zákony však mohou podněcovat nadměrné investice do věcí, které by si lidé za své peníze nikdy nekoupili. A v neposlední řadě vede podřizování se daňovým zákonům k přesunu zdrojů z produktivní výroby. Podniky a jednotlivci stráví každoročně 5,5 miliardy pracovních hodin papírováním spojeným s daněmi – je to ekvivalent 2 750 000 pracovníků, kteří mohli vytvářet zboží a služby, jež si zákazníci přejí.

Regulace

Celá kniha by mohla být napsána o dopadech vládních regulací na trh. My se nyní zastavíme pouze u několika základních momentů. Na začátek bychom měli poznamenat, že některá pravidla, obecně známá jako regulace, jsou nedílnou součástí tržního procesu v systému majetkových práv a panství práva. Zákaz znečišťovat např. půdu, vodu či vzduch jiných lidí představuje uznání jejich majetko-

vých práv (kapitola 10 se bude těmito pravidly zabývat poněkud podrobněji).²⁷ Pravidla vyžadující od lidí dodržovat smluvní podmínky, jako například zákaz podvodu, jsou také součástí zvykového právního rámce tržního procesu.

Naneštěstí většina regulací vyhlašovaná v současnosti legislativními a výkonnými orgány nespadá do těchto kategorií. Regulace, o kterou nám zde především jde, má za úkol přivodit ekonomické výsledky, jež by nemohly vzniknout na svobodném trhu. Někdy můžeme poukázat na specifické problémy způsobené těmito regulacemi: regulace nájmu snižuje nabídku bydlení; regulace letecké dopravy zvyšuje náklady na cestování letadlem; dlouhý schvalovací proces u léčiv znemožňuje jejich užívání pacienty. Často je však obtížnější určit dopady regulace neboli odhadnout, co *by se* stalo, kdyby bylo umožněno tržnímu koordinačnímu procesu normálně fungovat. Jsou to právě ty *nejméně* zřejmé nedostatky koordinace, kterým regulace brání, aby byly objeveny a napraveny účastníky trhu. Pokud jsme přesvědčeni, že tržní proces funguje k uspokojení přání spotřebitelů – tzn. alokuje zdroje způsobem, který vytvoří s daným objemem zdrojů největší výstup – pak musíme dojít k závěru, že vždy existují náklady regulace, které brání provádění dobrovolné směny.

Robert Samuelson napsal v roce 1994 v časopise *Newsweek*:

„Celková federální regulace dnes čítá 202 svazků o 131 803 stranách. Je to čtrnáctkrát více než v roce 1950 a téměř čtyřikrát více než v roce 1965. Existuje 16 svazků regulace životního prostředí, 19 svazků zemědělské regulace a 2 svazky regulace nezaměstnanosti.“

²⁷ V češtině lze nalézt hlubší rozpracování této tematiky v Meiners, R. E. a Yandle, B.: *Jak common law chrání životní prostředí. Liberální institut, Praha, 2000.*

Pokud podnikáte, měli byste vědět, čeho se tato regulace týká, a také znát 60 000 stránek nových předpisů (některé nahrazují nebo mění staré předpisy), jež jsou každý rok publikovány ve *Federálním registru*. Ve federálních regulačních úřadech pracuje okolo 130 000 lidí. Ekonom Thomas D. Hopkins, píšící pro *Journal of Regulation and Social Costs* odhaduje, že náklady na regulaci stojí naši ekonomiku přibližně 600 miliard dolarů na ztraceném výstupu – zdrojích, které mohly být využity k uspokojování přání spotřebitelů. Clifford Winston z *Brookings Institution* odhaduje, že „společnost získává ročně z deregulací nejméně 36–46 miliard dolarů (v kupní síle roku 1990),“ což napovídá, že přes nedávnou deregulaci dopravy, komunikací, energetického trhu a finančních služeb bylo regulační břemeno odstraněno jen nepatrně.

Winston také píše, že „ekonomové dokáží velmi těžko předvídat či dokonce vůbec vzít v úvahu změny v technologii, činnosti firem a reakce zákazníků na tyto změny, které vznikly jako následek regulačních reforem“. Znamená to, že narušení koordinace způsobené zasahováním do tržního procesu jsou tak rozsáhlá a komplexní, že je velmi obtížné ohodnotit je a předvídat, jaká zlepšení nastanou po deregulaci. Ukažme si to na jednom příkladu. Ekonomové věděli, že regulace nákladní dopravy Mezystátními obchodními komisemi způsobovala významnou neefektivnost. Odhadovali, že deregulace by mohla ušetřit spotřebitelům a podnikatelům od 5 do 8 miliard dolarů ročně. Měli pravdu. Ve skutečnosti odhadla studie pro ministerstvo dopravy z roku 1990 roční úspory vyplývající z deregulací provedených v roce 1980 na 10 miliard. Objevil se však ještě mnohem důležitější důsledek, který ekonomové nepředvídali: levnější a spolehlivější doprava umožnila firmám snížit jejich zásoby, protože věděly, že budou moci dopra-

vit své zboží k zákazníkům, kdykoli to budou potřebovat. Takto vzniklé úspory zásob dosáhly v polovině 80. let 56–90 miliard ročně a daleko zastínily přímé úspory na nákladech dopravců.

Skutečnou motivací regulace je často sobecký zájem v nejhorším smyslu toho slova. Je to pokus získat prostřednictvím státního donucení něco, co nelze získat jednáním spotřebitelů. Existuje mnoho druhů tzv. dobývání transferů, mnohé jsou blíže probírány v kapitole 9. Lze dosáhnout uvalení vyšší daně na konkurenční odvětví. Pokud jste velká společnost, můžete prosazovat regulaci, která zatíží malé i velké společnosti podobnými částkami peněz, což relativně poškodí malé firmy mnohem více. Můžete prosadit clo, které vás bude chránit před zahraniční konkurencí. Můžete dosáhnout regulace, která zlevní vaše zboží v porovnání s konkurencí. Můžete prosadit povinné licencování, které omezí množství lidí ve vašem odvětví atd. Všechny tyto regulace pokřívují tržní proces a přesunují zdroje z jejich nejvíce hodnocených užití.

Dnes je ale mnoho regulací prosazováno lidmi, podle kterých se jedná o věc veřejného zájmu, lidmi, kteří možná dokonce pevně věří v trh, vyjma situací, kdy se zdá regulace opravdu nezbytná. Regulace jsou uzákoňovány za účelem ochrany bezpečnosti spotřebního zboží; aby zabránily diskriminaci na základě rasy, pohlaví, náboženství, národnosti, rodinného stavu, sexuální orientace, vzhledu nebo původu; aby ulehčily postiženým lidem, zajistily účinnost léků; garantovaly přístup k lékařské péči; bránily propouštění a kvůli množství dalších ušlechtilých cílů. Je těžké namítat cokoli proti cílům jakékoli z těchto regulací. Všichni chceme společnost s bezpečnými a funkčními výrobky, společnost bez diskriminace, kde má každý zdravotní pojištění a jisté zaměstnání.

Avšak pokus naplnit tyto cíle regulací je kontraproduktivní. Regulace totiž nahrazuje výsledky tržního procesu koordinujícího potřeby a preference milionů lidí názory malé skupinky omylných politiků. Vytyčuje statická, do minulosti obrácená pravidla, která se nikdy nemohou vypořádat s měnícími se okolnostmi tak dobře jako dobrovolná směna a smlouva. Žádná regulace zcela nezničí tržní proces. Každá ale pracuje jako termit, požírá strukturu systému, který je sice robustní, nikoli zcela nezničitelný. A jestliže nás opravdu stojí regulace 600 miliard dolarů, pak nás to stojí lidské životy. Studie Centra pro analýzy rizika *Harvard University* z roku 1994 zjistila, že naše regulace nás může stát až 60 000 životů ročně tím, že utrácíme zdroje za zanedbatelná nebezpečí a následně zbývá méně peněz na ochranu před většími, ale méně dramatickými riziky. Jak napsal Aaron Wildavsky z *University of California at Berkeley*: „Majetnější je zdravější, zámožnější je bezpečnější.“ Čím více lidé bohatnou, tím více nakupují zdraví a bezpečnost – ne pouze zdravotní péči, ale i lepší výživu, hygienu, kratší pracovní dobu, bezpečnější pracoviště nebo kuchyně. Náklady každé regulace navržené k zlepšení zdraví či bezpečnosti by měly být váženy s náklady, které ponесou jednotlivci, jimž se sníží jejich bohatství. Wildavsky rovněž připomíná, že konkurenční instituce a procesy vytvářejí dlouhodobě lepší výsledky než centralizované systémy. Konkurenční tržní proces tak přinese pokrok v oblasti zdraví a bezpečnosti s vyšší pravděpodobností než tvrdě regulované byrokratické systémy.

Mezinárodní obchod

Jedno z významných využití nalezne princip komparativní výhody v mezinárodním obchodě. Pro ekonoma není na mezinárodním obchodu nic zvláštního. Jednotlivci obchodují tehdy, když z toho oba očekávají prospěch, a nezáleží na

tom, zda bydlí ve stejné ulici, v sousedních zemích či v různých světadílech.

Od roku 1776, kdy Adam Smith ukázal přínosy soukromého obchodu, se na toto téma objevilo málo akademických debat. Častěji než u většiny ekonomických témat jsou debaty o obchodu podněcovány zájmovými skupinami, snažícími se získat od vlády výhody, které nelze nabýt na svobodném trhu.

Kdykoli dva jednotlivci obchodují, oba dva očekávají prospěch, a jak teorie, tak pozorování nám ukazuje, že zpravidla oba opravdu vydělají a bohatství společnosti vzroste. Dělbá práce umožňuje lidem specializovat se na to, v čem jsou nejlepší, a směňovat s těmi, kdo se specializují na něco jiného. Adam Smith napsal: „Je maximou každé moudré... rodiny nikdy se nepokoušet vyrábět doma něco, co bude stát... více, než za kolik to lze koupit... Co představuje moudrost v chování každé rodiny, může být sotva pošetilostí v chování celého velkého království.“

Znamená to, že je obvykle nejlepší prodávat tam, kde můžete obdržet nejvyšší cenu, a nakupovat tam, kde je cena nejnižší. Státní hranice však nějak zatemňují uvažování lidí o přínosech obchodu. Možná je to proto, že jsou statistiky „obchodní bilance“ počítány na národní úrovni. Stejně tak bychom totiž mohli spočítat obchodní bilanci mezi New Yorkem a New Jersey nebo mezi Massachusetts a Kalifornií. Můžete si ostatně spočítat i svou vlastní bilanci mezi vámi a libovolným člověkem, se kterým obchodujete. Kdybych to udělal já, měl bych ohromné obchodní deficity se svým pekařem, zubařem a obchodním domem, protože velkou část toho nakupuji od nich, zatímco oni ode mě nenakupují nic. Mé jediné obchodní přebytky by byly s mým zaměstnavatelem a vydavatelem této knihy, protože od nich téměř nic nenakupuji. Jaký smysl by měly takové propočty? Očekával

jsem prospěch z každé transakce a jediná bilance, která mě zajímá, je, aby můj důchod převýšil mé výdaje. Nejlepší způsob, jak toho dosáhnout, je soustředit se na to, co umím nejlépe, a nechat ostatní, ať dělají totéž.

Samotné pojetí „obchodní bilance“ je chybné. Obchod vždy musí být vyrovnaný. Stejně tak jako jednotlivec nemůže dlouhodobě spotřebovávat více, než vyrobí (pokud ovšem není zloděj nebo příjemce darů, charity či státních sociálních dávek), všichni jednotlivci v jedné zemi nemohou spotřebovat více, než vyrobí, respektive dovézt více, než vyvezou. Jakkoli by to bylo příjemné, výrobci v ostatních zemích nám nedají své produkty zadarmo nebo výměnou za dolary, které nikdy nesmění za žádné zboží nebo služby. Národní „obchodní bilance“ je pouze souhrn obchodních bilancí všech jednotlivců; jestliže každý obchod dává ekonomický smysl, jejich součet nemůže představovat problém.

Frédéric Bastiat ukázal, že stát může zlepšit svou obchodní bilanci, naloží-li loď exportem, zaznamená odbavení lodi a poté ji nechá potopit mimo výsostné vody země. Zboží se vyvezlo, nic nebylo dovezeno a obchodní bilance je příznivá. Evidentně to není rozumná politika.²⁸

Skutečný problém může představovat zásadní ekonomický omyl nahlížející na export jako na něco pozitivního a na import jako na něco špatného. Tento omyl vidíme při každém jednání o obchodě. Noviny vždy přinášejí zprávy, že se Spojené státy „vzdaly“ nějakých omezení na dovozy výměnou za odpovídající „koncese“ ze strany jiných států. My se ale ničeho nevzdáváme, když americká vláda dovoluje americkým spotřebitelům nakupovat od cizích dodavatelů. Smyslem ekonomické činnosti je spotřebovávat. Prodáváme, abychom si mohli koupit, a vyvážíme, abychom mohli platit

²⁸ V češtině dostupné jako součást knihy *Co je vidět a co není vidět*. Liberální institut, Praha, 1998.

za naše dovozy. Pro každého účastníka mezinárodního obchodu je cílem opatřit si spotřební zboží co nejlevněji. Prospěchem z obchodu je dovoz; nákladem je vývoz.

Během své prezidentské kampaně v roce 1996 stál Pat Buchanan v baltimorském přístavu a prohlásil: „Tento přístav v Baltimoru je jedním z největších a nejrušnějších v celé zemi. Je třeba, aby odsud odcházelo více amerického zboží.“ To je zcela chybné. Nechceme posílat více zboží do zahraničí, než je nezbytné k tomu, abychom odtamtud mohli dovážet. Jestliže by nám dávala Saúdská Arábie zadarmo ropu resp. Japonsko zadarmo televize, Američané by na tom byli lépe. Lidé a kapitál používaný k výrobě televizí – nebo k produkci zboží, které bylo za televize obchodováno – by se mohl přesunout do výroby jiného zboží. Naneštěstí pro nás ono zboží zadarmo nedostáváme. Pokud je ale můžeme dostat levněji, než bychom je vyrobili, vyděláme na tom.

Někdy se na mezinárodní obchod nahlíží jako na soutěž mezi státy. Místo toho bychom v něm, stejně jako v domácím obchodě, měli vidět formu spolupráce. Prostřednictvím obchodu mohou prosperovat lidé v obou zemích. Neměli bychom také zapomínat, že zboží je vyráběno jednotlivci a podniky, nikoli národními státy. „Japonsko“ nevyrábí televize; „Spojené státy“ neprodukuje celosvětově nejpopulárnější zábavu. *Jednotlivci* v každé zemi, organizovaní do firem a korporací, vyrábějí a směňují. V každém případě je dnešní ekonomika natolik globálně integrovaná, že není ani jasné, co je „japonská“ nebo „holandská“ společnost. Jestliže *Ford Motor Company* vlastní kontrolní podíl v Mazdě, která vyrábí auta v Malajsii a prodává je v Evropě, jaká země si připisuje body na světové výsledkové listině? Bezprostředními vítězi se zdají být investoři ve Spojených státech, Japonsku, pracující v Malajsii a spotřebitelé v Evropě; další prospěch z mezinárodního obchodu samozřejmě případně

investorům, pracovníkům a spotřebitelům ve všech těchto oblastech.

Prospěch spotřebitelů z mezinárodního obchodu je jasný: můžeme si koupit zboží vyrobené v jiných zemích, shledáme-li ho lepší nebo levnější. Existují i další přínosy. Za prvé umožňuje rozšiřování dělby práce, kdy se lidé v jednotlivých zemích mohou specializovat na výrobu zboží, u kterého mají komparativní výhodu. Mises píše: „Obyvatelé [Švýcarska] raději vyrábějí hodinky, než aby pěstovali pšenici. Výroba hodinek pro ně představuje nejlevnější způsob, jak si opatřit pšenici. Na druhé straně pro kanadského farmáře je pěstování pšenice nejlevnějším způsobem, jak si opatřit hodinky.“

Obrovskou výhodou cenového systému je, že nám dává jeden standard, pomocí kterého určujeme, jaké zboží má kdo z nás vyrábět. Měli bychom vyrábět kávu, kukuřici, rádia, filmy, nebo stroje na výrobu přírub? Odpovědí je: cokoli nám přinese nejvyšší zisk. Ekonom Michael Boskin ze *Stanford University* se dostal do pěkné kaše, když byl předsedou Rady ekonomických poradců George Bushe, za to, že prohlásil něco zcela pravdivého: Bramborové chipsy v hodnotě jednoho dolaru jsou stejně hodnotné jako počítačové chipy v hodnotě jednoho dolaru a je jedno, které vyrábíte. Země tak technologicky vyspělá jako Spojené státy bude vyrábět spoustu high-tech produktů, ačkoli v mnoha případech se zde pouze navrhnou – na čemž dosáhneme největšího zisku – a poté budou vlastní počítačové chipy, televize atd. vyráběny tam, kde jsou nižší mzdové náklady. Zdá se také, že máme ohromnou komparativní výhodu při výrobě populární zábavy: filmů, televizních programů, hudby, počítačových her atd. A navzdory naší technologické rozvinutosti máme nesmírné množství bohaté zemědělské půdy a vysoce produktiv-

ních zemědělců, takže umíme vyrobit mnoho zemědělských produktů levněji než kdokoli jiný. V rozporu s názorem merkantilistů množství ekonomik prosperuje díky vývozu zboží s relativně malou přidanou hodnotou, jako je dřevo, maso, obilí, vlna a nerosty. Jen si vezměte Kanadu, Spojené státy, Austrálii a Nový Zéland. Jiní prosperují jako obchodníci a zpracovatelé, ačkoli mají významný nedostatek přírodních zdrojů. Příkladem je Nizozemsko, Švýcarsko, Británie, Japonsko a Hongkong. Klíčem je svobodný trh, nikoli specifické zdroje nebo produkty.

Připomeňme, že není nezbytné, aby měla každá země *absolutní* výhodu ve výrobě nějakého zboží; vždy bude mít v něčem výhodu *komparativní*. Dokonce i když je Liz Claiborneová nejlepší písáčkou ve své firmě, přesto bude stále navrhovat oblečení a na psaní si někoho najme. Dokonce i když dokáží Američané vyrobit všechno myslitelné zboží levněji než Mexičané, obě země budou mít zisk z obchodu, neboť mexické firmy budou vyrábět zboží, při jehož výrobě jsou relativně – i když ne absolutně – efektivnější.

Mezinárodní obchod rovněž umožňuje úspory z rozsahu (tzn. úspory, kterých firma docílí výrobou velkých množství), kterých by nemohlo být dosaženo v menších národních ekonomikách. Pro americké společnosti, které již mají největší trh na světě, to je méně důležité než pro společnosti ze Švýcarska, Hongkongu, Taiwanu a ostatních malých zemí. Ale dokonce i americké společnosti, zejména jestliže vyrábějí pro úzký tržní segment, mohou snížit své jednotkové náklady tím, že prodávají na celém světě.

Svobodný mezinárodní obchod představuje významnou konkurenční pobídku pro domácí společnosti. Americká auta jsou lepší, než byla před dvaceti lety, díky konkurenci výrobců z Japonska, ale i dalších zemí. Podle obchodního právníka Brinka Lindseyho také ocelárny zvýšily svoji efek-

tivnost v reakci na zahraniční konkurenci a „američtí výrobci polovodičů, čelící tvrdé japonské konkurenci v oblasti vysokokapacitních paměťových chipů, zlepšili výrobní efektivnost a soustředili své zdroje na vývojově náročné mikroprocesory“.

Když vlády omezují mezinárodní obchod na nátlak domácích zájmových skupin, narušují tím informační a koordinační proces trhu. Chrání některá odvětví a pracovní místa, avšak pouze na úkor celé ekonomiky. Protekcionismus zabraňuje kapitálu a práci v přesunu do užití, kde by lépe uspokojovala požadavky spotřebitelů. Podobně jako stroje šetřící práci, snižují dovozy zaměstnanost v jedné části ekonomiky a umožňují přesun uvolněných pracovníků do produktivnějších zaměstnání.

Ekonom devatenáctého století Henry George ukázal v knize *Protection or Free Trade* [Ochrana nebo svobodný obchod], že v době války se státy pokoušejí uvalit embargo na své nepřátele a omezit tak jejich zahraniční obchod, což je téměř totéž jako protekcionismus: „Vojenská blokáda je prostředkem, pomocí kterého se státy snaží bránit v obchodování svému nepříteli; ochranná cla jsou prostředkem, pomocí kterého se státy pokoušejí bránit v obchodování vlastním lidem. Protekcionismus nás učí dělat sobě v době míru totéž, o co se snaží naši nepřátelé v době války.“

Konečně dalším velkým přínosem mezinárodního obchodu je snížení pravděpodobnosti války. Liberálové devatenáctého století říkali: „Když nemůže zboží překročit hranice, armády to udělají.“ Obchod podněcuje v lidech na obou stranách hranice zájem o mír a zvyšuje mezinárodní kontakty a porozumění. To neznamená, že nikdy nebude válka mezi zeměmi provozujícími svobodný obchod, avšak zdá se, že obchodní vztahy zvyšují vyhlídky na mírovou budoucnost.

Vláda a výrobní proces

Ve všech těchto a mnoha dalších oblastech vláda zasahuje do koordinačního mechanismu, který představuje trh. Vládní zásahy do trhu působí jako vhození písku do stroje. Nemůže to než snížit jeho účinnost. Naštěstí je tržní proces mnohem více jako počítačová síť než jako stroj; místo toho, aby se úplně zastavil, vede informace mimo onen ničivý zásah. Jeho funkčnost je omezena, není však zcela zablokována. Náklady každého jednotlivého zásahu do tržního procesu mohou být pro velkou ekonomiku nízké. Adam Smith jednou narazil na mladého muže, který naříkal nad nějakým novým opatřením slovy, že „to bude zhouba Velké Británie“, na což Smith odpověděl: „Mladý muži, je tolik zhouby ve státě.“ Podobně píše i velký britský historik Thomas Babington Macaulay: „Často se ukázalo, že přemrštěné výdaje, velké zdanění, absurdní obchodní omezení, zkorumpované soudy [atd.] nestačily ničit kapitál tak rychle, jak ho úsilí soukromých občanů stačilo tvořit.“

Je naším velkým štěstím, že tržní proces je tak odolný a dále se rozvíjí navzdory vysokému zdanění a regulaci. Reálné náklady však existují. Podíváme-li se jen na zpomalení produktivity práce a tudíž i ekonomického růstu ve Spojených státech, které začalo v sedmdesátých letech – zejména kvůli dramatickému růstu zdanění a regulací v letech šedesátých a sedmdesátých – průměrný Američan dnes mohl být o 40 procent bohatší, kdyby produktivita rostla stejným tempem jako předcházejících 25 let. Úspěšným lidem se může zdát, že 40procentní nárůst bohatství a důchodu by nebyl tak významný (ačkoli bych samozřejmě rád viděl nové technologie a výrobky, které by tvořily část tohoto nárůstu), ale Američanům s nižším příjmem by bezpochyby takový růst jejich život zlepšil.

Každá nová daň, každá nová regulace mírně znejišťuje vlastnictví, o trochu snižuje motivaci každého jednotlivce k vytváření bohatství, snižuje přizpůsobivost společnosti na změny a zase o trochu více koncentruje moc. Je tolik zhouby ve státě, občanská společnost však nedokáže vzdorovat do nekonečna.

Co je vidět a co není vidět

Každý návrh na vládní zásah do ekonomiky obsahuje jistou dávku eskamotérství. Jako kouzelník chce i politik prosazující daň, dotaci nebo jiné opatření, aby voliči sledovali pouze jeho pravou ruku a nešíkali si, co dělá s rukou levou.

Počátkem osmnáctého století napsal Frédéric Bastiat brilantní esej, která inspirovala Henryho Hazlitta k napsání bestselleru *Economics in One Lesson* [Ekonomie v jedné lekci]. Hazlitt říká, že „celá ekonomie může být zredukována do jediné lekce...: *Umění ekonomie spočívá ve sledování nikoli pouze bezprostředních, nýbrž také dlouhodobých efektů každého jednání nebo opatření; spočívá v odkrývání důsledků oněch opatření nejen pro jednu skupinu, ale pro skupiny všechny.*“ (zvýrazněno v originálu).

Bastiat i Hazlitt oba začali s příběhem rozbitého okna. V malém městě rozbije chlapec okno jednoho obchodu. Zprvu se všichni sejdou a považují ho za vandala. Poté ale někdo řekne, že koneckonců, někdo bude muset to okno zasklít. Peníze, které majitel obchodu zaplatí, umožní sklenáři koupit si nový oblek. Krejčí si pak bude moci pořídit nový stůl. Jak peníze obíhají, každý ve městě může mít prospěch z lumpárny tohoto chlapce. Co je vidět, jsou peníze obíhající po zasklení okna; co není vidět, je to, co by se s penězi dělo, kdyby se žádné okno nerozbilo. Buď by je majitel obchodu uspořil a rozšířil tak investovaný kapitál a přispěl

k zvýšení budoucí životní úrovně, nebo by je utratil. Možná, že by si on koupil nový oblek nebo nový stůl. Město na tom není lépe; lidé ve městě museli utratit peníze za náhradu něčeho, co již dříve existovalo, místo toho, aby rozmnožili své bohatství.

V takto jednoduché formě se může zdát podobný omyl evidentně absurdní. Kdo by tvrdil, že rozbité okno může zvýšit prospěch společnosti? Jak ale ukázali Bastiat a Hazlitt, stejný omyl lze nalézt každý den v novinách. Nejjasnějším příkladem je příběh, objevující se vždy dva dny po přírodních katastrofách. Ano, hurikán Andrew byl hrozný, uvažují lidé druhý den, ale jen pomyslete, kolik vznikne pracovních míst ve stavebnictví, až budeme opravovat naše domy a továrny. Skutečně, palcové titulky floridských novin hlásaly, že „hurikán Andrew je dobrá zpráva pro ekonomiku jižní Floridy“. *Washington Post* přinesl zprávu, že Japonsko zvažuje stavbu nového hlavního města někde mimo Tokio. Mohou existovat dobré argumenty pro tuto myšlenku, ale ne tyto: „Příznivci návrhu argumentují, že nové hlavní město oživí japonskou stagnující ekonomiku. Masivní stavební projekt by vytvořil množství pracovních příležitostí a důsledky by se promítly do celého národního hospodářství.“ Určitě ano, v obou případech se ale musíme dívat na to, co není vidět. Hurikán zničí reálné bohatství – domy, továrny, kostely, stroje. Kapitál a práce, které se použijí na jejich opětovnou výstavbu, nejsou použity na tvorbu dalšího nového bohatství. Co se týká nového hlavního města, vytvořilo by to tolik pracovních míst jako stavby pyramid; pokud však není žádný dobrý důvod pro nové hlavní město, pak jsou kapitál a práce odváděny z jejich nejproduktivnějších užití.

Podobně mylné je tvrzení, že západní Německo a Japonsko nerostly po druhé světové válce tak rychle kvůli nižším

daním a svobodnějším tržím, než jaké měly někteří váleční vítězové, nýbrž proto, že jejich továrny byly zničeny a ony si postavily novější a modernější. Co já vím, tak lidé s takovými názory nikdy ve skutečnosti nenabádali k bombardování řecké anglických nebo francouzských továren za účelem oživení ekonomického růstu.

Omyl rozbitého okna má daleko širší aplikaci:

- Pokaždé, když místní politici navrhnou zavést daň, aby se mohl postavit stadion pro bohatého vlastníka prvoligového týmu, ukazují, že zvýšená podnikatelská aktivita více než vynahradí utracené peníze. Nechtějí však, abyste shlédli i druhou stranu mince – pracovní místa a majetek, který mohl být vytvořen z peněz, které by lidé utratili, kdyby nebyli dodatečně zdaněni.
- Poté, co vláda poskytla Chrysleru záruky za půjčky v hodnotě 1,5 miliardy dolarů, noviny oznámily, že se úsilí zdařilo, protože Chrysler nezkrachoval. O čem nepsaly – a nemohly psát – bylo to, co není vidět: domy, které se nepostavily, podniky, které se nerozšířily kvůli nedostatku peněz, jež si ostatní lidé nemohli vypůjčit, protože vláda věnovala vzácné úspory Chrysleru.
- V každé generaci od dob průmyslové revoluce se lidé bojí, že automatizace zruší pracovní místa. V roce 1945 první dáma Eleanor Roosveltová napsala: „Dnes jsme dosáhli bodu, kdy jsou stroje šetřící práci prospěšné pouze tehdy, když nevyhazují lidi z práce.“ Zdálo by se, že za takových podmínek mnoho práce ušetřit nemohou. Gunnar Myrdal, který dostal Nobelovu cenu za ekonomii, napsal roku 1970 v knize *The Challenge of World Poverty* [Výzva světové chudobě], že práci šetřící stroje by neměly být zaváděny v ne-

rozvinutých zemích, protože „snižují poptávku po práci“. Samozřejmě že automatizace snižuje poptávku po určité práci, což však současně znamená uvolňování práce pro jiné účely. Mohou-li být věci vyrobeny s menšími zdroji, potom jich lze vyrobit více – více oblečení, více domů, více očkovacích vakcín, které zachraňují životy dětem, více jídla pro hladovějící, více úpraven pitné vody pro boj s cholerou a úplavicí.

Každý plán tvorby pracovních míst prostřednictvím vládních výdajů znamená, že lidé budou kvůli těmto projektům zdaněni. Peníze, které utratí vláda, poté nemohou utratit ti, kdo si je vydělali, za projekty, které si sami zvolí. Televizní stanice mohou posílat štáby, aby natáčeli lidi, kteří dostávají práci díky vládnímu programu; nemohou ale nalézt lidi, kteří práci nedostali, protože byla část peněz od každého jednotlivce použita na zaplacení viditelného programu.

Kapitalismus a svoboda

Ve svém průkopnickém eseji „*The Use of Knowledge in Society*“ [Využití znalostí ve společnosti]²⁹ Friedrich Hayek napsal:

„Často bereme fungování [cenového systému] za samozřejmost. Jsem přesvědčen, že pokud by to byl výsledek záměrného lidského plánu a pokud by lidé vedeni změnami cen chápali, že jejich rozhodnutí mají význam daleko přesahující jejich bezprostřední cíle, tento mechanismus by byl veleben jako jeden z největších triumfů lidské mysli.“

²⁹ V češtině je tato práce obsažena v publikaci Ježek, Tomáš (ed.): *Antologie liberálního myšlení*. VŠE, Praha, 1991 str. 27–35.

Jak ale zdůrazňuji v celé této knize, velké spontánní instituce společnosti – právo, jazyk a trhy – nebyly nikým zkonstruovány. Všichni se účastníme nevědomě jejich fungování a opravdu je považujeme za samozřejmost. To je dobře. Vyvíjejí se koneckonců spontánně. Jedno ale musíme mít na paměti. Je třeba nechat tržní proces volně provádět svá zdánlivá kouzla a nedovolit státu, aby neobratně zasahoval tak hluboko, až by se tento složitý mechanismus mohl zadržít.

*kapitola 9*CO VŠECHNO ZNAMENÁ
VELKÁ VLÁDA

Vláda hraje ve svobodné společnosti významnou roli. Měla by chránit naše práva a umožnit tak vznik společnosti, ve které lidé mohou svobodně jednat a naplňovat své životy v přiměřené jistotě, že nebudou zavražděni, přepadeni nebo okradeni. Vezmeme-li v úvahu, čím vším se vlády v historii zabývaly, je to role velmi omezená. Právě toto však učinilo americkou revoluci tak revoluční. Deklarace nezávislosti stanovila, že „k zajištění těchto práv se ustavují mezi lidmi vlády“. Ne proto aby „učinily člověka morálnější“, „podpořily ekonomický růst“, „zajistily všem přiměřenou životní úroveň“. Je to revoluční, byť prostá myšlenka, že role vlády se omezuje pouze na ochranu našich práv. Představte si ale, jak by se nám všem žilo lépe, kdyby se naše vláda úspěšně zhostila pouze tohoto omezeného úkolu.

Naneštěstí se většina vlád zpronevěřila této vizi Thomase Jeffersona ve dvojím ohledu. Za prvé se jim nedaří rychle a rozhodně chytat a trestat ty, kteří porušují naše práva. Za druhé se snaží rozšiřovat svou moc tím, že se stále intenzivněji vměšují do dalších oblastí našeho života, požadují více peněz a zbavují nás naší svobody.

Nejrevolučnějším aspektem americké revoluce byla snaha vytvořit od počátku národní vládu, jejíž pravomoci by jen o velmi málo překračovaly ochranu individuálních práv. Během středověku získala myšlenka minimální vlády na významu v Anglii i ostatních evropských zemích. Města přijímala vlastní ústavy a snaha reprezentativních shromáždění vymezit moc krále se projevila přijetím takových dokumentů jako Magna Charta a Zlatá bula Ondřeje II. Mnoho amerických osadníků – a někteří jejich britští stoupenci jako např. Edmund Burke – nahlíželi na revoluci jako na prostředek získání svých nezadatelných práv coby Angličanů. Avšak vzletná slova Deklarace a jasná pravidla ústavy šla dále než jakýkoli jiný předchozí pokus ve stanovení přirozených práv na život, svobodu a majetek a v tom, že delegovala na vládu jen pravomoci nezbytné k obraně těchto práv.

V této situaci bychom měli rozlišovat mezi „vládou“ a „státem“. Tyto dva termíny jsou někdy, zejména v americké angličtině, libovolně zaměňovány, ale ve skutečnosti popisují dva různé druhy institucí, a tudíž může lehce docházet ke zmatení pojmů. Vláda je všeobecně přijímaná organizace, která slouží k rozhodování sporů, ochraně našich práv a k uspokojování některých společných potřeb. Sdružení vlastníků bytů v jednom domě si ustavuje „vládu“, aby rozhodovala spory mezi vlastníky, regulovala používání společných prostor, zabezpečovala obyvatele proti nezvaným hostům a plnila ostatní společné potřeby. Snadno můžeme pochopit, proč lidé vládu v tomto smyslu slova chtějí. V takovém případě obyvatele souhlasí s podmínkami, které ji vymezují (ústava nebo charta nebo nějaký jiný předpis), a dobrovolně přistupují na to, že se jí podřídí. Stát na druhou stranu představuje donucovací organizaci, která se těší monopolu v oblasti užití fyzické síly na vymezených územích a uplatňuje moc nad svými poddanými. Smělost a ge-

nialita zakladatelů Spojených států spočívala v pokusu vytvořit vládu, která by nebyla státem.

Historicky lze nalézt počátky státu v dobývání a ekonomickém vykořisťování. Sociolog Franz Oppenheimer ukázal, že existují dva základní prostředky uspokojování lidských potřeb: „Je to výroba a loupež, vlastní práce a násilné přivlastňování práce ostatních.“ Výrobu a dobrovolnou směnu nazval „ekonomickými prostředky“ získávání bohatství a přivlastňování si výsledků práce ostatních nazval „prostředky politickými“. Pokud toto pochopíme, říká Oppenheimer, můžeme rozpoznat původ státu. Banditství, loupeže a podvody jsou obvyklými způsoby, pomocí nichž si lidé snaží přivlastnit to, co vytvořil někdo jiný. O kolik výhodnější by ale bylo dát tomuto loupení pravidla a řád! Podle Oppenheimera „je stát organizací politických prostředků“. Státy se objevily tehdy, když jedna skupina přemohla skupinu jinou a začala jí vládnout. Místo toho, aby vydrancovali podrobenou skupinu a poté pokračovali dál, usadili se tito dobyvatelé a z drancování přešli ke zdanění. Jistá pravidla a řád byly pro podrobenou společnost výhodné, což je také jeden z důvodů, proč tato forma přetrvala: raději než pěstovat obilí, stavět domy a potom se stát obětmi nepředvídatelného rabování nájezdníky mohou mírumilovní a tvořiví lidé jednoduše dávat přednost tomu, že se povinně vzdají řekněme 25 procent své úrody ve prospěch vládců, s tím, že toto bude s velkou pravděpodobností jediné loupení, kterému budou vystaveni, neboť jejich vládci je ochrání před cizími nájezdníky.

Základní porozumění rozdílu mezi společnostmi a státem, mezi lidem a vládci má v západní civilizaci hluboké kořeny. Lze je vystopovat již v Samuelově varování lidu Izraele, že král „vám vezme syny a dcery i vaše pole“ a v křesťanském pojetí, že stát je zplozen v hříchu. Levelleři, významní bo-

jovníci za svobodu v době Karla I. a Cromwella, chápali, že původ anglického státu lze nalézt v dobytí Anglie Normany, kteří uvalili na svobodné Angličany „normanské jho“. Když o století později Thomas Paine usiloval o podkopání legitimacy britské monarchie, zdůrazňoval, že „francouzský bastard, který připlul s ozbrojenými bandity a ustanovil se králem Anglie proti vůli místních obyvatel, představuje, upřímně řečeno, velmi bídný a ničemný původ“.

V eseji „*More of the Same*“ [Více téhož] z roku 1925 novinář H. L. Mencken píše:

„Průměrný člověk... jasně chápe, že vláda je něco, co leží vně jeho samého i vně jeho bližních – že je to samostatná, nezávislá a nepřátelská moc, pouze částečně podléhající jeho kontrole, která mu může způsobit velké škody... [vláda] je vnímána ne jako kolegium občanů vybraných k tomu, aby spravovali společné záležitosti všech obyvatel, ale jako samostatná autonomní korporace, jejímž hlavním účelem je vykořisťovat obyvatelstvo ve prospěch jejích vlastních členů... Když je oloupen jeden občan, znamená to, že je ctihodný člověk zbaven plodů své píce a štěstí; když je oloupena vláda, nejhorší, co se může stát, je, že nějací mizerové a povaleči budou mít méně peněz na hraní než před tím.“

Demokratický stát

Ve Spojených státech se obvykle namítá, že toto všechno mohlo platit kdysi dávno v minulosti nebo snad i v zemích, odkud pocházeli naši předci, avšak v demokratických zemích platí, že vláda jsme „my“. Sami zakladatelé doufali, že demokratická – nebo jak by oni řekli republikánská – forma vlády by nikdy neporušovala lidská práva a nekonala by nic proti zá-

jmu občanů. Realita je naneštěstí taková, že všichni nemůžeme vládnout. Většina z nás je příliš zaneprázdněna svou prací, tvorbou bohatství a starostí o naše rodiny, aby mohla sledovat, co dělají naši vládcí. Cožpak může běžný zaměstnaný člověk přecíst byť jen jediný z tisícistránkových rozpočtových návrhů, které procházejí každoročně Kongresem, aby zjistil, co skutečně obsahují? Ani jeden Američan ze sta neví, vzhledem k nepřehlednému počtu způsobů, jakými politici maskují skutečné náklady, jak vysoké platí ve skutečnosti daně.

Ano, každé čtyři roky máme možnost vykázat současné ničemý a dosadit tam jiné, ale existuje mnoho faktorů, které limitují tuto naši moc:

- Ve volbách neexistuje výběr ze zásadně odlišných alternativ. Rozdíly mezi Bushem a Clintonem nebo Clintonem a Dolem stěží stojí za zmínku. Dokonce i Kongres z roku 1994, který byl považován za revoluční, jen sotva zmírní tempo rozrůstání federální vlády.

- Musíme vybírat mezi komplexními návrhy jako celky. Příklad, jak to funguje, jsme mohli nedávno vidět v seriálu *Sesame Street* [Sezamová ulice]. Ve zvláštním volebním dílu mají postavičky *Muppets* a jejich lidští přátelé utratit tři dolary a učí se o hlasování na příkladu, zda koupit pastelky nebo džus.

Rosita: Sečteš lidi, kteří chtějí pastelky. Potom spočítáš ty, kdo chtějí džus. Pokud je většina pro džus, pak všichni dostanou džus. Pokud si většina přeje pastelky, pak dostanou všichni pastelky.

Telly: Zní to šileně, ale mohlo by to fungovat! Proč ale nenechat každé dítě, ať si koupí, co chce? Kdo pro taková rozhodnutí potřebuje demokracii? Mohou existovat jakési veřejné statky, ale džus a pastelky mezi ně rozhodně nepatří. V reálném světě nabízí jeden kandidát vyšší daně,

legalizaci potratů a ukončení války ve Vietnamu, další slibuje vyrovnaný rozpočet, modlitby ve školách a vystupňování války. Co když chcete vyrovnaný rozpočet a stažení z Vietnamu? Trh vám poskytuje širokou paletu možností, politici vás nutí vybírat jen mezi několika málo alternativami.

- Lidé se chovají v souladu s tím, co ekonomové nazývají efekt „racionální ignorance“. Vynakládáme čas na získávání informací o věcech, které můžeme opravdu ovlivnit, ne na politické záležitosti, kde je náš vliv zanedbatelný. Proto si více než polovina z nás nepamatuje jméno svého senátora. (Jsem si jistý, že čtenáři této knihy ano, ale 54 procent respondentů, které oslovil *Washington Post*, ne). A proto většina z nás nemá potuchy, jaká část federálního rozpočtu připadne na zdravotnictví, zahraniční pomoc nebo další programy. Jak prohlásil jeden obchodník z Alabamy: „Politika mě nezajímá, nesleduji ji ... stále se musím starat o své živobytí.“ Ellen Goodmanová, vnímavá levicová novinářka, si stěžuje na svého přítele, který strávil měsíce zkoumáním nových aut, a také na své vlastní úsilí, kdy se pokoušela studovat obsah cukru a tuku v různých produktech z obilovin a jejich ceny. „Vynaložil by můj kamarád hodiny, které strávil srovnáváním vstříkovačích systémů, na porovnání národních plánů rozvoje zdravotnictví?“ ptá se Goodmanová. „Možná že ne. Věnuji já tolik času, který trávím porovnáváním různých druhů obilných vloček, studiu vlivu skleníkového efektu na obilí? Asi ne.“ Samozřejmě že ne – a proč také? Goodmanová a její přítel dostanou auta a vločky, které si přejí, ale jaký prospěch by měli ze studia národních zdravotních plánů? Po intenzivním studiu medicíny, ekonomie a byrokracie se její přítel možná rozhodne, kterému zdravotnímu plánu dává přednost. Poté se zaměří na prezidentské kandidáty, aby nakonec zjistil, že nabízejí jen velmi vágní

náznaky, jaký plán zdravotní péče hodlají prosadit. Po tomto pečlivém pátrání se náš dobře informovaný volič rozhodne pro jednoho kandidáta. Naneštěstí nemá rád jeho postoje ve všech ostatních oblastech – problém s komplexními návrhy – ale rozhodne se hlasovat o tématu zdravotní péče. Má pouze jeden hlas ze sta milionů, aby ovlivnil výsledek prezidentských voleb. Pokud jeho kandidát uspěje, musí čelit Kongresu, který může mít zcela odlišné představy, a v každém případě se ukáže, že kandidát neměl na tuto problematiku žádný pevný názor. Většina voličů si toto instinktivně uvědomuje a nevěnuje proto politice mnoho času. Předložte stejnému člověku tři zdravotní pojistné plány, ze kterých si může zvolit, a šance, že věnuje nějaký čas jejich prostudování, jsou přece jenom větší.

- A konečně, jak bylo již uvedeno, kandidáti stejně své sliby nepronášejí s vědomím, že je budou muset splnit. Dalo by se říci, že od prezidentských voleb v roce 1968 se Američané snažili hlasovat pro menší vládu, ale za stejné období narostl federální rozpočet ze 178 miliard USD na 1,6 bilionu USD. Všichni voliči si pamatují na jeden slib George Bushe, který pronesl během kampaně v roce 1992: „Poslouchejte, co říkám, žádné nové daně.“ Následně daně zvýšil. Pokud my všichni jsme vláda, proč provádíme tolik různých politik, které nikdo nechce? Ať se jedná o svážení žáků do škol autobusy, válku ve Vietnamu, obrovské deficity, daňové sazby v takové výši, že s nimi nesouhlasí téměř žádný Američan, nebo válku v Bosně. Ne, dokonce i v demokracii je zásadní rozdíl mezi vládci a ovládanými. Mark Twain jednou řekl: „Bylo by pravděpodobně možné dokázat na faktech a číslech, že neexistuje žádná nesporně původní americká zločinecká třída mimo Kongresu.“ Samozřejmě že Kongres není o nic horší než obdobné instituce v ostatních zemích. Jeden z nejpůvabnějších a nejpoctivějších

popisů politiky, který byl kdy sepsán, lze nalézt v dopisu lorda Bolingbrokea, vůdce toryů v osmnáctém století.

„Obávám se, že jsme přišli ke dvoru se stejnými úmysly jako všichni ostatní; že základním zdrojem našeho jednání byla snaha mít vládu státu v našich rukou; že naším základním postojem bylo udržet si tuto moc, skvělé zaměstnání a obrovskou příležitost odměňovat všechny, kteří nám pomáhali dostat se nahoru, a škodit těm, kteří stojí v opozici.“

Liberálové vědí, že moc má sklon korumpovat ty, kdo ji drží. Kolik politiků, bez ohledu na to, zda záměrně či nikoliv, se dokáže vyvarovat zneužití významné moci, jíž disponuje dnešní stále se rozrůstající vláda? Podívejte se na neustálou snahu senátora Roberta Byrda o nasměrování veškerých výdajových programů do Západní Virginie nebo na dlouhý seznam štědrých darů společnosti ADM pro senátora Boba Dolea a jeho boj za federální dotace právě pro tuto společnost. Nebo si všimněte, jak se odráží téma Bolingbrokeova dopisu v poznámkách k pokynům Hillary Clintonové propustit všechny profesionální civilní zaměstnance Cestovního odboru Bílého domu: „Potřebujeme tyto zaměstnance dostat ven, naše lidi dostat dovnitř. Potřebujeme tato místa.“

Velmi přesnou ilustraci toho, co bychom mohli nazvat Bolingbrokeovým zákonem, lze nalézt v případě guvernéra státu Maryland Parrise Glendeninga. Po svém zvolení v roce 1994 budil Glendening dojem slušného, čestného, mírného a poněkud technokratického bývalého profesora. Mohl dát Marylandu velkou vládu, ale byla by to vláda poctivá. Co udělal poté, co převzal úřad? Podívejme se, jak popsal *Washington Post* jeho první rozpočet: „Prvním významným krokem Parrise N. Glendeninga v pozici guvernéra státu Maryland bylo představení rozpočtu. Tento rozpočet zachovával současnou výši zdanění

a bezostyšně směřoval většinu výdajů do tří oblastí, ve kterých získal nový guvernér nejvyšší podporu: Montgomery, Prince George's Counties a Baltimore.“ O několik dnů později se ukázalo, že Glendening a jeho vrcholní poradci pobírali desítky tisíc dolarů na předčasných důchodech od Prince George's County, kraje, který Glendening řídil před tím, než byl zvolen guvernérem. To vše díky jeho pružnému výkladu pravidel, která přiznávají předčasné penze těm, kdo utrpěli újmu v souvislosti s „nedobrovolným opuštěním“ svého zaměstnání. Glendening se rozhodl, že musel „nedobrovolně opustit“ své místo z důvodů omezení možnosti kandidovat na tento post potřeť za sebou. Měsíc před opuštěním úřadu si „vyžádal“ rezignaci svých poradců, čímž z nich učinil rovněž oběti „nedobrovolného opuštění“, načež je najal jako poradce guvernéra.

Jako králíček Energizer, Glendeningův vláček s penězi pokračoval stále dál. V květnu 1995 požádal zákonodárce o schválení pomoci jedné krachující technologické firmě ve výši 1,5 milionů USD z kapes daňových poplatníků. Ředitelem této firmy byl jeho politický přívrženec. V srpnu téhož roku Frank W. Stegman, ministr práce, licencí a regulace najal manželku Theodora J. Knappa, zástupce guvernéra a Stegmanova kolegy z vlády Prince George's County, na své ministerstvo. Odměnou mu bylo Knappovo doporučení zvýšit jeho skromný plat 100 542 USD o dalších deset tisíc.

Pokud toto dělají na první pohled čestní politici, jen si představte, co dělají ti ostatní.

Proč se vláda stále zvětšuje?

Thomas Jefferson napsal: „Přirozený pokrok věcí znamená, že svoboda podléhá a vláda získává vliv.“ O dvě stě let později získal James Buchanan Nobelovu cenu za celoživotní výzkum potvrzující tento Jeffersonův postřeh. Buchananova teorie, kterou vypracoval společně s Gordonem Tullockem, se

nazývá veřejná volba. Je založena na základním poznatku, že byrokrati a politici mají přesně stejné sobecké motivace jako všichni ostatní. Mnoho teoretiků si ale stále myslí něco jiného. Proto nám i dnes učebnice říkají, že v soukromé sféře jsou lidé vedeni sobeckým zájmem, ale vláda že jedná v zájmu veřejném. Všimněte si malého triku obsaženého v poslední větě. Řekl jsem: „Lidé v soukromé sféře“, ale potom jsem prohlásil: „Vláda jedná.“ Přejít od jednotlivce k celku je to, co způsobuje toto zmatení. Ve skutečnosti vláda nejedná. Někteří lidé reprezentující vládu jednájí. A proč by chlapec, který dokončí univerzitu a jde pracovat pro Microsoft, měl být veden sobeckým zájmem, zatímco jeho spolužák, který jde pracovat pro ministerstvo bydlení a městského rozvoje, by měl najednou v záchvatu altruismu jednat ve veřejném zájmu?

Jak se ukazuje, jednoduchý ekonomický předpoklad, že politici a byrokrati jednájí jako všichni ostatní, tzn. ve svém vlastním zájmu, má ohromnou vysvětlivací schopnost. Mnohem lépe než povrchně zjednodušující učebnice občanské nauky, které předpokládají, že veřejní činitelé jednájí ve veřejném zájmu, vysvětlují modely teorie veřejné volby principy hlasování, lobbyistické snahy, deficitní hospodaření, korupci, zvětšování vlády a odpor lobbyistických skupin a členů Kongresu k omezení počtu funkčních období. Navíc modely teorie veřejné volby ukazují, proč má sobecky motivované chování pozitivní důsledky na konkurenčním trhu, ale škodí v politickém procesu.

Politici a byrokrati samozřejmě jednájí ve svém zájmu. Jedním ze základních přínosů této teorie je *koncept koncentrovaných výnosů a rozptýlených nákladů*. Říká nám, že se výnosy libovolného vládního programu koncentrují na několik málo lidí, zatímco náklady jsou rozptýleny mezi velké množství lidí. Vezměme si etanolové dotace pro ADM. Pokud na nich ADM vydělá za rok řekněme 200 milionů USD, každého Ame-

ričana to stojí asi dolar. Věděli jste to? Pravděpodobně ne. A co teď uděláte? Napíšete stížnost svému kongresmanovi? Pravděpodobně ne. Pojedete do Washingtonu, vezmete vašeho senátora na večeři, dáte mu příspěvek 1000 USD a požádáte ho, aby nehlasoval pro tyto dotace? Určitě ne. Ale můžete se vsadit, že ředitel ADM Dwayne Andreas přesně toto dělá a v daleko větším rozsahu. Přemýšlejte o tom. Kolik byste obětovali, abyste získali dvousetmilionovou dotaci od federální vlády? Vsaďte se, že až 199 milionů, pokud by to bylo třeba. Tak komu budou členové Kongresu naslouchat? Průměrným Američanům, kteří netuší, že platí jeden dolar na zisk Dwaynea Andrease? Nebo Andreasovi, který si dělá seznam, kdo jak pro jeho dotaci hlasoval, a dvakrát ho kontroluje?

Kdyby se jednalo pouze o etanol, tolik by na tom samozřejmě nezáleželo. Ale většina federálních programů funguje stejně. Vezměte si program podpory zemědělství. Několik miliard na dotace zemědělcům, kteří tvoří asi 1 procento americké populace; několik dolarů ročně od každého daňového poplatníka. Ten program je ve skutečnosti ještě mnohem rafinovanější. Mnoho z jeho nákladů spočívá ve zvyšování cen potravin, takže spotřebitelé platí, aniž by si to uvědomovali.

Miliardy dolarů se každý rok utrácejí ve Washingtonu za účelem získání bilionů dolarů daňových poplatníků, které Kongres každoročně přerozděluje. Všimněte si tohoto inzerátu z *Washington Post*:

InfraStruktura... je nové módní washingtonské slovo pro: A. Americké upadající stavebnictví? Je třeba 3 biliony USD na opravu dálnic, mostů, kanalizací atd. B. Miliardy dolarů od federální vlády určené na rekonstrukce? Pětcentová daň z galonu benzínu je pouze začátek. C. Vaši bibli o výdajích na infrastrukturu – kam jdou ony peníze a jak na nich získat podíl – ve zhuštěné podobě čtrnáctideníku? ODPOVĚĎ: Vše je správně, předplatte si dnes.

Nespočetně podobných bulletinů radí lidem, jaké peníze vláda rozdává a jak se k nim dostat.

V roce 1987 uveřejnily noviny v Durangu ve státě Colorado inzerát propagující stavbu přehrady a zavlažovacích systémů Animas-La Plata, který otevřeně vyjádřil často pouze skryté kalkulace těch, kteří se snaží dosáhnout na federální fondy: „Proč bychom měli podporovat projekt Animas-La Plata: protože to zaplatí někdo jiný! My dostaneme přehradu a vodu, oni dostanou účet.“

Ekonomové nazývají tento proces dobýváním renty, resp. transferů. Je to další ilustrace Oppenheimerova odlišení ekonomických a politických prostředků. Někteří jednotlivci a podniky vytvářejí bohatství. Vyrábějí potraviny, poskytují užitečné služby nebo produkují jiné věci, které si lidé přejí koupit. Ostatním se zdá snazší jet do Washingtonu, hlavního města jejich státu nebo na radnici a získat tam dotaci, cla, kvóty nebo různá omezení pro jejich konkurenty. To jsou politické prostředky k získání bohatství a naneštěstí se množí rychleji než prostředky ekonomické.

Samozřejmě že v moderním světě, kde vláda rozděljuje jako Santa Claus biliony dolarů, je stále těžší odlišit ty, kteří něco produkují, od těch, kteří pouze získávají transfery, neboli odlišit dravce od kořisti. Stát se nás snaží zmást podobně jako člověk, který s vámi bude hrát „skořápky“. Vezme nám naše peníze tak nenápadně, že to ani nepostřehneme, aby nám pak jejich část s velkou pompou vrátil. Všichni budeme stále nadávat na výši daní, ale zároveň budeme požadovat svou zdravotní péči, dotovanou hromadnou dopravu, podpory zemědělcům, bezplatný vstup do národních parků atp. Frédéric Bastiat to popsal v devatenáctém století takto: „Stát je velká fikce, prostřednictvím níž se každý snaží žít na účet všech ostatních.“ V součtu všichni ztrácíme, je ovšem těžké bezprostředně určit, kdo je čistým vítězem a kdo čistým poraženým.

Ve své knize *Demosclerosis* popsal novinář Jonathan Rauch proces dobývání renty následovně:

„V Americe existuje pouze několik málo tříd lidí, kteří mají tu moc vzít vám peníze, pokud jim v tom nezabráníte. Jednou z nich jsou zločinci. Lidé, kteří vám vykradou auto nebo se vloupou do vašeho domu (nebo vám udělají díru do střechy), jsou v klasickém smyslu příživníci: berou vámi vytvořené bohatství, pokud se jim aktivně nepostavíte. Takoví lidé společnost něco stojí, nejen tím, co zcizí, ale také tím, že vynakládáme velké prostředky na ochranu před nimi. Nutí nás pořizovat si zámky, poplašná zařízení, pancéřové dveře, bezpečnostní služby, policii, pojištění a další věci...“

Zločinci však nejsou jediní, kdo hrají tuto přerozdělovací hru. Legální nekriminální dobývání transferů je klidně možné – má to jednu podmínku. Potřebujete pomoc zákona. Musíte přesvědčit politiky nebo soudce, aby jednali ve váš prospěch.“

Tak se tedy, pokračuje Rauch, každá skupina ve společnosti snaží nalézt způsob, jak by jí mohla vláda pomoci nebo jak by mohla alespoň poškodit její konkurenty: podniky usilují o cla, odbory volají po zákonech o minimální mzdě (které posilují postavení drahých kvalifikovaných pracovních sil na úkor levnějších, ale méně kvalifikovaných), zaměstnanci pošt usilují o zákaz soukromé konkurence, podniky se snaží prosadit různé klíčky v regulacích, které poškozují konkurenty více než je samé. A protože výnos z každého takového opatření získá malá skupina lidí, zatímco náklady jsou rozloženy na množství daňových poplatníků a spotřebitelů, hrstka dosáhne zisku na úkor mnohých a může tak odměnit politiky, kteří to umožnili.

Další důvod, proč stát narostl do takových rozměrů, je fenomén, který Rose a Milton Friedmanovi nazývají „diktatura statu quo“. To znamená, že když je navržen nový vládní program, stává se předmětem vášnivých debat. (Přinejmenším takové velké programy, jako je podpora zemědělství nebo zdravotní péče. Množství menších programů proklouzne do rozpočtu bez větší debaty a některé z nich časem dosáhnou obrovských rozměrů.) Jak byly však jednou schváleny, jakékoli diskuse o nich fakticky končí. Poté Kongres každoročně pouze rozhoduje, o kolik zvýšit jejich rozpočet. Už se nepřemýšlí nad tím, zda je oprávněnost jednotlivých programů opodstatněná. Reformy, jako je návrh sestavovat každý rok rozpočet od nuly nebo zákony vyžadující pravidelné prokazování užitečnosti jednotlivých programů (sunset laws), se snaží vypořádat se s tímto problémem, avšak dosud bez výraznějšího efektu. Když se federální vláda rozhodla zrušit Radu pro civilní letectví, zjistilo se, že neexistuje žádný zpracovaný postup, jak rušit federální úřad – jednoduše se to nikdy nestalo. Dokonce i často propagovaný projekt prezidenta Clintona zaměřený na reformu vládního sektoru přiznává, že se „federální vláda jeví neschopná rušit přežitě věci. Ví, jak přidávat, ale neví, jak odebrat.“ Mohli byste však dlouze prohlížet Clintonův rozpočet a nenalezli byste návrh, jak zrušit jediný program.

Jedním z prvků diktatury statu quo je to, co Washingtonané nazývají železným trojúhelníkem, který chrání každý úřad a program. Železný trojúhelník sestává z výborů a podvýborů Kongresu, které dohlíží na program, z úředníků, kteří ho uskutečňují, a ze zájmových skupin, které z něj mají prospěch. Mezi jednotlivými skupinami existuje velká prostupnost: zaměstnanec Kongresu stvoří nějakou regulaci, poté se přesune do exekutivy, aby tuto regulaci uvedl do praxe, a následně přejde do soukromého sektoru, kde vydělává velké peníze tím, že lobbuje u svých bývalých kolegů jménem regulované zájmové

skupiny. Nebo lobbyista poskytne dar členům Kongresu, aby vytvořili nový regulační orgán, do jehož čela je následně jmenován – neboť kdo rozumí dané problematice lépe než on?

Pokud jsou tedy úředníci a politici stejně sobecky motivováni jako všichni ostatní, jak budou jednat ve státní správě? Neříká asi pochyb, že se budou čas od času pokoušet sloužit veřejnému zájmu. Většina lidí věří ve snahu konat dobro. Avšak motivace ve státní správě nejsou dobré. Abyste vydělali na trhu více peněz, musíte nabídnout lidem něco, co chtějí. Pokud to uděláte, získáte zákazníky; můžete zkrachovat, ztratit práci nebo přijít o investované peníze. To udržuje firmy stále ve střehu a nutí je to hledat stále lepší způsoby, jak uspokojit zákazníky. Byrokrati ale nemají zákazníky. Nevydělávají peníze uspokojováním potřeb zákazníků. Místo toho rozšiřují své úřady, aby nahromadili více peněz a zvýšili svou moc. Co úředníci maximalizují? Úředníky! Jejich motivací je nalézt způsob, jak najmout více lidí, rozšířit své pravomoci a utratit více dolarů z kapes daňových poplatníků. Objevte nový problém, na kterém by mohl váš úřad pracovat, a Kongres vám možná poskytne miliardy dolarů, dalšího asistenta a celý další úsek spadající pod vaši pravomoc. Dokonce i pokud neobjevíte nový problém, stačí rozhlásit, že problém, jehož řešením jste byli pověřeni, se neustále komplikuje, a dostanete více peněz a moci. Na druhou stranu, vyřešíte-li problém – zlepšíte výsledky dětských znalostních testů nebo získáte zaměstnání pro všechny, kteří jsou závislí na sociálních dávkách – Kongres nebo státní legislativa může usoudit, že více peněz nepotřebujete. (Mohli by dokonce váš úřad zrušit, ačkoli to je velmi nepravděpodobné nebezpečí.) Jak motivující systém! Kolik problémů se vyřeší, když systém trestá úspěšné?

Nejlogičtější odpovědí se zdá změnit tento systém. To se ale snadněji říká, než uskutečňuje. Vláda nemá zákazníky, kteří by se rozhodli pro její služby nebo by přešli ke konkurenci. Je proto

složitě říci, kdy vláda pracuje dobře. Pokud každoročně pošle dopis více lidí, znamená to, že pošta poskytuje svým zákazníkům kvalitní služby? Nemusí to tak být, protože její zákazníci jsou zajatí. Chtějí-li poslat dopis, musí k tomu využít státní poštu (pokud nechtějí zaplatit nejméně desetinásobek za expresní doručení). Dokud získává jakákoli instituce peníze donucováním skrze zákonem stanovené platby, je těžké, ne-li nemožné změřit, jak naplňuje přání zákazníků. Mezitím se zájmové skupiny – politici, úředníci, odbory – perou o kořist a brání se jakýmkoli pokusům zjišťovat jejich produktivitu nebo efektivnost.

K ilustraci sobecké povahy všech, kteří tvoří vládu, stačí letmý pohled do novin. Ověřte si, o kolik je výhodnější penzijní systém federálních zaměstnanců než systém běžný. Podívejte se na dvoumilionové důchody, které budou pobírat penzionovaní členové Kongresu. Všimněte si, že když Kongres a prezident dočasně pozastavili činnost federální vlády, oni stále pobírali své výplaty, zatímco řadoví zaměstnanci museli čekat.

Politolog James L. Payne prozkoumal záznamy ze čtrnácti různých slyšení a zasedání výborů, kde členové Kongresu rozhodovali o tom, zda schválí nějaký program a jaká bude výše jeho rozpočtu. Zjistil, že z celkového počtu 1060 vyslechnutých se 1014 vyslovilo pro navrhované výdaje a pouze 7 bylo proti. (Ostatní se nevyslovili jasně ani pro, ani proti.) Jinými slovy to znamená, že pouze v jedné polovině všech slyšení se objevil byt jediný člověk nepodporující daný program. Zaměstnanci Kongresu potvrdili, že stejná je i situace v kancelářích kongresmanů: poměr mezi počtem lidí přicházejících s požadavkem utratit další peníze k těm, kteří si přejí opak, vychází několik tisíc ku jedné.

Nezáleží na tom, zda je nový zákonodárce osobně proti nějakým výdajům. Den za dnem a rok za rokem pokračující požadavky na financování mají svůj efekt. Stále více by říkal, potřebujeme omezit výdaje, ale tento program je nezbytný.

Studie opravdu ukazují, že čím déle člověk zůstává v Kongresu, tím více hlasuje pro další a další výdaje. Proto Payne nazval Washington „kulturou utrácení“, kde je téměř nadlidské mít na zřeteli všeobecný zájem a hlasovat proti programům, ze kterých budou mít prospěch pouze ti, kdo navštíví vaši kancelář a budou vypovídat před vaší komisí.

Asi před sto lety se skupina vynikajících italských učenců rozhodla zkoumat povahu státu a jeho finanční záležitosti. Jeden z nich, Amilcare Puviani, se snažil odpovědět na tuto otázku: Pokud by se stát pokoušel dostat ze svých obyvatel co nejvíce peněz, jak by toho dosáhl? Přišel s jedenácti způsoby, jak by takový stát postupoval. Stojí za hlubší pozornost:

1. Používání nepřímých spíše než přímých daní, čímž se daně skryjí v ceně zboží.
2. Inflace, skrze níž stát snižuje hodnotu měny v držení všech ostatních.
3. Výpůjčky, které oddalují nezbytné zdanění.
4. Darovací daň a daň z luxusu, kdy jsou tyto daně spojovány se získáním nebo nákupem něčeho zvláštního, a snižují tak odpor k jejich placení.
5. „Dočasné“ daně, které jaksí nikdy nebudou zrušeny, až pominou výjimečné okolnosti.
6. Daně využívající sociálního napětí, které jsou zaměřeny na neoblíbené skupiny (bohatí, kuřáci, příjemci nezasloužených zisků).
7. Hrozba společenského rozkladu nebo nemožnost poskytování vládních služeb, pokud by byly daně sníženy.
8. Rozložení celkového daňového břemene během roku do relativně malých částek (daň z obratu, pravidelné srážky daně z příjmu), spíše než vybírání vysoké jednorázové sumy.
9. Daně, jejichž dopad (incidenci) nelze předem určit, a které tak poplatníka udržují v nevědomosti, kolik ve skutečnosti platí.

10. Obrovská složitost rozpočtu, která zabrání jeho veřejné kontrolovatelnosti.
11. Používání obecných výdajových kategorií jako obrana, vzdělání, aby se znesnadnilo porozumění nezasvěceného člověka jednotlivým položkám rozpočtu.

Všimli jste si něčeho na tomto seznamu? Vláda Spojených států se řídí všemi radami a stejně tak i většina ostatních vlád. Cynický pozorovatel by si mohl učinit závěr, že vlády se snaží vysát z daňových poplatníků tolik peněz, kolik to jen jde, a nikoli pouze dostatečné množství k zajištění svých základních služeb.

Vláda se instinktivně snaží všemi možnými způsoby růst, brát na sebe další úkoly, osobovat si další moc a vybírat více peněz od svých občanů. Zdá se, že Jefferson měl pravdu, když řekl, že „přirozený pokrok věcí znamená, že svoboda podléhá a stát získává vliv“.

Velká vláda a její dvorní intelektuálové

Moc státu vždy samozřejmě spočívala na širších základech než pouze na zákonech a moci je prosazovat. Je mnohem efektivnější lidi přesvědčit, než je donucovat, aby své vládce respektovali. Vládci vždy využívali kněze, kouzelníky a intelektuály k podpoře svého postavení. V dávných dobách ujišťovali kněží obyvatele o božském původu králů; dokonce ještě během druhé světové války byli Japonci přesvědčováni, že císař je přímým potomkem Slunce.

Vládci často poskytují peníze a privilegované postavení intelektuálům, kteří by mohli prospět jejich panování. Někdy tito dvorní intelektuálové skutečně byli obyvatelé dvora a účastnili se přepychového života, který byl odepřen prostým lidem. Jiní byli jmenováni do vysokých funkcí, dosazo-

vání na státní univerzity nebo financování Národní nadací pro umění.

V post-osvěcenském světě si vládnoucí třídy uvědomily, že božské ustanovení není dostatečnou zárukou udržení podpory lidu. Snažili se proto získat spojence v řadách světských intelektuálů počínaje malíři, scénáristy, až po historiky, sociology, urbanisty, ekonomy a technokraty. Někdy museli být intelektuálové vábeni, někdy oni sami dychtili oslavovat stát, tak jak to činili profesori na Berlínské univerzitě v devatenáctém století, když se prohlašovali za „duchovní obránce rodu Hohenzollernů“ (vládnoucího rodu v Prusku).

V moderní Americe intelektuálové minimálně po dvě poslední generace tvrdí, že je potřeba ještě větší vlády, aby byla schopna vypořádat se s komplexností moderního života, mohla pomáhat chudým, aby vyrovnávala hospodářský cyklus, podporovala ekonomický růst, zavedla rasovou spravedlnost, chránila životní prostředí, budovala veřejnou dopravu a mnoho dalších věcí. Shodou okolností tato větší vláda znamená ještě více pracovních příležitostí pro intelektuály. Minimální vláda, která slovy Jeffersona „brání lidem ohrožovat se navzájem [a] jinak jim nechává svobodu, jakým způsobem budou využívat své peníze a bohatství“, není pro plánovače nikterak užitečná; ve svobodné společnosti by se mohla ukázat malá poptávka po sociologích a urbanistech. Mnoho intelektuálů tak jednoduše jedná v zájmu své třídy, když chrlí knihy, studie, filmy a novinové články o nutnosti mocnějšího státu.

Nenechte se, mimochodem, zmást údajně „k státu neuctivými“, „současné zřízení kritizujícími“ nebo dokonce „protivládními“ postoji mnohých moderních intelektuálů, z nichž někteří jsou financováni samotným státem. Při bližším pohledu se ukáže, že zřízení, které kritizují, je kapitalistický systém tvůrčího podnikání, ne leviatan ve Washingtonu. Ve své odvážné kritice obecně peskují stát za to, že dělá příliš málo, nebo se vysmívají

zvoleným představitelům, kteří se nesměle pokoušejí reagovat na veřejnou poptávku po menším státním sektoru. Provokativní dokumenty na státní (promiňte, „veřejné“) televizi obvykle viní americký stát z nečinnosti. Jaká vládnoucí třída by s radostí nepodporovala disidentské intelektuály, kteří vytrvale požadují, aby tato vládnoucí třída rozšířila svou moc a pole působnosti?

Samozřejmě že dvorní intelektuálové nejsou jednoduše zkorumpovaní. Mnoho jich upřímně věří, že stále rostoucí stát je ve veřejném zájmu. Proč tomu tak je? Proč se evropští a američtí intelektuálové odvrátili od odvážného a vizionářského liberalismu Milтона, Locka, Smitha a Milla k zatrpklému a zpátečnickému etatismu Marxe, samozřejmě, ale také T. H. Greena, Johna Maynarda Keynesa, Johna Rawlse a Cathrine MacKinnonové? Jednu odpověď jsme si již předestřeli. Stát je kooptoval a učinil z nich své služebníky s přístupem k některým výdobytkům moci. Ale to není celá odpověď. Mnoho významných badatelů se pokoušelo dostat na kloub tomu, proč plánování a společnost řízená státem tolik přitahuje intelektuály.

Dovolte mi přednést pouze několik důvodů. Za prvé, myšlenka plánování má pro intelektuály velký význam, protože je přitahuje analyzovat věci a dávat je do pořádku. Zaníceně tvoří rozličné systémy a modely, pomocí nichž porovnávají realitu s ideálním systémem. A pokud má jednotlivec nebo firma prospěch z plánování sledu svých činností, proč by to neplatilo pro celou společnost? Intelektuál věří, že plánování je aplikací lidské inteligence a racionality na společenský systém. Co by mohlo být přitažlivější pro intelektuála, jehož charakteristickým rysem je inteligence a racionalita?

Intelektuálové vymysleli nespočet státně plánovacích systémů, zejména pak v devatenáctém století, kdy došlo k obrovskému rozšíření znalostí a poptávky po intelektuálech. Marxismus byl rozsáhlým a vyčerpávajícím plánem pro celou společnost, ale jeho úplnost mnohé odstrašovala. Jeho obdo-

bou byl fašismus, systém, který navrhoval ponechat výrobní prostředky v soukromých rukou, ale koordinovat je podle centrálního plánu. Ve své knize *Fašismus: Doktrína a instituce* Benito Mussolini, který vládl Itálii mezi roky 1922 a 1943, prezentoval fašismus jako přímou odpověď na individualistický liberalismus:

„Staví se proti klasickému liberalismu, který se zrodil jako reakce na absolutismus a vyčerpal svou historickou úlohu, když se Stát stal vyjádřením svědomí a vůle lidu. Liberalismus popřel Stát ve jménu jednotlivce; Fašismus znovu nastoluje práva Státu a vyjadřuje tak skutečnou podstatu jedince.“

Ve třicátých letech byl fašismus velmi obdivován některými americkými intelektuály, kteří marně doufali v zavedení takového systému ve stále ještě individualistických Spojených státech. *Nation*, do té doby socialistický časopis, viděl v „New Dealu ve Spojených státech, nových formách ekonomické organizace v Německu a Itálii a v plánovaném hospodářství v Sovětském svazu“ znaky tendence „národů a skupin, kapitálu i práce požadovat větší míru bezpečí, než může poskytnout systém volné konkurence“. Po diskreditaci fašismu jeho spojením s Hitlerem a Mussolinim, přišli etatističtí intelektuálové s novými názvy pro centrální plánování v systému oficiálně soukromého majetku: francouzské „indikativní plánování“ v šedesátých letech, „národní ekonomické plánování“ navrhované ekonomem Wasilijem Leontiefem a vůdcem odborů Leonardem Woodcockem v letech sedmdesátých, „ekonomická demokracie“ Toma Haydena a Dereka Shearera, reindustrializační politika Felixe Rohatyna a Roberta Reicha a „konkurenční“ politika rovněž propagovaná Reichem. Protože každá varianta byla zdiskreditována, intelektuálové se přesunuli k novým jménům a jen mírně odliš-

ným plánům. Avšak každý tento plán obsahoval roli pro státem najaté intelektuály, kteří by racionálně určovali, co společnost potřebuje, a podle toho řídili ekonomické aktivity jednotlivců.

Přes rostoucí zklamání z velkého veřejného sektoru umírá Svätý grál plánování mezi intelektuály velmi pomalu. Co jiného znamenal Clintonův návrh v oblasti zdravotní péče než centrální plánování v jedné sedmině americké ekonomiky? A to nebyl jediný příklad fascinace prezidenta Clintona plánováním. V poznámce, která téměř zapadla během kampaně v roce 1992, Clinton předestřel svůj skutečný názor na schopnost a povinnost vlády plánovat ekonomiku:

„Měli bychom to říci rovnou, měli bychom mít celonárodní soupis všech... zpracovatelských podniků ve Spojených státech: všech továren na letadla, všech drobných dodavatelů, všech, kteří pracují ve zbrojním průmyslu.

Měli bychom vědět, jaké jsou kapacity, jaké jsou dovednosti pracovní síly, a porovnat to s tím, co musíme vyrobit v příštích dvaceti letech, a poté rozhodnout, jak se dostat odsud tam. Z toho uvidíme, co je nutné udělat.“

Po volbách upřesnila poradkyně Bílého domu Ira Magazineová tuto pronikavou vizi: Konverze zbrojního průmyslu by vyžadovala dvacetiletý plán vypracovaný vládními komisemi, „detailní organizační plán,... který by konkrétně rozpracoval, jak lze podobný návrh uskutečnit v praxi.“ Pětileté plány, jak víte, zkrachovaly v Sovětském svazu; možná jsou třeba dvacetiletých plánů.

Druhým důvodem, proč jsou intelektuálové tak přitahováni státní mocí, je to, co Thomas Sowell nazývá jejich neomezeným pohledem na člověka, pohledem, podle kterého neexistují žádné limity bránící budování utopie na zemi. Toto stanovisko je na konci dvacátého století pochopitelné, po dvou stech letech nej-

rychlejšího pokroku ve vědě, délce dožití a životní úrovni, které kdy byly na zemi zaznamenány. Tento postoj je shrnut v populární větě: „Pokud dokážeme dostat člověka na Měsíc, proč bychom nemohli... vyléčit rakovinu, skoncovat s rasismem, zaplatit učitele více než filmové hvězdy, zastavit znečišťování životního prostředí?“ Koneckonců lidská vynalézavost nás během posledních dvou set let posunula od způsobu života, který byl „nepříjemný, surový a krátký“ k společnosti, která porazila mnohé dřívější choroby, zásadně snížila překážky cestování a zásadně rozšířila sumu znalostí. Avšak tyto výdobytky se nevytvořily jen tak; vyžadovaly úsilí, fyzické i duševní, a navíc se objevily v sociálním systému široce založeném na panství práva, soukromém vlastnictví a individuální svobodě.

Vulgární verzi tohoto neomezeného pohledu na člověka je možné vyjádřit větou, kterou jsem nedávno viděl nalepenou na autě ve Washingtonu blízko místa, kde žiji: „Požaduji lék na AIDS.“ Jistě; jak kruté je to od... výrobců, společnosti nebo vlády nebo kohokoli... nedát nám lék na AIDS. Požadujeme ho. Když umíme dostat člověka na Měsíc, nalezneme i lék na AIDS.

Přední představitelé tohoto neomezeného pohledu na člověka by se jistě takto naivní verzi svého přístupu smáli. Koneckonců jsou intelektuálové. Avšak ani oni nedokážou pochopit meze lidského poznání, které nám znemožňují vyřešit všechny problémy najednou, a nutnost volby z omezených zdrojů, kterou oni ve svých úžasných plánech ignorují.

Konečně liberální vize svobodné společnosti se jeví mnoha lidem zcela iracionální, neboť společnost je zde ponechána, ať si poradí, jak umí. Karel Marx, pronikavý, avšak hluboce se mýlící badatel, si stěžoval na „anarchii kapitalistické výroby“. Opravdu se to může tak zdát. Ve velké společnosti se miliony lidí zabývají svými každodenními činnostmi bez existence jakéhokoli centrálního plánu. Každý den někdo začne podnikat a jiní zkrachují, někteří lidé jsou najímáni do práce, jiní práci

ztrácejí. I v tomto okamžiku vyvíjí několik různých společností podobné nebo dokonce stejné produkty, aby je nabídly spotřebitelům: možná internetové prohlížeče, restaurace s kuřecími specialitami nebo léky, které odstraňují srdeční potíže. Nedávalo by větší smysl mít jeden centrální orgán, jenž by přidělil každé společnosti jeden projekt a zajistil by, že všechny společnosti věnují zdroje na opravdu užitečné úkoly spíše než další variantu Barbie nebo novou barvu chevroletů? Ne, nebylo, a toto je přesně okolnost, kterou intelektuál může stěží pochopit. Tržní proces koordinuje ekonomickou aktivitu mnohem lépe, než by to dokázal jakýkoli plán. Ve skutečnosti předchozí věta velmi eufemisticky vyjadřuje podstatu věci. Žádný plán by nám nemohl zabezpečit dnešní životní úroveň. Pouze a jen na pohled chaotický tržní proces dokáže koordinovat přání a schopnosti tisíců, milionů a miliard lidí a zvyšovat tak neustále životní standard celé společnosti.

Neschopnost pochopit tento fakt ústí do něčeho, co F. A. Hayek nazýval osudnou domýšlivostí. Je to představa, že by inteligentní lidé mohli naplánovat ekonomický systém, který by byl lepší než nenaplánovaný, anarchický trh. Jedná se o pozoruhodně vytrvalé mínění řady lidí.

Stát a válka

Apoteózou státní moci je válka. Ve válce není státní síla skryta; je vystavena na odív. Válka způsobuje peklo na zemi, je to noční můra zapříčiňující jinak nepředstavitelnou destrukci. Bez ohledu na to, jak silnou nenávist mohou proti sobě někdy lidé cítit, je těžké pochopit, proč by se národy tak často uchýlovaly k válčení. Avšak uvažování vládnoucí třídy může být odlišné od uvažování obyčejných lidí. Války obvykle přinášejí státům větší moc tím, že podřizují jejich kontrole další jednotlivce. Ale válka může rozšířit státní moc i bez dobytí dalších území. (Prohraná válka může samozřejmě svrhnout

vládnoucí třídu, což z války činí hazardní hru, avšak odměna je dostatečně vysoká, aby přitáhla hráče.)

Klasičtí liberálové již dávno rozuměli vztahu mezi válkou a státní mocí. Thomas Paine napsal, že člověk pozorující britskou vládu by si dovodil, „že daně nebyly vyhlášeny kvůli válkám, ale že války byly vyhlášeny kvůli daním“. Tak to je, britské a ostatní evropské vlády budily dojem, že vedou spory za účelem „oškubat své země daněmi“. Randolph Bourne, liberální myslitel počátku dvacátého století, výstižně napsal: „Válka je zdravím státu – je to jediný způsob, jak vytvořit státní instinkt ve svobodných lidech, a nejlepší způsob, jak rozšířit moc státu.“

Historie Spojených států nám poskytuje dostatečný důkaz. Výrazné skoky ve federálních výdajích, zdanění a regulacích se objevily vždy během války – poprvé významně během Občanské války a poté během první a druhé světové války. Války ohrožují přežití společnosti, takže dokonce i přirozeně liberální Američané jsou v tuto dobu připraveni více tolerovat požadavky státu a soudy ochotně potvrzují protiústavní rozšiřování federální moci. Poté, co stav ohrožení pomine, vláda opomene vzdát se moci, kterou získala, soudy souhlasí, že byl ustaven jistý precedens, a stát se pohodlně usadí ve své nové, větší roli. Během hlavních amerických válek se federální rozpočet zvýšil deseti až dvacetinásobně. Vezměme si například první světovou válku: federální výdaje v roce 1916 byly 713 milionů dolarů, ale vzrostly na téměř 19 miliard v roce 1919. Nikdy již neklesly pod 2,9 miliardy.

Samozřejmě, že se nejedná pouze o peníze. Válka byla příčinou takových posílení státní moci, jako jsou branná povinnost, zálohové placení daně z příjmu srážkou ze mzdy, mzdová a cenová regulace, regulace nájemného, cenzura, zákroky proti disidentům a prohibice, která ve skutečnosti začala v roce 1917. První světová válka byla jednou z největších tragédií v historii: v Evropě ukončila devadesát devět let trvající etapu relativního

míru a bezprecedentního ekonomického pokroku a vedla k nástupu komunistů v Rusku a nacistů v Německu a následně k ještě větší destrukci v druhé světové válce. Ve Spojených státech byly následky mnohem méně dramatické, ale přesto stojí za připomenutí; během dvou let vytvořili prezident Woodrow Wilson a Kongres Radu národní bezpečnosti, Správu Spojených států pro potraviny, Správu Spojených států pro pohonné hmoty, Radu válečného průmyslu, Úřad pro použití flotily ve stavu nouze, Úřad Spojených států pro obilí, Úřad Spojených států pro bydlení, Úřad pro válečné finance. Wilson rovněž zestátnil železnice. Byl to významný krok na cestě k megastátu, pod nímž nyní trpíme, a ke kterému by patrně nedošlo, nebýt války.

Etatisté byli vždy fascinováni válkou a jejími možnostmi, dokonce i když se někdy zdráhají přiznat všechny implikace. Vládcí a dvorní intelektuálové chápou, že svobodní lidé mají své vlastní zájmy – rodinu, práci, odpočinek – a není je proto snadné zapojit do kampaní a projektů, jak si vládcí přejí. Vytrvale volají po „národním úsilí“ v tom či onom projektu a většina lidí je ignoruje a vesele si pokračuje v zaopatřování svých rodin. Avšak během války – tehdy můžete zorganizovat společnost a přinutit všechny tancovat, jak vy budete pískat. Již v roce 1910 přišel William James s myšlenkou „morálního ekvivalentu války“. Ve svém eseji propagoval, aby byli mladí Američané odvedeni do „armády bojující proti přirozenosti“, která „by v nich odstranila dětinskost a vrátila by je do společnosti se zdravějšími postoji a střízlivějšími myšlenkami.“

Posedlost kolektivistů válkou a jejím „morálním ekvivalentem“ je nezměrná. Roku 1977 prezident Carter znovu oživil Jamesovu myšlenku, aby popsal svou energetickou politiku, kladoucí důraz na vládní řízení a snížení životní úrovně. Měla to být jeho mírová náhražka obětí a despotismu války. V roce 1988 navrhla konference vůdců Demokratické strany téměř povinný program národní služby, který by znamenal „obět“

a „sebezapření“ a oživil by „americkou tradici občanských povinností“. Nikde v dokumentech přijatých na této konferenci nebyla ani zmínka o „americké tradici práv jednotlivců“. Návrh byl popsán jako způsob „rozšíření politické báze podpory pro nové veřejné iniciativy, které by jinak v současné době rozpočtových omezení nebylo možné uskutečnit.“ Jinými slovy, byla by to pro vládu cesta, jak moci rozdělovat užitek získaný na základě najímání levné, kvazi-povinné pracovní síly. Poslední kapitola zmiňovaného dokumentu se samozřejmě jmenovala „Morální ekvivalent války“.

Později, v roce 1993, se stal předseda konference Bill Clinton prezidentem a navrhl svůj vlastní plán národní služby, a to by v tom byl čert, aby to velmi nepřipomínalo „morální ekvivalent války“. Chtěl „znovu roznítit pocit být Američanem“ a „přivést dohromady muže a ženy libovolného věku a rasy a pozdvihnout národního ducha“ k „překonání problémů dneška“. Nakonec budou možná povoláni všichni mladí. Teď si však prezident představuje „armádu sta tisíc mladých lidí, ...kteří budou sloužit zde, doma, ...kteří budou sloužit naší zemi.“

V roce 1982 byl předseda britské Labouristické strany Michael Foot, význačný levicový intelektuál, dotázán na socialismus uplatňovaný v praxi, který by mohl „sloužit jako model Británii, kterou si přejete“, a odpověděl, „Nejlepší příklad, který jsem kdy viděl, byl demokratický socialismus fungující v této zemi během druhé světové války. Tehdy jsme Británii řídili vysoce efektivně, každý měl práci...Povinná práce představovala pouze velmi malou část. Jednalo se o demokratickou společnost se společným cílem.“

Americký socialista Michael Harrington napsal: „První světová válka přes všechna tvrzení ideologů svobodného podnikání ukázala, že vláda umí správně řídit ekonomiku.“ Uvítal druhou světovou válku, neboť „ospravedlnila skutečně masivní mobilizaci jinak zahálějících lidských i materiálních

David Boaz

zdrojů“, a stěžoval si, že Rada válečného průmyslu byla „úspěchem, který byly Spojené státy nuceny co nejdříve zapomenout“. Pokračoval: „Během druhé světové války nastal pravděpodobně největší nárůst ve sféře sociální spravedlnosti než kdykoli předtím v americké historii. Mzdy a cenová regulace byly využívány k odstranění rozdílů mezi společenskými třídami... Existoval také mocný morální stimul pro povzbuzení pracujících: patriotismus.“

Kolektivisté jako Foot a Harrington nemají rádi zabíjení spojené s válkou, ale milují její domácí efekty: centralizaci, růst moci vlády a, ne náhodou, rozšířenou roli dvorních intelektuálů a plánovačů s doktoráty. Nebezpečí válek v moderní éře přimělo státy a jejich intelektuální spojence hledat nějaké umělé mimořádné události a „morální ekvivalenty války“, aby vzchopili obyvatelstvo a přesvědčili ho o nutnosti vzdání se další svobody a majetku ve prospěch státních plánů. Tak jsme vyhlásili válku chudobě, válku drogám a měli jsme více krizí a mimořádných událostí, než by mohli plánovači spočítat na jakémkoli superpočítači. Výhoda těchto „morálních ekvivalentů války“ je, že skutečné války nakonec vždy skončily, zatímco válka s chudobou a s drogami může probíhat po generace. A tak spojenectví mezi státem a jeho ochotnými intelektuály dosáhla svého zenitu ve válce nebo jejím morálním ekvivalentu.

Válka je proto, jak tvrdí teorie veřejné volby: špatná pro lidi, ale dobrá pro vládnoucí třídu. Není se čemu divit, že všichni si přeji válku zastavit, ale nikdo ji zastavit nedokáže.

kapitola 10

SOUČASNÉ PROBLÉMY

Jedna věc je souhlasit v abstraktní rovině s tím, že svoboda je dobrá věc. Něco zcela jiného je ale podívat se kolem sebe na rozpady rodin, na rizika vyplývající ze špatné kvality životního prostředí či na násilné zločiny a vyvodit z toho, že stát by v řešení těchto problémů neměl hrát žádnou roli. Mnoho takzvaných liberálů na tomto místě dává ruce pryč.

Měli by však vytrvat. Stát nemůže podobné problémy řešit. Ve skutečnosti mnohé z těchto problémů sám způsobuje. Liberalismus poskytuje k jejich řešení lepší základ než stát. Ukažme si jaký.

Samozřejmě se nejedná o kompletní přehled postupů řešení či liberálních odpovědí. Liberální přístup k zásadám soužití by neměl být chápán jako katechismus, ale jako soubor nástrojů vhodných k řešení mnoha problémů. Množství návrhů v této kapitole představuje pokusy aplikovat liberální principy na reálně existující problémy, které byly *způsobeny* v mnoha případech nadměrnou rolí státu. Přesto není naším úmyslem pouze vyhlásit liberální cíle, ale chceme představit cestu, která vede z dnešního stavu k cíli, ke svobodné společnosti.

Můžeme začít odhalením tří faktorů, které se zdají být příčinou skepse lidí ohledně liberálních myšlenek a které pod-

porují úlohu státu při dosahování ekonomických a sociálních cílů:

- *Neschopnost rozpoznat, čeho dosáhla liberální společnost.* Je snadné ukázat na problémy světa – chudobu, znečištění, rasismus atp. – ale neměli bychom ztrácet celkový náhled na skutečné výdobytky, ekonomické i jiné, kterých jsme dosáhli díky svobodnému trhu a panství práva.
- *Zkratkovitý pohled na realitu.* Příliš často se zabýváme pouze dílčí oblastí společnosti v určitém okamžiku a požadujeme řešení určitého problému. Avšak musíme pochopit proces, kterým dochází ke společenským změnám. Dělá nám starosti propuštění 40 000 pracovníků firmy AT&T, ale zapomínáme, že americké firmy vytvořily během předcházejících dvanácti měsíců 2 miliony nových pracovních příležitostí, den za dnem, firma za firmou.
- *Paternalismus.* Názor, že u ostatních lidí nelze věřit ve schopnost činit správná rozhodnutí, je velmi častý. Málokdy požadujeme, aby vláda rozhodovala o *našich* životech, ale mnoho z nás se strachuje, že *ostatní lidé* si nedokáží zvolit kvalitní školu pro své děti, vybrat si vhodný lék nebo učinit jiné racionální ekonomické rozhodnutí.

Při vědomí těchto omylů a principů individuální odpovědnosti, majetkových práv, panství práva a konkurenčního rozhodování můžeme prozkoumat běžné společenské problémy a naznačit jejich řešení.

Obnovení ekonomického růstu

Nejdůležitější téma pro většinu Američanů v devadesátých letech tohoto století je zachování a zvýšení ekono-

mického růstu. Zde je nutné učinit dvě základní poznámky o prosperitě moderní Ameriky: za prvé, máme více bohatství – včetně lepšího zdraví a životního prostředí – než kdokoli v historii. (Lidé v ostatních kapitalistických demokraciích se také těší bezprecedentní životní úrovni, ale vyjádřeno životním prostorem a spotřebním zbožím, průměrný občan Německa nebo Japonska stále spotřebovává o 30 procent méně než průměrný Američan.) Za druhé, státní zásahy do koordinační funkce trhů snižují naši prosperitu, což je pocíťováno zejména lidmi s nejnižšími příjmy.

Dobrá zpráva

Začneme popořádku: V devadesátých letech hodně slyšíme o stagnujících mzdách, upadající střední třídě a strachu, že poválečná generace se nemá stejně dobře jako jejich rodiče a že dnešní mladí na tom budou ještě hůře. To jsou legitimní obavy, ke kterým se vyjádříme později. Nesmíme však zapomínat, že od dob průmyslové revoluce kapitalismus vytvořil takovou životní úroveň, kterou si dřívější generace doslova nedokázaly ani představit.

Kritici kapitalismu nyní připouštějí, že životní úroveň rostla až asi do roku 1970; během posledních dvaceti let však podle nich mzdy stagnují a životní standard se pomalu začíná snižovat. W. Michael Cox z Federální rezervní banky v Dallasu a Richard Alm z *Dallas Morning News* se kriticky podívali na tato tvrzení a našli pravý opak. Je pravda, že průměrné hodinové mzdy od poloviny sedmdesátých let mírně klesly, ale celkové příjmy pokračovaly v mírném růstu. V minulých dvaceti letech zaměstnanci dostávali větší část příjmů v podobě zdravotního pojištění, příspěvků na starobní důchod a ostatních sociálních dávek, které nevstupují do výpočtů hodinové mzdy.

Pracujeme více na tento pomalu rostoucí příjem? Ne. Průměrný Američan odpracoval 1903 hodin v roce 1950, 1743 v roce 1973 a 1562 hodin v roce 1990. Rovněž chodíme do práce méně let, začínáme později a přestáváme dříve. Starobní důchod pobíráme také déle, neboť se prodlužuje délka života.

A co spotřebitelské zboží? To je koneckonců smysl ekonomického procesu. Nepracujeme, abychom vydělali více dolarů, ale abychom si koupili více zboží a služeb. Podle Coxe a Alma jsme mezi lety 1970 a 1990 mohli vidět tyto změny v naší životní úrovni: Průměrná velikost nového domu vzrostla z 140 m² na 193 m². Podíl domácností s barevnou televizí vzrostl z 33,9 procent na 96,1 procent. Počet domácností s kabelovou televizí vzrostl z 4 milionů na 55 milionů a počet videorekordérů vzrostl z 0 na 67 milionů. Prakticky nikdo neměl v roce 1970 mikrovlnnou troubu; v roce 1990 ji mělo 79 procent z nás.

Byli chudí vyloučeni z tohoto procesu? Z definice mají chudí méně než ti, co chudí nejsou. Proto se lidé snaží zbohatnout. Avšak když je nějaký produkt vynalezen a pak se postupně zlevňuje, šíří se celou společností. V roce 1971 mělo 44,5 procent *všech* domácností sušičku na prádlo; v roce 1994 ji vlastnilo 50,2 procent *chudých* domácností. V roce 1971 disponovalo ledničkou 83,3 procent domácností, v roce 1994 to bylo 97,9 procent chudých domácností. Nikdo neovlastnil mikrovlnnou troubu nebo videorekordér v roce 1971; do roku 1994 mělo 60 procent chudých domácností oboje. Rovněž do roku 1994 mělo 92 procent chudých domácností barevnou televizi v porovnání s 43 procenty všech domácností v roce 1971. V roce 1970 nebylo 6,9 procent amerických bytových jednotek vybaveno kompletními instalatérskými rozvody, do roku 1990 toto číslo kleslo na 1,1 procent.

Dnešní Američané jsou bohatší, zdravější a žijí pohodlněji a ve větším bezpečí, než žili lidé kdy v historii. Někdy je takový ekonomický růst nazýván „zázrakem“, ale skutečně je to jen důsledek toho, že je lidem dovoleno vyrábět a obchodovat ve světě vlastnických práv a panství práva. Zázračným to činí fakt, že v tak velké části světa po tak dlouhou dobu byl tento prostý Smithův systém přirozené svobody napadán a potlačován státní mocí.

Špatná zpráva

Navzdory tomu všemu se v devadesátých letech cítí Američané nejistí. Pociťují, že životní úroveň neroste tak rychle, jak by měla, a že dnešní děti možná nebudou žít stejně dobře jako jejich rodiče. Snad jsme zapomněli, že růst životní úrovně není automatický; musí být vytvořen tvrdou prací a akumulací kapitálu.

Opravdu máme problém a ještě větší nás čeká. Přes všechno nové spotřebitelské zboží v naší ekonomice se americký ekonomický růst dramaticky zpomalil. Mezi roky 1973 a 1990 HNP na hlavu ve Spojených státech rostl pouze o 1,5 procenta ročně, zatímco Japonsko se může pochlubit 3,1 procenta za rok. Reálná produktivita se zdvojnásobila mezi roky 1947 a 1973, poté se růst téměř zastavil. Příjem na pracovníka tak po roce 1973 rostl jen pětinným tempem.

Proč se ekonomický růst zpomalil? Ekonomové a jiní teoretici nabídli mnoho různých odpovědí. Není pochyb o tom, že se jedná o komplexní problém. Nejdůležitějším důvodem ale je, že stát zvýšil zdanění, zesílil regulaci a zasahování do produktivního procesu tržní směny. Každá směna na trhu převádí zdroje tam, kde efektivněji uspokojují potřeby spotřebitelů. Každý zásah, který brání dobrovolné směně, snižuje účelnost vy-

užití zdrojů. Když vláda ve formě daní odebere zdroje těm, kteří je vydělali, a spotřebuje je, neuspokojují tyto zdroje přání spotřebitelů tak efektivně, jako kdyby o jejich použití rozhodovali soukromí vlastníci. Kdykoli regulace zabraňuje lidem provádět směnu, kterou by jinak považovali za užitečnou, ekonomika je nevyhnutelně méně výkonná.

Všeobecné bohatství – tzn. zboží a služby pro každého – vznikají na trhu tak, že jednotlivci vyrábějí a navzájem směňují. Stát může získat prostředky pouze vyvlastněním od těch, kdo je vytvořili. V uplynulých desetiletích si stát bral více a více bohatství ze soukromého sektoru. Existuje mnoho způsobů, jak měřit státní vykořisťování produktivního sektoru ekonomiky. Můžeme se podívat na sazbu daně z příjmu nebo na celkové výdaje veřejného sektoru. Tyto výdaje můžeme spočítat jako podíl na hrubém domácím produktu, ale jelikož HDP obsahuje hodnotu zboží a služeb nakupovaných veřejným sektorem jak v čitateli, tak ve jmenovateli, započítávala by se dvakrát. Dean Stansel z Cato Institute přišel s lepším přístupem, snažícím se měřit výdaje veřejného sektoru na všech úrovních (federální, státních i místních) jako procentní podíl na bohatství vytvořeném Američany. Všechny výdaje veřejného sektoru – ať již pocházející z daní nebo z půjček – vysávají peníze ze soukromé produktivní části ekonomiky a utrácejí je podle politického diktátu. Stanselův výpočet vypadá jako následující tabulka, kterou bychom mohli nazvat Index státního vykořisťování. Je vůbec překvapující, že ekonomika výrazně zpomalila v době, kdy státní vykořisťování překročilo 50 procent? Představte si, o kolik lépe bychom na tom byli, kdyby si stát přestal přivlastňovat více než polovinu toho, co vydělají pracující občané?

Procentní podíl soukromého národního produktu vyvlastněného státem

Rok	Procentní podíl	Rok	Procentní podíl
1929	13,7	1939	31,4
1947	26,4	1960	42,5
1970	51,5	1980	52,2
1990	55,8	1994	54,5

Zdroj: Dean Stansel „Celkové výdaje veřejného sektoru jako podíl na soukromé ekonomice“, nepublikovaná práce, Cato Institute, 1995

Je také velmi poučné podívat se na výdaje veřejného sektoru. Ve Spojených státech se zde nyní utrácí okolo 2,6 bilionu dolarů ročně – tj. 2 600 000 000 000 dolarů nebo také dost na nákup veškeré zemědělské půdy ve Spojených státech plus veškerých akcií sta největších korporací v zemi. To vychází na 24 000 dolarů na domácnost a rok. Další tabulka ukazuje, jak toto číslo rostlo (uvědomte si, že je očištěno o inflaci). Lze jen stěží věřit, že libovolná americká rodina získává ve výdajích vlády protihodnotu odebraných peněz. Ale neměli bychom předpokládat, že všechny tyto peníze jsou „ztraceny, zpronevěřeny a zneužity“, jak to prohlášoval prezident Ronald Reagan. Za federální výdaje jsou nakoupeny věci reálné hodnoty včetně národní obrany, mezinárodních dálnic, zdravotní péče, předpovědí počasí a důchodového zabezpečení, stejně tak jako některé programy, které jsou skutečně zhoubné, jako např. podnikatelské dotace, zákaz drog a nákladná regulace. Nikdo by neměl očekávat, že pokud by se tyto výdaje snížily, zůstalo by mu o tisíce dolarů více na útratu za auta, oblečení a dovolenou. Pokud by například stát neposkytoval sociální zabezpečení – největší samostatný federální program, každý Američan by se musel rozhodnout, kolik si ušetřit na vlastní penzi. Pokud by místní vlády neprovozovaly školství, rodiče by mu-

Rok
1929
1947
1970
1990

seli věnovat část svých nyní neodčerpávaných příjmů na vzdělání. Liberální argument netvrdí, že všechny výdaje veřejného sektoru jsou bezcenné, ale že lidé si mohou zakoupit prostřednictvím dobrovolné směny na trhu lepší zboží za lepší ceny, než jaké mohou očekávat od byrokratického monopolu.

Celkové reálné výdaje veřejného sektoru připadající na jednu domácnost (v cenách roku 1990)

Rok	částka v dolarech	Rok	částka v dolarech
1900	1 651	1930	3 301
1950	8 940	1970	17 986
1994	24 400		

Zdroj: Stephen Moore, *Government: America's #1 Growth Industry* (Stát: americké růstové odvětví číslo jedna) (Lewisville, Texas: Institute for Policy Innovation, 1995), tabulka 2–5

Stát rovněž omezuje ekonomický růst regulací, o čemž bylo pojednáno v kapitole 8. Kdybychom přidali k Indexu státního vykořisťování 600 miliard, na které Thomas Hopkins, ekonom z *University of Rochester*, odhadl náklady regulace, zjistili bychom, že stát snižuje reálné bohatství společnosti dokonce o více než výše zmíněných 55 procent.

Způsob, jak obnovit ekonomický růst – oživit stagnující mzdy, zvýšit životní úroveň a obnovit důvěru Američanů v to, že budoucnost bude lepší než současnost, spočívá v redukci velikosti veřejného sektoru a v navrácení bohatství lidem, kteří ho tvoří. Některé specifické způsoby, jak snížit velikost vlády, budou postupně probírány v průběhu této kapitoly, ale základní směr je jasný:

1. Privatizace služeb prováděných státem
2. Omezení výdajů veřejného sektoru, půjček a zdanění

3. Deregulace tržního procesu
4. Znovuobnovení práv jednotlivců činit významná rozhodnutí o vlastních životech

To je cesta jak k individuální svobodě, tak k ekonomickému růstu. Kam až bychom měli na této cestě dojít? To záleží jen na tom, jak moc důvěřujeme občanské společnosti a trhu. Liberálové dokazují, že můžeme a měli bychom postoupit na této cestě co nejdále směrem k minimální vládě; mimo ochrany našich práv policií, soudy a národní obranou, je těžké představit si nějaké zboží a služby, které by mohly být vyrobeny efektivněji státní byrokracií než na konkurenčním trhu.³⁰

Respektování důstojnosti pracujících a prospěšnosti výroby i maximalizace ekonomického růstu lze dosáhnout stejnou politikou – snížením sazeb daní. Vlády a dvorní intelektuálové se často snaží zmást daňové poplatníky tím, že přesouvají daňové břemeno z jednoho na druhého, z jedné skupiny na jinou, a zejména utajováním dopadu zdanění, tak jak o tom bylo pojednáno v kapitole 9. Rovná daň, progresivní daň, daň z obratu, daň z luxusu – určitě mezi nimi existují rozdíly, avšak liberální daňová politika spočívá ve *snižování* všech daní.

Jak dalece by měly být daně sníženy? Liberálním cílem je společnost bez donucení. Každý čtenář, který si myslí, že zdanění není vynucované, by si měl představit, kolik by stát vybral na daních, kdyby oznámil, že zde nebudou žádné právní postihy – žádné audity, pokuty, uvěznění – pro lidi, kteří se rozhodnou neplatit daně z příjmu. Důvodem, proč geniální obhájci zdanění nenavrhují tento sympatický program, je fakt, že vědí, že Američané by se dobrovolně nevzdali více než poloviny svých příjmů ve prospěch státu. Protože je zdanění vy-

³⁰ V češtině lze nalézt obsáhlou argumentaci ve prospěch soukromého poskytování bezpečnosti v knize Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*. LI, Praha, 1999.

nucené, je liberálním cílem jeho odstranění. Jak bychom potom platili za legitimní funkce státu – policii, soudy a národní obranu? Na tuto otázku lze najít několik odpovědí, z nichž žádná není zcela uspokojivá. Nejlepší, co zde teď můžeme říci, je, že před námi stále stojí ohromný úkol při snižování zdanění, než se dostaneme do bodu, kdy jediné daně půjdou na zajišťování legitimních funkcí vlády. V tomto bodě možná uvidíme, jak odstranit dokonce i toto poslední vynucené zdanění. Třeba budou lidé v prosperující liberální společnosti *ochotně* přispívat řekněme 5 procenty ze svých příjmů vládě, která chrání jejich práva a jinak je nechává být. Snad by ony nesčetné organizace občanské společnosti – podniky, církve, místní společenství – byly schopny vytvořit nezbytné příjmy. Pokud ne, je liberálním cílem maximalizovat individuální svobodu a minimalizovat donucování. Vláda, která nám odebírá 5 procent příjmů, aby nás ochránila před agresí našich spoluobčanů i cizích mocností, je daleko blíže liberální vizi než dnešní rozpínavý stát.

Rozpočtové škrty

Liberálové chtějí snížit výdaje na všech úrovních veřejného sektoru. V této kapitole předestřu způsoby privatizace nebo rušení veřejných programů, které by bezpochyby snížily státní rozpočet. Zde nabízím několik návrhů na bezprostřední redukci výdajů:

- *Skončit s podporami podniků.* Federální vláda utrací asi 75 miliard dolarů ročně na programy podpor podniků. Státní a lokální vlády přidávají další miliardy. Podniky, které slouží zákazníkům dobře, to dokážou i bez dotací, ty, které potřebují dotace, by neměly existovat.
- *Skončit s podporami zemědělství.* Stejný princip využívá federální zemědělský program, který stojí ročně asi 15 miliard

dolarů. Zemědělci by měli soutěžit na svobodném trhu jako všichni ostatní.

- *Na obranu utrácet jen tolik, kolik potřebujeme.* Studená válka skončila a jediná zbývající supervelmoc se dokáže ubránit za polovinu peněz, které nyní vydává na vojenský rozpočet. Ušetří se 120 miliard dolarů ročně.
- *Zrušit nepotřebné a zhoubné federální úřady.* Obešli jsme se po 200 let bez ministerstva školství a existuje všeobecná shoda, že vzdělávání ve Spojených státech se ve skutečnosti zhoršilo poté, co bylo ministerstvo v roce 1979 vytvořeno. Ministerstvo energetiky nevyrábí žádnou energii. Ministerstvo obchodu brání obchodu, Protidrogový úřad nedokáže zastavit drogy, ale vytváří prostor pro zločin spojený s jejich zákazem. Ministerstvo dopravy podporuje projekty místní dopravy, které by měly být financovány buď ze soukromých, nebo místních zdrojů.
- *Soukromé sociální zabezpečení,* kterému se budu věnovat detailněji hned v následujícím oddíle. Takový systém by vytvořil ohromnou sumu úspor pro daňové poplatníky, ale co je důležitější, zabránil by konečnému kolapsu systému, na který se lidé spoléhají dnes.
- *Privatizovat ostatní veřejné programy a aktiva,* počínaje Amtrakem³¹ přes Tennessee Valley Authority³² a konče federální půdou a státní poštou. Základním argumentem je, že soukromí vlastníci používají zdroje obezřetněji a efektivněji než státy, takže konečným důsledkem je vyšší ekonomická výkonnost. Úspory pro daňové poplatníky jsou jen třešničkou na dortu.

³¹ Státní železnice (pozn. překladatele).

³² Státní organizace zabývající se budováním přehrad (pozn. překladatele).

Kongres a státní legislativní orgány by mohly škrtnat velmi dlouze, než by se dostaly ke skutečným povinnostem vlády: chránit naše práva prostřednictvím policie, soudů a národní obrany. Do té doby každá vláda nařikající nad omezenými zdroji nebo snažící se zvýšit daně je vládou, která není ochotná podívat se přísně na zbytečné výdaje. Rozpočtové škrty prosazené Kongresem, majícím na zřeteli skutečný zájem daňových poplatníků, by byly obrovské. A obrovský by byl také ekonomický růst, který by byl tímto omezením role státu nastartován. Ale skutečným důvodem pro omezení těchto programů není vůbec rozpočtové hledisko. Je to rozšíření individuální svobody a odpovědnosti a osvobození a posílení občanské společnosti.

Bezpečný důchod

Největší samostatný federální program – mnohem větší než národní obrana – je sociální zabezpečení, které v roce 1995 utratilo 334 miliard dolarů a v roce 2000 plánuje utratit 433 miliard. Celkové federální výdaje na nárokové dávky jsou 750 miliard dolarů, což je asi polovina celkového rozpočtu (ještě mnohem více, pokud nepočítáte platby úroků). V celém rozvinutém světě spočívá základní činnost státu v přesouvání peněz od jedněch lidí k druhým prostřednictvím rozličných druhů dávek. V celém rozvinutém světě se současně objevují prohlubující se deficity a rostoucí poznání, že jsou takové programy neudržitelné. Státy slíbily něco, co nemohou v žádném případě splnit, a existuje vážné nebezpečí raketového nárůstu daňových sazeb, ekonomického kolapsu, mezigeneračních konfliktů nebo nějaké kombinace těchto hrozivých vyhlídek.

Když bylo v roce 1935 sociální zabezpečení zavedeno, vypadalo to jako skvělá myšlenka – příspěvky pro staré lidi, velmi nízké daně a po několik desetiletí žádné významné

výdaje. Lidé začali věřit, že jejich sociální zabezpečení se zaplatí z daní vybraných během roku. Ve skutečnosti daně nikdy nestačily pokrýt ony dávky, ale desítky let na tom nezáleželo, neboť mnoho lidí platilo, avšak jen málo jich získávalo důchody ze systému sociálního zabezpečení. Každý volební rok Kongres zvyšoval dávky, mnoha voličům to udělalo radost a konečné důsledky byly ještě daleko před námi.

Britský ekonom John Maynard Keynes odmítl stížnosti na dlouhodobé efekty svého opatření větou „v dlouhém období jsme všichni mrtvi“. Co se však týče sociálního zabezpečení, dlouhé období je zde. Keynes je mrtev a my musíme zaplatit účet.

Právě nyní, kdy je silná poválečná generace na vrcholu své produktivní dráhy, vykazuje sociální zabezpečení přebytky. Tyto přebytky příjmů nad výdaji jsou „investovány“ do vládních obligací, což jsou jen přísliby vyplatit dlužníky z budoucích daní. Již v roce 1999 kombinované fondy sociálního zabezpečení (včetně zdravotní péče a invalidního pojištění) začnou přeměňovat tyto dluhopisy v peníze na výplatu dávek, což znamená, že stát bude muset zvýšit své zadlužení, zvýšit daně nebo omezit jiné výdaje. Do roku 2001 bude fond zdravotní péče vyčerpán. Hlavní fond sociálního zabezpečení začne vytvářet deficity před rokem 2012, tj. za pouhých patnáct let, a bude vyčerpán v roce 2029. Bývalý vedoucí pojistný matematik systému sociálního zabezpečení A. Haeworth Robertson počítá, že náklady na sociální zabezpečení představují nyní 15 procent zdanitelných příjmů, ale v polovině příštího století vzrostou tyto náklady na 26 až 44 procent. Je těžké si představit, že by američtí pracující tolerovali vyšší zdanění, která by byla za těchto podmínek nutná k zaplacení sociálního zabezpečení.

Co strýček Sam skutečně slíbil (nejnovější oficiální prognózy zveřejněné v roce 1996)

Pokud jste se narodil v roce...	Předpokládá se, že hlavní fond nemocničního pojištění zkrachuje, až vám bude...	Předpokládá se, že fond penzijního a invalidního zabezpečení zkrachuje, až vám bude...	Bez dalších škrtů spotřebují nárokové dávky a úroky ze státního dluhu celé federální příjmy, až vám bude...	K zajištění sociálních a zdravotních programů, které vám byly přislíbeny, až vám bude 65, by stát musel zvýšit daně z příjmů na...
1935	65	80	77	17,8%
1945	55	70	67	20,0%
1955	45	60	57	26,3%
1965	35	50	47	34,1%
1975	25	40	37	38,4%
1985	15	30	27	41,7%
1995	5	20	17	44,6%

Zdroj: Dozorčí rada Fondu federálního nemocničního pojištění, *Výroční zpráva* (Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, duben 1995); Dvoustranná komise pro nárokové dávky a daňovou reformu, *Závěrečná zpráva prezidentovi* (Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1995); Dozorčí rada federálního fondu starobního vdovského a invalidního pojištění, *Výroční zpráva* (Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, duben 1995); Přetištěno se svolením z *The Return of Thrift* [Návrat spořivosti] od Philipa Longmana (New York: Free Press, 1996), str. 12.

Philip Longman v práci *The Return of Thrift* [Návrat spořivosti] shromáždil všechny tyto informace do přehledné tabulky (viz výše). Podle roku narození vám tabulka ukáže, co můžete očekávat od sociálního a zdravotního zabezpečení.

Velkým problémem je, že stejně jako u jiného veřejného programu nemuseli ani tvůrci systému sociálního zabezpečení přemýšlet o budoucnosti a nepožadovalo se po nich zajištění jeho finančního zdraví. V roce 1935, když federální

vláda zvolila hranici pro odchod do důchodu 65 let, byla očekávaná doba dožití dítěte narozeného v onom roce 61 let. Dnes je průměrná očekávaná doba dožití 76 let a stále se prodlužuje. Navíc lidé odcházejí do starobního důchodu dříve, takže rozšiřují interval, kdy pobírají tuto dávku z obou stran. V roce 1950 bylo 16 plátců na jednoho příjemce. Dnes je tento poměr asi 3,3 ku 1 a v roce 2030 poklesne až na 2 ku 1.

Takový systém nelze udržet. Blížíme se k bodu, kdy budeme muset určitě provést zásadní změny v systému sociálního zabezpečení a možná i v našem způsobu života. Jak tvrdí Longman, asi budeme svědky návratu některých starých ctností v reakci na kolaps středostavovského státu blahobytu: spořivosti, neboť budeme nuceni více šetřit; rodiny, neboť se budeme muset více spoléhat na naše rodiče a děti, jelikož se vládní sliby ukazují být plané; a práce, neboť budeme muset strávit prací více let, jelikož očekávaná doba dožití se prodlužuje.

Existuje ještě ovšem politické řešení, které může odvrátit kolaps sociálního zabezpečení, ekonomický chaos a mezigenerační konflikt, který by následoval, a to je privatizace. Sociální zabezpečení je finančně nezdravé, protože je spravováno politiky. Je to průběžný systém, který zdaňuje dnešní pracující a přesunuje vybrané peníze téměř ihned dnešním penzistům. Jako řetězové dopisy nebo pyramidové hry se může velmi vyplatit těm, kteří se zapojí jako první, ale přináší pouze ztráty pozdějším účastníkům. Zdravý penzijní systém musí být vybudován na *úsporách a investicích*. Pracující spoří na svůj důchod a tyto peníze jsou investovány do akcií, dluhopisů, podílových fondů nebo do jiného majetku tak, aby mohly vytvářet nové bohatství. Nejsou přímo přesouvány jiným lidem. Úspory pak přispívají ke skutečnému ekonomickému růstu, z něhož mají všichni jednotlivci prospěch.

Mohli bychom si to představit jako zásadní rozšíření programu fungujícího v současnosti, kdy by bylo lidem dovoleno vložit ne pouze 2000 dolarů, ale celý příspěvek na sociální zabezpečení – nebo i více – na zvláštní účty osvobozené od daně. Pro dnešní mladé pracující takovéto programy nabízejí vyhlídky na mnohem vyšší výnosy, než slibuje současný systém, a navíc soukromé přísliby jsou daleko jistější, protože jsou založeny na investicích a ekonomickém růstu.

Finanční analytik William G. Shipman spočítal, že člověk narozený v roce 1970, který po celý život vydělává maximální příjem ještě krytý sociálním zabezpečením, může očekávat 1 908 dolarů měsíčně (v cenách roku 1995). Pokud by investoval své příspěvky na kapitálovém trhu, mohl by očekávat měsíční příjem 11 729 dolarů. Pracovník s nízkými příjmy, vydělávající po celý život ekvivalent 12 600 dolarů ročně, má nárok na 769 dolarů měsíčně od sociálního zabezpečení. Soukromé úspory investované do akcií by mu přinesly 2 419 dolarů měsíčně – nebo by se mohl spokojit s menším příjmem pouze z úroků a zanechat svým potomkům velmi slušný majetek. Ceny akcií se pohybují nahoru i dolů, někdy dojde i ke krachu, avšak během pracovní dráhy člověka investice do akcií v rostoucí ekonomice téměř vždy posilují.

Podobné programy byly zavedeny v Singapuru, Chile a na Novém Zélandu a výsledky jsou vynikající. Více než 90 procent Čilců se rozhodlo opustit státní systém a otevřít si soukromé účty. Od té doby, co Chile zavedlo systém individuálního spoření na důchod u konkurujících si společností, těší se místní ekonomika sedmiprocentnímu růstu.

Naší velkou chybou bylo odevzdat něco tak důležitého, jako je důchodové zabezpečení, do rukou donucovacího a byrokratického systému. V budoucnu nemohou pracovníci počítat s tím, že jim stát zajistí zaručený důchod a ostatní dávky. Nastal čas, aby se lidé spoléhali sami na se-

be, své rodiny a na vlastní investice na dynamicky rostoucím svobodném trhu.

Zdravotní péče

Od zvolení prezidenta Clintona v roce 1992 se zdravotnictví stalo klíčovým tématem všech politických debat. Noviny popisují nesčetné problémy dnešního systému zdravotní péče: výdaje na zdravotní péči rostou dvakrát rychleji než celá ekonomika; podíl na HNP vzrostl z 6 procent v roce 1965 na 14 procent v roce 1993; přibližně 35 milionů Američanů nemá zdravotní pojištění. Je s podivem, že přes všechny důkazy o krachu povinného a byrokratického systému se obvykle řešení hledá v dodatečné regulaci, dalších veřejných výdajích nebo v přímém zestátnění zdravotní péče.

Lepší řešení lze nalézt, pokud se podíváme na skutečné příčiny problémů. Za prvé bychom si měli uvědomit, že Spojené státy mají ve skutečnosti prvotřídní a široce dostupnou zdravotní péči. Nějakým způsobem na ni vždy dosáhne i naprostá většina chudých a nepojištěných. Za druhé bychom měli vědět, že nebývalý technologický pokrok v medicíně, jako je počítačová tomografie, transplantace orgánů a další inovace, je drahý, a že lepší péče stojí více peněz. Za třetí bychom měli vzít na vědomí, že prodlužující se očekávaná délka dožití je skvělá věc, avšak stárnoucí populace bude pravděpodobněji utrácet více za zdravotní péči. Utrácíme rok od roku méně našeho HNP za takové základní věci jako jídlo nebo oblečení. Kam se ony ušetřené peníze poděly? Utratili jsme je za statky, které si nyní nově můžeme dovolit: cestování, zábava a lepší zdravotní péče.

Pořád je zde ale jeden zásadní problém, který způsobuje nárůst nákladů. Klíčovým problémem amerického zdravotnictví je fakt, že nerozhoduje zákazník. Konkurenční trhy vyrábějí lepší zboží za nižší ceny, protože každý účastník se

snaží uspokojit svoje vlastní potřeby s co nejnižšími náklady. Ale pacienti v americkém systému neplatí za zdravotní péči přímo. Z každého dolaru vydaného ve zdravotnictví zaplatí 76 centů někdo jiný než pacient – stát, pojišťovna nebo zaměstnavatel. Tím pádem většina pacientů mnoho nezíská, pokud bude utrácet s rozvahou a rovněž neponese důsledky, když tuto rozvahu ztratí.

Proč si zákazníci neplatí za vlastní zdravotní péči? Odpověď nás vede do začarovaného kruhu státních intervencí, kdy jedna regulace vyvolává nutnost další regulace a tak stále dál a dál. Během druhé světové války zavedl stát regulaci cen a mezd, aby skryl ohromnou inflaci, vytvářenou tisíckem peněz. Regulace mezd ztěžovala udržení kvalitních zaměstnanců a přilákání nových. Firmy tak přišly s nápadem poskytovat zdravotní pojištění jako součást platu, na kterou se regulace nevztahovala. Po válce to bylo tak zaběhlé, že se Kongres rozhodl nezahrnovat zdravotní pojištění do zdanitelného základu příjmu, což znamenalo, že toto pojištění začaly poskytovat i ostatní firmy, protože jak pro zaměstnance, tak pro zaměstnavatele bylo levnější platit zdravotní pojištění nezdaněnými penězi.

Protože zaměstnavatel platil zdravotní pojištění a z pojištění se hradila většina zdravotní péče, pacienti začali být lhostejní k nákladům. Co na tom záleží, jestli si lékař naučí 20, nebo 40 dolarů, pokud to stejně neplatíte? Již v roce 1965 platili pacienti pouze 17 procent hospitalizačních nákladů (dnes je to asi 5 procent), takže tyto náklady vzrostly obzvláště rychle. Náklady rostly rovněž z důvodu, že politici vyžadovali, aby stále více úkonů bylo hrazeno ze zdravotního pojištění – od léčení alkoholové a drogové závislosti po umělé oplodnění, akupunkturu či experimentální léčení AIDS – místo aby bylo dovoleno různým pojišťovnám a zaměstnavatelům nabízet odlišné pojistné plány. Rostoucí

náklady nakonec vedly zaměstnavatele, kteří je museli hradit, k zavedení kontroly výdajů. Všichni kontrolujeme své výdaje každodenně, vždy když se rozhodujeme o tom, co koupit a kolik utratit. Každé vydání pečlivě zvážíme: Opravdu potřebujeme novou košili? Dám si velký drink, i když stojí o třetinu více? Potřebuji ve svém autě posilovač brzd a střešní okno? Nikdo z nás se nerozhoduje úplně stejně jako kdokoli jiný. Ale žádní jiní lidé, ani specialisté zaměřeni na určování přínosů toho kterého typu ošetření, nemohou znát naše preference lépe než my. Výsledkem je pak takové omezování nákladů, které nikomu nevyhovuje. Z toho plyne, že zaměstnanci odmítají kontrolu nákladů a s nadějí se dívají na myšlenku státní regulace.

Politici následně jisté druhy krácení nákladů zakážou. Například odhlasují, že matky musejí po narození dítěte strávit dvě noci v nemocnici. Zní to jako dobrý nápad, ale trvaly by na tom všechny matky, pokud by za to platily samy? Zatím, neboť přímo nenakupují zdravotní pojištění, je pro spotřebitele složité získat přesně takovou kombinaci služeb, kterou chtějí. Mají vše, co má každý zaměstnanec jejich podniku. Pokud by si spotřebitelé kupovali vlastní zdravotní pojištění, někteří by mohli preferovat plnou těhotenskou péči, léčbu mentálních onemocnění, manželské poradenství, akupunkturu atd. Jiní by si mohli zvolit méně nákladnou pojistku. (Stále populárnější pružné programy dávají zaměstnancům jistou možnost volby, avšak obecně zde není možnost vybrat si mezi hotovostí a pojištěním; a tyto pružné programy jsou stále ještě podřízeny více než tisícovce zákonů upravujících různé druhy pojistného krytí.) Jelikož spotřebitelé sami neplatí za pojištění, jsou zcela motivováni k požadování úplného, všezahrnujícího a vyšperkovaného plánu, takže mnoho se jich obrací na stát, aby to zajistil. Každý takový nový požadavek samozřejmě zdražuje zdravotní

pojištění a zaměstnavatelé pocíují rostoucí tlak buď na úplné zrušení zdravotního pojištění, nebo na zavedení omezené péče či dalších úsporných opatření.

Nespokojenost spotřebitelů s omezenou zdravotní péčí a podobnými opatřeními může vést k tlaku na zavedení národního zdravotního pojištění. Avšak nepodlehnete nějakému klamu: všude ve světě znamená národní zdravotní pojištění přidělový systém spravovaný úředníky, daleko vzdálenější od spotřebitele než dnešní systém omezené péče. V Británii nemají obecně přístup k dialýze lidé starší 55 let a Národní zdravotní služba navrhla odeprít nákladnou péči kuřákům. V Kanadě je průměrná doba čekání na návštěvu specialisty od okamžiku, kdy dostanete doporučení od praktického lékaře, asi pět týdnů, po nichž často následuje další dlouhé čekání na vlastní zákrok. Celková čekací doba od získání doporučení k započetí léčení se tak pohybuje mezi jedenácti a půl týdny v Ontariu až po jednadvacet týdnů na Ostrově prince Edwarda. Kanadský systém šetří peníze v oblasti špičkového vybavení: ve státě Washington (4,6 milionu obyvatel) je více jednotek magnetické rezonance než v celé Kanadě (26 milionů obyvatel), Spojené státy mají sedmkrát více přístrojů pro léčbu ozářením používaných k léčení rakoviny v přepočtu na obyvatele než Kanada. Ve Švédsku se čeká na rentgen srdce více než jedenáct měsíců. Francie zavedla v roce 1996 opatření sledující náklady na každého pacienta a penalizující lékaře, kteří překročí vládou stanovený rozpočet.

Jak se můžeme dostat z tohoto začarovaného kruhu? Klíčem je navrátit kontrolu nad zdravotní péčí zpět pacientům. Jednotliví spotřebitelé by měli rozhodovat o tom, kolik zdravotní péče – nebo zdravotního pojištění – si koupí. Způsob, jak se posunout tímto směrem, je zavedení zdravotních spořicíh účtů (ZSÚ), jak jsou popsány v *Patient Power: Solving*

America's Health Care Crisis. [Moc pacientů: řešení krize americké zdravotní péče] od Johna C. Goodmana a Geralda L. Musgrava. V souladu s tímto plánem by lidé mohli každý rok uložit určitou částku na zdravotní spořicí účet, který by byl osvobozen od daní a který by sloužil k placení výdajů na léčení. Logickým způsobem využití peněz na ZSÚ by bylo zakoupit za část prostředků pojištění „pro případ katastrofy“ s velkou spoluúčastí, řekněme 3 000 dolarů. Zbytek peněz na ZSÚ by sloužil k úhradě běžných léčebných výloh a pojištění pro případ katastrofy by existovalo pro situace vážných nehod nebo nemocí.

Takový plán by se vrátil k původnímu smyslu pojištění, což je pojištění proti nepravděpodobným katastrofám. Používání „zdravotního pojištění“ k placení za běžná vyšetření a nepodstatné nemoci je jako používání pojištění auta k placení za benzín a seřízení. Udržování vlastního zdraví by mělo být součástí normálních plánovaných výdajů. Zdravotní pojištění, stejně jako pojištění auta, by se mělo pořizovat jako ochrana proti možnosti finančních problémů, které si nemůžete dovolit.

Ve městě s průměrnými životními náklady dnes zaměstnavatel platí okolo 5 200 dolarů ročně na zdravotní pojištění zaměstnance a jeho rodiny. Pojistka má malou spoluúčast, většinou 100 až 250 dolarů, což je částka, kterou každoročně platí zaměstnanec, než vstoupí do hry pojištění. Naproti tomu pojistka pro případ katastrofy se spoluúčastí 3 000 dolarů činí pouze 2 200 dolarů ročně. Takže při tomto uspořádání by mohl zaměstnavatel poskytovat pojistku pro případ katastrofy a následně věnovat 3 000 dolarů na zaměstnancův ZSÚ. Náklady pro zaměstnavatele jsou stejné. Zaměstnanec na tom vydělá, pokud vydá na léčení, stejně jako 94 procent amerických domácností, méně než 3 000, protože mu onen rozdíl zůstal na ZSÚ, nebo si ho může převést do

penzijního fondu. Individuální rozhodování o penězích na zdravotní péči by lidi rovněž přimělo žít zdravěji, jelikož dolar, který uspoří, by byl dolar v jejich kapse.

Skutečný přínos tohoto plánu však spočívá v tom, že obnovuje možnost volby spotřebitelů, a tedy i jejich kontrolu nákladů v celé oblasti podnikání v medicíně. Protože by úspory patřily spotřebitelům, byli by motivováni ptát se na všechny otázky, které pokládáme, když si něco kupujeme: kolik které vyšetření stojí, zdali bylo nezbytné, zdali by to jiný doktor neprovedl levněji. Test analogického plánu provedený v roce 1976 společností Rand ukázal, že spotřebitelé, kteří mají zdravotní péči zdarma, utrácejí o 45 procent více než ti, kteří si hradí 95 procent všech výdajů nedosahujících stupně zásadní významnosti. Přesto bylo zdraví obou skupin stejné.

Spolu s navrácením financování zdravotnictví zpět na konkurenční trh by liberálové také deregulovali celý systém zdravotní péče. Dalším důvodem, proč je tento systém tak nákladný, je existence licencí limitujících množství lékařů (pamatujte si, že nižší nabídka znamená vyšší ceny) a požadujících, aby se pacienti léčili u lékařů, a ne u poloprofesionálů, dokonce i kdyby jim mohli poskytnout odpovídající péči při nižších nákladech. Mnoho studií ukázalo, že kvalifikovaný nižší zdravotní personál – porodní asistentky, sestry a chiropraktici – mohou poskytovat mnoho zdravotních a léčebných služeb s podobnými výsledky jako lékaři při nízkých nákladech a vysoké spokojenosti pacientů. Avšak licenční zákony a federální regulace omezují jejich působení a ztěžují přístup k jejich službám.

Krátce řečeno, musíme se rozhodnout, zda chceme tržní medicínu, nebo medicínu provozovanou státem. Závěry ekonomických analýz a naše každodenní zkušenosti s trhem a státem nám ukazují, že trhy poskytují lepší zboží a služby

při nižších nákladech a s větší mírou přizpůsobení a inovací, než dokáže byrokracie.

Snižování rasového napětí

Asi souhlasíte, že trhy obecně fungují lépe než byrokracie a že menší stát by vedl k většímu ekonomickému růstu. Ale co sociální záležitosti? A co vzájemně provázané problémy rasového napětí, chudoby, zločinu a společenského postavení? Miliony lidí se bojí opustit své domy po setmění; miliony lidí (někdy titíž jednotlivci) se cítí ustavičně vytěšňováni z normální společnosti; rasové napětí a dokonce i rasová nenávisť jsou na vzestupu v době, kdy by měly mizet. Začneme s nejpalčivějším problémem: rasou.

Lze odlišit tři období podle zacházení bílých Američanů s černými: otroctví, které trvalo téměř 250 let; poté, po krátkém období rovného zacházení, systém Jima Crowa od konce devatenáctého století do roku 1960; a současné období, ve kterém je vládní politika charakterizována rovným volebním právem, sociálním zabezpečením a pozitivní diskriminací.

Co měly tyto tři periody společné? Vykořisťování? Ne tak docela. Diskriminaci? Ne v obvyklém smyslu slova. Spojovalo je popření lidskosti a individuality afrických Američanů. Od roku 1619 do roku 1865 odepíral systém vytvořený bílými lidmi černochům základní lidská práva. Otroctví jako systém je pokusem podříditi některé lidi vůli jiných, jako kdyby byli zvířata nebo stroje. Liberální abolitionisté, kteří v tom spatřovali pokus odcizit člověku jeho skutečné já, to nazývali „krádež člověka“.

Potom byly vytvořeny zákony Jima Crowa, aby bránily bělochy před konkurencí ze strany černochů a omezily možnost černochů účastnit se na svobodném trhu pracovní síly. Jim Crow odlidštil černochy tím, že odepřel každému jed-

notlivci šanci dosáhnout maxima toho, co by mu dovolil jeho přirozený talent.

Po odstranění těchto zákonů na sklonku padesátých a počátkem šedesátých let se zdálo, že bude s černochoy v Americe zacházeno rovnoprávně. Martin Luther King ml. vyslovoval tuto naději, když snil o „národu, kde nebudou lidé posuzováni podle barvy své pleti, ale podle svého charakteru“ a nazýval Deklaraci nezávislosti „slibem, že všem lidem, ano, černým stejně jako bílým, budou zaručena nezczizitelná práva na život, svobodu a sledování štěstí“. Ale místo prostých garancí obsažených v ústavě, vláda vedena nejlepšími úmysly vyhlásila Válku chudobě a systém pozitivní diskriminace. Jak sociální zabezpečení, tak rasové upřednostňování zachází s černochoy, jako by nebyli schopni ve společnosti existovat bez cizí pomoci. Bílá elita, která zavedla tato opatření, předpokládala, že černoši nemohou být přijímáni na vysoké školy nebo zaměstnávání na základě svých individuálních předností, ale že potřebují paternalistickou pomoc federální vlády. Tato opatření nejednala s černochoy jako s jednotlivci, ale jako se členy skupiny; stát znovu odepřel africkým Američanům jejich individuální lidskou jedinečnost. Glenn C. Loury a Shelby Steele, odborníci z Centra pro nové černošské vedení, ukazují, že s každou sociální dávkou nebo s každým rasovým upřednostněním, kterých se dostává černým Američanům, „je odebírána část jejich osudu z jejich vlastních rukou“.

Dnes, navzdory zákonům o občanských právech, pozitivní diskriminaci a jasnému důkazu ekonomického pokroku černochoy, jsou rasové vztahy vyhocenější než kdy jindy. Bílí univerzitní studenti čmárají rasistické nápisy na dveře černých a asijských studentů, černí baviči přitahují široké publikum na své rasistické a antisemitské texty, černošské kostely na jihu a bělochy vlastněné obchody v Los Angeles

jsou zapalovány, zášť se jitrí, přestože výzkumy veřejného mínění ukazují, že černoši i běloši opravdu *chtějí* žít spolu. Jak černí, tak bílí Američané shledávají, že když spolu mluví, cítí se jako vyslanci své rasy, pečlivě zvažující každé slovo, aby udrželi pravou diplomatickou vyváženost.

Zdá se, že sociální stát a pozitivní diskriminace mají dalekosáhlé nezamýšlené dopady. Sociální stát přivodil svou Válkou proti drogám obrovské násilí v chudinských čtvrtích, vzbuzující v obyvatelích ghet podezření ze spiknutí za účelem jejich zničení, a v bílých příslušnících střední vrstvy pocit, že černochoy rovná se zločinec. Donucovací, státem prováděná forma pozitivní diskriminace (spolu s takovými důsledky, jako jsou rasové standardy a přednostní uzavírání smluv) odrážejí nejhorší aspekty levicové politiky státu blahobytu: bílá vina spojená s nevyslovenou vírou, že černoši se bez takové pomoci nemohou v konkurenční společnosti uplatnit, a upřednostňování identifikace se skupinou před individuálními schopnostmi. Rasové upřednostňování udělalo velmi málo nebo téměř nic pro chudé a nevzdělané černochoy, zatímco vyvolalo zášť mezi bílými muži, kteří se obávají, že ztrácejí univerzitní vzdělání a pracovní příležitosti, které by si zasloužili.

Dalším problémem je pokračující růst veřejného sektoru. S tím, jak stát ovládá stále větší část společnosti, nabývá na významu otázka, kdo jej kontroluje. Pokud vláda odebírá polovinu našeho důchodu, provozuje naše školy, reguluje naše podnikání, stanovuje kvóty pro přijetí na vysoké školy nebo do zaměstnání, dotuje výtvarné umění a literaturu a zasahuje do našich životů, pak se stává životně důležité ujistit se, zda jsme to opravdu *my*, kdo řídí tuto vládu. Zmíněný politický boj hraje důležitou roli při podněcování kulturních válek v Americe a skutečných válek v Irsku, Jihoafrické republice, bývalé Jugoslávii a ostatních mnohoná-

rodnostních státech s centralizovanou mocí. Vyjmutím dalších aspektů života z politické arény tím, že necháme lidi nerušeně pracovat společně – nebo zvláště – v tržním procesu, můžeme snížit rasové napětí.

Liberální řešení začíná obnovou našeho úsilí vystavět společnost založenou na hodnotách volby, odpovědnosti a respektu k druhým. Když se bílá elita pokouší rozšířit sebeúctu menšin a chudých tak, že je zbavuje odpovědnosti za poměry, ve kterých se nachází – jako když v roce 1994 prezident *Rutgers University* bránil rasové upřednostňování při přijímání na vysokou školu slovy, že černoši jsou „znevýhodněná populace bez genetické dědičné základny, která by jí umožnila dosáhnout vyššího průměru“ – odpírají těmto lidem sebedůvěru, kterou lze získat pouze na základě vlastních úspěchů. Stát přinejmenším potřebuje dát všem lidem bez ohledu na barvu pleti maximální možnou příležitost k volbě a odpovědnosti – ve školách, bydlení, v jejich okolí – a společnost by měla přiznat všem lidem důstojnost tím, že je učiní odpovědnými za důsledky jejich činů.

Liberalismus je politická filozofie, nikoli ucelený morální kodex. Předepisuje určitá minimální pravidla pro soužití v mírové plodné společnosti – majetek, smlouva a svoboda – a nechává hlubší morální učení na občanskou společnost. K tomuto problému se zdá nezbytné ještě připojit několik morálních stanovisek, která překračují základní popis liberální politiky. Ačkoli jsme učinili dlouhý krok směrem k společnosti, kde je respektována důstojnost všech jedinců, lidé potřebují utvrdit ve své oddanosti této myšlence, aby se pozvedli nad rasové předsudky. Musíme odmítnout otevřený a nenávislný rasismus všech forem, ať Davida Duka, nebo Ala Sharptona. Musíme zejména odsoudit rasově motivované násilí, počínaje vraždou mladého muže z Kentucky, který měl vlajku Konfederace na svém pickupu, přes vraždu čer-

nocha, který se odvážil do části Bensonhurst v Brooklynu, až po vraždu čínského Američana, jenž byl zabit v Detroitu dvěma nezaměstnanými dělníky dříve pracujícími v automobilovém průmyslu, kteří si mysleli, že oběť je Japonec.

Běloši nesou v této oblasti zvláštní břemeno. Jejich oddanost společnosti nezohledňující rasu je často podezřelá. Konzervativci jako Strom Thurmond a Jesse Helms si nikdy nestěžovali, když byly černé děti svázeny autobusy kolem škol pro bílé do vzdálenějších černošských škol nebo když hlasovací práva a dobrá zaměstnání byla rezervována pro bílé, takže jejich nynější odsuzování rasového zvýhodňování či svážení dětí různých ras a sociálního postavení do stejných škol zní poněkud falešně.

V mnoha ohledech je rasové povědomí v Americe pomalu na ústupu. Často lze pozorovat generační rozdíly v rasových postojích v rámci jedné rodiny. Vysoké školy zaznamenávají významný a rostoucí podíl těch, kteří odmítají sdělit v přijímacím řízení svou rasu, což je fenomén, který pravděpodobně odráží jak strach některých studentů z „obrácené diskriminace“, tak i pokles rasového vědomí. Počet smíšených manželství, jeden z nejjasnějších důkazů ustupujících předsudků, roste, což však přiděluje starosti některým lidem, jejichž politický vliv spočívá na rasovém povědomí. Na otázku ohledně přidání „multirasových“ kategorií do formulářů na sčítání obyvatelstva odpověděl Wade Henderson, představitel Národní asociace pro pokrok barevných lidí (NAACP): „Pokud jsou lidé zařazováni nebo se sami zařazují mimo ustavené kategorie, jak potom zajistíme smysluplné provádění zákonů?“ Zdá se, že udržování komplexního systému rasových nároků se stalo pro mnoho lidí důležitější než překonávání rasismu.

Antirasisté by měli důvěřovat liberálům spíše než jiným politickým skupinám, protože oddanost liberálů myšlence

nestrannosti státu daleko přesahuje hledisko rasy. Liberálové odsuzují *všechna* vládou vytvořená privilegia a nároky a požadují na ní, aby byla úzkostlivě nestranná ve vynucování individuálních práv. Daleko pravděpodobněji dodrží slovo než lidé velebící stát, kteří nás ujišťují, že oni budou používat státní moc zcela ve prospěch všech.

Bílí Američané popírali individualitu černých Američanů a zacházeli s nimi jako se zvláštní třídou přibližně 380 let. Je čas dát šanci osobní důstojnosti, individuálním právům a odpovědnosti pro všechny Američany.

Osvobození chudých

Neutěšená situace chudých, zejména chudých ve městech, je jedním z největších problémů, kterým čelí moderní Amerika. Obvinění, že svobodný trh za sebou zanechává chudé, patří k nejběžnější kritice liberalismu. Je pravda, jak bylo výše zmíněno, že chudí v moderní Americe mají materiální životní standard mnohem vyšší než většina lidí během celé historie. Čtyřicet procent Američanů pod hranicí chudoby má vlastní dům, 92 procent má barevný televizor a jejich očekávaná doba dožití je přes sedmdesát let. Avšak „lépe než dříve“ nestačí.

V Americe jsou jistě chudí lidé, kteří opravdu žijí ve velmi ubohých podmínkách, zbaveni spíše naděje než materiálních statků. Krčí se strachem ze zločinců z jejich okolí; nemají práci a nevěří, že by si mohli sami pomoci; neočekávají, že by jejich děti mohly žít lépe, a předávají jim hodnoty, skrze které se tato nízká očekávání sama naplňují. Takoví lidé se často nazývají nejnižší sociální třídou. Jejich prostředí se vyznačuje podílem mimomanželských dětí přesahujícím 80 procent, téměř úplnou absencí otců, naprostou závislostí na sociálních dávkách a výjimečným rozsahem zločinu. Ačkoli vždy existovali chudí lidé, zdá se, že jejich současná ne-

utěšená situace se významně zhoršila až v posledních několika desetiletích. Význačný sociolog William Julius Wilson popsal, jak se „černoši v Harlemu a ostatních ghetech neostýchali spát v parcích, na požárních schodištích a střechách během horkých letních nocí ve čtyřicátých a padesátých letech tohoto století a bílí často navštěvovali hospody a noční kluby v chudinských čtvrtích“. Mnohem lépe než jakékoli statistiky nám tato forma historické reflexe připomene, jak se staly naše chudinské čtvrti neobyvatelné během méně než jedné generace.

Mnoho lidí, kterým leží na srdci postavení chudých, prohlašuje, že by vláda měla utrácet více peněz za programy na jejich podporu. Přesto od počátku programu *Velká společnost* v roce 1965 jsme vydali více než 5 bilionů dolarů na programy pro chudé. Dnes utrácíme více než 300 miliard ročně. A problémy se prohloubily. Míra chudoby, která dramaticky klesala od konce druhé světové války do šedesátých let, se po zavedení programu *Velká společnost* stabilizovala a od té doby zůstává víceméně neměnná.

Problém dnes spočívá v tom, že chudí jsou chyceni do pastí ze dvou stran. Na jedné straně státní regulace, jakou je minimální mzda nebo nutnost licencí pro výkon některých povolání, ztěžují možnosti nekvalifikovaných pracovníků získat práci. Na druhé straně sociální programy nabízejí způsob, jak přežít bez práce. Je snadné uvíznout v pastí závislosti.

Ve skutečnosti v Americe nikdo nespadne pod hranici chudoby, pokud udělá tři věci: dokončí střední školu, neotěhotní mimo manželství a získá práci, jakoukoli práci. V prvním zaměstnání nemusí pobírat mzdu nad hranicí životního minima, ale lidé s praxí nezůstávají na minimální mzdě dlouho. Problém vyvstávající před odpovědnými činiteli je: jak můžeme přimět chudé Američany, zejména mladé lidi, aby

si zvolili cestu, která je vyvede z chudoby? Musíme si uvědomit, že se tyto tři jednoduché kroky, jak se vyhnout chudobě, nezdaří tak přitažlivé, pokud jste na střední škole v prostředí, kde málokdo má práci. Sociální podpora se může jevit jako racionální volba. Studie z roku 1996 ve skutečnosti ukázala, že sociální podpory (včetně zdravotní péče a podpory bydlení) jsou výhodnější než zaměstnání s minimální mzdou ve všech padesáti státech a výhodnější než plat začínající sekretářky ve dvaceti devíti státech.

Tvrdou pravdou zůstává, že dokud sociální stát umožní mladým ženám – nebo spíše dívkám – mít děti bez manžela a přežít bez práce, počet dětí narozených mimo manželství zůstane ničivě vysoký (podle nejnovějších zjištění až 68 procent mezi černochy a 23 procent mezi bělochy) a chudinské čtvrti budou nadále charakterizovány zločinem, chudobou a beznadějí. Zoufalé reformy pokoušející se řešit dílčí důsledky – povinná práce, povinné vzdělání, dvouleté omezení možnosti pobírat sociální dávky – nebudou fungovat. Jediným způsobem, jak prolomit tento kruh nevdaných matek, dětí bez otců, chudoby, zločinu a sociálních dávek, je uvědomit si, že sociální zabezpečení problémy způsobuje, a nikoli řeší.

Co by se stalo potenciálním příjemcům sociální pomoci, kdyby tato pomoc neexistovala? Mnoho z nich by si našlo práci. Abychom tento krok usnadnili, měly by se odstranit překážky týkající se nekvalifikovaných zaměstnání. Zrušit zákon o minimální mzdě, aby lidé mohli získat první zaměstnání a osvojit si tak dovednosti, které jim umožní najít si lepší práci. Zrušit zákony požadující licence k výkonu některých povolání, které brání lidem pracovat jako kadeřníci, taxikáři atd. Snížit daně a byrokracii, aby si více lidí mohlo dovolit začít podnikat. A omezit zločinnost – o tom budu mluvit později – a tím povzbudit rozvoj podnikání v chu-

dinských čtvrtích. Ve své dnes již klasické knize z roku 1969, *The Economy of Cities* [Ekonomika měst] Jane Jacobsová napsala: „Chudoba nemá příčiny, příčiny má pouze prosperita.“ Měla pravdu; chceme zapojit více lidí do koloběhu práce, aby si mohli vytvořit blahobyť pro ně samé.

Některé mladé dívky budou samozřejmě stále přicházet do jiného stavu; někteří jiní lidé se ocitnou v situaci, kdy nebudou moci pracovat nebo budou potřebovat pomoc. Mnoho z nich se spolehne na vlastní rodiny, základní instituce občanské společnosti. Rodiny mohou pomoci svým členům stíženým nepřízní osudu dvěma způsoby: mohou jim jednoduše poskytnout azyl nebo dát finanční či jinou podporu – ale také lze pomoci vštěpováním hodnot a příkladem správného chování. Vědomí, že neexistuje sociální zabezpečení, bude působit jako pobídka matkám, aby vstúpily svým dcerám důležitost vzdělání a vyhnutí se těhotenství. Žádný sociální pracovník nedokáže poskytnout takovou směs lásky a neoblomnosti jako člen rodiny. Když se nepodaří najít práci a selže i rodina, vstoupí do hry ostatní instituce občanské společnosti, zejména charitativní organizace. V kapitole 7 jsme mluvili o vzájemné pomoci, která představuje důležitou součást v systému předcházení chudoby, a měla by ještě získat na významu; zde se zaměříme na charitu. V nedávných diskusích o škrtech ve státních sociálních programech varovalo mnoho klíčových charitativních organizací, že nemohou přijmout všechnu odpovědnost státu. Prohlašovaly, že na to nemají dost peněz. Samozřejmě že ne. Ale pointa je v tom, že státní programy selhaly. Řešením není je kopírovat. Pokud by stát přestal podporovat nezodpovědnost, bylo by potřeba méně charity. A soukromé charitativní organizace dokážou s méně penězi mnohem více než státní byrokracie. Dům naděje sestry Connie Discrollové v Chicagu pomáhá bezdomovkyním při nákladech méně než 7 do-

larů za den ve srovnání s 22 dolary ve státem financovaných útulcích. Přesto má tento Dům naděje pozoruhodný úspěch. Méně než 6 procent žen, které jím projdou, končí zpět na ulici. Evangelická misie existuje ve Washingtonu, D.C., od roku 1906. Provozuje útulky pro bezdomovce, veřejné vývařovny a centrum pro léčení závislosti na drogách. Je založena na principu, že nikdo by neměl dostat něco za nic. Muži musí buďto zaplatit 3 dolary za noc, nebo pracovat jednu hodinu pro noční útulek. Reverend John Woods, ředitel misie, říká: „Soucit znamená pozvednout lidi z bídy a špíny, nikoli tam s nimi posedávat a litovat je. Tito lidé potřebují odpovědnost.“ Téměř dvě třetiny drogově závislých, kteří dokončí svůj léčebný program, zůstávají bez drog. Blízké státem provozované centrum má desetiprocentní úspěch při dvacetkrát vyšších nákladech na jednoho léčeného.

Napříč Amerikou jsou tisíce malých, lokálních charitativních organizací, které pomáhají chudým. Američané věnují na charitu více než 125 miliard dolarů a 20 miliard hodin každý rok. Pokud by byly daně nižší a lidé by pochopili, že stát přenesl odpovědnost za charitu na občanskou společnost, dávali by mnohem více.

Pokud nejste přesvědčeni, že soukromá charita může nahradit státní sociální systém, položte si tuto otázku: Představte si, že jste vyhráli v loterii 100 000 dolarů, ale má to jeden háček. Musíte je utratit za pomoc chudým. Věnovali byste částku federálnímu či státnímu ministerstvu zdravotnictví, nebo soukromé charitativní organizaci? Většina lidí by bez váhání zvolila soukromou charitu.

Zločinnost

Kvůli hrozné úrovni násilí v Americe jsou naše chudinské čtvrti neobyvatelné, lidé střední třídy se stěhují pryč z měst a vzrůstá sociální napětí. Ačkoli se říká, že zločinnost v po-

sledních několika letech poklesla, musíme si dát toto tvrzení do delší časové perspektivy. V roce 1951 bylo v New Yorku spácháno 244 vražd, při stejném počtu obyvatel dosáhl v devadesátých letech počet vražd průměrné hodnoty 2000 ročně. V roce 1965 zaznamenalo Millwaukee 27 vražd a 214 loupeží; v roce 1990 to bylo 165 vražd a 4472 loupeží. Situace se může v příštích několika letech drasticky změnit. Do roku 2000 zde bude o 500 000 mladých mužů více než v roce 1995. Kriminologové varují, že budou mít větší sklon k zločinnosti než předchozí generace. Hlavním důvodem je, že daleko větší počet jich vyrůstal bez otce a v prostředí bez otců vůbec. Profesor na *Princeton University* John DiIulio, ml. rozmlouval s muži ve věznicích s nejvyšší ostrahou a zjistil, že se bojí dnešních mladých dravců.

První podmínkou civilizované společnosti je bránit občany před násilím. Náš stát v tomto úkolu zcela selhává, a proto potřebujeme nový přístup k řešení zločinnosti. Za prvé si musíme pamatovat, že v souladu s ústavou je boj se zločinem v pravomoci státních a místních vlád. Neexistuje žádná ústavou daná možnost přijmout federální trestní zákoník; nedávné federální „návrhy trestních zákonů“ jsou motivovány čistě politicky a *přinejlepším* nebudou mít žádný dopad na míru zločinnosti. Za druhé bychom měli mít na paměti, že asi 80 procent skutečných zločinů – vraždy, znásilnění, přepadení a krádeže – je spácháno 20 procenty kriminálníků. Agentury vynucující státní právo by měly zaměřit své zdroje na nebezpečné recidivisty a dostat je pryč z ulic.

Nejdůležitější věc, kterou by vláda měla v delší časové perspektivě učinit, je změna sociálního systému, který přispívá k nárůstu počtu negramotných. Chlapci bez otce, zejména ti, kteří vyrůstají v komunitách bez otců, jsou dnes hlavními pachatelí násilných trestných činů v našich městech. Otcové ukazují chlapcům, jak ovládat svou vrozenou agresivitu

a jak se stát silným dospělým mužem, který má kontrolu nad sebou samým. Chlapci bez otců tvoří 72 procent všech adolescentních vrahů a 70 procent dlouhodobých obyvatelů věznic.

Věc, kterou by stát mohl udělat mnohem dříve a která by výrazně snížila zločinnost, je legalizace drog. Naše současná politika vyhnala ceny drog do obrovských výšin a učinila tak z obchodu s drogami nejvýnosnější a nejpřitažlivější volbu dostupnou pro mládež v chudinských čtvrtích. Při ubohé kvalitě škol v těchto čtvrtích vidí mladí lidé své šance jako volbu mezi prací u McDonald's „za pár pěttek“, sociálními dávkami a prodejem drog. Ale stejně jako prohibice ve dvacátých letech, i zákaz drog zajišťuje, že budou prodávány kriminálníky. Narkomani musejí páchat zločin, aby získali peníze na své drogy, které by byly mnohem dostupnější (a bezpečnější), kdyby byly legální. Dealeři nemají jinou možnost řešení sporů než střelbu. Pokud by drogy vyráběly hodnověrné firmy a prodávaly je obchody s tvrdým alkoholem, zemřelo by méně lidí na předávkování a z důvodů nekvalitních drog a méně lidí by se stalo oběťmi loupeží, přepadení a zastřelení. Pokud existují nějaká omezení státní moci nad jednotlivci, nemělo by být státu určitě dovoleno regulovat nakládání s naším vlastním tělem. Zákaz drog je nejen represivní, ale zároveň kontra-produktivní.

Pokud ukončíme zákaz drog, uvolníme policejní zdroje, čas soudů a vězeňské cely pro násilné zločince. Naším cílem by měl být pro takové delikventy rychlý, zaručený a přísný trest. Vhodná míra potrestání násilných trestných činů závisí na tom, jak závažný problém kriminalita pro společnost představuje. Protože je kriminalita ve Spojených státech velmi závažná, měli bychom pravděpodobně zvýšit tresty za takové zločiny, jako je loupež,

znásilnění, přepadení nebo vražda. Mohli bychom zavést zákony zaručující potrestání, aby veřejnost věděla, že si zločinec skutečně odpyká trest, ke kterému byl odsouzen; zákony „tříkrát a dost“ pro ty, kteří budou usvědčeni ze třech závažných násilných zločinů; a vezmeme-li v úvahu hrozivý problém kriminality mladistvých, tvrdší tresty pro mladé kriminálníky, než byly doposud udělovány.

Při zavádění takových opatření však musíme mít stále na zřeteli občanská práva. Konzervativci rádi brojí proti „právům zločinců“. Správný termín je „práva obžalovaných“, což je důležité odlišení pro ty z nás, kteří nikdy neplánují stát se zločinci, ale dokáží si představit situaci, že by sami mohli stanout před soudem jako obžalovaní, zejména v této době, kdy tak rychle narůstá počet zákonů. Můžeme zlepšit náš boj se zločinem, aniž bychom dávali policii neomezenou moc prohledávat naše auta, kanceláře a domovy bez povolení k domovní prohlídce nebo dokonce bez zaklepání; aniž bychom dovolili policii zabavovat majetek ve veřejném zájmu; aniž bychom se stali oběťmi odposlouchávání a ostatních forem elektronického sledování.

Populárním řešením, které *nesníží* kriminalitu, je omezení držení zbraní. Ve Spojených státech se nalézá více než 200 milionů soukromě vlastněných zbraní a žádné omezující opatření to nezmění. Občané, kteří ctí zákony, mají přirozené a ústavou zaručené právo vlastnit a nosit zbraň, a to nejen určenou k lovu, ale na svou obranu a v neposlední řadě na obranu svobody.

A konečně, často přehlížené řešení problému zločinu spočívá v privatizaci. Ochrana práv je základním a legitimním úkolem státu, avšak to automaticky stát nečiní efektivnějším v naplňování tohoto úkolu než v jiných oblastech. Již

dnes Američané zaměstnávají 1,5 milionu soukromých policistů, což je třikrát více, než zaměstnávají státní a místní úřady. Nedávno jsem večeřel v restauraci po dlouhém nakupování, takže bylo už docela pozdě, když jsem odcházel. Jak jsem tak procházel liduprázdnými ulicemi kolem obchodů se staženými roletami, uvědomil jsem si, že se nebojím. Proč? Protože jsem se nacházel na soukromém majetku – v nákupním centru. Soukromá společenství jsou lépe motivována a lépe dokáží udržovat pořádek než stát. Proto stále rostoucí počet lidí nakupuje v těchto centrech a dokonce i bydlí v soukromých, často uzavřených komunitách. I v tomto jako v mnoha dalších případech přinese omezování politické společnosti a posilování společnosti občanské užitek nám všem.

Rodinné hodnoty

Rodina je základní institucí občanské společnosti a lidé ze všech částí politického spektra začali vyjadřovat obavy o její současný rozklad. Tak jak stát rozšířil pole své působnosti a nahradil dobrovolné asociace, svobodu a odpovědnost, vytvořil také atomizovaná společenství. „Atomistický“ není liberalismus, nýbrž stát blahobytu.

Problém se nejjasněji projevuje ve stoupajícím podílu mimomanželských dětí, který vzrostl z 5 procent v roce 1960 na dnešních 30 procent. Dvě desetiletí sociálních výzkumů nám připomněla, co jsme zapomněli z naší mnohatisícileté zkušenosti: děti potřebují dva rodiče, jak z finančních, tak citových důvodů. Samotné matky – zejména nekvalifikované nedospělé maminky – mohou těžko uživit rodinu. Proto děti žijící v rodinách bez otců mají pětkrát vyšší pravděpodobnost, že budou chudé. Závažnější problém však je, že samotné matky mnohem obtížněji kontrolují – tedy civilizují – dospívající chlapce. Tito dospívající chlapci učinili z našich

chudinských čtvrtí noční můru plnou střelby z aut a dětí, které se bojí hrát si venku.

Dosud jsme nevěnovali pozornost poněkud méně závažnému problému rodičovství, totiž dopadům rozvodu na děti. Každoročně prožívá rozvod či rozchod rodičů více dětí, než se jich narodí v manželském svazku. Většina rozvedených mužů a žen říká, že jim je mimo manželství lépe, ale mnoho dětí tím trpí. Deset let po rozvodu neviděly svého otce po dobu delší než jeden rok více než dvě třetiny dětí. U dětí z narušených rodin je téměř dvakrát vyšší pravděpodobnost, že nedokončí střední školu, než u dětí z rodin fungujících. Mladí dospělí z narušených rodin mají téměř dvakrát vyšší pravděpodobnost, že budou potřebovat psychologickou pomoc.

Někteří komunitariáni a „ochránci rodin“ zprava i zleva obviňují kapitalismus, že způsobil rodinné problémy. Mají částečnou pravdu. Svoboda znamená, že lidé mohou činit vlastní rozhodnutí a blahobyť poskytuje většímu množství lidí prostředky, aby mohli žít vlastní život mimo rodinu. (Ačkoli nezapomínejme, že to byly útlak a chudoba, co donutilo miliony lidí opustit jejich rodiny a přeplout Atlantik ve snaze nalézt svobodu a blahobyť.) Kapitalistické bohatství a technologie vytvořily účinné nástroje kontroly porodnosti, což pomohlo způsobit revoluci v sexuálních návycích a v důsledku mohlo vést jak k pozdějšímu vstupu do manželství, tak k zvýšení rozvodovosti. Přesto rodiny vznikají a přetrvávají ne pouze proto, že lidé nemají jinou možnost, ale protože chtějí a potřebují pohodlí a zázemí rodiny.

V naší době stát podkopal roli rodin jednak velmi viditelně, ale i skrytě. Nejzřejmější způsob je, že sociální systém umožnil mladým ženám mít děti mimo manželský svazek a žít přitom v jisté míře pohodlí. V předchozích ge-

neracích učily matky dcery, že mimomanželské dítě by představovalo katastrofu. Hlavním důvodem pro morální odsouzení této skutečnosti byl ohled na praktickou stránku věci. Představovalo by to finanční břemeno pro rodinu nebo i celou malou komunitu. Když sociální systém odstranil toto finanční břemeno, morální stigma rychle zmizelo a podíl nemanželských dětí prudce stoupl.

Avšak to je pouze ten nejviditelnější dopad státu na rodinu. V roce 1950 průměrná rodina zaplatila 5 procent svého příjmu na federální dani z příjmu; dnes je tento podíl 24 procent. Ženy by měly mít právo pracovat, ale vysoké daně nutí pracovat matky, které by jinak raději zůstaly s dětmi doma. Obskurní územní plánování v mnoha městech postavilo mimo zákon tzv. „babičkovské byty“, ony byty s vlastním vchodem v zadní části domu, které by mohly být skvělým místem pro prarodiče, umožňujícím nalézt vhodnou míru blízkosti a nezávislosti. Někteří lidé samozřejmě nechtějí žít tak blízko se svých tchyní: konec konců, největší ze všech sociálních programů, systém sociálního zabezpečení, zcela určitě rozvolnil rodinná pouta. Když neexistovalo sociální zabezpečení, mnoho starých lidí se spoléhalo na své děti, což udržovalo rodinné vztahy silnější po celý život. Dnes očekáváme, že se o naše rodiče postará stát. Jeden můj přítel mi kdysi, když jsem varoval před hrozbou finanční krizí systému sociálního zabezpečení, řekl: „I kdyby to stálo 200 milionů dolarů, abych nemusel žít se svou matkou, vyplatilo by se to do posledního centu.“ V jistém směru možná pochopitelná, avšak pochybná sociální politika. Samozřejmě také očekáváme, že nám stát pomůže i s dětmi, poskytne jim vzdělání, zajistí, aby byly ve školách otevřeny družiny do 18 hodin. Proč by neměla rodina upadat, když si stát uzurpoval odpovědnost za děti i staré lidi?

Liberálové si nemyslí, že by stát měl podporovat tradiční rodiny, jak si to přejí konzervativci. Je jen třeba zastavit podkopávání rodin, aby si lidé mohli sami tvořit takové rodiny, jaké chtějí. Ideální by podle liberálů bylo, kdyby se stát zcela stáhnul z této oblasti. Proč by měl stát vydávat povolení k sňatku? Manželství je dobrovolná dohoda, smlouva, která má pro mnohé lidi hluboký náboženský význam. Co to má co společného se státem? Měli bychom se vrátit k všeobecnému pojetí sňatku jako občanskému kontraktu, respektive náboženskému závazku pro ty, kteří si to zvolí.

Taková politika by manželství dokonce posílila. Stát reguluje manželství velmi silně a poskytuje jakýsi univerzální typ smlouvy pro všechny páry. S tím, jak se mění společenské mravy – menší rodiny, více pracujících žen – tato státní smlouva vyhovuje stále menšímu počtu rodin. Páry by měly mít možnost sepsat si vlastní smlouvu a před soudy by se tato smlouva měla těšit stejnému respektu jako jakýkoli obchodní kontrakt.

Za předpokladu, že stát uděluje povolení k sňatku, měl by je udělovat nediskriminačně. Bylo špatné, že některé státy odpíraly povolení k sňatku rasově nesourodým párům, a bylo výsměchem právu, že Nejvyšší soud zakázal tuto diskriminaci až v roce 1967. Podobně je dnes nesprávné upírat toto právo dvojicím stejného pohlaví. Jonathan Rauch dokazuje, že existuje trojí základní společenský prospěch z manželství – pevná výchova dětí, „usazení“ mužů a vytváření závazku starat se o partnera v nemoci a ve stáří – a že přinejmenším dvě poslední alternativy se bezpochyby vztahují i na homosexuální partnerství mezi muži, zatímco třetí a možná první by se týkalo lesbických párů. Potom je zde také nepochybně základní lidská důstojnost – moci veřejně stvrdit lásku a věrnost. Je těžké předvídat, jak by zavedení

manželství mezi partnery stejného pohlaví negativně ovlivnilo ostatní manželství, jak tvrdí někteří konzervativci. Jisté je, že homosexuální páry nepřivádějí na svět děti bez otců, a zajisté také platí, že čím více lidí se ožení, tím lépe pro instituci manželství.

Vzdělání

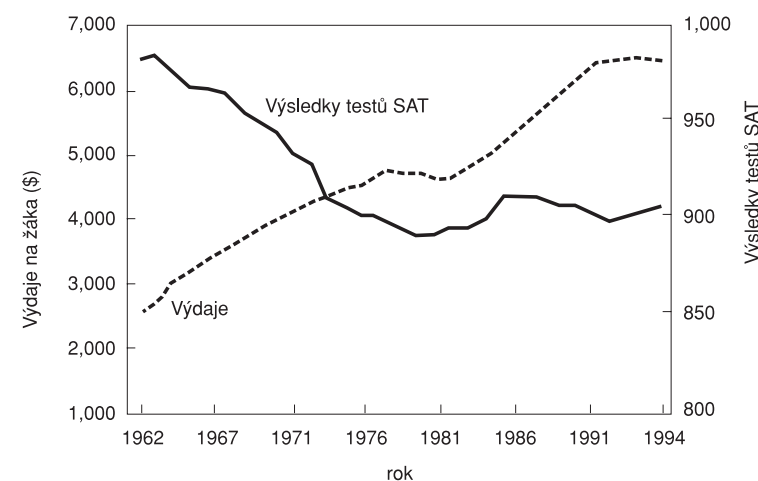
Liberalní postoj k vzdělání by již měl být v tuto chvíli docela jasný. Vzdělání je proces, skrze nějž předáváme nejen znalosti, ale také hodnoty, které jsou nezbytné pro naši civilizaci. Protože vzdělání zahrnuje i učení dětí, co je a co není dobré, co je v životě důležité, musí být svěřeno jednotlivým rodinám, ne politikům nebo byrokratům. Žádný monopolní systém nemůže odpovídajícím způsobem odrážet hodnoty všech rodičů v různorodé společnosti a je nesmírně arogantní naznačovat, že by se politici měli vyvyšovat nad rodiče v rozhodování o tom, co učit jejich děti.

Navíc je samozřejmě úřednický monopol vysoce neefektivní způsob, jak poskytovat cenné služby. Jestliže již nemáme důvěru ve schopnost státu vyrábět ocel, proč bychom měli očekávat, že uspěje v mnohem choulostivějším a komplexnějším úkolu, jaký představuje předávání znalostí a hodnot milionům různých dětí? Měli bychom mít na paměti bonmot Marka Twaina: „Nikdy jsem nedovolil, aby školy zasahovaly do mého vzdělání.“ Vzdělávání probíhá mnoha způsoby; neměli bychom uvažovat o našem současném školském systému, jako by byl vytesán do kamene.

Základní selhání amerického veřejného školství může být dokumentováno na následujícím grafu. Zatímco se reálné výdaje (očištěné o inflaci) během třiceti let ztrojnásobily, výsledky testů se propadly a poté ustálily na nové nižší hladině.

ně. Po druhé světové válce se školy a školní obvody rozšířily, což je ještě více vzdálilo vlivu komunity a zvýšilo jejich byrokratičnost.

Výdaje na americké školství a výsledky vzdělanostních testů

Zdroj: Oddělení vzdělanostních testů, Federální ministerstvo školství, Výběr ze statistik vzdělání 1994 (Washington: Národní centrum pro statistiku ve školství, 1994), tabulky 127 a 165.

Poznámka: Výše SAT mezi roky 1961 a 1967 se týká všech studentů; následující výsledky představují průměrné hodnoty studentů posledních ročníků střední školy směřujících na univerzity.

Mezi roky 1960 a 1984 vzrostl počet zapisovaných žáků pouze o 9 procent, zatímco počet učitelů se zvýšil o 57 procent a počet ředitelů a ekonomických ředitelů o 79 procent. Za stejné období vzrostl počet nepedagogických zaměstnanců škol o 500 procent – přesto každý školský systém ohrožený rozpočtovými škrty vyhlašuje, že by musel propustit učitele, ne byrokraty. Veřejný školský systém města New York má ve svém ústředí 6000 úředníků, zatímco newyorský katolický školský systém obsluhuje čtvrtinu

studentů s pouhými 30 administrativními pracovníky ve svém ústředí.

Nejenže se snižují výsledky testů, ale lidé z praxe si stěžují, že absolventi amerických středních škol nejsou připraveni pro práci. Američtí studenti říkají pracovníkům zpracovávajícím souhrnné přehledy, že jejich schopnosti čtení, psaní a znalosti matematiky jsou dobré, avšak zaměstnavatelé na to mají jiný názor. V jednom výzkumu uvedlo pouze 22 procent zaměstnavatelů, že středoškoláci najímaní v poslední době mají dostatečné znalosti matematiky, a pouze 30 procent jich bylo spokojeno s jejich schopnostmi čtení. Když firma BellSouth zkoušela uchazeče o práci techniků, prošlo jen pouhých 8 procent. Motorola vydává každoročně 1 350 dolarů na zaměstnance na výuku základních dovedností. Mnoho společností přepisuje manuály, aby je přizpůsobily chabým schopnostem čtení, nebo navrhnou technologie, které nevyžadují čtení a znalost matematiky. Školy neprodukují pracovní sílu připravenou na globální konkurenci.

Každá forma komunikací a přesunu informací v naší společnosti prodělala revoluci v posledních 20 letech, přesto školy vypadají stejně jako před 200 lety – učitel přednášející před 30 studenty a školní den i rok přizpůsobený rytmu zemědělské společnosti. Můžeme se jen dohadovat, jaké dynamické inovace ve vzdělání by zavedly ziskově motivované firmy, pokud by mohly v této oblasti působit.

Liberálové chtějí odebrat vzdělání z rukou byrokratického státu a učinit za ně zodpovědné studenty a rodiče. Soukromé školství pracuje mnohem lépe, ale pro většinu rodičů je velmi těžké platit jednou za veřejné školství a poté ještě jednou za školu soukromou. Kdyby nemuseli platit školskou daň, mohli by si dovolit koupit vzdělání na trhu. Nebo pokud by byly nižší daně, více rodin by si mohlo dovolit, aby jeden rodič zůstal doma a vzdělával své děti.

Mnoho lidí se bojí, že by děti nezískaly vzdělání, pokud by nebylo školství zadarmo a povinné. Historie dokazuje, že v Anglii a Spojených státech byla naprostá většina dětí vzdělávaná před tím, než se vláda ujala školství. Dokonce i senátor Edward M. Kennedy, který není žádný příznivec občanské společnosti a trhu, prohlásil, že gramotnost byla větší před nástupem veřejného vzdělávání, než je dnes – což člověku nejde dohromady s tím, že požaduje nalít další a další peníze do státního systému, který poskytuje tak ubohé výsledky.

Pro ty, kdo sympatizují s výše uvedenými argumenty, ale nejsou zcela přesvědčeni, že by zcela volný trh nabídl dost vzdělání, nabízejí liberálové několik částečných kroků směrem k svobodnému vzdělávání. Mohli bychom vzít peníze, které dnes vydáváme na veřejné školství – asi 6800 dolarů na studenta a rok – a dát je přímo rodinám ve formě stipendia nebo kuponů, které by mohly být utraceny za soukromou či veřejnou školu dle jejich výběru. Tak by bylo vzdělání sice stále financováno nuceným zdaněním, avšak rodiče by si mohli alespoň zvolit, jaký typ školy pro své děti chtějí. Ještě lepší by bylo, aby nadprůměrně bohaté rodiny platily za vzdělání svých dětí – vzdělání by samozřejmě mělo být považováno za základní náklad na výchovu dětí, a současně chudým dětem poskytovat kupony financované z daní. To by dovolilo výraznou redukci školských daní, což by umožnilo, aby většina rodičů platila za vzdělání sama.

Stejně jako sovětské továrny před několika lety jsou dnes americké školy technologicky zastaralé, nepružné, neodpovídají na poptávku spotřebitelů, mají zbytečně mnoho zaměstnanců a fungují tak, aby to vyhovovalo byrokrátům na vysokých místech. Je třeba otevřít toto odvětví, kde se utrácí každým rokem 300 miliard dolarů, a vpustit do něj tržní proces. Představte si způsoby, které by školy, soutěžící o do-

lary rodičů, nalézaly k uspokojování potřeb jednotlivých studentů. Technologie vzdělání je v plenkách, avšak vytvoříme trh a budeme svědky procesu, kdy jsou na výzkum a vývoj vydávány miliardy. Objeví se školy, které budou respektovat hodnoty rodičů a budou vítat jejich zapojení. Poznáme, jak trefně prohlásil jeden mladý učitel, že „nepotřebujeme připravovat děti pro školy, potřebujeme připravit školy pro děti“. Přesně to se děje na trhu.

Ochrana občanských svobod

Jak jsme již zmínili, liberalismus představuje postoj, podle kterého má každý právo žít svůj život způsobem, který si zvolí, pokud respektuje stejná práva ostatních. Liberálové jsou tedy proti státnímu omezování chování jednotlivců, pokud ono jednání neporušuje práva jiných. To nezbytně neznamená schvalování nebo podporu jistého specifického chování; pouze to znamená, že donucovací moc státu by měla být omezena na ochranu našich práv. Bylo by nemožné vyjmenovat všechny občanské svobody, které máme. Spíše rozpoznáváme různá práva tehdy, když se je stát pokouší omezit. Listina práv odrážela specifickou zkušenost zakladatelů s britským omezováním lidských práv jednotlivců. S vědomím toho, že nelze vyjmenovat všechna práva jednotlivců, byl přijat devátý dodatek, vyhrazující jednotlivcům ostatní práva, jež nejsou vyjmenovaná, a desátý dodatek, zdůrazňující, že federální vláda má pouze takovou moc, která jí byla přímo svěřena ústavou.

Občanští liberálové se často ocitají v situaci, kdy brání právo jednotlivce jednat takovým způsobem, který sami shledávají odsouzeníhodným. Jak píše Hayek v *Constitution of Liberty* [Ústava svobody]: „Svoboda nevyhnutelně znamená, že se budou dít věci, které se nám nelíbí.“ Všichni máme prospěch z všeobecné svobody ne pouze proto, že nás

opravňuje činit, co my *chceme*, ale protože skrze pokusy a omyly, skrze snahy jednotlivců nalézt nový způsob života dochází k civilizačnímu pokroku. Hayek dále pokračuje: „Svoboda, která bude využita byť jen jediným člověkem z milionu, může být důležitější pro společnost a přínosnější pro většinu než jakákoli svoboda, kterou využijeme všichni.“

Občanská společnost nabízí jednotlivcům prostor žít způsobem, který si zvolí, dokonce i když to pohoršuje většinu. Avšak zároveň poskytuje lidem příležitost omezit jejich vlastní svobodu jednat tím, že vstoupí do smluvních vztahů a asociací s ostatními, a dále přináší možnost použít vlastní majetek k vytvoření takového prostředí, které je jim milé. Lidé mají například právo kouřit tabák nebo marihuanu, přestože to většina lidí shledává nebezpečným, ba odpudivým. Ale jiní lidé mají právo zakázat kouření ve svých vlastních domech, restauracích nebo podnicích. Lidé mají právo natřít svůj dům tmavě červenou barvou, ale ne pokud přistoupili na dobrovolnou dohodu se svými sousedy – např. nákupem stavebních pozemků s omezující klauzulí – natírat své domy pouze v pastelových barvách.

Liberálové brání práva jednotlivců na svobodu projevu, svobodu tisku, svobodné vysílání, přestože ti mohou svá práva vykonávat tak, že se to dotýká ostatních spoluobčanů, ať již ve formě explicitního sexuálního vyjadřování, rasistických časopisů nebo komunistických knih. Každá nová technologie s sebou přináší novou poptávku po cenzuře a elektronická média nejsou žádnou výjimkou. Naštěstí se Internet ukazuje být tak úžasně komplexní, že bude velmi těžké ho regulovat, a státy tak budou ve stále obtížnější situaci, budou-li chtít omezovat, co jejich občané budou smět vědět.

Sexualita je další oblastí, do níž se vlády odnepaměti pletly. Až do šedesátých let tohoto století byly homosexuální

vztahy nelegální téměř ve všech státech, a přestože se blížíme k dvacátému prvému století, takové zákony stále platí asi ve dvaceti státech. Když byly tyto zákony přísně vynucovány, zaháněly homosexuály do ilegality a zapříčiňovaly mnoho utrpení. Jakmile se homosexuálové postavili za svá práva, stát začal od vynucování těchto zákonů ustupovat. Avšak Nejvyšší soud rozhodl v roce 1986, že neexistuje žádné ústavní právo mít sexuální styk s libovolnou dospělou osobou, která je k tomu svolná, a zákony proti homosexualitě se stále používají, např. při odepírání možnosti partnerům stejného pohlaví pečovat o jejich děti. Takové zákony by měly být zrušeny a všichni Američané by měli mít stejná práva.

Ve jménu ochrany našeho bezpečí stát omezuje naše práva činit vlastní rozhodnutí a přijímat zodpovědnost za důsledky těchto rozhodnutí. Zákony předepisující povinné nošení přileb a používání bezpečnostních pásů nám například upírají právo zvolit si míru rizika, kterou chceme podstoupit. Úřad pro kontrolu potravin a léčiv nám upírá právo vybrat si vitaminy, léky a jiné léčivé přípravky, které chceme. Rozhodnutí podstoupit jistý léčebný zákrok je nepochybně osobní a důvěrné, jak jen může volba být. Mnoho lékařů věří, že marihuana má léčebné účinky na odstranění zeleného zákalu, utišování bolesti a nevolností spojených s AIDS, rakovinou a chemoterapií; tito doktoři mohou mít pravdu, nebo se mohou mýlit, avšak rozhodnutí by mělo být ponecháno na pacientech, ne na byrokratické komisi ve Washingtonu.

Jedním z nejznepokojivějších trendů týkajících se občanských svobod je rostoucí militarizace vynucování práva ve Spojených státech, zejména – ačkoli ne výlučně – snaha eskalovat stále marnější Válku proti drogám. Znovu vede selhání jedné státní intervence k tlaku na intervenci další. Zá-

kaz drog nedokáže zastavit obchod s drogami, a tak stát pokáže právě na tento neúspěch jako na důvod najmout další policisty, vyvíjet tlak na cizí státy, rozšiřovat svou moc konat osobní prohlídky a zabavovat nalezené věci ve veřejném zájmu, zbavovat občany, kteří dodržují právo, veřejných telefonů v oblastech, kde se prodávají drogy, podrobovat všechny zaměstnance drogovým testům atd. Dnes existuje padesát dva federálních úřadů, jejichž úředníci mají právo nosit střelné zbraně a zatýkat. Možná proto můžeme sledovat rostoucí počet násilných napadení jednotlivých Američanů ze strany federálních úřadů, počínaje smrtí Vicki a Sammyho Weaverových v Ruby Ridge ve státě Idaho, vraždu Donalda Scotta při marihuanové policejní razii v Idahu až po útok na sektu davidíánů ve Wacou ve státě Texas, za pomoci tanků a helikoptér, kde zůstalo více než osmdesát mrtvých.

Jak řekl Thomas Jefferson: „Cenou svobody je věčná ostražítost.“ Ústava pomáhá ochraňovat svobodu, ale pouze společnost lidí odhodlaných bránit svá práva proti zasahování se může, v dlouhodobé perspektivě, ubránit přirozené tendenci moci se neustále rozšiřovat.

Ochrana životního prostředí

Kvalita životního prostředí tvoří důležitý aspekt řádné společnosti a mnoho lidí pochybuje o tom, že by se s tím trh dokázal adekvátně vypořádat. I když neexistuje dokonalé řešení problémů v žádném politickém nebo filozofickém systému, liberalismus nabízí nejlepší dostupný rámec pro ochranu životního prostředí, kterou si lidé přejí.

Ekonomický růst pomáhá zvyšovat kvalitu životního prostředí. Bohatší lidé a bohatší společnosti si mohou dovolit požadovat lepší vzduch a kvalitnější vodu a platit za to. Lidé bojující o holé přežití nebo o ulehčení své obrovské dřiny

se mnoho nezajímají o vylepšování životního prostředí; až když dosáhnou pohodlného životního standardu, tak se zajímají o tyto „statky“ vyššího řádu. Ve skutečnosti se kvalita vody ve Spojených státech během tohoto století stále zlepšovala a rostoucí očekávaná doba dožití je nejlepším důkazem, že naše životní prostředí umožňuje lepší, a nikoli horší život.

S tím, jak se ekonomiky stávají efektivnější a technologicky vyspělejší, používá se menší množství zdrojů k výrobě větší hodnoty pro spotřebitele. Pamatujte, že základním ekonomickým problémem je získat větší hodnoty ze zdrojů. Protože chtěli výrobci nealkoholických nápojů ušetřit, začali používat méně ocelového – a později hliníkového – plechu na každou plechovku. V roce 1974 jeden kilogram hliníku vystačil na výrobu 50 plechovek na nápoje; v roce 1994 bylo možno ze stejného množství vyrobit 66,4 plechovek. Stejná zisková motivace nutí společnosti hledat použití pro jejich odpadní produkty; společnost Coca-Cola objevila, že jednotlivé pláty, ze kterých se lisovaly uzávěry na láhve, mohou být využity jako ideální filtry do pecí. Když divize Coca-Cola Minute Made vyrábí džus, žádná část nepříjde nazmar: je vymačkaná poslední kapka džusu, ze slupek je vylisován olej a zbytek je zkrmen dobyt看em.

Jedním z největších původců znečištění životního prostředí je to, co ekolog Garrett Hardin nazval „problém obecní pastviny“. Když jsou zdroje – jako například společné pastviny, lesy nebo jezera – „vlastněny“ všemi, ve skutečnosti nejsou vlastněny nikým. Nikdo nemá motivaci udržovat hodnotu těchto aktiv nebo je využívat v souladu s principem udržitelnosti. Je to, jako když se šest dětí dělí o jeden mléčný koktejl: každý má zájem ho vypít dříve, než se to podaří ostatním. Když dřevařské společnosti těží dřevo ve státních lesích, jsou motivovány vytěžít všechno dřevo nyní, dříve než získá na stejnou oblast povolení nějaká

jiná společnost. Když ovšem těží na vlastní půdě, vysazují stejné množství stromů, jaké vykácejí, aby si udržovaly aktiva, která budou v budoucnu zdrojem jejich příjmů. Jedním z největších problémů životního prostředí je dnes vyčerpávání oblastí mořského rybolovu, jasný příklad tragédie společného vlastnictví, kterou je nutno naléhavě řešit privatizací.

Jak tedy může liberální pohled zlepšit kvalitu životního prostředí? Za prvé, svobodná společnost nabízí rozličné způsoby řešení. Konkurenční systémy – kapitalismus, demokracie a věda – umožňují testování jednotlivých myšlenek a následování těch úspěšných. Striktní regulace z Washingtonu nemůže efektivně zvládnout otázky životního prostředí tváří v tvář stovkám a tisícům soukromých podniků stejně tak, jako nedokáže řídit odpovídajícím způsobem ekonomický život společnosti.

Za druhé, soukromí vlastníci se starají o zdroje lépe než vlastníci veřejní. Soukromá vlastnická práva znamenají, že jsou přesně vytyčeny hranice práv, a tudíž jednotliví lidé buď sklízí plody nebo nesou náklady svého jednání. Způsobem, jak se vyhnout tragédii společného vlastnictví, je jeho privatizace. Jak říká ekonom zabývající se životním prostředím Richard Stroup, vlastnická práva musejí mít „3-S“: „Jasně stanovená, snadno střežitelná proti napadení a směnitelná za podmíněk výhodných pro kupujícího i prodávajícího“. Proč jsou bizoni ohroženi, a krávy nejsou? Proč vymřel holub stěhovavý, a ne slepice? Protože vlastníci mají zájem udržovat to, co vlastní. Kongres by měl zastavit své každoroční debaty o tom, jak spravovat federální půdu – kvóty na těžbu dřeva, práva na těžbu nerostů, poplatky za využívání pastvin, těžbu v pobřežních vodách – a přistoupit k privatizaci přírodních zdrojů tak, aby správci mohli správně vykonávat své správcovství.

Za třetí, problémy životního prostředí by měly být řešeny na co nejnižší možné úrovni. Političtí aktivisté z obou táborů v tomto boji o životní prostředí se seběhli do Washingtonu, aby své představy aplikovali na celou zemi. Avšak princip federalismu a subsidiarity naproti tomu směřuje k soukromému řešení problémů tam, kde je to možné, a pokud to možné není, pak k zapojení místní nebo státní úrovně dříve, než se vůbec zváží vstup federálních úřadů. Když vynucujeme jedno řešení pro celou zemi, přicházíme o prospěch z decentralizace a experimentování.

Za čtvrté, tam, kde trhy vždy nefungují – kde jsou majetková práva špatně definovaná nebo jsou statky těžko dělitelné – hraje důležitou roli instituce *common law*. Kdekoli žijí lidé pohromadě, objeví se problémy životního prostředí – zápachy, nepohlcená odtékající dešťová voda, kouř z továren. S tím, jak přicházejí řešit jednotlivci tyto spory k soudu, pomáhají definovat majetková práva a samotné právo. Tato vyvíjející se, decentralizovaná tvorba práva vede k lepším odpovědím než univerzální legislativní nařízení.

Za páté, důraz liberálů na odpovědnost jednotlivců znamená, že bychom se měli vyvarovat výzev k osobní nezodpovědnosti vyplývající z kolektivní odpovědnosti a přijmout princip „znečišťovatel platí“. *Superfond* je zde typickým omylem. Všichni producenti nebezpečného odpadu musí platit do tohoto fondu, z něhož jsou poté prostředky rozdělovány regulujícími byrokraty na čištění vybraných míst. Měli bychom trvat na osobní odpovědnosti znečišťovatelů za škody, které skutečně způsobí, spíše než uplatňovat princip kolektivní viny na celé odvětví a eliminovat tak motivace každé společnosti vyhnout se znečišťování. Cílem politiky ochrany životního prostředí by měla být ochrana osob a jejich majetku, jak to platí obecně pro celý náš právní systém.

Konečně samozřejmě platí, že stát by měl sám přestat znečišťovat a podporovat škody na životním prostředí. Státní destrukce životního prostředí byla ohromná v zemích Sovětského svazu, ale představuje skutečný problém i ve smíšených ekonomikách. Státní podpory přispívají k mizení tropických deštných pralesů. Megalomanské projekty vodních elektráren od Spojených států až po Čínu jsou téměř vždy financované státem. Zemědělské programy, zejména kvóty na cukr, způsobují nadměrné využívání zemědělské půdy. Státy zbavené takové moci by méně škodily životnímu prostředí i ekonomice.

Institut soukromého vlastnictví, decentralizované rozhodování, *common law* a přísná odpovědnost nám nabídne lepší řešení – řešení, která odrážejí skutečné přínosy kvality životního prostředí a náklady na jejich dosažení – než regulace vytvořená v politickém procesu a aplikovaná regulátory, kteří nejsou odpovědní za důsledky svého jednání. Avšak jelikož se jak *common law*, tak majetková práva neustále vyvíjejí, existují nepochybně problémy životního prostředí, pro které ještě nemáme odpovídající řešení. Rozpracovali jsme majetková práva v oblasti tekoucí vody, u rezervoárů podzemních vod, pastvin, dobytčích stád. Jak ale definovat majetková práva ve vzduchu? Pokud je globální oteplování skutečným problémem – a stále pro to neexistují jednoznačné důkazy – mohou majetková práva a *common law* nalézt řešení?

Ekonomové, právní odborníci, soudci, podnikatelé a vlastníci majetku jsou zainteresováni na stále probíhajícím hledání odpovědí na takové otázky. Zcela nebo alespoň částečně pro-tržní instituty, které vznikly v nedávné době, aby se racionálním způsobem a s nejnižšími náklady vyrovnaly s problémy životního prostředí, zahrnují poplatky za znečištění, obchod s emisními poukázkami, trhy s recyklovaným

materiálem a výkonové standardy (místo regulací předepisujících technologie a specifická omezení znečištění). Nejedná se o zcela liberální řešení a je třeba ještě mnoho úsilí, ale jsou to příklady, jak můžeme dosáhnout kvalitního životního prostředí bez politizování tohoto problému nebo uvalování zbytečných nákladů na naši ekonomiku.

Před pár lety jsem na vědecké konferenci o životním prostředí slyšel profesora biologie, který dvacet let spravoval jeden ranč v Montaně, popisovat některé z mnoha otázek, jimž čelil při snaze co nejlépe využít zdroje svého ranče. Co mě zaujalo, byl fakt, že jsem měl před sebou profesionála vzdělaného v biologii, který se desítky let zabývá využíváním zdrojů a který si nebyl jist odpověďmi na otázky týkající se jeho vlastního ranče. Plyne z toho poučení, že nikdo nemá odpovědi na všechno, a proto by ničí odpovědi neměly být vnucovány celé společnosti. Co potřebujeme, jak napsal Karl Hess ml. v knize *Visions upon the Land* [Vize o zemi], je „trh představ o krajině, ...pocitivá republika nezávislých, starostlivých a odpovědných správců“ svých vlastních přírodních zdrojů.

Zachování míru

Klasičtí liberálové vždy pohlíželi na válku jako na největší pohromu, kterou stát může způsobit společnosti. Děsili se vraždění, které válka s sebou nese, a navíc ještě dobře rozuměli jedné věci: válka rozbíjí rodiny, obchod a občanskou společnost. Zabránit králům vystavovat jejich poddané tomuto nebezpečí představovalo jeden z jejich hlavních cílů. Adam Smith prohlašoval, že nic více není třeba k vytvoření šťastné a prosperující společnosti než „mír, nízké daně a dostatečný výkon spravedlnosti“.

Američtí zakladatelé, šťastní, že se osvobodili od nekonečných evropských válek, učinili mír a neutralitu klíčovým principem nového státu. Ve svém projevu při opuštění úřa-

du řekl George Washington národu: „Základní pravidlo chování pro nás ve vztahu k zahraničí spočívá v rozšiřování našich obchodních vztahů a přitom v udržování tak nepatrného politického spojení, jak jen to bude možné.“ A Thomas Jefferson popsal americkou zahraniční politiku ve svém prvním inauguračním proslovu takto: „Mír, obchod a čestné přátelství se všemi národy – zavazující spojení s nikým.“

Ve dvacátém století však mnoho lidí začalo věřit, že se Spojené státy musí angažovat v celosvětových záležitostech a zahraničních válkách. Padesát let byla americká zahraniční politika zaměřená na porážení dvou totalitních mocností, nacistického Německa a sovětského Ruska. Dnes je toto tažení dokonáno; Amerika je bezpečná a žádná agresivní ideologie neohrožuje občany Spojených států nebo světový mír. Avšak obrovská diplomatická a vojenská mašinerie, která vyrostla během druhé světové války a války studené, odmítá vyhlásit vítězství a navrátit se k mírovému statutu. Místo toho zůstávají americké ozbrojené síly obrovské a drahé a americkým občanům se namlouvá, že svět po skončení studené války je dokonce ještě nebezpečnější a nestabilnější než v době, kdy byl ohrožován Sovětským svazem. Stále tak máme vysoké počty vojáků v Evropě, Japonsku, Koreji a na Středním východě.

Jen v několika málo letech po válce v Perském zálivu jsme vyslali americké síly (nebo jsme byli žádáni o jejich vyslání) do Somálska, Bosny, Haiti, Libérie, Rwandy, Burundi, Madagaskaru a na spousty dalších míst. Tato místa mají společnou pouze jedinou věc: není tam ohrožen žádný životní americký zájem. Méně než jednu generaci po katastrofě ve Vietnamu se zdá, že jsme si z tamní intervence neodnesli žádné poučení. I tato intervence začínala jako malá a s dobrými úmysly; nikdo neočekával, že skončí půl milionem amerických vojáků a 55 000 amerických mrtvých.

Potřebujeme si zapamatovat několik základních pravidel o válce a zahraniční politice. Za prvé, ve válce se zabíjejí lidé. Zejména v moderním světě se zabíjí stejný počet civilistů jako vojáků. Válce se nelze vyhýbat za každou cenu, ale mělo by se tak učinit, kdekoli je to možné. Na návrhy zapojit Spojené státy – nebo jakýkoli jiný stát – do zahraničních konfliktů by mělo být nahlíženo s krajním skepticismem.

Za druhé, jak bylo vysvětleno dříve, války rozšiřují vládu. Vždy v historii poskytovaly války záminku pro státy osobovat si peníze a moc sešněrovat společnost. Během první a druhé světové války vláda Spojených států uzurpovala moc, jaké by nikdy nedosáhla v době míru. Zavedla regulaci cen a mezd, přidělový systém, přísnou kontrolu pracovní síly a výroby a astronomické daňové sazby. Ústavní omezení federální moci byla naráz narušena. To neznamená, že tyto války neměly být vybojovány. To znamená, že bychom měli porozumět dopadům válek na celé naše společenské uspořádání a tedy jít do války pouze, je-li to absolutně nezbytné.

Za třetí, Spojené státy nedokážou hrát svou roli policisty–plánovače celého světa o nic lépe, než dokážou plánovat svou vlastní ekonomiku. Bez hrozby nějaké supermoci, proti které by se mohl postavit, chce vojensko–politický aparát, abychom rozmístili naše vojenské zdroje po celém světě ve jménu demokracie a sebeurčení a proti takovým vágním nebo decentralizovaným hrozbám jako terorismus, drogy a ničení přírody. Ozbrojené síly jsou vytvořeny k boji ve válce na ochranu americké svobody a suverenity; nejsou dobře vybaveny, aby mohly plnit roli světového četníka nebo sociálního pracovníka.

Za čtvrté, naši spojenci z dob studené války se zotavili ze zkázy druhé světové války a jsou plně schopni ubránit se sami. Nejenže již neexistuje v Evropě sovětská hrozba, ale ze-

mě EU mají celkový počet obyvatel převyšující 370 milionů, HDP 7 bilionů dolarů ročně a více než dvoumilionovou armádu. Mohou bránit Evropu a vypořádat se s takovými problémy, jako byla srbská agrese, bez asistence Spojených států. Jižní Korea má dvakrát více obyvatel a osmnáctkrát vyšší ekonomický výkon než Severní Korea; nepotřebuje našich 37 000 vojáků, aby se ubránila.

Za páté, komunikační exploze znamená, že informační nerovnováha mezi vrcholnými představiteli a běžnými občany je mnohem menší. Prezidenti často sledují světové události na CNN společně s námi všemi ostatními. To znamená, že pro prezidenty bude mnohem těžší vyžadovat souhlas v otázkách zahraniční politiky. Měli by proto postupovat obezřetně v přijímání zahraničních závazků bez všeobecné podpory.

Svět je stále plný potenciálních rizik a prvotním úkolem vlády je chránit práva občanů. Musíme udržovat odpovídající národní obranu, avšak rozhodující zájmy Spojených států můžeme ubránit s přibližně polovičními ozbrojenými silami – zejména pokud přeorientujeme naši zahraniční politiku na politiku strategické nezávislosti, nikoli globálních závazků vyplývajících ze smluv kolektivní bezpečnosti. To by nám stále dávalo asi milion vojáků v činné službě. Zatímco můžeme odstranit některé drahé zbraňové systémy z dob studené války určené k ochraně amerických zájmů daleko od našich břehů, měli bychom sledovat možnost obrany občanů Spojených států pomocí systému obranných anti–balistických střel.

Liberálové, kteří navrhují stáhnout americká vojska a soustředit se na obranu Spojených států, jsou někdy obviňováni z „izolacionismu“. To je nepochopení. Liberálové jsou ve skutečnosti *kosmopolitní*. Těšíme se na svět provázaný svobodným obchodem, globálními komunikacemi a kulturní

David Boaz

výměnou. Věříme, že vojenské intervence ve světě brání tomuto úsilí. Rovněž věříme, že ačkoli se svět stále sbližuje, není správné nahlížet na něj jako na vesnici, kde každý musí přispěchat na pomoc, aby zastavil jakýkoli boj. V nebezpečném světě s terorismem a nukleárními zbraněmi je lepší udržet vojenské konflikty omezené a regionální, než je eskalovat zapojením supervelmocí.

Co se může zdát mnoha čtenářům vyčerpávajícím přehledem současných politických otázek, se jen letmo dotklo povrchu nejzávažnějších politických problémů dneška. Mnoho otázek zde samozřejmě zůstalo nezodpovězených. Základ liberálního přístupu k analýze politiky by však měl být jasný: svoboda jednotlivce, soukromé vlastnictví, svobodný trh a omezená vláda vytvářejí živou a dynamickou občanskou společnost, která nejlépe vychází vstříc potřebám a preferencím milionů jednotlivých občanů.

kapitola 11

PŘEŽITÝ STÁT

Stím, jak veřejné služby upadají, zatímco trh se stává v informačním věku stále důmyslnějším, se lidé začínají obracet na soukromý sektor při poskytování všech statků počínaje vzděláním, přes soukromou poštu až po pojištění proti pohromám. Lidé, kteří dříve viděli v poskytování těchto služeb nezbytnou roli vlády, na ni dnes nahlízejí jako na stále těžkopádnější a již přežitý způsob poskytování většiny zboží a služeb.

Proč vláda poskytuje tolik statků, které by mohly být lépe opatřeny soukromě? Některé odpovědi, většinou související s politickým imperialismem a přirozenou nefunkčností politiky, jsme předestřeli v deváté kapitole. Jistě však existuje ještě jiný typ argumentů: vláda musí poskytovat veřejné statky. Odborníci v poslední době podrobili argument veřejných statků důkladnému zkoumání. Podnikatelé ale nečekali, až jim odborníci ukáží cestu. Počínaje majáky a školami, přes pošty až po protipovodňové pojištění vyprodukoval trh vše, co spotřebitelé potřebovali, zatímco se odborníci přeli o to, zda by trhy *mohly* fungovat.

Tržní selhání a veřejné statky

Tvrzení o „tržním selhání“ je pravděpodobně nejdůležitějším intelektuálním argumentem pro státní intervence na trhu. Existuje závažný názor vypracovaný ekonomy, podle kterého za určitých okolností trh selhává v poskytování něčeho, co mnoho lidí chce a za co je ochotno platit. Mimo odborné ekonomické časopisy však má člověk prohlašující, že došlo k tržnímu selhání, obvykle na mysli, že trh zrovna neposkytuje něco, co chce on. Jeden můj přítel si rád utahuje z mé zarputilé víry v trh, kdykoli si stěžují, že nemohu sehnat nějaký výrobek nebo službu: Není žádná dobrá pizzerie v mém sousedství? „Tržní selhání!“

Ve většině případů, kdy nemůžeme nalézt nějaké zboží nebo službu, kterou chceme, je to z jedné nebo dvou příčin: podnikatelé neobjevili existující příležitost a v tom případě bychom měli zvážit, zda bychom ji neměli využít a dané zboží nabízet, nebo existuje dobrý důvod takový statek nenabízet. Dnes se zdá, že je mnoho lidí, kteří by rádi chodili do barů, ve kterých se nekouří. Tak proč tedy téměř žádný neexistuje? Možná že je to skvělá podnikatelská příležitost. Pravděpodobnější ale je, že kuřáci obecně více pijí a dávají lepší spropitné, takže je velmi složité vydělat na baru pro nekuřáky (ačkoli se to může během pár let změnit).

Nejzávažnější tvrzení o tržním selhání jsou založena na teorii veřejných statků. „Veřejný statek“ je definován ekonomy jako ekonomický statek se dvěma charakteristikami: nevylučitelností a nerivalitou ve spotřebě. To znamená za prvé, že je nemožné vyloučit neplatící jednotlivce z jeho užívání. Klasickým příkladem je maják, jehož zář mohou vidět všechny lodě. A za druhé, možnost jednotlivců mít prospěch z daného statku není snížena tím, že se dovolí spotřebovávat ho i ostatním. Například televizní vysílání nebo film, na roz-

díl od automobilů nebo stříhání vlasů, mohou být spotřebovávány mnoha lidmi naráz.

Ekonomové tvrdí, že se lidé budou chovat jako „černí pasažéři“ v případě poskytování statků, z jejichž spotřeby je nelze vyloučit; tzn. že lodě nebudou přispívat na údržbu majáků, neboť mohou využívat jejich služeb, dokud ostatní lodě platí. Samozřejmě že pokud se bude příliš mnoho lidí chovat jako černí pasažéři, služba nebude poskytována vůbec. Někteří ekonomové proto navrhuji, aby stát zdanil občany a poskytoval službu sám a tím překonal toto tržní selhání.

S podobnou analýzou je spojeno několik problémů. Statky mohou být produkovány mnoha rozličnými způsoby, z nichž některé umožňují vyloučení neplatících, zatímco jiné nikoli. Téměř všechny statky by mohly být produkovány „veřejně“, tj. takovým způsobem, který by znemožnil vyloučit neplatící, nebo soukromě. Často se může stát, že ono slovo „veřejný“ odráží fakt, že jej stát poskytuje bez ohledu na vylučitelnost. Tom G. Palmer napsal v roce 1983 v *Cato Policy Report*:

„Argument ve prospěch státního poskytování vychází z čistě statických, a nikoli dynamických podmínek: za předpokladu existence statku, u něhož jsou mezní náklady na jeho zpřístupnění další osobě nulové (nebo nižší než náklady na vyloučení), je neefektivní vydávat zdroje na vyloučení nekupujících. To však není žádný důkaz. Jelikož nežijeme ve světě, kde by statky prostě existovaly, nýbrž je musíme vyrobit, problémem je, jak tyto statky vyrobit nejlépe. Argument ve prospěch jejich poskytování státem, který předpokládá, že statky již byly vytvořeny, není vůbec žádným argumentem.“

Otázkou potom zůstává, zda je efektivnější nechat podnikatele najít způsoby, jak nabízet statky se ziskem na trhu, ne-

bo se obrátit na stát, kde budeme narážet na takové problémy jako nedostatek skutečných tržních signálů, absence motivace a rozhodovací proces pod vlivem zvláštních zájmových skupin a politických vlivů. Základním stanoviskem této knihy je, že hodnotné zboží a služby jsou nejlépe poskytovány na konkurenčním trhu. V této kapitole se blíže podíváme na některé zvláštní příklady zboží a služeb, o kterých si lidé mysleli, že je trh nemůže poskytovat, avšak zjistili, že nejen může, ale i tak činí.

Některé klasické příklady, které nebyly veřejnými statky

Tradičním příkladem veřejného statku byl maják. Ekonomové pak učili generace studentů, že majáky by nemohly být poskytovány soukromě, protože by bylo nemožné zplatnit každého, kdo čerpá z majáku užitek. Od *Principles of Political Economy* [Principy politické ekonomie] Johna Stuarta Milla z roku 1848 až po *Economics* [Ekonomie]³³ nositele Nobelovy ceny Paula A. Samuelsona čtenou miliony amerických univerzitních studentů si autoři učebnic vybírali majáky, aby ukázali potřebu státního poskytování veřejných statků.

Poté se v roce 1974 jeden ekonom rozhodl zjistit, jak vlastně byly ony majáky poskytovány. Ronald H. Coase z *University of Chicago*, který rovněž získal Nobelovu cenu, prozkoumal historii majáků v Británii a zjistil, že nebyly stavěny ani financovány vládou:

„Raná historie ukazuje, že v rozporu s vírou mnoha ekonomů, služby majáků mohou být poskytovány soukromými společnostmi ...Majáky byly stavěny, provozovány,

³³ V češtině dostupné jako *Ekonomie. Svoboda, Praha, 1995*

vány, financovány a vlastněny soukromníky ...Role vlády se omezovala na vynucování vlastnických práv.“

Mýtné se vybíralo v přístavech a vlastníci lodí ho rádi platili, neboť si uvědomovali hodnotu majáků. V devatenáctém století se všechny britské majáky staly majetkem *Trinity House*, společnosti s dlouhou historií, která se zřejmě vyvinula ze středověkého námořnického cechu, avšak služby byly stále financovány z mýta placeného loděmi.

Poté, co se objevil Coasův článek, napsal ekonom Kenneth Goldin, že „majáky jsou oblíbenými příklady veřejných statků, protože si většina ekonomů nedokáže představit metodu vyloučení. (To ovšem jen dokazuje, že jsou ekonomové méně vynalézaví než provozovatelé majáků).“

Dalším klasickým příkladem veřejného statku, ačkoli daleko novějším než případ majáků, bylo včelařství. Některí význační ekonomové dvacátého století tvrdili, že pěstitelé jablek mají prospěch z přítomnosti včel, protože ty opylují květy jabloní; ale včelaři nemají žádnou motivaci pomáhat pěstitelům jablek a včely nemohou být uzavřeny na jednotlivé farmě, takže do včelařství se bude investovat méně, než by bylo dobré pro ekonomiku. Znovu se to zdálo věrohodné a dokonce evidentní – tak evidentní, že se nikdo neobtěžoval zkontrolovat fakta. Když se ekonom Stephen Cheung z *University of Washington* vydal zkoumat oblast produkce jablek ve Washingtonu, znovu zjistil, že lidé z praxe již dělali to, co ekonomové považovali za nemožné. Existovala dlouhá historie smluvních vztahů mezi pěstiteli jablek a včelaři. Tyto smlouvy zajišťovaly, že včelaři budou motivováni k nabízení včel, z čehož budou mít pěstitelé jablek zisk. Neformální dohody mezi pěstiteli zajišťovaly, že všichni platí přibližně stejné částky, místo aby parazitovali na ostatních pěstitelích. Tyto neformální dohody i psané smlouvy jsou

součástí husté sítě spolupráce, kterou nazýváme tržní proces občanské společnosti. Ekonomům, kteří se snažili ukázat na příklady tržních selhání, docházejí příklady s tím, jak ostatní ekonomové zkoumají vlastní fungování trhu.

Kdy vláda poskytuje služby?

Obvykle se předpokládá, že vláda začne poskytovat určité služby, když soukromý sektor neuspěje v jejich nabízení. I kdyby to bylo pravda, nutně by vyvstala otázka, proč by lidé měli být zdaňováni kvůli poskytování služeb, za které nejsou ochotni platit. Pokud nemůže být spolehlivě prokázáno, že určité zboží nebo služba je veřejným statkem – a jak jsme viděli, je to velmi obtížné – poté je argumentem pro jeho poskytování státem jednoduše to, že by preference některých lidí měly nahradit rozhodování, které činí miliony spotřebitelů tím, že utrácejí své vlastní peníze.

Ve skutečnosti však stát nenabízí žádnou službu, která by nebyla poskytována trhem. Politici spíše slibují dát lidem z veřejných zdrojů něco, za co lidé neradi platí. Poskytování nějaké služby byrokratickým monopolem ji ve skutečnosti nečiní levnější, nýbrž pouze zakrývá její náklady. Lidé již nespojují svá zvláštní vydání s touto službou, takže si přejí dostávat dříve nákladnou službu zdánlivě zdarma, i když zároveň nechtějí, aby jejich daně rostly. Zdá se, že politická příležitost dosáhnout prospěchu nabízením nové státní služby vzniká tehdy, když dostatečné množství lidí platí za službu, jejichž nákladů by se mnoho voličů rádo zbavilo.

Ekonom W. Allen Wallis ukazuje, že vzdělání ve Spojených státech a Velké Británii je toho dobrým příkladem. Píše: „V roce 1833, když anglická vláda poprvé začala dotovat školství, byly nejméně dvě třetiny mladých lidí pocházejících z dělnické třídy gramotných a počet studujících se během deseti let zdvojnásobil – ačkoli do té doby vláda *úmysl-*

ně bránila rozšiřování gramotnosti mezi „nižšími vrstvami“, protože se obávala důsledků tištěné propagandy.“ (Zvýraznil D.B.) Před rokem 1870, od kdy bylo státní vzdělávání povinné a zdarma, byli téměř všichni mladí lidé gramotní. Jejich gramotnost byla dosažena ve školách, které účtovaly školné, včetně finančně nenáročných domácích škol, zakládaných dělnickými rodinami. Filozof James Mill zaznamenal již v roce 1813 „rychlý pokrok, jež láska ke vzdělání šíří mezi nižšími vrstvami v Anglii“.

Ve Spojených státech rovněž, podle Wallise, „stát začal poskytovat ‚bezplatné‘ školství až poté, co se staly školy téměř univerzálním fenoménem“. Vlády jednotlivých amerických států se možná ke konci devatenáctého století rozhodly pro bezplatné povinné a státem spravované vzdělávání ze dvou důvodů. Aby získaly popularitu u voličů, kteří by již dále nemuseli platit za školy přímo, nebo aby mohly prosazovat určité náboženské a politické přesvědčení ve školách. Jasně však je, že státní zásah nebyl nutný k tomu, aby se školství stalo široce dostupné.

Zdravotnictví je dalším příkladem služby, která byla poskytována soukromě, dokud ji nepřevzal stát. Průzkum Národního centra pro výzkum veřejného mínění z roku 1957 zjistil, že „asi jeden z dvaceti starších obyvatel (65 let a starší) uvedl, že nevyužívá potřebnou zdravotní péči, neboť mu „na ni chybí peníze“. Pokud si více než 90 procent starých lidí mohlo dovolit zdravotní péči, kterou potřebovali, proč bylo třeba státního programu, aby byla poskytnuta zdravotní péče všem starým spoluobčanům? Wallis shrnuje ponaučení takto:

„Úkolem politického podnikatele je potom rozpoznat služby, které jsou nakupovány významnou a identifikovatelnou skupinou jeho voličů, a navrhnout opatření, kte-

rým by se náklady na tuto službu přesunuly na veřejnost. Úspěšná inovace nespočívá v zavádění něčeho nového, ale v přesunu nákladů na veřejnost jako celek. Pouze když dostatečně velké množství voličů již platí za tyto služby, může nabídka, zbavit lidi těchto nákladů, mít nějaký vliv na jejich hlasování.“

Příkladem z poslední doby by mohly být dotace na hlídání dětí. Jelikož stále více lidí platí za tuto službu, existuje zde veliký voličský potenciál mezi lidmi, kteří by měli prospěch z přesunutí těchto nákladů. Tak politici začnou říkat, že péče o dítě je národní odpovědnost nebo že si lidé „nemohou dovolit“ nést náklady s ní spojené. Ve skutečnosti si to dovolit *mohou* – a *dělají* to – ale celkem pochopitelně se jim za ni nechce platit. Politici nikdy otevřeně neříkají, proč by bezdětní lidé a matky v domácnost měli být zdaněni, aby mohlo být hrazeno hlídání dětí cizích lidí. Daně však dosáhly takové výše a staly se zdánlivě nevyhnutelnými, že se nezdá, že by voliči spojovali rostoucí daňové břemeno s novými službami poskytovanými vládou.

Když je služba přesunuta z trhu na stát, její poskytování již samozřejmě přímo nereaguje na přání zákazníků, ale stále více odráží preference poskytovatelů. Příjemci státem dodávaných služeb je mohou ovlivňovat pouze skrze těžkopádný politický proces místo mnohem efektivnějšího procesu volby mezi konkurujícími si poskytovateli.

Současný únik od vládou poskytovaných služeb

Dnes se vláda snaží poskytovat více zboží a služeb, než by kdo dokázal spočítat, a lidé jsou stále rozčarovanější z jejich kvality. Svět, s výjimkou škol a pošt, se rychle přesouvá do informačního věku. Obří poskytovatelé finančních služeb

nabízejí řadu produktů navržených tak, aby uspokojovaly potřeby každého zákazníka a nabízejí 24 hodinový zákaznický servis. Výjimku tvoří sociální zabezpečení a ostatní státem provozované systémy. Státní parky, ulice, bydlení a školy jsou stále špinavější a nebezpečnější. Proto se další a další Američané snaží uniknout od vládou poskytovaných služeb a často platí znovu za zboží, které si již zaplatili v daních.

Robert Reich, ministr práce v Clintonově administrativě a autor několika bestsellerů o ekonomické změně, si stěžuje na to, co nazývá „secese úspěšných“. V roce 1995 řekl studentům *University of Maryland*, že nejbohatší Američané se oddělují zdmi od zbytku společnosti – pracují na předměstích, nakupují v bezpečných předměstských nákupních centrech a dokonce i bydlí v soukromých komunitách. Horší je, říká, že se brání vládnímu úsilí utrácet své peníze mimo jejich vlastní komunity. Sociální demokraté jako Reich, kterým záleží na společných hodnotách, by si měli uvědomit, jak jejich politika rozdělila Američany. Přenesli na vládu tolik úkolů a tak narušili staré vědomí osobní odpovědnosti a morálky, že ta již nemůže vykonávat své základní funkce, tj. chránit nás před fyzickou újmou. Zcentralizovali a zbyrokratizovali školy, takže se tam téměř neučí. Znárodnili a zbyrokratizovali charitu. Může nás překvapit, že lidé unikají od institucí, které byly takto vytvořeny?

Komunikace

Americká státní pošta je jedním z největších světových monopolů a předvádí veškerou neschopnost, kterou od vládou provozovaného monopolu očekáváme. Každý jiný způsob přenosu informací byl během posledních generací změněn k nepoznání, avšak státní pošta stále lopotně se svými 800 000 zaměstnanci doručuje dopisy staromódním způso-

bem, jen je to každý rok o trochu pomalejší. Cena megabytu paměti na osobních počítačích spadla za patnáct let z 46 000 dolarů na 1 dolar, avšak cena poštovních známek stále roste. Slyšeli jsme množství hrozivých příběhů o poště – 90 kg pošty nalezené pod viaduktem v Chicagu, 800 000 soukromých dopisů skrytých v nákladních autech vedle marylandské pošty, neboť zásilka se nepovažuje za „zpožděnou“, pokud není uvnitř poštovního úřadu – ale hlavní otázkou zůstává rychlost a spolehlivost komunikací.

V oblastech, kde je povolena konkurence, státní pošta ztratila téměř celý svůj tržní podíl. Její podíl na trhu s balíky klesl z 65 procent před dvaceti pěti lety na 6 procent v roce 1990 a její podíl v doručování během 24 hodin se snížil ze 100 procent na maximálně 12 procent (odhady se liší). Dokonce i poštovní schránky a služby u přepážek jsou stále více poskytovány firmami jako Mail Boxes Etc., která byla popsána jedním zákazníkem jako „přesně to, jak bych si přál, aby pošta vypadala“ – přátelská a výkonná služba s užitečným příslušenstvím, jako jsou krabice a balicí pásy. Mají-li výběr, podniky i jednotlivci si v naprosté většině volí doručování pomocí konkurenčních soukromých firem.

U osobní pošty však není možnost volby. Státní pošta má právní monopol, který znamená, že soukromá firma nesmí nabízet doručení dopisu jeho příjemci, s výjimkou „naléhavého“ styku, za který musí soukromá firma účtovat nejméně 3 dolary. Státní pošta bere tuto „naléhavou“ výjimku velmi vážně. Provádí s pomocí dalekohledů dohled nad zásilkami a dodávkovými auty, posílá agenty do soukromých společností, aby překontrolovali, co posílají přes firmy jako Federal Express nebo United Parcel Service. Každý rok uděluje stovky tisíc dolarů na pokutách firmám, jejichž soukromě doručované zásilky nejsou vyhodnoceny jako naléhavé. Řeklo by se, že ochota firmy zaplatit několik dolarů za

doručení pošty následující den je nejlepším dostatečným důkazem její naléhavosti. Státní pošta však věří, že ona je tím nejlepším soudcem, co je a není naléhavé pro soukromé podniky.

Mezitím se stále více snaží soukromé firmy a jednotlivci nalézt způsob, jak obejít poštovní monopol. V jistém smyslu narušují faxy a elektronická pošta pozici státní pošty i tam, kde má zákonný monopol. Již dnes se odhaduje, že 50 procent telefonních poplatků přes Atlantik a 30 procent poplatků z USA přes Pacifik je za faxové zprávy. Elektronická pošta způsobí ještě větší revoluci. Steven Gibson z Bionomics Institute ukazuje, že Gutenbergův vynález knihtisku snížil náklady na kopírování psaných informací za pouhých čtyřicet let tisíckrát. Naproti tomu, říká, v prvních dvaceti pěti letech po vynálezu mikroprocesoru v roce 1971 klesly náklady na kopírování informace desetimilionkrát. Během příštích deseti let se očekává, že výkon počítačů vzroste stokrát a šířka pásma, velikost „potrubí“, kterým se přenášejí digitální informace jako e-mail, vzroste tisíckrát. Klasická pošta brzy zmizí na smetišti dějin.

Na sklonku sedmdesátých let se státní pošta pokoušela uchovat své monopolní postavení prostřednictvím monopolizace elektronické pošty. To je přirozená reakce monopolisty na potenciální konkurenci a všichni můžeme být rádi, že tento plán neuspěl. Otázkou nyní je, proč by měla mít nefunkční byrokracie monopol na klasickou poštu. Možná kdyby byl zrušen poštovní monopol, soukromé společnosti by našly efektivní způsob, jak dodávat poštu od domu k domu ještě několik dalších let. Jinak se bude ekonomika chovat k státní poště jako k přerušnému telefonnímu vedení a nasměruje všechno důležité spojení někam jinam.

Vzdělávání

Každým rokem vydáváme na veřejné školství více peněz – třikrát tolik v reálném vyjádření, než jsme vydávali v roce 1960 – a přesto se výsledky testů snižují a mnoho městských škol se stalo skutečně nebezpečným místem. Podle Keitha Geigera, prezidenta Národní vzdělávací asociace (National Education Association, NEA) asi 40 procent učitelů na veřejných školách ve velkých městech posílá své děti do soukromých škol. Musí něco vědět. Přesto NEA urputně vzdoruje možnosti usnadnit volbu školy i ostatním rodinám. V Kalifornii v roce 1993 utratila 16 milionů dolarů, jen aby zmařila jedinou iniciativu směřující k tomuto cíli.

Mnoho Američanů se rozhodlo vzít své děti z veřejných škol a posílat je do škol soukromých. V podstatě tak platí za vzdělání dvakrát. Mezi těmito rodiči jsou prezident Clinton, viceprezident Gore, senátor Edward M. Kennedy, reverend Jesse Jackson a zakladatel Fondu na obranu dětí Marian Wright Edelmanová, všichni neochvějní oponenti možnosti volby školy. Pro méně bohaté rodiny je těžší platit vysoké daně a poté znovu platit za soukromé vzdělání. Nicméně některé rodiny si myslí, že soukromé vzdělání se vyplatí bez ohledu na to, co se musí obětovat. Institut pro nezávislé vzdělávání našel po celé zemi 390 malých soukromých škol spravovaných černochoy a zjistil, že 22 procent jejich studentů pochází z rodin s příjmem nižším než 15 000 dolarů ročně a dalších 35 procent z rodin vydělávajících mezi 15 000 a 35 000 dolary ročně.

Jiné rodiny, často ty, které jsou politicky obratnější, se pokoušejí obehrát systém tajným posíláním do lepších škol v jiných částech města nebo v sousedních městech. Rodiny používají adresy svých příbuzných a přátel, aby zapsaly své děti do jiných školních okrsků, vytvářejí si zvláštní poštovní adresy nebo působí na představitele škol, aby se zřekli prá-

va na docházku jejich dítěte, a oni je tak mohli zapsat do lepší školy. V reakci na to představitelé škol začali natáčet na video děti vycházející z metra, aby odhalili studenty z jiných okrsků, a požádali zákonodárce, aby zpřísnili pokuty za „podvody při zápisu do škol“.

Mnoho lidí se zcela vzdalo organizovaného školství a začalo učit své děti doma. Rodiny si vybírají domácí vyučování z mnoha důvodů. Mnoho jich protestuje proti tomu, na co nahlízejí jako na agresivní sekularismus ve státních školách, a chtějí poskytnout svým dětem nábožensky založené vzdělání. Ostatním se nelíbí glajchšaltování a autoritativní režim, který je pravděpodobně vlastní procesu shromažďování malých dětí ve třídách po dvaceti nebo třiceti a snaze učit je všechny stejné věci ve stejnou dobu. „Veřejné školy, tak jak je známe dnes, jsou úchylnou byrokracií,“ říká David Colfax, který poslal své tři doma vzdělané syny na *Harvard University*. Matky, které chtějí zůstat se svými dětmi, mohou shledat domácí vyučování méně nákladnou alternativou, než je soukromé vzdělání. A některé rodiny si jen myslí, že školy prostě neumějí naučit potřebné základy.

Odhady počtu dětí, které jsou vzdělávány doma, se velmi liší, pohybují se od 500 000 k 1,5 milionu, ale všichni pozorovatelé souhlasí, že se tento počet rapidně zvýšil během posledních dvaceti let. Existují bulletiny pro křesťanské, židovské, černošské a jiné rodiny, které praktikují domácí vyučování. Existují on-line služby pro doma vzdělávané děti a sportovní společenství poskytující možnost společného sportování a vzájemného setkávání. Domácí vzdělávání představuje opuštění státu, nikoli občanské společnosti.

Navzdory dobrým výsledkům v testech se školský systém urputně brání možnosti, aby rodiče vzdělávali vlastní děti sami. Jeden odpovědný úředník z Michiganu hájil zatčení matky, která nebyla certifikovaná učitelka, slovy: „Stát má zájem

na budoucnosti státu a děti jsou budoucnost státu.“ Zdá se, že školští úředníci vidí v domácím vyučování odmítnutí jejich škol, což je samozřejmě pohled správný. Navíc školní okrsky dostávají v průměru na jednoho studenta 4000 až 7000 dolarů státní a federální dotace, takže každé dítě vzdělané doma znamená méně peněz pro správce škol. Většina států liberalizovala své zákony, ale přesto kolem 2500 rodin vyučujících děti doma každoročně vyhledává právní radu od Asociace na právní obranu domácích škol (Home School Legal Defence Association) (v roce 1991 se odehrálo sedmdesát pět soudních sporů oproti padesáti pěti v roce 1987).

Další velkou výzvou bude pro současné vzdělávací instituce vstup ziskově motivovaných firem do tohoto odvětví. Američané utrácí za vzdělání asi 600 miliard dolarů ročně, z čehož polovinu za mateřskou školku a dvanáctiletku. Pokud by všechny tyto peníze utrácely rodiny, zdá se, že ziskově motivované společnosti by mohly poskytovat vzdělání, které by daleko předčilo nedůvěryhodný monopolní vzdělávací systém. Avšak tyto peníze jsou samozřejmě vydávány kolektivně, což znamená, že ziskově orientované společnosti byly z této oblasti vytěsněny a způsob výuky zůstal na úrovni osmnáctého století. Školy se ale stávají tak neefektivní, že 60 procent školních rad uvažuje o najímání firem na zabezpečení některých činností. První výroční konference odvětví vzdělávání se konala v roce 1996 a nový bulletin, *Education Industry Report*, sestavil seznam dvaceti pěti vzdělávacích společností do indexu vzdělávacího odvětví inspirovaného Dow–Jonesovým indexem. Tento index závratně roste. Společnosti jako Sylvan Learning Systems a Huntington Learning Centers vydělávají na tom, že učí děti to, co je školy nebyly schopny naučit. Hooked on Phonics inzeruje: „My máme záruku navrácení peněz. Nepřejete si, aby ji měly i školy?“

Problémem není, že trh a občanská společnost nemohou dodávat vzdělání. Problém je, že zájmové skupiny, které těží ze současného daněmi financovaného vzdělávání, nedají rodičům šanci ponechat si vlastní peníze a nakoupit vzdělání tam, kde naleznou nejlepší produkt. Avšak v následujících několika letech, s tím, jak budou státní školy dále upadat a budou se zpřístupňovat nové technologické možnosti vzdělávání, dokonce i na tak zakrnělém trhu budou rodiny stále více obcházet státní školství, aby dostaly vzdělání, které potřebují.

Soukromé komunity

Přes rady Roberta Reicha se 4 miliony Američanů rozhodly žít v přibližně 30 000 soukromých komunitách. Další 24 milionů žije v uzavřených družstvech vlastníků, družstvech nájemníků nebo činžovních domech, které také představují malé chráněné komunity. Proč se lidé rozhodují pro život v soukromých komunitách? Za prvé aby se bránili před zločinností a dramatickým zhoršením veřejných služeb v mnoha velkých městech. Jeden vysokoškolský profesor si stěžuje na „nový středověk ...typ krajiny, ve které jsou hájitelná města obehnaná zdmi se vstupem pouze střeženými branami roztroušena po nekonečném venkově“. Lidé stavěli ve středověku zdi okolo svých měst, aby se bránili před bandity a nájezdnými lupiči. Mnozí Američané dnes dělají totéž.

Soukromé komunity jsou pokojnou, avšak komplexní reakcí na selhání velké vlády. Stejně tak jako vláda federální nás i vlády státní zdaňují více než kdy předtím a nabízejí na oplátku stále horší služby. Nejen že se policie zdá být stále neschopnější v boji s narůstající kriminalitou, ale školy se stále zhoršují, neodvážejí se odpadky, neopravují se díry na silnicích a s žebráky se setkáváme na každém rohu. Soukromé komunity mohou nabídnout svým obyvatelům fyzické

bezpečí částečně tím, že vyloučí z komunity lidi, kteří nejsou ani obyvatelé, ani hosté.

Existuje ale ještě obecnější důvod, proč si zvolit bydlení v soukromé komunitě. Místní veřejné správy nemohou uspokojit potřeby a preference všech svých obyvatel. Lidé mají rozdílné nároky na hustotu obyvatelstva, typ bydlení, přítomnost dětí atd. Pravidla, která by mohla vyhovovat preferencím některých lidí, by byla protiústavní nebo protivná nezávislé povaze jiných spoluobčanů.

Soukromé komunity mohou vyřešit některé z problémů veřejných statků. Ve větších společenstvích jsou všechny domy, ulice, kanalizace i parkovací plochy soukromé. Po zakoupení domu nebo bytu platí obyvatelé měsíční poplatek, který pokrývá bezpečnost, údržbu a správu. Mnoho těchto komunit je jak ohrazených, tak hlídaných.

Mnoho jich má pravidla, která by se pohybovala v rozmezí od otravných, přes nesnesitelná až po protiústavní, byla-li by uvalena státem: regulace barvy domu, výšky živého plotu, parkování na ulici a dokonce i držení zbraní. Lidé si vybírají tyto komunity zčásti proto, že považují taková pravidla – dokonce i přísná pravidla – za přiměřená.

Ve vydání *Public Finance Quarterly* z roku 1989 ekonomové Donald Boudreaux a Randall G. Holcombe nabízejí teoretické vysvětlení pro rostoucí oblíbenost soukromých komunit, které nazývají smluvní vládou (contractual government). Protože jsou ústavní pravidla napsaná jedním člověkem, který poté nabízí majetek a pravidla dohromady jako jeden produkt, snižují se náklady na rozhodování o vhodných pravidlech. Dovoluje to lidem vybrat si komunity podle typu pravidel, která nabízejí. Přání vydělat peníze je silnou pobídkou pro poskytovatele, aby vytvořili dobrá pravidla.

Boudreaux a Holcombe píší: „Vytváření smluvních vlád se zdá být situací nejbližší reálně existující společenské smlou-

vě, jakou lze nalézt, protože vzniká za něčím jako závoj nevědomosti a protože každý jednomyslně souhlasí přestěhovat se do jurisdikce této smluvní vlády.“

Fred Foldvary ukazuje, že většina „veřejných statků“ existuje v rámci určitého prostoru. To umožňuje podnikatelům překonat problém, že by se lidé pokoušeli dostat do role černých pasažérů na úkor ostatních, kteří platí za veřejné statky. Podnikatelé se snaží svůj prostor co nejvíce zatraktivnit pro zákazníky a nabízejí nejlepší možnou kombinaci vlastností, která se bude lišit od místa k místu. Foldvary zdůrazňuje, že soukromé komunity, nákupní centra, průmyslové parky, tematicky zaměřené turistické parky a vnitřky hotelů jsou všechno soukromé prostory vytvořené podnikateli, kteří mají mnohem lepší motivace objevovat požadavky spotřebitelů a odpovídat na ně než stát. A množství konkurujících si soukromých podnikatelů může nabízet mnohem širší výběr možností než stát.

Soukromé komunity – včetně družstevních a činžovních domů – se objevují v prakticky neomezené rozmanitosti. Ceny se výrazně liší a stejně kolísá i úroveň služeb. Některé mají předpisy zakazující děti, domácí zvířata, zbraně, křiklavé barvy, pronájmy nebo cokoli jiného, co může být pocíťováno, že snižuje užitek obyvatel z daného místa. Rostoucí hnutí „spolubydlení“ reaguje na potřebu mnoha lidí po těsnějším sepětí s komunitou a nabízí obytné prostory soustředěné okolo společného centrálního domu určeného k společnému jídlu a ostatním aktivitám. Někteří lidé vytvářejí typ spolubydlení založený na sdíleném náboženském přesvědčení. Soukromé komunity jsou živou součástí občanské společnosti. Dávají více lidem příležitost nalézt druh bydlení (nebo práce nebo nakupování nebo zábavy), který chtějí. Odrážejí porozumění svobodné společnosti nikoli jako jedné velké komunitě, ale jako komunitě komunit.

Právo a spravedlnost

Liberálové věří, že jediná opravdová funkce vlády je ochrana našich práv. Pro tento cíl najímají vlády policii, aby nás chránila před agresí našich sousedů, a zakládají soudy, aby urovnávaly právní spory. Přesto, možná právě proto, že jsou rozptylovány všemi dodatečnými úkoly, které na sebe vzaly, vlády nevykonávají ani tyto základní funkce dobře a lidé jsou nuceni hledat alternativy na trhu.

Protože jsou soudy zahlceny a lidem připadají soudní pře drahé a nepříjemné, stále více se jich obrací na soukromé arbitráže. Rozhodnutí těchto arbitráží jsou právně závazná a je-li to nezbytné, mohou být vynucena u veřejných soudů, ačkoli základním smyslem soukromým arbitráží je vyhnout se nákladům a zdržením spojených s chozením k soudu. Další vlna v alternativním řešení sporů (AŘS) asi bude smírčí řízení, nezávazný, méně formální proces, ve kterém neutrální strana pomáhá protistranám nalézt mezi sebou dohodu. Mnoho lidí preferuje smírčí dohody, protože to pomáhá vyhnout se nepřátelské náladě a průtahům a přetrvávajícím špatným pocitům, které provázejí jak soudní spor, tak závaznou arbitráž. Jelikož většina sporů probíhá mezi lidmi, kteří spolu budou nadále jednat – členové rodin, sousedi a podniky, které mají stálé vztahy – má smysl zkusit vyřešit problémy, aniž by o tomto řešení závisle rozhodla třetí strana.

Federálním soudům je každoročně předloženo 200 000 případů, zatímco soukromá nezisková Americká asociace arbitráží (AAA) vyřizuje asi 60 000 arbitráží a smírčích dohod. JAMS/Endispute, ziskově motivovaná firma, řešila asi 20 000 případů v roce 1995, dvakrát tolik než o tři roky dříve. AAA, JAMS/Endispute a ostatní arbitrážní firmy mají širokou síť „neustranných osob“ – nezávislých třetích stran použitelných k urovnávání sporů mezi zákazníky.

JAMS/Endispute zaměstnává pouze právníky, mezi nimi je mnoho vysloužilých soudců, zatímco AAA nabízí jak právníky, tak profesionály ze světa podnikání. Tyto firmy tvrdí, že v porovnání se státními soudy AŘS šetří čas a peníze, umožňuje procesní flexibilitu, dává protistranám více kontroly nad procesem arbitráže, zachovává vztahy, nabízí důvěrnost a ukončuje spory, neboť proti výsledkům arbitráží a smírčích dohod neexistuje kromě výjimečných okolností odvolání. Mnoho obchodních smluv obsahuje doložku, že jakékoli spory budou urovnány zástupcem vybrané AŘS firmy. Arbitrážní rozhodci zakládají svá rozhodnutí na podmínkách kontraktu a na *common law*, které bylo původně soukromou institucí a stále představuje proces vytváření práva případ od případu spíše než zákonodárný výnos.

Mezitím obavy z kriminality přinutily Američany spoléhat se více na soukromou policii. Ve státní a místní policii slouží asi 550 000 policistů; dále existuje asi 1,5 milionu soukromých policistů. Mnoho z nich je zaměstnáno podniky, aby střežili jejich majetek, zásilky atd. Ostatní pracují pro bezpečnostní firmy jako je Brink's, které se nechávají najímat bankami, podniky, soukromými komunitami a organizátory různých akcí. Bylo by zde méně soukromých policistů, kdyby vláda plnila své úkoly v předcházení zločinu a trestání kriminálních lépe. Soukromí strážci však navíc poskytují služby, jako je čtyřadvacetihodinová ochrana továren, kanceláří a soukromých komunit, které ani nemohou být vládou odpovídajícím způsobem poskytovány.

V některých oblastech platí podniky a jednotlivci za zvláštní policejní ochranu ve zvláštním druhu soukromo-veřejného partnerství. Obyvatelé a obchodníci ve čtvrti Koreatown–West Adams v Los Angeles vybrali asi 400 000 dolarů a získali budovu pro místní policejní stanici. Někteří lidé si stěžovali, že by daňoví poplatníci neměli platit dodatečné pe-

níze pro získání základních služeb, jiní namítali, že ne každá čtvrť si může dovolit platit za policejní služby. Toto úsilí financované ze soukromých prostředků se však vyhýbá problému souhlasu se zvýšením daní. V tak obrovské jurisdikci, jakou je Los Angeles, není snadné souhlasit s dalšími daněmi v naději, že *vaše* čtvrť *by možná mohla* získat nějaké dodatečné služby.

Pojištění a termínové obchody

Lidé si často myslí, že pojištění je hodnotná služba, kterou má poskytovat vláda. Mnoho největších federálních programů má za cíl pojistit Američany proti ekonomickým a jiným rizikům: sociální pojištění, zdravotní pojištění, pojištění vkladů, pojištění proti povodním a další. Obecným argumentem pro pojištění je rozložení rizika. Ztráta, která by byla katastrofální pro jednotlivce, může být absorbována širokou skupinou jednotlivců. Skládáme dohromady své peníze do pojistných plánů, abychom se chránili před malou pravděpodobností katastrofické události.

Argument pro státní pojištění jako protipól k pojištění soukromému je, že státní pojištění rozkládá riziko mezi větší počet lidí. Jak ale ukazuje George L. Priest z Yeale School of Law, státní pojištění má mnoho nepříjemných důsledků. Neexistuje žádná ekonomická výhoda z vytvoření rozsáhlejšího pojistného fondu, než je nezbytné, a existují jednoznačné nevýhody velkých monopolů. Stát je velmi špatný v účtování odpovídajícího pojistného v závislosti na riziku, takže jeho pojištění je příliš drahé pro lidi averzní k riziku a příliš levné pro ty, kteří provozují vysoce rizikové aktivity. Stát také dramaticky podněcuje problém „morálního hazardu“ – tzn. tendence lidí, kteří jsou pojištěni, podstupovat vyšší riziko. Pojišťovny se tento problém snaží kontrolovat tím, že mají minimální hodnoty plnění a spoluúčast, takže pojištěný

nese určitou ztrátu nad to, co mu pojišťovna hradí, a dále vyloučením některých druhů činností z pojistného krytí (jako je sebevražda nebo chování, které je rizikovější, než je vzhledem ke konstrukci pojistného přípustné). Jak z ekonomických, tak politických důvodů státy obvykle nepoužívají tyto nástroje a tím vlastně podněcují rizikové chování.

Priest jmenuje několik zvláštních příkladů: federální pojištění spořitelen zvýšilo úroveň rizika investování; spořitelny sklízely zisky z vysoce rizikových projektů, ale daňoví poplatníci vyrovnávali ztráty, proč tedy nejt za vysokým výnosem? Státem poskytované pojištění proti nezaměstnanosti zvyšuje jak rozsah, tak trvání nezaměstnanosti; lidé by si našli práci dříve, pokud by neměli toto pojištění nebo pokud by byla cena pojistky závislá na tom, jak mnoho je využili, podobně jako to funguje u pojištění motorových vozidel. Priest píše: „Nepůjdu až tak daleko, abych tvrdil, že státem poskytované pojištění zvyšuje četnost přírodních katastrof. Na druhou stranu vůbec nepochybuji, že státní poskytování pojištění zvyšuje velikost ztrát z přírodních katastrof.“ Například protipovodňové pojištění poskytované státem za cenu nižší než tržní podněcuje výstavbu v zátopových územích.

Přání snížit vystavování se riziku je přirozené a trh poskytuje lidem prostředky k dosažení tohoto cíle. Ale když se lidé snažili snížit riziko prostřednictvím státních pojistných programů, výsledkem bylo směřování zdrojů směrem k *rizikovějším* aktivitám a tedy ke zvýšení míry rizika a ztrát utrpěných celou společností.

Doposud trh poskytoval mnoho příležitostí, aby si lidé vybrali míru rizika, které jim vyhovuje. Lze vybírat mezi mnoha druhy pojištění. Různé investice – akcie, obligace, podílové fondy, vkladové certifikáty – umožňují lidem vyvážit riziko ve vztahu k výnosnosti způsobem, jaký

upřednostňují. Zemědělci mohou snížit své riziko tím, že prodají očekávanou úrodu, dříve než ji sklídí, za předem stanovenou cenu. Jsou tak chráněni proti poklesu cen, ale ztrácejí příležitost dosáhnout vysokých zisků při růstu cen. Komoditní trhy nabízejí zemědělcům i ostatním příležitost zajistit se proti cenovým změnám. Mnoho lidí nerozumí komoditním a termínovým trhům nebo ani jednoduchým trhům cenných papírů. V románu Toma Wolfea *The Bonfire of the Vanities* [Oheň marnivosti] se obchodník s dluhopisy Sharman McCoy považoval za naprostou hvězdu, ale nedokázal vysvětlit své dceři, v čem spočívá hodnota jeho práce. Politici a populární spisovatelé často hovoří s opovržením o „papírových podnikatelích“ nebo „vekslácích“, avšak ony záhadné trhy nejenže směřují kapitál do projektů, kde bude nejlépe sloužit potřebám zákazníků, ale rovněž pomáhají milionům Američanů řídit jejich riziko.

Nová možnost se otvírá pro zemědělce v uzavírání smluv s výrobcí potravin na produkci specifické plodiny. Více než 90 procent zeleniny a o něco menší podíl ostatních plodin se dnes vyrábí na základě podobných kontraktů. Ty poskytují zemědělcům méně nezávislosti, ale také menší riziko, což mnoho z nich upřednostňuje.

Mezitím velké komoditní trhy jako Chicago Board of Trade, Chicago Mercantile Exchange a New York Mercantile Exchange (Nymex) hledají, jaké nové investiční možnosti nabídnout zákazníkům. Chicago Mercantile Exchange nedávno začala nabízet termínové obchody na mléko – umožňující lidem zafixovat ceny mléka nebo spekulovat na jejich změny – jako reakci na deregulaci, která bude pravděpodobně znamenat nižší, avšak kolísající ceny. Nymex založila termínový trh s elektřinou, který bude užitečný, až dojde k deregulaci v elektroenergetice.

Board of Trade je jedním z hráčů hledajících nové cesty, jak chránit pojišťovny – a přeneseně všechny, kteří si kupují pojištění nebo investují do pojišťovacích společností – před hrozbami vyplývajícími z rozsáhlých katastrof. Podle *New York Times*, „se dvě z nejničivějších přírodních katastrof objevily“ v uplynulých několika letech: hurikán Andrew v roce 1992, který stál na jižní Floridě pojišťovny 16 miliard dolarů, a zemětřesení v roce 1994 v Los Angeles, které stálo 11 miliard dolarů. (Všimněte si, že důvod, proč byly tyto katastrofy „nejničivější“ v americké historii, je, že Američané mají více bohatství než kdy předtím, takže jejich ztráty jsou větší.) Pojišťovatelé se bojí katastrofy v rozsahu 50 miliard dolarů, která by přivedla jejich krach, a dokonce by byla příliš pro zajišťovací společnosti, které zajišťují pojišťovny před velkými ztrátami. Hledají nové způsoby, jak rozložit riziko, včetně „katastrofických“ termínových obchodů na Board of Trade, s nimiž se pojistitelé zajišťují proti možnosti velkých ztrát. Investoři tak vlastně mohou získat peníze, vsadí-li na to, že taková katastrofa nenastane.

Zajistitelé také nabízejí dluhopisy „z vyšší moci“, které by nesly velice vysoký úrok, avšak požadovaly by po držitelích, aby se vzdali jejich vyplacení v případě pohromy. Termínované obchody na budoucí pohromy a dluhopisy „z vyšší moci“ pomohou udržet dostupné pojistné krytí za rozumnou cenu. Rovněž nabízejí otázku: pokud trh dokáže odpovídajícím způsobem zvládnout i vyhlídky na multimiliardové finanční katastrofy, proč stát vůbec musí zasahovat do ekonomického systému?

Obcházení státu

Dvacáté století bylo neúspěšným experimentem s velkou vládou. Každý den vidí další lidé nové způsoby, jak by zisk hledající společnosti, sdružení vzájemné pomoci nebo chari-

ta dokázaly řešit problémy lépe než stát. Soukromý kapitálový trh může z pojistně matematického hlediska poskytnout zdravější pojištění a nabídnout lepší penze než státní sociální zabezpečení. Jeden z největších technických projektů na světě, tunel pod kanálem La Manche v hodnotě 12 miliard dolarů, je navržen, financován, postaven, vlastněn a provozován soukromým konsorciem. Společnost, která se jmenuje Human Capital Resources [Zdroje lidského kapitálu], chce prodávat investice do budoucí výtěžné schopnosti vysokoškolských studentů jako alternativu studentským půjčkám – lepší návratnost pro investory, nižší břemeno po absolvování školy pro studenty a žádné náklady pro daňové poplatníky.

Soukromé komunity, jejichž způsob správy je založen na shodě, mohou být přizpůsobeny preferencím 250 milionů rozdílných Američanů lépe než místní vlády. Soukromé školy poskytují lepší vzdělání s nižšími náklady než státní školy a v příštích několika letech informační technologie a ziskově motivované firmy zcela změny styl vyučování. Soukromá charita *zbaví* lidi závislosti na státu, místo aby je *zaplétala* do jeho sítě.

Možná že již brzy budeme schopni obejít stát a zajistit si všechno zboží a služby, které potřebujeme. Ale mezitím se naše 2,5 bilionu dolarů utrácující vlády všech úrovní nehodlají vzdát bez boje. Americká státní pošta se houževnatě drží svého zákonného monopolu. Školské rady a učitelské odbory vyhlásují, že nenechají děti „uprchnout“ ze svých škol, a vydávají miliony dolarů, aby zabránily zavedení možnosti volby školy. Lidé, kteří mají prospěch ze současného systému, neomezí veřejný sektor, i kdyby vláda přišla o všechny zákazníky. Zatímco počet zapisovaných dětí v District of Columbia klesl o 33 000 – asi 25 procent – systém se ve skutečnosti *rozrostl* o 516 pracovníků v administrativě. Osm set ti-

síc zaměstnanců pošt nehodlá jen tiše přijmout své propuštění z práce, i kdybychom posílali veškerou naši poštu elektronicky.

Nemůžeme prostě čekat, že „společenské síly“ nebo technologie nahradí hypertrofovaný stát. Abychom zajistili, že se takové změny stanou, budou muset jednotlivci požadovat své *právo* na volbu školy pro své děti, budou se muset utkávat se státní poštou, investovat své peníze do bezpečných soukromých penzijních fondů. A poté se daňoví poplatníci budou muset postarat o to, aby vláda přestala produkovat služby, které již nikdo nepoužívá.

kapitola 12

LIBERÁLNÍ BUDOUCNOST

Politické společnosti se nepodařilo uvést nás do věku hojnosti a míru, tak jak slibovala. Selhání donucovacího státu bylo přímo úměrné míře donucení a velkoleposti jeho slibů. Fašistické a komunistické státy, které se pokoušely zničit občanskou společnost a zcela podříditi jednotlivce větším celkům, se dnes ukazují jako zavrženíhodné omyly. Slibovaly společenství a blahobyť, ale způsobily chudobu, stagnaci, zášť a rozklad mezilidských vztahů.

Liberální kritika socialismu, dlouhodobě vysmívána levicovými intelektuály, se ukázala jako správná. Nyní stojí před liberalismem větší výzvy. Vzhledem k tomu, že socialismus a fašismus již nehrají na politické scéně téměř žádnou roli, odehraje se ve dvacátém prvním století souboj mezi liberalismem a sociální demokracií, rozředenou verzí socialismu, jejíž obhájci přijímají nezbytnost občanské společnosti a tržního procesu, ale ustavičně nacházejí důvody k omezování, ovládnutí, tvarování a maření rozhodnutí, která jednotlivci činí. (Sociální demokracie se často ve Spojených státech nazývá liberalismus,³⁴ ale já raději nebudu pošpiňovat památku slova, které

³⁴ Ve Spojených státech se slovo LIBERALISM používá pro označení sociální demokracie, zatímco pro vyjádření původního obsahu slova liberalismus se užívá termínu LIBERTARIANISM. (pozn. překladatele)

dříve znamenalo svobodu jednotlivce.) Co se týká moderního amerického konzervatismu, lze očekávat, že se jeho přívrženci budou dělit na stoupence občanské společnosti a zastánce politického vměšování za účelem přivození určitého společenského řádu. Konečně, etatističtí konzervativci zjistí, že stojí na stejných pozicích jako sociální demokraté coby obránci politické společnosti proti společnosti občanské. Tento trend začal již s Buchananovým protekcionistickým hnutím a s rostoucí tendencí mezi konzervativci neomezovat vládu, nýbrž ji využít k prosazení konzervativních hodnot.

Protože sociální demokracie ve Spojených státech a západní Evropě nikdy zcela nenahradila občanskou společnost a trh, její selhání je méně zřejmé. To je dobrá zpráva pro národy Evropy a Ameriky, ale zároveň to představuje větší výzvu pro liberály, kteří chtějí upozornit na problémy intervencí a uvést argumenty ve prospěch větší individuální svobody a přísně omezené vlády. Přesto jsou důkazy o selhání politické společnosti ohromné a nové příklady se objevují každým dnem.

Programy sociálních transferů se stávají neudržitelné po celém světě a blížící se odchod silné poválečné generace do důchodu ukáže, že závazky systému sociálního zabezpečení jsou nesplnitelné, dokonce i při výrazném zvýšení daní. Informační technologie se prudce rozvíjejí s výjimkou forem monopolizovaných státem – školy a pošta – které jsou každým rokem o něco méně efektivní a o mnoho dražší. Příklady od Watergate po Whitewater, od Waco po Válku proti drogám nám připomínají, že moc korumpuje. Daně a regulace dramaticky zpomalily hospodářský růst právě v době, kdy by nám vylepšené technologie, lepší komunikace a efektivnější kapitálové trhy měly poskytnout vyšší míru růstu. Pomalejší růst a rostoucí dojem, že odměny jsou rozdělovány státem na základě toho, k jaké se hlásíte politické straně

a jakou máte politickou protekci, spíše než získávány na konkurenčním trhu, podněcuje skupinovou nesnášenlivost a sociální konflikty.

Washington, jak ho vytvořil Roosevelt

Všeobecné rozčarování z velké vlády a rostoucí přitažlivost liberální kritiky přiměly obránce politické společnosti podniknout protiútok. Na nejpobulárnějších pokusech obhájit angažované vlády je zajímavá jejich zdrženlivost. Pryč jsou ona radikální volání po společenské změně z třicátých let a romantické kampaně z let šedesátých. Ačkoli tyto staromódní typy stále přežívají mezi doživotně jmenovanými profesory, mají nyní politici a autoři, kteří chtějí oslovit široké publikum, pouze mírné nároky na to, co by stát měl dělat.

Vezměme si knihu Davida Osborna a Teda Gaeblera, *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit Is Transforming Public Sector* [Nový pohled na stát: Jak podnikatelský duch mění veřejný sektor], která byla široce vítána takovými „novými demokraty“ jako Bill Clinton a Al Gore. Osborne a Gaebler uznávají, že „typy vlád, které se vyvinuly v industriální éře, s jejich pomalými centralizovanými byrokraciemi, s jejich zaujetím v pravidlech a regulacích a s jejich hierarchickou rozhodovací strukturou již nefungují příliš dobře“. Vypracovávají deset charakteristik, jaké by vlády měly být: napomáhající fungování společnosti, vlastněné komunitami, konkurenceschopné, vedené posláním, orientované na výsledek, vedené zákazníkem, podnikavé, předjímající, decentralizované a tržně orientované. Pozoruhodné na tomto seznamu je, že se velmi blíží nikoli popisu vlády, ale trhu. Vůdčí představitelé státní angažovanosti v naší době slibují, že můžeme vlády přinutit, aby jednaly jako trh.

Nebo si vezměme knihu Jacoba Weisberga z roku 1996 *In Defence of Government* [Na obranu vlády], která objasňuje pět principů pro „zmrtvýchvstání“ vlády: 1) přijmout, že život obsahuje riziko, a skoncovat se snahou toto riziko zákonodárně vyloučit ze života; 2) přestat slibovat více, než mohou vlády udělat; 3) mít vůli zrušit neúspěšné, zastaralé nebo nedůležité programy; 4) zrušit delegování zákonodárných pravomocí Kongresu na byrokracii a 5) slíbit, že vládní sektor nebude nikdy větší než teď, vyjádřeno v podílu vládních výdajů na HNP. Zatímco si Weisberg uchovává dojemnou víru v „moudrou, fungující a shovívavou federální vládu“, jeho politický program je velmi omezený v porovnání s předchozími generacemi nadšenců pro státní angažovanost.

Avšak i přes tento zmírněný intervencionismus a přes prohlášení prezidenta Clintona, že „éra všeobjímající vlády skončila“, je stát ve skutečnosti větší než kdy předtím. Federální vláda násilně odčerpává 1,6 bilionu dolarů ročně od těch, kteří je vytvoří, a státní a místní vlády si vezmou další bilion. Každým rokem přidá Kongres dalších 6000 stránek zákonů a regulátoři uveřejní 60 000 stránek nových regulací ve *Federálním registru*. Právníci se shodují, že žádný podnik rozhodně nemůže být v úplném souladu s federální regulací.

Většina našich politických vůdců žije stále ve Washingtonu, který stvořil Roosevelt, Washingtonu, kde napadne-li vás dobrá myšlenka, vytvoříte vládní program. Vezměme si pár příkladů:

- Senátor Bob Dole čte při své předvolební kampani Desátý dodatek („Moc, která není delegována Spojeným státům ústavou, ani zakázána státům, je vyhrazena jednotlivým státům nebo občanům.“), ale zároveň představuje návrhy zákonů, které převádějí na federální úroveň trestní právo, sociální politiku a definici manželství.

- Viceprezident Gore oznamuje plán na zrušení veřejných projektů bydlení a říká: „Tyto zločinem zamořené pomníky chybné politiky zabíjejí město kolem sebe!“ Připomíná svým posluchačům: „V uplynulých letech Washington říkal lidem po celé zemi, co mají dělat, shůry jim diktoval moudrost, a přiznejme si: některé z těch moudrostí nebyly příliš moudré.“ Poté oznámí plán... vybudovat nové projekty bydlení.
- Senátor Dan Coats (republikán ze státu Indiana) říká, že republikáni „potřebují nabízet vizi přestavby rozvrácených komunit – ne prostřednictvím státu, ale skrze ty soukromé instituce a ideály, které utvářejí společnost“ a tvrdí, že „ačkoli stát narušil občanskou společnost, nemůže ji přímo zrekonstruovat“. Poté navrhne devatenáct federálních zákonů pro založení modelové školy pro ohroženou mládež, zavedení čekací lhůty pro rozvádějící se páry, financování náboženských útluků pro matky, zřízení spořicíh účtů pro chudé a mnohé další.
- Ministr bydlení a městského rozvoje Henry Cisneros slibuje „velmi silně decentralizovat“, neboť církve, sousedské skupiny a malí podnikatelé „vědí přinejmenším stejně a jsou lépe umístěni než vláda ve Washingtonu, které stojí v cestě organizační obtíže“, jak zlepšit jejich vlastní komunity. Ale poté navrhuje zřídit třídy v obecních domech a požaduje, aby všichni obyvatelé navštěvovali každý den hodinu prenatálních kursů, mateřskou školku s výukou, kurzy na úrovni střední školy nebo semináře pro staré lidi.
- Výkonný ředitel Křesťanské koalice Ralph Reed píše, že Amerika je spojena okolo „vize společnosti založené na dvou základních přesvědčeních. První je, že všichni lidé, zrozeni sobě rovni v očích Boha s jistými nezczizitel-

nými právy, jsou svobodni ve sledování touhy svého srdce. Druhé přesvědčení je, že jediný účel státu je chránit tato práva.“ Ale jeho politický program obsahuje zákaz potratů, manželství partnerů stejného pohlaví a cenzuru Internetu.

A tak by bylo možné pokračovat. Každý den čteme v novinách: prezident má plán na snížení ceny benzínu a zvýšení ceny hovězího; vláda chce, aby Japonsko a Čína stanovily přesné cíle amerických dovozů; skupina expertů chce snížit počet lékařů; územní plánovači chtějí, aby projektanti vytvářeli „dostupné bydlení“, a za pár let vymyslí plán, jak podpořit „luxusní“ bydlení. Éra všeobjímající vlády je pryč, ale zdá se, že vláda to ještě nezaznamenala.

Mezitím aktivisté organizují pochody a manifestace za všechny dobré věci pod sluncem: pracovní místa, děti, bydlení, zdravotní péči, životní prostředí. Je těžké zorganizovat demonstraci za občanskou společnost a tržní proces – zdroj nápadů a bohatství, které nám dovoluje poskytovat lepší pracovní místa, domovy, zdravotní péči a péči o děti a využívat vzácné zdroje efektivněji.

Centralizace, decentralizace, řád

V devadesátých letech mohou být ve světové politice vysledovány dvě protichůdné tendence: centralizace a decentralizace. Navzdory debatám o decentralizaci a Desátém dodatku ve Washingtonu, jak republikáni, tak demokrati v Kongresu pokračují v předkládání federálních řešení problémů, které je zajímaví, a likvidují při tom místní moc, experimentování a konkurenční řešení. Státní soudy stále více požadují, aby všechny školy ve státě byly financovány stejně a byly regulovány podle státních osnov. Byrokraté Evropské unie v Bruselu se pokoušejí centralizovat regulaci na celoevropské úrovni, částečně proto, aby zabránili jakékoli

evropské vládě činit se atraktivnější pro investory tím, že sníží daně nebo míru regulace.

Paradoxně jsou dnes národní státy příliš velké i příliš malé. Jsou příliš velké, aby mohly pružně reagovat a aby byly snadno ovladatelné. Indie má více než 1 milion hlasů na každého ze svých 500 zákonodárců. Mohou vůbec zastupovat zájmy všech svých voličů nebo psát zákony, které mají smysl pro téměř miliardu obyvatel? V jakékoli zemi větší než město se místní podmínky velmi různí a žádný národní plán nedává všude smysl. Současně jsou národní státy příliš malé na to, aby byly efektivní ekonomickou jednotkou. Měla by mít Belgie nebo dokonce Francie národní železnici nebo národní televizní síť, když koleje a vysílaný signál tak snadno překračují národní hranice? Velká hodnota Evropské unie nespočívá ve stožích regulačních nařízení vyprodukovaných eurobyrokraty, ale v příležitosti pro podniky vyrábět a prodávat na trhu větším, než jsou Spojené státy. Společný trh nevyžaduje centralizovanou regulaci. Vyžaduje pouze, aby národní státy nebránily vlastním občanům obchodovat s občany ostatních zemí.

Zatímco se centralizované vlády počínaje Washingtonem přes Ottawu, Brusel až po Nové Dillí pokoušejí setřít regionální rozdíly a místní experimenty, můžeme vidět ještě jeden trend – podnikatele snažící se ignorovat stát a nalézt si své přirozené obchodní partnery, ať sídlí přes ulici nebo za hranicemi národních států. Podniky v trojúhelníku mezi francouzským Lyonem, švýcarskou Ženevou a italským Turínem spolu obchodují více než se svými politickými hlavními městy, Paříží a Římem. Dominique Nouvellet, jeden z vůdčích lyonských investorů do rizikových podniků, říká: „Lidé se bouří proti hlavním městům, která vykonávají příliš mnoho moci nad jejich životy. Paříž je plná státních úředníků, zatímco Lyon je plný obchodníků, kteří chtějí mít stát

z krku.“ Další přeshraniční ekonomické regiony zahrnují francouzské Toulouse a Montpellier a španělskou Barcelonu; belgické Antverpy a nizozemský Rotterdam a nizozemský Maastricht s belgickým Lutychem a německými CÁCHami. Národní státy a národní hranice jen brání tvorbě bohatství v těchto oblastech.

Mnoho regionů přichází se starým řešením problému nedosažitelné a nekontrolovatelné vlády: secesí. Francouzsky hovořící obyvatelé Quebecu agituji pro nezávislost na Kanadě. Stejnou věc požaduje rostoucí počet obyvatel Britské Kolumbie, kteří vidí, že jejich obchodní vazby s Tokiem a Seattlem jsou těsnější než s Ottawou a Torontem. Liga severu dosáhla výrazného voličského úspěchu se svým požadavkem na odtržení vyspělejší severní Itálie od jižní Itálie, na kterou je nazíráno jako na mafií ovládaný a na sociálních dávkách závislý region. Existuje rostoucí pravděpodobnost osamostatňování nebo až úplné nezávislosti Skotska. Národní osamostatňování by mohlo být řešením některých problémů Afriky, jejíž národnostní hranice byly namalovány koloniálními mocnostmi bez přihlédnutí k etnické identitě nebo tradičním obchodním vazbám.

Dokonce i ve Spojených státech zaznamenáváme silnější hlasy volající po odtržení než tomu bylo v poslední době. Staten Island hlasoval pro odtržení, od New York City v roce 1993, ale státní zákonodárny sbor to zablokoval. Devět krajů v západním Kansasu žádalo v petici Kongres, aby byly odštěpeny do nově vzniklého státu. Aktivisté v severní i jižní Kalifornii navrhuji, aby se tento obří stát rozdělil do dvou nebo tří lépe spravovatelných jednotek. San Fernando Valley, slavné z filmu American Graffiti vehementně požaduje oddělení od města Los Angeles.

Jedno z nejdůležitějších poučení z amerického ekonomického úspěchu je hodnota rozšiřování zeměpisné oblasti, ve

kteří může volně probíhat obchod při podržení veřejné správy co nejbližší komunitám, jež budou muset žít s jejími rozhodnutími. Švýcarsko může být ještě lepším příkladem přínosů volného obchodu a decentralizované moci. Ačkoli má pouze 7 milionů obyvatel, jsou tam 3 hlavní jazykové skupiny a lidé velmi odlišných kultur. Problém kulturních konfliktů vyřešili velmi decentralizovaným politickým systémem – mají dvacet kantonů a šest polo-kantonů, které odpovídají za většinu veřejných záležitostí, a slabou centrální vládu, která má na starost zahraniční vztahy, monetární politiku a vynucování listiny základních práv.

Jedním z klíčových poznatků vyplývajících ze švýcarského systému je, že kulturní konflikty mohou být minimalizovány, když se z nich nestanou konflikty politické. Tudíž čím větší část života je ponechána v soukromé sféře nebo na lokální úrovni, tím méně toho zbývá pro války kulturních skupin o náboženství, vzdělání, jazyky a podobně. Oddělení církve od státu a svobodný trh omezují počet rozhodnutí přijímaných ve veřejném sektoru, a tím snižují motivace skupin soupeřit o politickou moc.

Lidé na celém světě si postupně uvědomují prospěch pramenící z omezené vlády a decentralizované moci. Dokonce i student ze vzdáleného Ázerbájdžánu nedávno řekl na konferenci: „V poslední době jsem se svým přítelem přemýšlel, nebylo-li by možné vyřešit konflikt mezi Ázerbájdžánem a Arménií nikoli změnami hranic, ale tím, že hranice učiníme něčím nepodstatným – zrušíme pasy a umožníme vlastnit majetek a pracovat na obou stranách hranice?“

Přece se ještě zastánci centralizace jednoduše nevzdávají. Nutkání odstraňovat „nespravedlnosti“ mezi regiony je silné. Prezident Clinton řekl v roce 1995: „Jako prezident musím vytvářet zákony, které nebudou vhodné pouze pro mé příbuzné doma v Arkansasu a lidi v Montaně, ale pro celou zemi. Při

pohledu na tuto zemi jsou důležité právě její rozdíly, její rozmanitost. Sladit je zůstává pro nás obrovskou výzvou.“ Sloupek Washington Post říká, že Amerika „nutně potřebuje ... jednotné vzdělávací standardy stanovené – kým jiným? – federální vládou“. Guvernér Kentucky Paul Patton říká, že pokud nový vzdělávací program funguje, měly by ho mít všechny školy, a pokud nefunguje, neměla by ho mít žádná.

Ale proč? Proč nenechat místní školní okrsy pozorovat ostatní okrsy, napodobovat, co se jim zdá užitečné, a přizpůsobovat to jejich vlastním okolnostem? A proč prezident Clinton cítí, že jeho úkolem je „harmonizovat“ americkou ohromnou rozmanitost? Proč se netěšit z této rozmanitosti? Problém pro zastánce centralizace představuje fakt, že zachování rozmanitosti znamená přijmout myšlenku, že různí lidé na různých místech se budou nacházet v různých situacích a dosáhnou různých výsledků. Zásadní otázkou je, zda centralizovaný systém vytváří lepší výsledky než systém konkurenční – tzn. zda vede k více řešením, která, ačkoli nejsou dokonalá, jsou přesto lepší než cokoli jiného. Liberálové argumentují, že naše zkušenost s konkurenčními systémy – ať se jedná o demokracii, federalismus, svobodný trh nebo živě konkurenční západní myšlenkový systém – ukazuje, že nalézají lepší odpovědi než nadekretované, centralizované univerzální systémy.

Dvě velké společnosti – ITT a AT&T – oznámily, že se každá rozdělí na tři části, protože se staly příliš velké a heterogenní na to, aby mohly být efektivně řízeny. ITT má tržby asi 25 miliard dolarů ročně, AT&T asi 75 miliard. Pokud manažeré a investoři, kterým jde o jejich vlastní peníze, nedokážou podnikat v tak velkém měřítku, je vůbec možné, aby Kongres a 2 miliony federálních byrokratů řídilo veřejný sektor o velikosti 1,6 bilionu dolarů – nemluvě o celé 6 bilionové ekonomice?

Informační věk

Jedním z důvodů, proč by měla být budoucnost liberální, je příchod informačního věku. Informace se stále zlevňují, a tudíž se i rozšiřují. Naším problémem ve stále větší míře není nedostatek, ale nadbytek informací. Informační věk představuje špatnou zprávu pro centralizované byrokracie. Za prvé s tím, jak se informace zlevňují a stávají se dostupnějšími, lidé budou mnohem méně potřebovat, aby za ně rozhodovali experti a úřady. To neznamená, že se nebudeme radit s odborníky – v komplexním světě nemůže být nikdo odborník na všechno – ale znamená to, že si můžeme vybrat vlastní experty a činit vlastní rozhodnutí. Pro státy bude mnohem těžší udržovat občany v nevědomosti o mezinárodních záležitostech a o porušování zákonů státem. Za druhé, protože se obchod a informace přesunují rychleji, bude pro nemotorný stát stále obtížnější držet krok. Klíčovým důsledkem regulace komunikací a finančních služeb je zpomalení tempa změn a bránění spotřebitelům plně využívat přínosy, které se nám společnosti snaží nabízet. Za třetí, je snazší udržet si soukromí. Stát se bude pokoušet zablokovat šifrovací technologii a bude požadovat, aby byl každý počítač vybaven státním klíčem, ale tyto snahy selžou. Státy zjistí, že je stále obtížnější strkat nos do ekonomického života občanů. Konečně platí, jak o tom hovoří Bill Frezza, podnikatel v oblasti moderních technologií, že „donucovací sílu nelze uplatnit na síti“. S tím, jak se digitální bity stávají důležitější než uhelné doly a továrny, bude pro stát obtížnější vykonávat jeho moc.

Někteří lidé mají strach, že náklady na počítače a Internet vytvářejí novou dělící čáru mezi těmi, kteří mají, a těmi, kdo nemají, avšak obstojný starší počítač a roční on-line přístup na Internet lze získat za cenu ročního předplatného *New York Times* – a nikdo se přitom neobává, že by někdo neměl na

noviny. V každém případě se náklady na počítače snižují a dále se snižovat budou, stejně jako tomu bylo u telefonů a televize, kdysi pouze hraček pro bohaté. Do poloviny roku 1996 nabízeli podnikatelé e-mail zdarma jakémukoli zákazníkovi, který bude ochoten umístit si na svou obrazovku reklamu. Lidé se nebudou členit na ty, kteří mají a kteří nemají, říká Louis Rossetto, editor *Wired*, liberální bible informačního věku: „Lépe je uvažovat o těch, kteří mají a kteří mít budou. Ti první přitom mohou ve skutečnosti být těmi postiženými, jelikož představují pokusné králíky a platí ohromující sumy za věc, která bude za pár let široce dostupná za zlomek původní ceny.“ Pokusy nutit společnosti, aby nabízely své technologie naráz všem nebo pod tržní cenou, pouze sníží motivaci všech podnikatelů přicházet s novými produkty, a tak zpomalí tempo změn.

Protože stále větší hodnota odráží výtvořiny naší mysli vložené do podoby digitálních bitů, tradiční přírodní zdroje ztratí na svém významu. Institucionální struktury a lidský kapitál se stanou mnohem důležitější pro vytváření bohatství než ropa a železná ruda. Vlády zjistí, že je stále těžší regulovat kapitál a soukromé podnikání, neboť bude pro lidi a majetek snazší stěhovat se přes hranice. Zemím se bude dařit, budou-li snižovat daně a odstraňovat regulace, aby přiměly vlastní inovátory a investory zůstat doma a přilákaly další ze zahraničí.

Někteří vizionáři informačního věku přehnaně zdůrazňují jeho rozdíly proti období industriálnímu. Mnoho z nejbohatších zemí počínaje sedmnáctým až po dvacáté století – Nizozemsko, Švýcarsko, Velká Británie, Japonsko, Singapur – mělo výrazný nedostatek přírodních zdrojů. Zbohatly starým způsobem – vlastně novým, kapitalistickým způsobem – díky panství práva, ekonomické svobodě a tvrdě pracujícím a dobře vzdělaným obyvatelům.

Přesto bude v otevřenější ekonomice, jejíž vznik bude umožněn existencí kybernetického prostoru, důležitost svobodného trhu a individuálního úsilí ještě zvýrazněna. Peter Pitsch z Hudson Institute píše, že „Hayek a Schumpeter jsou proroky věku inovací“, což je jeho termín pro novou ekonomiku. Hayekova analýza spontánního řádu a obrovského nebezpečí mocenského vměšování se do jeho komplexního fungování je v éře neomezených možností a rychle probíhajících změn mnohem aktuálnější než kdy dříve. A Schumpeterův postřeh, že „kreativní destrukce je základním faktem kapitalismu“, bude pravdivější než kdy předtím, jak se o tom podnikatelé ke své zlosti neustále přesvědčují a budou přesvědčovat. Poražení elektronického počítače počítačem osobním, které stálo IBM 70 procent jejího tržního podílu během pouhých pěti let, bylo vzrušujícím příkladem kreativní destrukce. Bude sám osobní počítač nahrazen sítí? Bude pozice Microsoftu otřesena, tak jak tomu bylo u IBM? Jak by nám řekli Hayek s Schumpeterem, nelze to předpovědět.

Lidem vždy činilo problémy vidět řád v trzích, na první pohled chaotických. Dokonce zatímco cenový systém ustavičně přesunuje zdroje k jejich nejlepšímu využití, na povrchu se to jeví jako pravý opak řádu – podnikové bankroty, ztráty zaměstnání, velmi rozdílně úspěšní lidé, špatné investice. V rychlém tempu věku inovací se věci zdají ještě chaotičtější. Obrovské podniky vznikají a zanikají rychleji než kdy dříve a méně lidí má dlouhodobé zaměstnání. Avšak zvýšená efektivnost dopravy, komunikací a kapitálových trhů bude ve skutečnosti znamenat více řádu, než mohl dosáhnout trh v industriálním věku. Hlavní je vyhnout se používání donucovacího státu k „vyhlazení výstřelků“ nebo „orientaci“ trhu směrem, který si někdo přeje. Nechme trh fungovat – nechme miliardy lidí hledat jejich štěstí způsobem

bem, jaký si zvolí – a druhé vydání této knihy bude pravděpodobně zpracováno technologií, o které se nám v roce 1997 ani nesnilo.

Směrem k podmínkám utopie

Mnoho politických hnutí slibuje utopii: jen realizujte náš program a bude tady ideální svět. Liberálové nabízejí něco méně a zároveň více: podmínky utopie, jak to nazývá Robert Nozick.

Moje ideální společnost by pravděpodobně nebyla vaše utopie. Pokus vytvořit nebe na zemi je odsouzen k nezdaru, neboť máme odlišné představy o tom, jak by toto nebe mělo vypadat. S tím, jak se naše společnost rozrůžňuje, možnost domluvy na jednotném plánu pro celý národ se dále vzdaluje. A beztak nemůžeme v žádném případě anticipovat změny, které přinese pokrok. Utopické plány vždy obsahují statickou neměnnou vizi ideální společnosti, vizi, která se nedokáže přizpůsobit dynamickému světu. Nemůžeme si představit, jak bude vypadat civilizace za sto let o nic lépe, než si mohli lidé v roce 1900 představit civilizaci dnešní. To, co potřebujeme, není utopie, ale svobodná společnost, v níž si lidé tvoří své vlastní komunity.

Liberální společnost je pouhou podmínkou utopie. V takové společnosti by stát respektoval právo lidí činit vlastní rozhodnutí ve shodě se znalostmi, které jsou jim dostupné. Dokud by každý člověk respektoval práva ostatních, mohl by žít takový život, jaký si zvolil. Jeho volba by mohla klidně zahrnovat i dohodu s ostatními žít v určitém typu komunity. Jednotlivci se mohou sdružit a vytvořit komunity, kde se dohodnou na dodržování jistých pravidel, která by mohla zakazovat nebo vyžadovat jisté jednání. Jelikož by lidé individuálně a dobrovolně souhlasili s takovými pravidly, nevzdávali by se tak svých práv, ale jednoduše by přistoupili na

pravidla komunity, kterou by měli možnost kdykoli opustit. Dnes tyto podmínky již samozřejmě existují; tržní proces nám umožňuje vybírat si z mnoha různých zboží a služeb a mnoho lidí si již volí život v nějakém typu komunity. Liberální společnost by nabízela větší prostor pro takové volby tím, že by ponechala většinu rozhodování o uspořádání bydlení na jednotlivcích a vybrané komunitě, místo toho, aby stát stanovoval vše počínaje nehoráznými daňovými sazbami, pravidly týkajícími se náboženské praxe až po zdravotní péči.

Takové podmínky mohou nabízet tisíce verzí utopií, které mohou vyhovovat různým typům lidí. Jedna komunita může nabízet vysokou úroveň služeb a komfortu za adekvátně vyšší ceny a poplatky. Jiná může být spartánštější, pro ty, kdo raději šetří. Některé mohou být založeny na dodržování určitých náboženských zásad. Ti, kdo vstoupili do jedné komunity, se mohou zříci alkoholu, tabáku, nemanželského sexu a pornografie. Někteří jiní lidé by mohli upřednostňovat něco jako kodaňské svobodné město Christiania, kde jsou zakázána auta, zbraně a tvrdé drogy, ale měkké drogy jsou tolerovány a všechna rozhodnutí se alespoň teoreticky přijímají na komunálních shromážděních.

Jeden rozdíl mezi liberalismem a socialismem je ten, že socialistická společnost nedokáže tolerovat skupiny lidí žijících svobodně, ale liberální společnost může klidně dovolit lidem zvolit si dobrovolně socialismus. Pokud by si skupina lidí – dokonce i velmi početná skupina – chtěla zakoupit půdu a vlastnit ji společně, mohli by to udělat. Liberální právní řád by pouze vyžadoval, aby nikdo nebyl donucován připojit svůj majetek nebo se ho vzdát. Mnoho lidí si může zvolit „utopii“ velmi podobnou prostředí dnešních malých měst, předměstí nebo městských center, ale všichni bychom měli prospěch z příležitosti vybrat si jiné alternativy a znamenávat a napodobovat úspěšné inovace.

David Boaz

V takové společnosti by vláda tolerovala, jak říká Leonard Read, „vše, co je nenásilné“. Dobrovolné komunity by mohly vytvořit přísnější pravidla, ale právní řád celé společnosti by trestal pouze porušení práv ostatních. Zásadním zredukováním a decentralizováním vlády – plným respektováním práv každého jednotlivce – můžeme vytvořit společnost založenou na individuální svobodě a vyznačující se pokojem, tolerancí, prosperitou, odpovědností a pokrokem.

Můžeme dosáhnout takového uspořádání? Je těžké předvídat krátkodobý vývoj jakékoli společnosti, ale v dlouhodobé perspektivě svět rozpozná represivní a zaostalou povahu donucení a neomezené možnosti, které nabízí svoboda. Rozšiřování obchodu, průmyslu a informací podkopávalo staré způsoby, jakými vlády držely člověka v poddanství, a nyní dokonce osvobozuje lidstvo od nových forem donucení a ovládání vyvinutých vládami ve dvacátém století.

Jak vstupujeme do nového století a nového tisíciletí, stojí před námi svět nekonečných možností. Základním východiskem světa globálních trhů a nových technologií je liberalismus. Ani ničující socialismus, ani rigidní konzervatismus by nedokázal vytvořit svobodnou, technologicky vyspělou společnost, kterou předpokládáme v dvacátém prvním století. Chceme-li dynamický svět blahobytu a možností, musíme jej učinit světem liberálním. Prostý a nadčasový princip americké revoluce – svoboda jednotlivce, omezená vláda a svobodné trhy – se ukázal být mnohem mocnější v dnešním světě zrychlené komunikace, globálních trhů a bezprecedentního přístupu k informacím, než si Jefferson nebo Madison vůbec mohli představit. Liberalismus není pouze podmínka utopie, je to základní podmínka budoucnosti.

Dodatek

JSTE LIBERÁL?

Liberalismus začíná jednoduchým prohlášením práv jednotlivců, ale vyvolává těžké otázky. Základní politickou otázkou je: činíte rozhodnutí, která jsou důležitá pro váš život, nebo je za vás přijímá někdo jiný? Liberálové věří, že jednotlivci mají jak právo, tak i závazek dělat vlastní rozhodnutí. Neliberálové všech politických ražení věří, že stát by měl přijímat některá důležitá rozhodnutí v životě jednotlivců.

Například se zamyslete, zda souhlasíte s následujícím:

Dokud respektuji práva ostatních, měl bych mít právo:

Číst cokoli chci – dokonce i když to uráží ostatní.

Zvolit si takovou léčbu, kterou považuji za nejlepší – i když je riskantní.

Pokud odpovíte ano na tyto základní otázky, pak pravděpodobně souhlasíte s některými základními liberálními postoji vůči osobním svobodám: stát nemá co mluvit do ustavení nějakého určitého náboženství, vynucování morálních pravidel, regulace pornografie nebo pomluv. To neznamená, že liberálové souhlasí s těmito jednotlivými věcmi, ale znamená to, že respektují právo dospělých rozhodovat se. Nyní zvažte další otázky:

Dokud obchoduji s ostatními čestně, měl bych mít právo: Vydělávat více peněz než ostatní, i pokud nepřispívám na charitu.

Zanechat svůj majetek svým dětem, i když se jiné děti narodí s majetkem menším.

Pokud odpovíte ano na tyto otázky, pak souhlasíte se základními liberálními cíli ekonomické svobody. Teď zvolme trochu jiný pohled na svobodu:

Měla by vláda chránit právo každého jednotlivce na život, svobodu a sledování štěstí, přestože budou někteří lidé vydělávat více než ostatní, nebo by měla používat svou moc k tomu, aby se pokusila srovnat rozdíly mezi lidmi v peněžním vyjádření tak, že přesune peníze od jedněch k druhým?

Pokud jste stále pro, aby svoboda – jako opak státního donucení – přivodila požadované výsledky, poté jste připraveni změřit si svůj liberalismus.

Použijeme kosočtvercový graf, který vám umožní umístit se na politické spektrum. V kontextu moderní Ameriky často shledáváme, že konzervativci schvalují státní omezování osobních lidských rozhodnutí a sociální demokraté podporují omezování jejich rozhodnutí ekonomických. Samozřejmě že toto rozlišení není v žádném případě jednoznačné. Konzervativci mohou spíše než sociální demokraté prosazovat podpory velkým podnikům a mnoho sociálních demokratů podporuje omezení kouření, vlastnění zbraní a příspěvky politickým kandidátům.

Následující dotazník zjišťuje, zda si myslíte, že by mělo být vaše rozhodnutí, nebo rozhodnutí vlády, zda budete dělat určité věci, které zde byly rozděleny do dvou skupin – „politických svobod“ a „ekonomických svobod“. (Mělo by však být poznamenáno, že rozdělení rozhodování jednotlivce na „osobní“ a „ekonomické“ je jaksí arbitrární. Každá volba

ovlivňující váš život je osobní a většina rozhodnutí se týká majetku a ekonomické směny.)

Dejte si 10 bodů, pokud si myslíte, že rozhodujete vy, 5 bodů, nejste-li si jisti, a 0 bodů, jestli si myslíte, že rozhoduje vláda. Poté zakreslete své skóre do kosočtvercového grafu.

Osobní svoboda

Kdo by měl rozhodovat, zda budete nebo nebudete:

používat bezpečnostní pásy v autě?

vlastnit zbraň?

sloužit v armádě?

kouřit marihuanu?

podstupovat riskantní léčebné postupy?

mít homosexuální vztahy?

kupovat si pornografické filmy?

kupovat si knihy propagující nadřazenost mužů?

posílat své dítě do určité školy?

mít necenzurovaný přístup na Internet?

Celkové skóre osobní svobody:

Ekonomická svoboda

Kdo by měl rozhodovat, zda budete nebo nebudete:

kupovat zahraniční auta?

dávat své úspory na stáří do státního systému sociálního zabezpečení?

dávat peníze na pomoc chudým?

provozovat taxislužbu bez licence?

najímat pracovníka jiné rasy?

budovat dům bez povolení?

platit podpory zemědělcům?

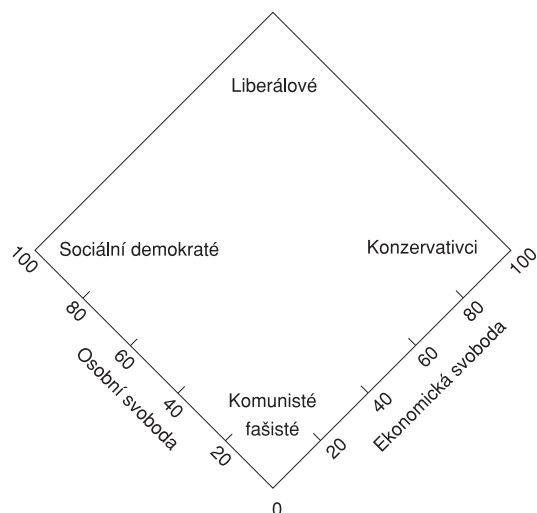
pracovat za menší než minimální mzdu?

zakládat doručovací společnost, která by konkurovala státní poště?

David Boaz

kupovat pojištění proti povodním nebo zemětřesení?
Celkové skóre ekonomické svobody:

Teď naneste celkové skóre osobní svobody na levou osu grafu a skóre ekonomické svobody na osu pravou. Jejich průsečík odhalí vaši pozici na politickém spektru.

Velmi málo lidí má „perfektní“ skóre v obou směrech. Pokud jste si přečetli tuto knihu, doufám, že jste již přesvědčeni, že lidé mohou přijímat většinu rozhodnutí týkajících se jejich života lépe než jakýkoli zákonodárce nebo regulátor, a vaše pozice se nachází někde v blízkosti vrcholu grafu, v liberálním kvadrantu. (A jestli jste ji ještě nečetli, doufám, že tak učiníte a poté si znovu uděláte tento test.) Pokud ano, vítějte v politickém hnutí, které změní dvacáté první století. Pokud ne, doufám, že vás alespoň její argumenty zaujaly a vzbudily ve vás pochybnosti a že v budoucnu uvidíte další a další příklady užitečnosti spontánního řádu a obtíží spojených se státem založeným na donucení.

SOUČASNÉ TEXTY O LIBERALISMU

O OMYLECH KLASICKÉHO LIBERALISMU A BUDOUCNOSTI SVOBODY

*Hans-Hermann Hoppe**

I.

Klasický liberalismus se nachází v úpadku po více než jedno století. Od druhé poloviny 19. století je ve Spojených státech a také v západní Evropě veřejná politika stále více utvářena myšlenkami socialistickými. 20. století může být ve skutečnosti označeno za století socialismu *par excellence*: století komunismu, fašismu, nacionálního socialismu a v největším měřítku za století sociální demokracie (moderního amerického liberalismu a neokonzervatismu).¹

* Hans-Hermann Hoppe (www.HansHoppe.com) je profesorem ekonomie na University of Nevada, Las Vegas, USA, šéfredaktorem časopisu *Journal of Libertarian Studies* a autorem řady knih a článků. Jeho poslední a nejúspěšnější kniha nese název *Democracy: God That Failed* (Transaction, 2001).

¹ Pojem liberalismu je v textu chápán ve svém původním či klasickém významu tak, jak jej definoval například jeho hlavní představitel ve 20. století Ludwig von Mises ve své knize z roku 1927 *Liberalismus* (Liberální institut, 1998) na str. 28: „Program liberalismu ve shrnutí do jediného slova by tedy měl znít – vlastnictví, což znamená: soukromé vlastnictví výrobních prostředků (neboť pro spotřební statky je soukromé vlastnictví samozřejmostí a není popíráno ani socialisty, ani komunisty). Všechny ostatní požadavky liberalismu vyplývají z tohoto základního požadavku.“ Oproti tomu moderní americký „liberalismus“ má téměř opačný význam, který můžeme vystopovat již u Johna Stuarta Milla v jeho slavné knize z roku 1859 *On Liberty*, kterou lze označit za zdroj moderního umírněného, sociálnědemokratického socialismu. Jak píše Mises (*ibid.* str. 153), Mill „sklouzává pomalu k socialismu a je původcem bezmyslenkovitého směšování liberálních a socialistických idejí, což vedlo k porážce anglického liberalismu a k otřesení blahobytu anglického lidu. ...Bez důkladného studia Milla není možné porozumět dějinám posledních dvou generací. [1927!]. Neboť Mill je velkým advokátem socialismu: všechny argumenty, jež by se daly uplatnit ve prospěch socialismu, vypracoval s láskyplnou pečlivostí. Vedle Milla mají všichni ostatní socialističtí spisovatelé – také Marx, Engels a Lassalle – sotva nějaký význam.“ Podrobnou a zdrcující kritiku Johna Stuarta Milla z liberálně-libertariánské pozice lze nalézt v Rothbard, Murray: *Classical Economics: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, Edward Elgar, 1995, sv. 2, kap. 8.

Nejednalo se však o nepřetržitý úpadek. Věci se z liberálního pohledu nevyvíjely k horšímu neustále. Najdeme také nadějná období. Například po druhé světové válce došlo v západním Německu a v Itálii k výrazné liberalizaci v porovnání s obdobím nacionálního socialismu a fašismu a podobný vývoj potkal i bývalý Sovětský svaz a země střední Evropy po pádu komunismu na sklonku 80. let. Přestože liberálové tento vývoj vítali, nejednalo se o žádnou renesanci liberalismu. Poválečná liberalizace v Německu a Itálii, stejně jako současná liberalizace v postkomunistické východní Evropě, byly výsledkem externích a náhodných událostí: vojenské porážky a naprostého hospodářského rozkladu. Jednalo se vždy o liberalizaci v důsledku rozkladu starého systému. Automaticky vždy následovalo přijetí jednoho typu socialismu: sociální demokracie, jejímž příkladem jsou také Spojené státy jako jediná přežívající (zatím ještě vojensky neporažená a hospodářsky nezkrachovalá) mocnost.

I když tedy liberálové zažili několik světlých období, následné nahrazení liberalismu socialismem bylo úplné. Vítězství socialistů bylo tak úplné, že dnes na počátku 21. století někteří neokonzervativci začali vítězně oznamovat světu, že nastal „Konec dějin“ a došlo k příchodu „Posledního člověka“, tj. že nastalo konečné milénium globální sociální demokracie, nad kterou dohlíží Spojené státy, a objevil se nový *homo socio-democraticus*.²

² Viz Fukuyama, Francis: „The End of History?“, *The National Interest*, sv. 16, léto 1989; *idem.*, *The End of History and the Last Man*, Avon Books, 1993. Fukuyama shrnul své poznatky takto: „Tvrdil jsem, že v několika minulých letech, kdy byly poraženy konkurenční ideologie jako dědičná monarchie, fašismus a v nedávné době komunismus, došlo na celém světě k pozoruhodné shodě týkající se legitimity liberální [tj. sociálnědemokratické] demokracie jako systému vlády. Tvrdil jsem ale dokonce, že liberální demokracie může představovat «konečný bod ideologického vývoje lidstva» a «konečnou formu lidské vlády» a jako taková může představovat «konec dějin». Zatímco tedy pro dřívější formy vlády byly typické zásadní vady a neracionálnosti, které vedly k jejich konečnému rozpadu, liberální demokracie žádnými takovými vnitřními rozpory netrpí. ... To neznamená, že by přestal existovat přirozený cyklus narození, života a smrti, že by nedocházelo k důležitým událostem nebo že by přestaly vycházet noviny, které by o nich informovaly. Znamenalo by to spíše skutečnost, že nebude nadále docházet k pokroku ve vývoji principů

II.

I když považujeme hegelovský výklad, dle kterého liberalismus představuje pouze přechodné stádium ve vývoji dokonalého sociálnědemokratického člověka,³ za nesmyslný, musejí být liberálové znepokojeni existencí pouhého *zdání* správnosti neokonzervativních úvah. Nemohou se ani utěšovat skutečností, že i sociální demokracie je odsouzena k ekonomickému rozkladu. Liberálové věděli, že se komunismus rozpadne, nicméně když se tak stalo, k přijetí liberálních principů nedošlo. Neexistuje proto žádný apriorní důvod domnívat se, že budoucí rozklad sociální demokracie přinese příznivější výsledky.

a institucí, na kterých demokracie spočívá, neboť všechny skutečně zásadní otázky byly již vyřešeny.“ (str. xi–xii)

Neokonzervativní hnutí, ke kterému se Fukuyama řadí, vzniklo na sklonku 60. a na počátku 70. let 20. století, v době, kdy se americká levice začala významně věnovat problematice černochů, podpoře Arabů, *affirmative action* a „alternativní kultuře“. V reakci na tyto tendence se tradiční levicoví intelektuálové a „liberálové“ z období studené války (často bývalí trockisté) vedeni Irvingem Kristolem a Normanem Pohoretzem rozešli se svými bývalými spojenci a často přešli z dlouholetého hnízda levicové politiky – Demokratické strany – k republikánům. Od té doby získali neokonzervativci navzdory svému omezenému počtu bezkonkurenční vliv na americkou politiku, která typicky podporovala „umírněný“ sociální stát („demokratický kapitalismus“), „kulturní konzervatismus“ a „rodinné hodnoty“, a intervencionistickou („aktivistickou“) zahraniční politiku, která měla především podobu politiky zionistické („proizraelské“). Mezi hlavní představitele patří Irving Kristol, jeho žena Getruda Himmelfarb a syn William Kristol; Norman Podhoretz, jeho žena Midge Decker, syn John Podhoretz a zeťové Steven Munson a Elliott Abrams; Daniel Bell, Peter Berger, Nathan Glazer, Seymour Martin Lipset, Michael Novak, Aaron Wildavsky, James Q. Wilson; a novináři a komentátoři jako David Frum, Paul Gigot, Morton Kondracke, Charles Krauthammer, Michael Lind, Joshua Muravchik, Emmett Tyrrell a Ben Wattenberg. Neokonzervativci nyní ovládají takové časopisy jako *National Interest*, *Public Interest*, *Commentary*, *New Republic*, *American Spectator*, *Weekly Standard*, *Washington Post*, *Wall Street Journal* a mají úzké vztahy k řadě velkých nadací, jakými jsou například *Bradley Foundation*, *Olin Foundation*, *Pew Foundation*, *Scaife Foundation* a *Smith-Richarson Foundation*. Více lze najít v Gottfried, Paul: *The Conservative Movement*, Twayne Publishers, 1993; a také Nash, George H.: *The Conservative Intellectual Movement in America*, Basic Books, 1976.

³ Fukuyama v této souvislosti píše:

„Ve velmi velké části světa v současnosti neexistuje ideologie, která by si činila nárok na univerzálnost a byla schopna se liberální demokracií postavit, ani žádný jiný univerzální princip legitimity než vláda lidu. ... Jen stěží si dokážeme představit svět, který by byl výrazně lepší než svět, který známe, nebo budoucnost, která by nebyla v principu demokratická a kapitalistická. ... Nejsme schopni popsat svět, který se v *principu* odlišuje od našeho světa a který by byl zároveň lepší. ... A právě když se podíváme nejen na minulých patnáct let, ale na *celý historický vývoj*, uvědomíme si, že liberální demokracie zaujímá unikátní místo. ... Jde zde o jeden fundamentální proces, který určuje společnou evoluční podobu *všech* lidských společností, stručně řečeno, je zde něco, co lze nazvat jako Univerzální dějiny lidstva ve směru liberální demokracie. ... Nacházíme-li se nyní v bodě, kdy si neumíme představit svět, který by se principiálně odlišoval od světa našeho, ve kterém by neexistoval zjevný či očividný způsob, jak by budoucnost mohla představit fundamentální zlepšení oproti současnému řádu, pak musíme vzít také v úvahu možnost, že samy dějiny se mohou nacházet na konci.“ (*The End of History*, str. 45–51)

Jelikož víme, že lidské dějiny nejsou určovány „slepými silami“, ale utváří je myšlenky, a dějinné změny jsou výsledkem ideologického posunu ve veřejném mínění, musíme si uvědomit, že posun k socialismu během minulých sta let je výsledkem intelektuální – filozofické a teoretické – prohry klasického liberalismu: liberální teorie byla stále více veřejným míněním odmítána jako chybná.⁴ V této situaci mohou liberálové reagovat dvěma způsoby. Jednou možností je tvrdit, že liberalismus je sice zdravou doktrínou, ale že ji veřejnost odmítá navzdory její pravdivosti. V tomto případě je třeba vysvětlit, proč lidé lpějí na mylných názorech, i když si uvědomují správnost liberálních myšlenek.⁵ Není snad pravda pro lidi vždy přitažlivá nebo snad přestávají lidé o pravdu usilovat? Dále je nutno vysvětlit, proč je pravda liberalismu stále více odmítána ve prospěch omylů socialismu. Došlo snad k větší lhostejnosti či degeneraci obyvatelstva? Jestliže ano, jak to vysvětlíme?⁶ Nebo můžeme zvolit druhý přístup a považovat odmítnutí liberalismu za důkaz zásadního omylu, který tato doktrína obsahuje. V tomto případě je třeba se znovu zamyslet nad jeho teoretickými základy a najít omyl, který může být nejen odpovědný za označení liberální doktríny za chybnou, ale především za skutečný vývoj. Jinými slovy řečeno, úspěch socialismu je třeba vysvětlit jako zcela pochopitelný a systematicky vysvětlitelný důsledek rozpadu a degenerace liberální politické teorie, jenž logicky vzešel z tohoto omylu a jenž se tak stal původním zdrojem veškerého následného socialistického zmatení.

⁴ Více k tomuto tématu v Mises, Ludwig von: *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*, Mises Institute, 1985, obzvláště kap. 4.

⁵ Pokus o reakci na předložený problém v tomto duchu lze najít v Mises, Ludwig von: *The Anti-Capitalistic Mentality*, Libertarian Press, 1972.

Česky vyšlo pod názvem *Antikapitistická mentalita* v roce 1994. (Pozn. překl.)

⁶ Pokus o reakci v tomto duchu lze najít v Itzkoff, Seymour: *The Decline of Intelligence in America*, Praeger, 1994. Itzkoff se zde pokouší vysvětlit sociální degeneraci, již lze pozorovat obzvláště ve Spojených státech a jež je výsledkem dysgenických dopadů podporovaných státními sociálními politikami.

III.

Ústředním a závažným omylem liberalismu je jeho teorie vlády.⁷ Politická filozofie klasického liberalismu, zosobněná Lockem a nejvýznamněji formulovaná v Jeffersonově Deklaraci nezávislosti, byla především morální doktrínou. Stavěla na filozofii stoiků a pozdních scholastiků a jejím základním kamenem byly myšlenky vlastnictví sebe sama, prvotní převlastnění přírodou daných (nikým nevlastněných) zdrojů, soukromé vlastnictví a smluvní svoboda jako univerzální lidská práva obsažená v podstatě člověka jako racionální živé bytosti.⁸ V době vlády královských rodů stavěl důraz na tato univerzální lidská práva liberální filozofii do ostré opozice vůči každé existující vládě.⁹ Pro liberála se každý člověk, král i rolník, řídil stejnými univerzálními a věčnými principy spravedlnosti a vláda mohla buď ospravedlnit svou existenci pomocí smlouvy mezi soukromými vlastníky majetku, nebo ji vůbec ospravedlnit nemohla.¹⁰ Může být ale vůbec nějaká vláda takto ospravedlněna?

⁷ O tom obzvláště Rothbard, Murray: *The Ethics of Liberty*, New York University Press, 1998; a Hoppe, Hans-Hermann: *The Economics and Ethics of Private Property*, Kluwer, 1993.

⁸ Viz také Cassirer, Ernst: *The Myth of the State*, Yale University Press, 1946, především kap. 8 a 13; Tuck, Richard: *Natural Rights: Their Origin and Development*, Cambridge University Press, 1979; Rothbard, Murray: *Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, Edward Elgar, 1995, sv. 1, obzvláště kapitola 4; Hoppe, Hans-Hermann: „The Western State as a Paradigm: Learning from History“, *Political Regimes. Religion and Public Life*, č. 30, 1997.

⁹ Proto v Mises, Ludwig von: *Nation, State, and Economy*, New York University Press, 1983, najde liberalis mus charakterizovaný jako „nepřátelský vládčům“ (str. 33). Abychom ovšem nevyvolali nějaké nedorozumění, je třeba poznamenat, že tento příkrý výrok je Misesem použit pouze na „absolutní“ vládce 17. a 18. století v Evropě. Nelze jej vztáhnout na dřívější, středověké krále a prince, které bylo možné běžně označit za *primus inter pares*, tj. dobrovolně uznané autority, které se podřizovaly stejným univerzálním přirozeným zákonům jako kdokoli jiný. Viz např. Kern, Fritz: *Kingship and Law in the Middle Ages*, Blackwell, 1948.

¹⁰ Cassirer v této souvislosti píše:

„Doktrína státní smlouvy se stává v 17. století samozřejmým axiomem politického myšlení. ...Tato skutečnost má klíčový význam. Když totiž přijmeme tento názor, když zredukujeme zákonný a společenský řád na jednání svobodných jednotlivců, na dobrovolné smluvní podřízení se vládci, veškerá tajemnost mizí. Těžko lze najít něco méně tajemného než smlouvu. Smlouva musí být uzavřena při plném vědomí jejího obsahu a důsledků; předpokládá svobodně vyjádřený souhlas všech zúčastněných stran. Můžeme-li vystopovat takovýto původ státu, pak se vše stává zcela jasně a pochopitelné.“ (*The Myth of the State*, str. 172–73)

Kladná odpověď liberálů je všem známá. Začíná nepochybně pravdivým tvrzením, že je-li lidstvo takové, jaké je, budou vždy existovat vrazi, lupiči, zloději, hrdlořezové a podvodníci. Život ve společnosti tedy nebude možný, pokud proti takovým lidem nebude použita hrozba fyzického trestu. Liberálové z toho vyvodili, že liberální společenský řád je poté možné udržet jedině tak, že budou lidé, kteří nerespektují život a majetek druhých – pod pohrůzkou použití síly nebo silou – donuceni k respektu společenských pravidel. Z tohoto správného předpokladu liberálové vyvodili, že udržování řádu a vynucování práva je jedinečnou funkcí vlády.¹¹

Správnost tohoto závěru závisí na definici vlády. Tento závěr je správný, rozumíme-li vládou jakéhokoli jednotlivce nebo firmu, kteří poskytují ochranu a služby zajišťování bezpečnosti vlastníkům majetku, již se dobrovolně stali jejich klienty. Tuto definici ale liberálové nezvolili. Pro liberála vláda není pouhou specializovanou firmou. Na rozdíl od obyčejné firmy je pro ně stát jurisdikcí, která je finálním arbitrem řešení sporů a je obdařena právem zdaňovat. Přijme-li ovšem tuto definici vlády, pak je závěr liberálů mylný. Z existence práva na obranu a skutečnosti, že lidé obranu života a majetku potřebují, *neplyne*, že by tato obrana měla oprávněně být poskytována pomocí monopolu jurisdikce či monopolu zdaňovat, nebo že by tento monopol byl schopen obranu poskytovat efektivně. Naopak, lze dokázat, že každá taková instituce je neslučitelná s oprávněnou a účinnou ochranou majetku.

Podle liberální doktríny se vlastnická práva logicky i časově vyskytují dříve než jakákoli vláda. Jsou výsledkem aktů původního přivlastnění, výroby nebo směny, kdy majetek přechází od původního vlastníka k novému vlastníku a má povahu práva vlastníka vykonávat výlučnou kontrolu nad

¹¹ Viz Mises: *Liberalismus*, str. 39.

danými fyzickými zdroji. Ustanovení fyzicky oddělených sfér této výlučné jurisdikce, díky nimž se lze vyhnout možným konfliktům pramenícím z užívání vzácných zdrojů, je samotnou podstatou vlastnictví.¹²

Žádný soukromý vlastník se nemůže vzdát svého práva být tím, kdo v konečném důsledku o svém majetku rozhoduje a fyzicky jej chrání, ve prospěch někoho jiného, aniž by svůj majetek prodal či jinak převedl (čímž by někdo jiný získal výlučnou kontrolu nad tímto majetkem.) Každý vlastník majetku se ale může podílet nad dělbě práce a hledat více ochrany či lepší ochranu svého majetku prostřednictvím spolupráce s ostatními vlastníky majetku. Každý vlastník majetku může komukoli cokoli prodat, od kohokoli cokoli koupit či vstoupit do jakéhokoli smluvního vztahu, aby si zajistil lepší ochranu svého majetku, a každý vlastník majetku může v jakémkoli okamžiku jednostranně takovouto spolupráci s ostatními přerušit, případně svůj svazek změnit. Aby se člověku podařilo uspokojit svou potřebu ochrany, je tedy oprávněně předpokládat, a ekonomické argumenty tento postoj pouze potvrzují, že by vznikli specializovaní jednotlivci nebo agentury, kteří by za úplatu na dobrovolném základě poskytovali služby ochrany, pojištění a arbitrážní služby pro zákazníky, kteří o to projeví zájem.¹³

¹² Liberální postoj byl hezky shrnut francouzským fyziokratem Mercierem de la Livierem, žijícím v 18. století, v knize *L'Ordre Naturel*. (De la Liviere působil jako správce kolonie Martinique a krátce také jako poradce Kateřiny Veliké.) Vysvětloval, že člověk je díky svému rozumu schopen rozpoznat zákony vedoucí k jeho nejvyššímu štěstí a že veškeré společenské nešvary plynou z nerespektování těchto zákonů lidské přirozenosti. Z práva na sebezachování plyne v lidské přirozenosti právo na vlastnictví a každé jednotlivé vlastnictví produktů vyrobených člověkem z přírodních zdrojů vyžaduje vlastnictví přírodních zdrojů samotných. Právo na majetek by ale nedávalo smysl, kdyby neexistovala svoboda jej užívat, takže svoboda je odvozena z práva na majetek. Lidé pak jako společenství tvorové prosperují a pomocí obchodu a směny majetku maximalizují štěstí všech. Viz Rothbard: *Economic Thought Before Adam Smith*, str. 370.

¹³ Viz Rothbard, Murray: *Power and Market: Government and the Economy*, Sheed Andrews and McMeel, 1977, kap. 1.

V českém překladu *Ekonomie státních zásahů*, část II, kap. 1. (Pozn. překl.)

Zatímco je snadné si představit smluvní vznik systému konkurujících si dodavatelů bezpečnosti, je nemyslitelné, aby vlastníci soukromého majetku vstoupili do smluvního vztahu, který by někoho opravňoval přinutit ostatní v rámci daného území, aby se museli s žádostí o ochranu a soudní služby obracet výhradně na tento subjekt, přičemž ostatním subjektům by se nabízely služby ochrany zakazovalo. Z takovéto monopolní smlouvy vyplývá, že každý vlastník majetku se vzdal svého práva rozhodovat v konečném důsledku o tom, jak s majetkem naloží, a že ochranu sebe samého a svého majetku trvale svěřil někomu jinému. Takovýto člověk by se převodem tohoto práva ve skutečnosti prodal do trvalého otroctví. Podle liberální doktríny je každý takovýto kontrakt o podřízení se od samého počátku nepřipustný (a tedy nulitní a neplatný), neboť je v rozporu s praxeologickou podstatou jakékoli smlouvy, tj. soukromým vlastnictvím a vlastnictvím sebe sama.¹⁴ Nikdo nemůže oprávněně vydat svou osobu nebo majetek trvale napospas někomu jinému a nikdo by s tím pravděpodobně ani nesouhlasil. Podobně nemyslitelný je koncept, že by někdo vybavil svého monopolistického ochránce trvalým právem zdaňovat. Nikdo by nikdy nepodepsal smlouvu, která by umožnila ochránci tohoto člověka, aby jednostranně určil

¹⁴ Smluvní teorie státu, která je zde kritizována, vzešla z děl Thomase Hobbesa *De Cive* (kap. 5–7) a *Leviathan* (kap. 17–19). Hobbes tvrdí, že zákonná vazba mezi vládcem a jeho poddanými je nepřerušitelná, jakmile je jednou ustavena. Cassirer však píše:

„nejvlivnější autoři píšící o politice v 17. století odmítli Hobbesovy závěry. Obviňovali tohoto velkého logika z pojmové kontradikce. Může-li se člověk vzdát své osobnosti [tj. práva na vlastnictví sama sebe], přestal by být morální bytostí. Stal by se neživou věcí – a jak by se taková věc mohla k něčemu zavázat – a jak by tato věc mohla učinit slib nebo uzavřít společenskou smlouvu? Toto fundamentální právo (právo na vlastní osobu) v sobě zahrnuje v jistém smyslu všechna ostatní práva. Udržování a rozvíjení své osobnosti patří k univerzálním právům; nezávisí na vrtoších a rozmarech nějakého jedince, a nemůže proto být převedeno z jednoho jedince na druhého. Smlouva o vládnutí, jež je zákonným základem veškeré občanské moci, proto obsahuje vnitřní meze. Neexistuje tedy žádné *pactum subjectivum*, žádný zákon o podřízení, v důsledku něhož by se člověk mohl vzdát statutu svobodného subjektu a mohl se zotročit. Tímto aktem vzdání se by se vzdal právě toho rysu, který představuje jeho podstatu a bytí: ztratil by svou lidskost.“ (*The Myth of the State*, str. 195)

sumu peněz, kterou mu tento člověk musí za vlastní ochranu platit.

Od doby Locke se liberálové snaží vyřešit tento vnitřní rozpor pomocí „implicitní“, „tiché“ nebo „konceptuální“ smlouvy, kontraktu, konstituční smlouvy či ústavy. Všechny tyto krkolomné a zmatené pokusy vedly pouze ke stále stejnému a nevyhnutelnému závěru: ospravedlnit existenci vlády z explicitní smlouvy mezi vlastníky soukromého majetku není možné.¹⁵

¹⁵ Názor Johna Locke na problém „souhlasu“ lze najít v jeho *Druhém pojednání o vládě*, kniha II, oddíl 119–22. Locke, který zjišťuje, že vláda nemá základ v „explicitním“ souhlasu, na tomto místě píše:

„...potíž je v tom, nač se máme dívat jako na tichý souhlas a jak dalece tento zavazuje, tj. jak dalece se máme dívat na kohokoli, že souhlasil a tím se podřídil nějaké vládě v tom, o čem se vůbec nijak nevyjádřil. A k tomu pravím, že každý, kdo je v držení nějaké části území vlády nebo ji užívá, dává tím svůj tichý souhlas a je potud zavázán k poslušnosti zákonů té vlády, pokud toto užívá, tak jako kdokoli pod ní, ať toto jeho držení půdy patří jemu a jeho dědicům navždy nebo jako obydlí jen na týden či ať pouze cestuje svobodně na veřejné silnici. A ve skutečnosti se to vztahuje na kohokoli, pokud již jen pobývá na území té vlády.“ (oddíl 119)

Český překlad *Druhého pojednání o vládě*, Svoboda, 1992. (Pozn. překl.)

Locke zastává názor, že jakmile vláda jednou vznikne, bez ohledu na to, zda někdo vůbec dal její moci explicitní souhlas, či nikoli, a bez ohledu na to, co vláda následně dělá, člověk tím, že zůstává na „jejím“ území, s touto vládou „tíše“ souhlasil stejně jako se vším, co dělá. To podle Locke znamená, že každá vláda má vždy jednomyslný souhlas všech lidí, kteří pobývají pod její jurisdikcí, a pouze emigraci (exit) lze považovat za hlasování „proti“ a za ukončení svého souhlasu. (oddíl 121)

Moderní verzi tohoto argumentu, která je ještě méně přesvědčivá (nebo spíše ještě absurdnější), lze najít v Buchanan, James M. a Tullock, Gordon: *The Calculus of Consent*, University of Michigan Press, 1962; a v Buchanan, James M.: *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, University of Chicago Press, 1975. Stejně jako Locke i Buchanan s Tullockem uznávají, že žádná vláda nikde na světě není založena na výslovném souhlasu nebo explicitní smlouvě. To jim však nebrání v tom, aby nám sdělili, že to vůbec neznamená, že by vlády přesto na jednohlasném souhlasu nespočívaly. I v případě, že skutečně existují lidé, kteří nesouhlasí a svůj souhlas dávají najevo, tato skutečnost pouze zatemňuje jistý výchozí, daleko zásadnější souhlas a jednohlasně sdílený konsenzus na úrovni „konstituční volby“ a rozhodování. Poté nám ale Buchanan a Tullock sdělují, že ale ani tento výchozí, hlubší souhlas ohledně „pravidel hry“ není skutečným souhlasem, neboť ve skutečnosti žádná ústava nikdy nebyla výslovně odsouhlasena všemi, jichž se týkala. Došlo spíše k něčemu, co nazývají „konceptuální“ souhlas a „konceptuální“ jednohlasnost. Poté, co Buchanan a Tullock překroutili ve skutečnosti vyslovené „ne“ na konceptuální „ano“, začínají hovořit o státu jako o dobrovolné instituci, o které lze hovořit jako o obyčejné firmě:

„Jak trh, tak i stát představují způsoby, jejichž prostřednictvím je umožněna a organizována spolupráce. Lidé spolupracují prostřednictvím směny zboží a služeb na organizovaných trzích a tato spolupráce je pro všechny vzájemně prospěšná. Jednotlivec vstupuje do směnného vztahu a tím, že poskytuje zboží či službu, ze které má jedinec na druhé straně tohoto smluvního vztahu přímý prospěch, sleduje svůj vlastní zájem. Zastáváme-li individualistický pohled na stát, dochází při politickém či kolektivním jednání v podstatě k témuž. Dva či více jedinců zjišťují, že je pro ně vzájemně výhodné spojit své síly za jistým společ-

IV.

Liberalismus zničil sám sebe tím, že označil existenci vlády za slučitelnou s vlastnictvím sebe sama, prvotním převlastněním, soukromým vlastnictvím a smluvní svobodou.

Z tohoto omylu týkajícího se morálního postavení vlády především vyplývá, že liberální řešení věčného lidského problému (problému bezpečnosti) pomocí ústavou omezené vlády je rozporným a praxeologicky nemožným cílem. V rozporu s původním liberálním záměrem zajistit svobodu totiž každá minimální vláda vytváří nutně tendenci ke vzniku vlády maximální.

Jakmile je princip vlády – soudního monopolu a moci zdaňovat – nesprávně přijat jako spravedlivý, je jakákoli představa kontroly vládní moci a ochrany individuální svobody a majetku iluzorní. Dá se předpokládat, že v situaci monopolního postavení vlády bude cena placená za služby ochrany a vynucování spravedlnosti neustále narůstat a kvalita těchto služeb bude klesat. Ochraná agentura financovaná z daní je pojmovou kontradikcí, neboť se jedná o vyvlastňujícího ochránce majetku, což bude mít nepochybně za následek vyšší daně a méně poskytované ochrany. I kdyby, jak navrhuji liberálové, vláda omezila své aktivity výlučně na ochranu již dříve existujících práv soukromého majetku, vystala by další otázka: *Kolik bezpečnosti produkovat?* Motivován (tak jako je každý) sebezájmem a záporným užitkem z práce, ale vybaven jedinečnou pravomocí zdaňovat, bude

ným účelem. Doslova si «vyměňují» vstupy při zajišťování společně sdíleného výstupu.» (*The Calculus of Consent*, str. 19)

Buchanan navíc tvrdí, že pomocí stejné logiky lze ospravedlnit *status quo* bez ohledu na to, jaká je jeho podoba. „Instituce *status quo*“ vždy zosobňují a popisují „existující a probíhající implicitní společenskou smlouvu“. Dokonce

„...i tehdy, když původní smlouva nebyla nikdy uskutečněna, i když současní členové komunity necítí žádnou morální či etickou povinnost dodržovat její podmínky, které jsou určeny *statem quo* a ... i když taková smlouva... byla mnohokrát porušena. *Status quo* je výsledkem smlouvy, která existuje. Bez ohledu na její minulost s ní musí být nakládáno, jako kdyby vznikla jako výsledek smluvního vztahu.“ (Buchanan, *The Limits of Liberty*, str. 96, 84–85).

mít vládní činitel vždy za cíl *maximalizovat výdaje* na ochranu (a lze si představit, že téměř všechno bohatství národa může být spotřebováno náklady na ochranu) a zároveň *minimalizovat produkci* ochrany. Čím více může utratit a čím méně musí pracovat, aby produkoval, tím lépe na tom bude.¹⁶

Soudní monopol navíc nevyhnutelně povede ke stálému zhoršování kvality ochrany. Jestliže se nikdo nemůže dovolávat spravedlnosti jinde než u vlády, spravedlnost bude zneužita ve prospěch vlády navzdory ústavám a nejvyšším soudům. Ústavy a nejvyšší soudy jsou vládní ústavy a vládní agentury, a o jakýchkoli omezeních jednání vlády, jež by mohly obsahovat nebo jež by mohly vydávat, je vždy rozhodováno činiteli právě uvažované instituce. Dá se předpokládat, že definice majetku nebo ochrany bude neustále pozměňována a rozsah jurisdikce rozšiřován ve prospěch vlády.¹⁷

Za druhé, z omylu týkajícího se morálního statusu vlády podobně plyne, že tradiční liberální náklonnost k lokální

¹⁶ Ve své knize *For a New Liberty* (Collier, 1978) Murray Rothbard na str. 215–16 vysvětluje:

„I největší zastánci *laissez faire* podléhají omylu, že „policejní ochranu“ musí zajistit stát, jako kdyby policejní ochrana byla představována jedinou, absolutní věcí, jako kdyby šlo o pevné množství něčeho, co vláda dodává všem. ...Ve skutečnosti ale existuje téměř nekonečné množství různých druhů ochrany. Každý člověk nebo každý podnik může být policií chráněn například tak, že jednou za noc okolo proje policista na obchůzce, nebo také tak, že dva policisté budou neustále hlídat na každém rohu, nebo tak, že policisté budou projíždět okolo v policejním voze, nebo dokonce tak, že každý bude hlídán 24 hodin denně jedním či mnoha osobními strážci. Kromě toho je řada dalších rozhodnutí, která policie musí činit. Jejich složitost vyjde najevo tehdy, podíváme-li se za roušku mýtu o absolutní «ochraně». Jak má policie alokovat své prostředky, jež jsou samozřejmě omezené stejně jako prostředky všech ostatních jednotlivců, společností a agentur? Kolik má policie investovat do elektronického vybavení? Kolik do vybavení sloužícího k získávání otisků prstů? Kolik má mít detektivů a kolik uniformovaných policistů? Kolik policejních aut a kolik pochůzkářů atd.?... Jde o to, že neexistuje žádný racionální způsob, jakým by vláda mohla rozhodnout o této alokaci prostředků. Vláda ví pouze to, že má omezený rozpočet.“

¹⁷ Murray Rothbard vysvětluje ve své knize *For a New Liberty*, str. 48:

„Žádná ústava se nemůže sama vykládat či vynucovat. Vykládat ji mohou pouze lidé. Je-li tedy konečná moc vykládat ústavu dána Nejvyššímu soudu, který tvoří vládu, pak nevyhnutelně vzniká tendence k tomu, aby tento soud neustále dával souhlas k přesunu stále větší moci své vládě. Tak často zmiňované koncepty «vah a protivah» a «dělbý moci» jsou navíc velmi chatrné, protože v konečném důsledku jsou všechny složky moci opět součástí stejné vlády a pod kontrolou stejných vládců.“

(decentralizované a územně malé) vládě je nekonzistentní a rozporná.¹⁸ Na rozdíl od tradičního liberálního záměru má každá vláda, včetně malé vlády, inherentní tendenci k centralizaci a v konečném důsledku k tomu, aby se stala vládou světovou.

Jakmile je nesprávně přijat argument, že k ochraně a vynucování pokojné kooperace mezi dvěma jednotlivci A a B je oprávněné a nutné mít soudního monopolistu X, plyne z toho dvojí závěr. Jestliže existuje více než jeden územní monopolista – X, Y a Z, pak stejně jako nemůžeme předpokládat mír mezi A a B bez X, nemůže existovat mír mezi monopolisty X, Y a Z, pokud jeden s druhým zůstanou ve „stavu anarchie“. A tak abychom naplnili liberální *desideratum* univerzálního a věčného míru, by byla ospravedlněná a nutná úplná politická centralizace a unifikace, a v konečném důsledku i ustavení jediné světové vlády.¹⁹

V poslední řadě z omylu přijímání vlády jako spravedlivé plyne, že starodávná idea univerzálnosti lidských práv

¹⁸ Typický pohled na přednosti decentralizované vlády lze najít v Röpke, Wilhelm: *Jenseits von Angebot und Nachfrage*, Paul Haupt, 1979, kap. 5.

¹⁹ Je zajímavé, že zatímco socialisté všech barev (tradiční marxisté, sociální demokraté, američtí „liberálové“ a neokonzervativci) obvykle nemají výhrady proti myšlence světové vlády, čímž alespoň dokazují svou konzistentnost, klasičtí liberálové si nikdy nepřipustili (případně tak činí jen velmi zřídka), že logika jejich vlastní doktríny je nutí zařadit se mezi obhájece jediné, světové vlády, a místo toho nekonzistentně lpí na myšlence vlády decentralizované. Konzistentnost teorie však není nutně dobrou věcí. Je-li totiž teorie konzistentní, ale mylná, člověk může raději upřednostnit nekonzistentci. Nekonzistentní teorie ale nemůže být nikdy pravdivá a liberálové si většinou nepřipustili nekonzistentnost své teorie a nevěnovali pozornost dvěma důležitým a z jejich pohledu „anomálním“ jevům. Proto na ně ve své teorii nijak nereagovali. Zaprvé, vyžaduje-li právo a řád jediného monopolistického soudece a vynucovatele (vládu), jak tvrdí, proč jsou poté vztahy například mezi německými a americkými podnikateli stejně mírové jako například vztahy mezi podnikateli z New Yorku a Kalifornie, navzdory skutečnosti, že Němci a Američané žijí ve vzájemném „stavu anarchie“? Nejedná se o důkaz toho, že vláda k zajištění míru nutná *není*?! Z druhé, zatímco vzájemné vztahy mezi občany a firmami z různých zemí nejsou ani více ani méně mírové než vztahy mezi občany a firmami v rámci jedné země, je stejně zřejmé, že vztahy mezi jakoukoli vládou, například Spojenými státy, a jejími vlastními občany, stejně jako vztahy k ostatním (zahraničním) vládám a jejich občanům, vůbec mírové nejsou. Rudolph Rummel ve své známé knize *Death by Government* (Transaction Publishers, 1995) odhadl, že pouze v průběhu 20. století jsou vlády odpovědné za smrt přibližně 170 milionů lidí. Nejedná se snad o důkaz skutečnosti, že označování „stavu anarchie“ liberály za zdroj konfliktů a vyčvalování „etatismu“ jako podmínky nezbytně nutné k zajištění bezpečnosti a míru je naprosté překroucení pravdy?

a jednoty zákona je nesprávně pochopena a pod hlavičkou „rovnost před zákonem“ přeměněna v prostředek rovnostářství. V protikladu s proti-rovnostářským nebo dokonce aristokratickým cítěním starých liberálů,²⁰ jakmile je idea všeobecných lidských práv kombinována s vládou, výsledkem bude rovnostářství a úpadek lidských práv.

Jakmile se nesprávně předpokládá, že vláda je spravedlivá, a dědiční princové a králové jsou odmítnuti jako neslučitelní s myšlenkou všeobecných lidských práv, vyvstává otázka, jak uvést vládu do souladu s myšlenkou všeobecnosti a rovnosti lidských práv. Liberální odpovědí je umožnění účasti na vládě každému za stejných podmínek *prostřednictvím* demokracie. Každému – nejenom dědičné třídě šlechticů – je povoleno stát se vládním úředníkem a vykonávat každou vládní funkci. Tato demokratická rovnost před zákonem je však naprosto neslučitelná s myšlenkou *jednoho* univerzálního zákona spravedlivě použitelného na každého, všude a v každé době. Předchozí neblahé schizma a nerovnost vyššího práva králů oproti podřazenému právu obyčejných subjektů jsou ve skutečnosti v demokracii plně zachovány v podobě oddělení veřejného a soukromého práva a nadřazení práva veřejného nad právem soukromým.²¹ V demokracii si jsou všichni rovni, pokud je vstup do vlády otevřen všem za stejných podmínek. V demokracii neexistují žádná *osobní* privilegia a privilegované osoby. Avšak existují *funkční* privilegia a privilegované funkce. Pokud jednají v oficiálním postavení, veřejní úředníci se řídí a jsou chráněni veřejným právem, a zaujímají proto privilegovanou pozici

²⁰ O aristokratických kořenech liberalismu se lze dočíst v Jouvenel, Bertrand de: *On Power: The Natural History of its Growth*, Viking, 1949, kap. 17; Kuehnelt-Leddihn, Erik von: *Liberty and Equality*, Christendom Press, 1993.

²¹ O rozlišení mezi soukromým a veřejným právem se lze dočíst v Leoni, Bruno: *Freedom and the Law*, Liberty Fund, 1991; Hayek, F. A.: *Law, Legislation, and Liberty*, University of Chicago Press, 1973, sv. 1, obzvláště kap. 6.

Česky *Právo, zákonodárství a svoboda*, Academia, 1991. (Pozn. překl.)

ci oproti osobám jednajícím pod pouhou autoritou práva soukromého (nejfundamentálněji tím, že je jim dovoleno podporovat své vlastní aktivity daněmi uvalenými na subjekty soukromého práva).²² Privilegia a právní diskriminace nemizí. Naopak. Místo aby byly omezeny na prince a šlechtice, privilegia, protekcionismus a zákonná diskriminace budou dostupné všem a mohou být vykonávány každým.

Jak lze předpokládat, v demokratických podmínkách bude tendence každého monopolu zvyšovat ceny a snižovat kvalitu jenom silnější a zřetelnější. Jako dědičný monopolista považoval král nebo princ území a lid pod svou jurisdikcí za svůj osobní majetek a angažoval se v monopolistickém vykořisťování svého „majetku“. V demokracii ale monopol a monopolistické vykořisťování nemizí. I když je každému dovoleno vstoupit do vlády, rozdělení lidí na ty, kdo vládou, a ty, kterým je vládnuto, tím nemizí. Vláda a lidé, jimž je vládnuto, nejsou jedna a tatáž osoba. Namísto prince, který považuje zemi za svůj soukromý majetek, je monopolistická správa země svěřena prozatímnímu a vyměnitelnému správci. Správce zemi nevlastní, ale pokud je v úřadu, je mu povoleno použít ji ku prospěchu svému a svých chráněnců. Vlastní její současné užití – *usufruktus* – ale ne její zásobu kapitálu. To neeliminuje vykořisťování. Naopak, to učiní vyko-

²² Neslučitelnost soukromého a veřejného práva byla výstižně shrnuta Randy E. Barnettem ve stati „Fuller, Lax, and Anarchism“ (*The Libertarian Forum*, únor 1976), str. 7.:

„Stát například říká, že občan nemůže použít sílu, aby si vzal proti vůli druhých lidí to, co těmto lidem patří. Sám stát ale svou mocí «legitimně» zdanovat přesně toto činí. ...Ještě zásadnější je skutečnost, že stát tvrdí, že člověk může proti druhému člověku použít sílu pouze v sebeobraně, tj. pouze při obraně proti člověku, který použil sílu jako první. Říká-li někdo, že člověk může použít sílu i jindy než pouze v případě sebeobraně, pak ovšem takové použití síly představuje agresi vůči právům druhých a dopouští se tak porušení své zákonné povinnosti. Stát ovšem v důsledku svého vyhlášeného monopolu vnucuje silou svou vládu lidem, kteří nemuseli vůbec nic špatného udělat. Touto svou činností tedy porušuje práva svých občanů, tj. dělá něco, o čem vládci prohlašují, že občané činit nesmějí.“

K tomu dodáme pouze dvě související poznámky. Stát říká svým občanům: „Neunášejte a nezotročujte jiné lidi.“ Přesně totéž ale stát činí, když odvádí občany do své armády. Stát dále říká svým občanům: „Nezabíjejte a nevrážděte druhé lidi.“ A opět přesně totéž sám stát činí, když vyhlásí „válku“. Viz také Rothbard, Murray: *The Ethics of Liberty*, kap. 22 a 23.

řisťování méně vypočítatelným a zvýší pravděpodobnost, že bude provedeno s malým nebo žádným ohledem na zásobu kapitálu. Jinými slovy, vykořisťování bude krátkozraké.²³ S volným vstupem do vlády a veřejnou účastí v ní navíc postupuje překrucování spravedlnosti ještě rychleji. Namísto ochraňování již existujících soukromomajetkových práv stává se demokratická vláda strojem na nepřetržité přerozdělování existujících majetkových práv ve jménu iluzorního „sociálního zabezpečení“, až se nakonec představa všeobecných a pevných lidských práv vytratí a bude nahrazena představou zákona jakožto pozitivní vládou vytvořené legislativy.

V.

Ve světle těchto poznatků je třeba hledat odpověď na otázku budoucnosti liberalismu.

Kvůli svému vlastnímu fundamentálnímu omylu týkajícímu se morálního statusu vlády přispěl vlastně liberalismus k destrukci všeho, co se původně rozhodl zachovávat a chránit: svobody a majetku. Jakmile byl přijat nesprávný princip vlády, bylo pouze záležitostí času, než nastane konečný triumf socialismu nad liberalismem. Současný neokonzervativní „Konec dějin“ globální, Spojenými státy vynucované sociální demokracie je výsledkem dvou staletí omylů liberálních autorů. Liberalismus ve své současné podobě proto nemá žádnou budoucnost. Jeho budoucností je spíše liberální demokracie a tato budoucnost již nastala (a víme, že nefunguje).

²³ Rothbard v této souvislosti poznamenává:

„Je zvláštní, že téměř všichni autoři opakují tezi, že soukromí vlastníci v důsledku svých časových preferencí musí uvažovat «krátkodobě» a že pouze státní úředníci mohou uvažovat «dlouhodobě» a alokovat zdroje k zajištění «všeobecného blahobytu». Pravda je zcela opačná. Soukromý vlastník, jenž má jistotu vlastnictví a své kapitálové zdroje, může uvažovat dlouhodobě, protože chce kapitálovou hodnotu svých zdrojů zachovat. Je to právě státní úředník, který musí spěchat a nějaký majetek ukořistit, dokud je ještě u moci.“ (*Power and Market*, str. 189, český *Ekonomie státních zásahů*, str. 309)

Jakmile je přijat argument nutnosti vlády, liberálům docházejí argumenty, když socialisté dovádějí tento argument do jeho logického konce. Je-li monopol spravedlivý, pak je spravedlivá centralizace. Je-li zdanění spravedlivé, pak je větší zdanění také spravedlivé. A je-li spravedlivá demokratická rovnost, potom je také spravedlivé vyvlastňování vlastníků soukromého majetku (zatímco soukromý majetek spravedlivý není). Co může liberál vlastně říct ve prospěch *menšího* zdanění a přerozdělování? Jestliže se připouští, že zdanění a monopol jsou spravedlivé, pak liberál nemá žádné zásadní morální důvody, které by mohl uvést.²⁴ Snížit daně pak není *morálním* imperativem. Liberální obhajoba spočívá poté spíše výlučně na ekonomických argumentech. Nižší daně budou například produkovat jisté dlouhodobé ekonomické přínosy. Avšak alespoň v krátkém období a pro některé lidi (současné příjemce daní) v sobě nižší daně zahrnují ekonomické náklady. Bez morálního argumentu zbude liberálovi jako nástroj pouze analýza nákladů a výnosů, ale jakákoli takováto analýza musí zahrnovat meziosobní srovnání užítka, a takové srovnání je nemožné (vědecky nepřijatelné).²⁵ Z tohoto důvodu je výsle-

²⁴ Murray Rothbard o tom píše:

„Je-li legitimní, aby vláda zdaňovala, proč poté nedanit lidi, aby mohly být poskytovány jiné statky a zboží, jež mohou být pro spotřebitele užitečné: proč by vláda například neměla stavět ocelárny, vyrábět boty, stavět přehradu, poskytovat poštovní služby apod.? Všechny tyto statky a zboží jsou totiž pro spotřebitele užitečné. Jestliže zastánci *laissez faire* namítají, že vláda by neměla stavět ocelárny nebo vyrábět boty, které budou sloužit spotřebitelům (zdarma či za úplatu), protože v procesu výroby těchto věcí bylo použito násilí, pak stejná námitka může být samozřejmě vznesena proti státní policii a soudním službám poskytovaným vládou. Z pohledu *laissez faire* by vláda neměla být považována za méně morální, poskytuje-li bydlení nebo vyrábí-li ocel než v případě, poskytuje-li policejní ochranu. Vláda, která poskytuje pouze ochranu, nemůže být proto obhájena *ani v rámci samotného ideálu* konceptu *laissez faire*, natož pak z nějakého jiného pohledu. Je pravda, že argumenty zastánců *laissez faire* lze stále použít proti násilným aktivitám vlády «druhého stupně» (tj. donucení, které jde za prvotní použití síly při výběru daní), jako jsou regulace cen nebo postavení pornografie mimo zákon. Najít «hranice» těchto aktivit je ale velmi problematické a lze je klidně stanovit tak, že povedou k úplnému kolektivismu, kdy vláda bude sice pouze dodávat zboží a služby, ale bude dodávat všechny služby a zboží. (*The Ethics of Liberty*, str. 192)

²⁵ Viz Robbins Lionel: *The Nature and Significance of Economic Science*, New York University Press, 1984; Rothbard, Murray: „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics“ v *idem.*, *The Logic of Action One*, Edward Elgar, 1997. (Česky *Ekonomie státních zásahů*, oddíl I.)

dek analýz výnosů a nákladů nahodilý a každý návrh ospravedlňovaný s odvoláním na ně je pouhým názorem. V této situaci se demokratičtí socialisté jeví jako upřímnější, zásadovější a důslednější, zatímco liberálové dělají dojem, že jsou zasnění, zmatení a bezzásadoví či dokonce oportunističtí. Přijímají základní premisu současného řádu – demokratickou vládu – ale potom neustále lamentují nad jeho antiliberálním výsledkem.

Má-li mít liberalismus nějakou budoucnost, musí napravit svůj fundamentální omyl. Liberálové budou muset uznat, že žádná vláda nemůže být smluvně ospravedlněna, že každá vláda je destruktivní vůči tomu, co chtějí zachovat, a že ochrana a produkce bezpečnosti mohou být spravedlivě a efektivně poskytnuty pouze systémem konkurenčních poskytovatelů bezpečnosti. To znamená, že liberalismus bude muset být přeměněn v teorii bezstátní společnosti, v níž je řád založen na absolutním respektu k soukromému majetku – v teorii anarchokapitalismu (neboli společnosti soukromého práva), jako to bylo téměř před sto padesáti lety poprvé nastíněno Gustavem de Molinariem a v nedávné minulosti plně rozpracováno v dílech Murrayho Rothbarda.²⁶

Taková teoretická transformace by bezprostředně vyvolala dvojitý efekt. Na jedné straně by to vedlo k pročištění současného liberálního hnutí. Sociální demokraté v liberálním hávu a mnoho vysoce postavených funkcionářů liberální vlády by se rychle distancovalo od tohoto nového liberálního hnutí. Na druhé straně by tato transformace vedla k syste-

²⁶ O Molinariho příspěvku se lze dočíst v Molinari, Gustave de: *The Production of Security*, Center of Libertarian Studies, 1977; Hart, David M.: „Gustave de Molinari and the Anti-Statist Liberal Tradition“, část I, II, III, *Journal of Libertarian Studies*, sv. 5, č. 3, 1981, sv. 5, č. 4, 1981, sv. 6, č. 1, 1982. O Rothbardově příspěvku se lze dočíst v dílech citovaných výše a také v jeho knize *Man, Economy, and State*, Ludwig von Mises Institute, 1993.

Česky lze Molinariho text spolu se základním Rothbardovým textem, esejem Hans-Hermann Hoppeho a studií o vývoji argumentů ve prospěch společnosti založené na soukromém majetku nalézt v Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, 1999. (Pozn. překl.)

matické radikalizaci tohoto liberálního hnutí. Pro ty členy hnutí, kteří se stále nevzdávají klasického pojetí všeobecných lidských práv a myšlenky, že vlastnictví sebe sama a práva na soukromý majetek mají přednost před celou vládou a legislativou, je přechod od liberalismu k anarchokapitalismu pouze malým intelektuálním krokem, obzvláště ve světle očividného selhání demokratické vlády při poskytování jediné služby, kterou měla vůbec kdy poskytovat (ochranu). Anarchokapitalismus je prostě konzistentní liberalismus; liberalismus domyšlený do svého logického konce či liberalismus obnovený v souladu se svým původním záměrem.²⁷ Avšak tento malý teoretický krok má závažné praktické implikace.

Tím, že by liberálové učinili tento krok a zřekli by se své věrnosti současnému systému, odsoudili by demokratickou vládu jako nelegitimní a požadovali by opětovné získání svého práva na vlastní ochranu. Politicky by se tímto krokem vrátili k samotným počátkům liberalismu jako revolučního kréda. Tím, že by popírali platnost všech dědičných privilegií, by byli klasičtí liberálové postaveni do opozice vůči všem zavedeným vládám. Je příznačné, že největší politický triumf

²⁷ Zajímavý příklad logicko-teoretické spřízněnosti klasického liberalismu a anarchismu soukromého majetku, tj. radikálního libertarianismu, nám dává Ludwig von Mises a jeho vliv. Nejznámějšími Misesovými žáky jsou dnes Friedrich A. Hayek a Murray N. Rothbard. Hayek se stal Misesovým žákem ve 20. letech 20. století, ještě dříve, než Mises plně rozpracoval svůj intelektuální systém, a stal se v podstatě umírněným (pravcovým) sociálním demokratem. (Viz Hoppe, Hans-Hermann: „F. A. Hayek on Government and Social Evolution: A Critique“, *Review of Austrian Economics*, sv. 7, č. 1, 1994.) Rothbard se oproti tomu stal Misesovým žákem v 50. letech, tedy poté, co Mises zcela rozpracoval svůj systém ve svém magnum opus *Human Action: A Treatise on Economics*, a stal se teoretikem anarchokapitalismu. Mises neotřesitelně dále zastával svou původní pozici liberála, zastávce minimálního státu. Přestože však měl výhrady jak k Hayekovu levicovému odklonu, tak k Rothbardovu pravcovému odklonu od svého učení, je z Misesovy recenze Rothbardova magnum opus *Man, Economy, and State* (v *The New Individualist Review*, sv. 2, č. 3, podzim 1962) zřejmé, že k Rothbardovu dílu měl teoreticky mnohem blíže. Mnohem důležitější ale je, že z dalších generací intelektuálů až do současnosti je jen málo těch, kteří by se zcela seznámili s dílem Misesa i Hayeka i Rothbarda a zůstali „původními“ Misesovci. Pár se jich stalo Hayekovci, ale naprostá většina z nich přijala Rothbardovu revizi misesovského systému jako logicky důsledné završení původního teoretického záměru samotného Misesa. Viz také poznámku č. 30 dále v textu.

liberalismu – americká revoluce – byl výsledkem secesionistické války.²⁸ V *Deklaraci nezávislosti*, při ospravedlňování činů amerických kolonistů, Jefferson prohlásil, že „vlády jsou ustaveny mezi lidmi, přičemž získávají spravedlivé pravomoci ze souhlasu těch, kterým je vládnuto,“ aby zajistily právo na „život, svobodu a usilování o štěstí“; a

„...že kdykoli se jakákoli forma vlády stane destruktivní vůči těmto cílům, je právem lidu ji změnit nebo zrušit a ustavit vládu novou s tím, že její základ položí na takových principech a její pravomoci zorganizuje v takové formě, aby se mu zdálo nejvíce pravděpodobné, že sjedná jejich bezpečnost a štěstí.“

Anarchokapitalisté by pouze znovu potvrdili klasické liberální právo „takovou vládu svrhnout a zajistit novou stráž pro svou budoucí bezpečnost“.

Samotný obnovený radikalismus by samozřejmě příliš nepůsobil (ačkoli, jak nás učí americká revoluce, radikalismus může být poměrně populární). Naopak tím, co nakonec zlomí sociálnědemokratický stroj, je právě inspirující vize fundamentální alternativy k současnému systému, jež plyne z tohoto nového radikalismu. Spíše než nadnárodní politickou integraci, světovou vládu, ústavy, soudy, banky a peníze, globální sociální demokracii a univerzální a všudypřítomný multikulturalismus navrhuji anarchokapitalisté-liberálové dekompozici národního státu na jeho heterogenní součásti. Jako jejich klasičtí předkové se noví liberálové nesnaží vládu převzít. Oni vládu ignorují. Chtějí pouze, aby je vláda nechala na pokoji, a chtějí provést secesi od její jurisdikce, aby si za-

²⁸ O radikálních liberálně-libertariánských ideologických zdrojích americké revoluce se lze dočíst v Bailyn, Bernard: *The Ideological Origins of the American Revolution*, Harvard University Press, 1967; Rothbard, Murray: *Conceived in Liberty*, 4 svazky, Arlington House, 1975–1979.

Hans-Hermann Hoppe

jistili svou vlastní ochranu. Na rozdíl od svých předchůdců, kteří pouze usilovali o nahrazení větší vlády vládou menší, dovádějí však noví liberálové logiku secese do jejího konce. Navrhují neomezenou secesi, tedy neomezený vznik svobodných nezávislých území, dokud rozsah jurisdikce státu nakonec neuvadne.²⁹ Za tímto účelem – a v úplném kontrastu s etatickými projekty „evropské integrace“ a „nového světového řádu“ – prosazují vizi světa desítek tisíc svobodných zemí, regionů a kantonů, stovek tisíc nezávislých svobodných měst – jako jsou například dnešní kuriozity jako Monako, Andorra, San Marino, Lichtenštejnsko, (dříve) Hongkong a Singapur – a ještě většího počtu svobodných okresů a sousedství, ekonomicky integrovaných prostřednictvím svobodného obchodu (čím menší je území, tím větší je ekonomický tlak na volbu svobodného obchodu!) a mezinárodního měnového zlatého komoditního standardu.

Až tato alternativní liberální vize získá na důležitosti ve veřejném mínění, konec sociálnědemokratického „konce dějin“ dá vzniknout liberální renesanci.

Přeložili: Josef Šíma a Michal Ježek

²⁹ Je zajímavé, že stejně jako Jefferson a americká Deklarace nezávislosti považovali secesi od vládní jurisdikce za základní lidské právo, byl i Ludwig von Mises, jenž patřil k hlavním postavám světového liberalismu 20. století, otevřeným zastáncem práva na secesi, které je obsaženo v nejzákladnějším lidském právu na sebeurčení. Mises píše:

„Právo na sebeurčení ve vztahu k otázce příslušnosti ke státu tedy znamená: Jestliže obyvatelé nějakého území, byť by to byla jednotlivá vesnice, jednotlivý region nebo řada spolu souvisejících regionů, dali neovlivněným hlasováním najevo, že si již nepřejí zůstat ve svazku onoho státu, k němuž právě přísluší, ... je třeba tomuto přání vyhovět. Jedině toto může účinně zabránit občanským válkám, revolucím a válkám mezi státy. ... Kdyby bylo nějakým způsobem možné dát každému jednotlivci toto právo na sebeurčení, muselo by se tak stát. (*Liberalismus*, str. 91–92)

Tímto tvrzením Mises již v podstatě překročil hranici oddělující klasický liberalismus a Rothbardův anarchismus soukromého vlastnictví. Vláda, která umožňuje neomezenou secesi, již samozřejmě není nuceným monopolistou poskytujícím právo a řád, ale dobrovolným společenstvím. Rothbard o Misesově výroku tedy píše: „Jakmile jednou vůbec připustíme *jakékoli* právo na secesi, nenajdeme žádný jiný logický konec tohoto argumentu než právo na secesi *jednotlivce*, což logicky vede k anarchismu, protože poté mohou jedinci uskutečnit secesi a nakupovat služby obrany u obranných agentur. Stát se tím rozpadá.“ (*The Ethics of Liberty*, str. 182); viz také *idem*, *Power and Market*, str. 4–5, (česky *Ekonomie státních zásahů*, str. 78–79 nebo *Právo a obrana jako zboží na trhu*, str. 73–75); a *idem*, „The Laissez-Faire Radical: A Quest for the Historical Mises“, *Journal of Libertarian Studies*, sv. 5, č. 3, 1981.

O TOM, „JAK S TÍM NĚCO UDĚLAT“

Frank Chodorov*

Po každém člověku, který předkládá diagnózu, se chce, aby také přišel se svým návrhem léčby. Některým čtenářům *analysis* se nelíbí, že tento časopis postrádá nějaký „konstruktivní plán“, jakýsi návrh, co dělat pro to, aby byla napravena všechna ta negativa, na něž měsíc co měsíc poukazuje. Tímto textem vychází autor těmto požadavkům vstřícně, ačkoliv trvá na tom, že obvinění z nedostatku takových návrhů jsou nepodložená: každé číslo, každé zamyšlení, každý článek v sobě skrývají návrhy na možnou léčbu. Lidé však požadují konkrétní program. Tady je.

Diagnóza

Pojďme si nejprve shrnout naši diagnózu. Tvrdíme, že se společností je něco v nepořádku, neboť je rozdělena na ty, kdo žijí z plodů vlastní práce, a ty, kdo žijí z plodů práce jiných. To považujeme za nespravedlnost, neboť vycházíme z nezpochybnitelného práva každého člověka na sebe samého, a tím tedy rovněž na výsledky jeho vlastní práce. Přesun majetku od jednoho člověka k druhému, k němuž dochází bez náležitě kompenzace, porušuje náš smysl pro spravedlnost.

Ponecháme-li stranou dobročinnost, dary a rodinné závazky, nikdo se dobrovolně nevzdává vlastnictví toho, co vyro-

* Frank Chodorov patřil k nejvýznamnějším zastáncům americké staré pravice a byl vydavatelem časopisu *analysis*.

bil, aniž by získal něco, čeho si cení více. Z tohoto důvodu jsme nuceni učinit závěr, že tam, kde k takovému přesunu majetku dochází, musí rovněž docházet k používání síly nebo k podvodu, což je totéž. Tak tomu je i v případě, že podvolování se síle časem otupělo naši schopnost tuto skutečnost rozpoznat, v případě, že zvyk učinil z loupeže pravidelnou součástí našeho života. Přivýknutí si otroctví nepopírá jeho existenci.

Jaká je tedy podstata síly, jež způsobuje tuto ekonomickou nespravedlnost, o které hovoříme? Jakékoliv zkoumání této základní otázky nás vede k poznatku, že za vším stojí zákon. Politický útlak totiž působí právě skrze zákony, a proto za zdroj problémů označujeme způsob politického uspořádání. Prostřednictvím moci, která je obsažena v tomto politickém uspořádání, mohou někteří lidé získávat majetek na úkor těch, kdo jej produkují. Ty lidi, kteří požívají této výhody, nazýváme privilegovanými třídami.

První z těchto tříd je skupina, která má v rukou výkon moci. Tuto skupinu lidí stavíme do čela z několika důvodů. Celkové množství prostředků, které tato skupina ostatním vylastňuje, se blíží ohromujícímu číslu, jež představuje polovinu všeho, co vyrobíme. Dalším důvodem je skutečnost, že její moc vymáhat si své požadavky je tím větší, čím více nám toho vezme, což nás ve všech ohledech dostává stále pevněji pod její nadvládu. A nakonec je rovněž skutečností, že tato skupina je zdrojem všech existujících privilegií. Z uvedených důvodů musí být do čela celé predátorské hierarchie postaven politik.

Zdanění je životárnou mízou politické moci. Kdyby byla politická moc připravena o tento způsob vybírání „daní a poplatků“, rozpadla by se. Tento rozpad by však s sebou strhnul také celý systém privilegií, která jsou podporována mocí zákona. Obecnému systému zdanění je tak nakloněna,

ať již vědomě či nevědomě, každá privilegovaná skupina, i ta, která své vlastní příspěvky hradí jen s maximální nechtí. Ekonomické propojení mezi privilegovanými skupinami a politickou mocí je silné. Toto tiché spojení, které má své kořeny v historickém vývoji, se nazývá stát. Označení stát ale většinou správně používáme pouze pro politickou část tohoto spolku, neboť moc politiky používat síly je základem aktivit, které zkoumáme.

Privilegia, která jsou politickou mocí udělována, jsou různé povahy, a skupiny, které z nich těží, se mění podle potřeby politiků získat pro své počínání podporu. Některé skupiny se přímo podílejí na výnosech z daní. Mezi takové patří dotovaní průmyslníci a zemědělci, vlastníci státních obligací a lidé na všemožných druhích penzí. Poté zde máme skupiny, které mají z daňového systému nepřímý prospěch. Mezi takové patří především výrobci a obchodníci, kteří při výkonu své činnosti dosahují zisků díky daním, které k nim plynou, a ti, kteří jsou chráněni před zahraniční konkurencí pomocí našich cel a mohou si tak účtovat vyšší ceny za své výrobky. Další skupiny se obohacují v důsledku zákonem vytvořených monopolů v podobě patentů nebo franšíz. Mezi těmi, kteří získávají ze svazku s politikou nejvíce, je těch několik málo osob (jejich množství se odhaduje na pět procent populace), které disponují právem rozhodovat o využívání veřejných zdrojů, na jejichž vlastnictví si činí nárok stát. Jejich privilegium vybírat poplatky za používání těchto zdrojů od výrobců, pro něž je jejich používání nutností, z nich činí v konečném důsledku zbytkové držitele všech privilegií.

To je situace, která způsobuje nespravedlnost, jež je předmětem naší kritiky. Jediným správným způsobem, jak ji odstranit, je zbavit se její příčiny: odstranit stát. Každý pokus jej reformovat je vyloučen z toho důvodu, že neexistuje způ-

sob, jak přeměnit zhoubný růst na zdravý. Jsou možné pouze dvě varianty: zrušení nebo utrpení.

Příprava

Jestliže jsme se shodli na tom, co je třeba udělat, následuje otázka: Jak? Ještě než se pustíme do diskuse o strategii, rád bych podotknul, že očekávám ochotu těch čtenářů, kteří si tento text vyžádali (a které budu mít na mysli, budu-li říkat „vy“), aby se zhostili svého náležitého podílu na celé věci. Mám totiž takovou zkušenost, že lidé, kteří požadují společenskou změnu, hovoří za jiné, a nikoli za sebe, a svou účast často omezují na pouhou „morální podporu“. Jsem si jist, že takoví lidé nejsou mezi těmi čtenáři, kteří kritizovali TERRA LIBERA za to, že nepředkládá konkrétní program.

Je zřejmé, že má-li být dosaženo nějaké změny, musí být síla odporu poměrně značná. Počet lidí, kteří rozpoznají protispolečenskou povahu státu, se musí zvýšit. Do této aktivity se musí zapojit mnoho mozků a jediným známým způsobem, jak toho dosáhnout, je pomocí vzdělávání. Jde o náročnou práci, ale je třeba ji udělat. Abyste se stali účinnými šířiteli myšlenek, kteří dokáží přesvědčovat a vzdělávat, je nutné, abyste byli znalí všech argumentů a skutečností, které dokumentují váš názor. Znáte historickou genezi státu? Jak dobře ovládáte ekonomickou teorii, abyste mohli ukázat, jak donucení prostřednictvím politiky přesouvá zboží od produktivních k těm, kteří nic nevytváří? Dokážete vysvětlit, jak budou uhrazeny náklady společenských služeb, které jsou nutné pro spořádaný život, nebude-li existovat zdanění? Jste ochotni dokázat, že spravedlnosti může být lépe dosaženo v situaci, kdy individuální integrita nahradí politickou moc? Neznáte-li všechny tyto (a mnohé další) odpovědi, musí vaše práce začít sebevzděláváním.

Až budete spokojeni se svými schopnostmi při šíření znalostí, začnete hledat lidi, kteří by byli schopni tyto znalosti

vstřebat. Mohu vás ze svých dlouholetých zkušeností ujistit, že se jedná o náročnou výpravu s nevelkým úlovkem. Musíte se utěšovat kvalitou svých několika málo objevů a doufat, že vaše hnutí se bude rozvíjet, neboť je zase o něco širší. Zavalíte své studenty argumenty, vybavíte je potřebnou literaturou (nezapomeňte při tom, prosím, na *analysis*), přesvědčíte je, že stát je zdrojem všeho zla. Totéž budou nakonec činit i oni a jednou tu proto vznikne skupina lidí natolik široká, aby dala svůj vliv znát.

Politická terapie

Vy mezitím uvažujte o strategii. Tradičním způsobem, „jak s tím něco udělat“, je postavit se politické moci jako organizovaná opozice, která je samozřejmě rovněž mocí politikou. Ačkoliv je v tomto přímém střetu politických mocí občas ukojena touha po pomstě, z historie víme, že principy spravedlnosti zůstávají po ukončení takového boje tam, kde byly před jeho zahájením. A je tomu tak vždy, ať už má tento střet podobu násilné revoluce, či souboje ve volební místnosti. Důvod, proč tomu tak je, lze najít v technice, která je nutná pro účast v politickém boji.

Prvním předpokladem je mít dobrého vůdce, protože armáda bez velení je davem, který se při prvním soustředěném útoku rozprchne. Na tento úkol bych si dovolil nominovat sám sebe. Nikoli proto, že bych k tomu měl nějaké zvláštní vlohy, ale protože se znám a věřím, že jsem své chování v roli vůdce schopen předvídat. Pod mým vedením jsme tedy zorganizovali opozici, a je proto nyní mojí povinností a snahou provést úkol, který mi byl svěřen. Vím ovšem, že jsem lidská bytost, podléhající různým touhám a obvyklé nechuti pracovat. Tyto vlastnosti ve mně zápasí i tehdy, když se snažím vykonat společné dílo. Kdyby se mi v rámci úsilí o toto dílo naskytna příležitost, jak bych mohl

využít moc k vlastnímu obohacení, obávám se, že by se jednalo o velké pokušení. Stalo se to nakonec jiným vůdcům opozice, tak proč bych měl být zrovna já výjimkou? Pod pláštíkem „realismu“ mohu nalézt dostatečné množství způsobů, jak ospravedlnit odklon své politiky od svého původně vytyčeného cíle. Rovněž bych mohl být vlastním zájmem těch, kteří se mnou sdílejí moc, dotlačen k účelovému chování, protože oni jsou navzdory oddanosti principům také jenom lidmi.

Neúspěch každého politického hnutí přivodit zlepšení poměrů ve společnosti je tedy skryt v použité technice. Jsme proto nuceni učinit závěr, že politika toho nemůže nikdy dosáhnout. Je třeba vyzkoušet něco jiného. Možnou alternativu nám nabízí samotný stát.

Zranitelný stát

Slabostí státu je skutečnost, že se jedná o souhrn lidských bytostí. Jeho síla naopak spočívá ve skutečnosti, že je tento fakt všeobecně přehlížen. Skrývání tohoto zranitelného místa patřilo odnepaměti k rafinovaným praktikám lidí, kteří vládli politickou mocí. Byla vymyšlena celá řada argumentů, aby bylo možné státu přisoudit nadlidskou povahu, a vzniklo nekonečně mnoho rituálů, jež měly z tohoto výmyslu učinit skutečnost. Božský původ, kterým se snažili podepřít své postavení králové, byl postupně nahrazen mýtickou 51% většinou, která určuje, kdo bude lidem vládnout. Lidé, v jejichž rukou spočívala moc, dopomáhali svému nadlidskému vzezření tím, že přijímali honosně znějící tituly, odívali se do vznešených rouch a používali hierarchických insignií. Specifické chování a vyjadřování, nazývané *protokol*, zdůrazňovalo jejich odlišnost. Nicméně smrtelnost těchto vládců není možné popřít, a spojitost politické moci je tedy zajišťována pomocí respekt budících symbolů, jako jsou

vlajky, trůny, paruky, pomníky, pečetě a šerpy. Takové věci neumírají. Opakováním toho všeho je státu vdechnuta duše a politická filozofie ho povyšuje na „metafyzickou bytost“.

Král Ludvík XIV. se vyjádřil poměrně přesně, když prohlásil: „Stát jsem Já.“ Stát je člověk nebo skupina lidí, kteří používají sílu (nebo jejím použitím hrozí), aby ostatní přinutili dělat něco, co by jinak nedělali, nebo aby nedělali to, co dělat chtějí. To znamená, že stát je politickou mocí a politická moc je mocí používanou jedněmi proti druhým. Nadlidská povaha, jež je této moci přisuzována, má za úkol přimět lidi k poslušnosti. Síla státu však má svůj samsonovský vlas a toho bude zbavena ve chvíli, kdy si lidé uvědomí skutečnost, že zde mluvíme o obyčejných lidech – Milošovi, Václavovi, Petrovi a Pavlovi.

Jediná možná léčba

Je třeba, abychom se zbavili mylné představy, že stát je zloděj. Stát *jsou* zloději. Není to systém, který vytváří speciální privilegia. Je to řada morálně odpovědných smrtelníků, kteří tak činí. Robot nemůže vyhlásit válku, stejně jako ji nemůže vést nějaký generální štáb. Za těmito činnostmi stojí vždy nějaký konkrétní člověk, který si říká král nebo prezident, člověk nazývaný zákonodárce, člověk, jemuž se říká generál. Identifikací skutečných lidí v pozadí politického chování se vyvarujeme přenosu viny na jakousi amorální entitu a odpovědnost tak stavíme tam, kam skutečně patří.

Jakmile si uvědomíme skutečnost, že stát je skupina lidí, z nichž nekouká nic dobrého, měli bychom učinit další krok a podle toho s nimi naložit. Nepadáte na kolena před obyčejným povalečem, tak proč byste se tak měli chovat, je-li přítomen byrokrat? Když si někdo, kdo zastává vysoké postavení v politické hierarchii, najme za vaše peníze halu, aby v ní přednesl projev, nechoďte dovnitř. Neúčast posluchačů

jej dovede k tomu, že pozná svou nicotnost. Projevy a písemná prohlášení politika jsou určena k ovlivňování vašeho správného názoru na politickou moc. Když je nebudete poslouchat ani číst, nebudou na vás mít vliv a politik bude muset svou snahu vzdát. Právě potlesk a patolízalství, kterými odměňujeme politiky, je důkazem naší pokory před jejich mocí, kterou vládou. Tato jejich moc bude tím menší, čím více budeme tyto osoby přehlížet. Bez jásajících davů nebude žádných přehlídek.

Samotná společenská moc je schopna vrátit vrchní vrstvy politického zlořádu zpět na morální úroveň. Ti lidé, kteří si zachovali úctu sami k sobě a neklesli příliš nízko, odejdou sami a najdou si poctivou práci, zatímco ti zdegenerovaní, kteří zůstanou na svých postech, si budou muset vystačit s tím málem, které lze od nespolupracující veřejnosti sehnat. Pod nejvyšší politickou vrstvou se nalézají miliony služebníků, kterých by nám spíše mělo být líto, než abychom jimi opovrhovali. Asi jen těžko budete odsuzovat člověka, jehož neschopnost jej přivedla ke korytům plným veřejných prostředků. Budete-li mu však dávat najevo, že je to vlastně „chudák“, nezapomeňte mu neustále připomínat, že existuje i vyšší morální úroveň, na které lze žít, čímž mu můžete pomoci se zachránit.

Vládní budovy považujete za márnice (což není ve skutečnosti tak daleko od pravdy). Vstupujete do nich vždy pouze z donucení a nikdy se neponižujete poklonováním jejich živému či mrtvému inventáři. Hvězdy na generálských ramenou znamenají pouze to, že takový muž by býval mohl být užitečným členem společnosti. Je vám toho hoča líto, neboť jeho vojenská uniforma dokazuje pouze jeho schopnost se podřizovat. Stupínek, na němž sedí soudce, vyzdvihuje jeho tělo, ale ponižuje jeho ducha, a porotní lavice je místem, kde otroci, kterým jsou vypláceny tři dolary za den, vynucují ot-

rocká práva. Vážíte si neplatičů daní. Nechodíte k volbám, neboť na to si svého hlasu ceníte až příliš.

Odpovědnost lékaře

Společenská moc spočívá v každém člověku. Podobně jako spatřujete osobní odpovědnost za politické chování, musíte také přijmout osobní odpovědnost za chování společenské. To je vaše práce. O zákonodárci Novákovi máte nevalné mínění nikoli kvůli tomu, že porušil principy nějaké *Společnosti za reformu daní*, jejímž jste členem, ale kvůli jeho hlasování za novou daň, kterou považujete za akt loupeže. Válečného štváče neodsuzuje jakási *Mírová společnost*, ale každý jednotlivý pacifista. Veškeré hodnoty jsou osobní povahy. Spravedlivá společnost, o kterou omezením moci státu usilujete, je společnost, jejíž jste nedílnou součástí. Vaše snaha o změnu je proto i vašim závazkem.

Že toho sami moc nezvládnete? Že potřebujete nějakou organizaci, než začnete? Jednotlivci myslí, uvažují a jednájí. Organizace slouží pouze jako zástěrka pro ty, kteří nejsou schopni myslet nebo nejsou ochotni jednat dle svých vlastních zásad. Každá organizace nakonec kazí ideál, jenž zprvu přitahoval nové členy, a čím je organizace mocnější, tím pravděpodobněji tento výsledek nastane. Je tomu tak proto, že organizace tvoří kompromis hodnot jednotlivých členů. Při snaze nalézt životaschopný kompromis se ideálem stává nejmenší společný jmenovatel, který se s rostoucím počtem členů snižuje. Mluvíte-li za sebe, jste silní. Síla společenské moci odpovídá počtu lidí, kteří sdílejí společné ideály. To je však, jak jsem již řekl, záležitostí vzdělávání, a nikoli organizace.

Zkusme společenský ostrakismus. Ten by měl fungovat.

Přeložili Josef Šíma a Dan Štátný

DEMOKRACIE – LABUTÍ PÍSEŇ STÁTU?

*David Lipka**

I. Úvod

Není snad příliš smělé tvrdit, že společenské vědy hrají v současné době významnou roli. Dokonce ani těm, kdo v sobě nenacházejí prázdnou viditelnou stopu jejich přímého působení, není přáno uniknout. Společenské vědy se dnes staly platným nástrojem manipulace společnosti. Ruku v ruce s prohlubující se politickou integrací vzrostl rozsah a intenzita zásahů do životů jednotlivců, přičemž ospravedlňování těchto zásahů se pro většinu společenských vědců stalo životním posláním. S tím, jak postupně narůstala moc rozličných teorií, byl jejich původní smysl pozvolna pohřbíván pod nánosy nabubřelého matematického aparátu.

Ačkoli shledáváme téměř všeobecnou přezíravost vůči tážení se po smyslu společenských věd, přesto máme co do činnosti s otázkou vpravdě klíčovou. Pokud totiž jejich náplň již nespočívá, jak tomu bylo dříve, v hledání nutných zákonitostí mezi společenskými fenomény coby důsledky svobodného lidského jednání, nýbrž v pokoušení se ospravedlnit jakékoli výtvoř politického procesu, pak se tím mimo jiné stírá i hranice mezi „technologickými“ problémy zacházení s předměty vnějšího světa a etickými problémy vztahů mezi

* David Lipka je výzkumným spolupracovníkem Liberálního institutu.

jedinečnými lidskými bytostmi. V takovém rozumění vědě o společnosti upadl člověk nenávratně v zapomnění. Polem výzkumného zájmu se stala politiky stvořená kvazirealita, do níž lidská bytost pasuje jen do té míry, dokud plní svou funkci periodického občana-voliče, případně jakéhosi jedno-rozměrného užitkového maximalizátora. Dále už představuje jen statistickou položku či beztvárovou hlinu v rukou tvůrců „lepšího světa“.

V předkládané práci se pokusíme rehabilitovat vědu o společnosti a ukázat, že tato věda je s to formulovat apodikticky platné zákony vyplývající z rozumění nám samým jako jednajícím lidem. Naším cílem bude prokázat, že modla současných společenských vědců – demokratický stát – představuje koncept, o kterém může hodnotově neutrální vědecká analýza prokázat, že není slučitelný s chápáním člověka jako jednající společenské bytosti ve světě vzácnosti, a je tedy vnitřně rozporný, teoreticky neobhajitelný, a tudíž že každý, kdo se jej pokouší argumentačně obhájit, svým vlastním jednáním demonstruje neplatnost konceptu, jehož platnost se pokouší tvrdit. Jako nelze vodu nabrat s pomocí síta a ignorovat tak fakt, že je to kapalina jistých fyzikálních vlastností, nelze ani chtít uspořádat vztahy mezi lidmi a tvářit se při tom, že člověk není člověkem, ale například již zmiňovanou hlinou.³⁰

Ještě znovu zdůrazněme, že v celé naší práci setrváme na půdě hodnotově neutrální analýzy a ponecháme tedy pro tentokrát stranou praktické implikace námi prezentované teorie. Věříme nicméně, že bystrý čtenář s potěšením onen

³⁰ Takový předpoklad sice není pro drtivou většinu dnešních společenských vědců principiálně zavrhovatelný, neboť oprávněnost předpokladů se ukáže až na základě empirického testování výsledků zformulované „teorie“ či jejich predikčních schopností, avšak v tom případě se vnučuje otázka, jak se může ona hlína (neboli společenský vědec) vůbec pustit do vysvětlování nějakého problému a potažmo formulování hypotéz a jejich testování. Předpoklad takto osvětlené hlíny se poněkud přiči zdravému rozumu bez ohledu na znalost jakékoli metodologie.

krok od námi předestřené poznání, že demokratický stát je argumentačně neobhajitelný, k tomu, jak *by měl*, vyzbrojen touto znalostí, jednat, učinit sám.

II. Předpoklady analýzy:

Jak jsme uvedli, naším konečným cílem bude předvést neudržitelnost obhajoby demokratického uspořádání společnosti i na půdě hodnotově neutrální analýzy. Neposkytneme žádný koncept toho, jaká *má* společnost *být*, nýbrž se omezíme pouze na demonstraci nutných předpokladů pro to, aby mělo vůbec smysl o něčem takovém jako o společnosti mluvit. Jinak řečeno, ukážeme, že *každá* společnost *musí* být založena na jistých fundamentálních pravidlech, která nazveme etickými, přičemž tato pravidla nepodléhají vývoji, ani libovůli žádného zákonodárce, tím méně společenského vědce. Současně ukážeme, že člověk účelově jedná a může tedy jednat dle zmíněných pravidel (jednat eticky), či tato pravidla porušovat (jednat neeticky).

Jak vyplývá z právě řečeného, budeme se snažit s pomocí vědeckých nástrojů uchopit problematiku etiky. Ačkoli jsou etické otázky neodlučně spjaty s *hodnocením*, čímž se zdánlivě vymykají vědeckému uchopení a nás usvědčují z metodologické kontradikce, vezme, že tomu tak ve skutečnosti není. O tom, zda je společnost „správnou“ hodnotou, nemůže samozřejmě věda v moderním chápání prohlásit zhora nic. Ve filozofické tradici se sice ustavilo rozumění etickému jako tomu, co odpovídá esenci člověka, z čehož můžeme dovodit, že dle klasického vymezení, kdy je člověk definován jako ZOON POLITIKON, existence pravé společnosti *hodnotu* představuje, a to dokonce hodnotu nejvyšší. To se však pohybuje mimo hájemství vědy. Co nám umožní na poli vědy setrvat, je skutečnost, že jak později prokážeme, je tato hodnota všemi *argumentujícími* nutně alespoň implicitně zastávána a nevná-

šíme tudíž do analýzy žádné subjektivní hodnotové soudy. Proto si, myslím, můžeme pro svůj přístup oprávněně nárokovat statut hodnotové neutrality. Jinak formulováno, dokážeme, že se jedná o hodnotu, ve které je *každá* věda (nejen společenská) pevně a nezpochybnitelně zakotvena.

A. Fenomén vzácnosti v rámci lidské společnosti

Zcela fundamentálním prvotním východiskem našeho uvažování musí být uvědomění si *fenoménu vzácnosti*. Při neexistenci vzácnosti by nejen neexistoval žádný problém ekonomizace prostředků (ekonomický), ale rovněž by neexistoval ani žádný problém etický (politicko- či sociálně-filozofický). Neexistovala-li by vzácnost, nebylo by lidské jednání (úmyslné naplňování žádoucích cílů jednajícím s pomocí vzácných prostředků) a potažmo žádný problém, o to méně problém vědecký.³¹ Z důvodů existence vzácnosti tedy plyne, že člověk jedná. Je skutečností, že člověk ve svém životě jedná s ostatními lidmi, přičemž je nucen s nimi nějakým způsobem možné konflikty o vzácné prostředky řešit.

Další skutečností je, že problém vztahů mezi lidmi neboli vztahů uvnitř společnosti se diametrálně liší od problému poměru člověk-věc, což má závažný důsledek pro naše zkoumání. Vztah člověk-člověk konstituuje etický problém, zatímco vztah druhý je problémem technickým.³² Předběžně naznačme, že zásadní rozdíl spočívá v našem chápání člověka jako jednající bytosti schopné argumentace, přičemž argumentaci nutně rozumíme jako zvláštní kategorii jednání. Konflikt vzniknuvší mezi člověkem a klíštětem o právo na krev toho prvního patří mezi problémy technické z toho dů-

³¹ Neexistence vzácnosti je zcela nemyslitelná, neboť vždy jsme nuceni uvažovat o člověku jako o entitě zabírající jistý prostor a trvajícím v čase. Je tedy zřejmé, že i při naprosté hojnosti všech statků existuje vzácnost našeho těla, prostoru, který nutně zabíráme, a našeho fyzického času.

³² Srovnej Hoppe, H. H.: *The Theory of Socialism and Capitalism*, KAP, Boston, 1990, str. 9, pozn. pod čarou.

vodu, že snaha o argumentační řešení je od počátku odsouzena k neúspěchu (klíště není schopno argumentace, nesdílí systém apriorních norem umožňujících mu smysluplnou komunikaci s námi). V případě člověka, jak dále ozřejmíme, možnost argumentačního řešení existuje a ukážeme, že nezpochybnitelně existuje řešení pouze jediné.

B. Možnost formulace empiricky nevyvratitelných soudů o reálném světě

Dosud jsme ukázali, že z povahy světa před námi vyvstává problém uspořádání vztahů s ostatními lidmi, a předběžně jsme nastínili existenci řešení tohoto problému, přičemž jsme prohlásili, že je jediné a nezpochybnitelné. Abychom mohli něco podobného tvrdit, je třeba dokázat, že je formulace takového řešení vůbec možná.

Obecně je třeba prokázat, že lze formulovat apriorní soudy, které vypovídají o reálně existujícím světě. Jsou to taková tvrzení, jejichž platnost nelze nikdy falzifikovat empirickými daty a která přesto vypovídají o předmětu naší zkušenosti. Všechny závěry, které lze správně deduktivně vyvodit z těchto soudů, jsou pravdivé právě tehdy, když jsou pravdivé výroky, z nichž byly vyvozeny. Podívejme se, zda je formulace takových vět principiálně možná.

Snadno lze ukázat, že ano. Použijeme *argumentum a contrario*. Pokud bychom tvrdili opak, tedy že všechna tvrzení vypovídající něco nového o realitě (syntetická) jsou pravdivá pouze hypoteticky, a jestliže jsou tvrzení pravdivá a priori, pak se jedná pouze o analytická tvrzení čili tautologie, která nepřinášejí žádné nové poznání,³³ pak by samotný tento výrok musel být buď analytický (a tedy apriorní), nebo si-

³³ V tradici se postupně ustavilo několik možných kritérií stanovujících, kdy je výrok analytický a kdy syntetický. My se přidržíme nejobvyklejšího členění, dle něhož je výrok analytický tehdy a pouze tehdy, když je sám zákonem deduktivní logiky nebo když jej lze na takový zákon transformovat tím, že nahradíme pojem, který je definován, příslušnou definicí.

ce syntetický, ale hypoteticky platný. Pokud bychom ho považovali za analytický, pak to znamená, že v predikátu se vyslovuje jen to, co je již obsaženo v subjektu, a proto se nic nového nedozvíme. Jednalo by se tedy pouze o analýzu pojmu,³⁴ nic by tento výrok nevypovídal o reálném světě. Pokud bychom ho považovali za syntetický, pak říká, že pro všechna doposud zkoumaná tvrzení něco takového platilo. Z povahy takového tvrzení však plyne, že nedokáže vyloučit i existenci soudů, jejichž možnost popírá, a proto je z metodologického hlediska zcela irrelevantní.³⁵ Vidíme, že formulace výroků, které není možné empiricky falzifikovat (z čehož ale v žádném případě neplyne, že takový výrok je absolutně platný a že jej nebude možno v budoucnu nějak vyvrátit; takové vyvrácení se však bude muset odehrát na neempiricko-apriorní bázi) a které současně vypovídají o realitě, je možná a je nutnou podmínkou formulace jakékoli vědecké teorie.³⁶

C. Pojetí člověka ve společenských vědách, kategorie lidského jednání

Dosud jsme vycházeli z jednoho klíčového předpokladu, který nyní učiníme explicitním. Tím je skutečnost, že člověk musí společenské vědy traktovat jako autonomní *svobod-*

³⁴ Příkladem analytického tvrzení je: telefon je přístroj na telefonování. Nic nového se tímto výrokem o přístroji na telefonování nedozvíme. Jediné, co víme, je, že přístroj na telefonování je přístroj na telefonování.

³⁵ Na tomto místě musíme přičinit ještě jednu poznámku. Moderní zastánci empirického přístupu namítají, že samotná metoda není součástí vědecké teorie, ale vznášá se kdesi nad sférami naší zkušenosti a je prostě a jednoduše platná a zcela imunní vůči jakékoli kritice (nelze uplatnit její závěry na zkoumání jí samé). Poté, co tedy „nedogmatický metodolog“ prohlásí, že vše, co nelze empiricky falzifikovat, je iracionální a bezesmyslné, zjistí sice, že jeho metodologie je iracionální a bezesmyslná, avšak to nevádí, neboť již ví, jak správně provozovat vědu, a může proto svou metodologii odhodit pryč jako žebřík, po němž vylezl do vyšší nedogmatického poznání, kde jedna a jedna mohou být třeba čtyři.

³⁶ Pro kritiku pozitivistické metodologie viz např.: Hoppe, H. H.: *Economic Science and the Austrian Method*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, 1995; Smith, B.: „In Defense of Extreme (Fallibilistic) Apriorism“ in: JLS, 12, 1996; Šťastný, D.: Je methodenstreit minulostí? in: E-LOGOS, 2001.

nou vůlí nadanou jednající bytost. Jiné uchopení není zásadně možné. Kdybychom se ho pokusili zredukovat pouze na jeho fyzickou (fyzikálně-chemickou) stránku, kýženého cíle detailní explanace lidského jednání bychom stejně nedosáhli.

Každé poznání je ze své podstaty poznáním lidským a současně něčím, co člověk dříve nevěděl, neboli jinak řečeno něčím, čemu se v procesu poznávání teprve naučí.³⁷ Člověk je tedy schopen učení. Pokud si někdo myslí opak, je odsouzen jednou provždy si nechat tento svůj poznatek pro sebe, protože každý argumentující musí předpokládat schopnost učit se (u sebe i u ostatních), jinak by jakákoli argumentace postrádala smysl a každý by již dopředu věděl, co se od svého partnera dozví a co mu na to následně odpoví. Platí-li, že člověk má schopnost učit se, o čemž lze stěží pochybovat, nelze nalézt žádnou příčinu poznávací činnosti, neboť odhalení kauzální vazby (např. spadne-li na mne jablko, musím nutně odhalit gravitační zákon) by znamenalo, že známe výsledek své poznávací činnosti, neboli víme, co budeme vědět v budoucnosti (v našem příkladě gravitační zákon), a to představuje, jak snadno nahlédneme, logický rozpor.³⁸

Z již uvedeného rovněž vyplývá, že skutečnost, že má člověk svobodnou vůli a účelově jedná, nemůže být nikdy empiricky vyvrácena. Tento akt by musel být nutně kategorizován jako účelové jednání, z čehož snadno dovodíme, že rozumění tomu, co znamená jednat, představuje podmínku našeho rozumění světu a potažmo i podmínku zakládající možnost vědomého empirického poznávání. Proto tvrzení,

³⁷ Popper K. R.: *Bída historicismu*, ISEIOikomenh, Praha 1994, str. 12 píše, v této souvislosti, že: „Žádný vědecký pracovník, který vytváří předpovědi – ať již vědec nebo počítač – nemůže vědeckými metodami předpovědět své vlastní výsledky. Takové pokusy dospějí k výsledku už příliš pozdě; výsledku je dosaženo teprve poté, co se předpověď změnila v retrodikci.“

³⁸ Srovnej Hoppe, H. H.: „Is Research Based on Causal Scientific Principles Possible in The Social Sciences?“ in: idem *Economics and Ethics of Private Property*, KAP, Boston, 1993, str. 171.

že člověk jedná, naplňuje znaky pravdivého syntetického soudu a priori, který je z definice, jak bylo výše naznačeno, empiricky nefalzifikovatelný. V tomto našem poznání se navíc zakládá i porozumění dalším kategoriím, jako jsou hodnoty, cíle, prostředky, preference, vlastnictví atd. Stejně tak i zákony logiky a princip kauzality, které rovněž řadíme mezi kategorie jednání a které představují nezbytný předpoklad jakéhokoli vědeckého nazírání, jsou nám dány tímto způsobem, tedy a priori.³⁹

D. Možnost formulace apriorně platných normativních soudů

Postupme nyní o krok dále. Prokázali jsme, že východiskem zkoumání společenských věd je svobodně volící lidský jedinec a také že můžeme formulovat apriorně platné soudy o reálném světě. Z výše uvedeného zatím plyne ale pouze možnost formulace takových soudů na čistě instrumentální úrovni. Z hlediska vědy jako nástroje jsme tím poskytli bázi pro hodnocení efektivnosti či vhodnosti použití jistých prostředků k dosažení libovolně zvolených cílů. Můžeme tak například zformulovat tento soud: Je-li stanovena minimální mzda nad úrovní tržní mzdy, vznikne nedobrovolná nezaměstnanost. Neříkáme však nic o tom, zda lze cíl v podobě stanovení minimální mzdy obhájit. Nyní se proto posuňme dále a pokusme se prokázat, že neplatí všeobecně akceptovaný Humeův názor, dle něhož není rozum nic víc

³⁹ Mělo by být patrné, že tyto kategorie, jelikož představují možnost vědomého empirického poznávání, jsou něco, co nám poskytuje naprostou jistotu v našem uchopování světa, nelze je proto překročit, obejít ani popřít. Ačkoli nemůžeme s jistotou tvrdit, zda se zítřka rozhodneme uvařit si kávu nebo čaj (nepředpověditelnost plyne z existence svobodného subjektu) ani zda bude fungovat náš kávovar, zda se rázem neodpaří ze země veškerá voda či zda nezmizí z povrchu naší planety veškerý čaj, naprosto jistě lze prohlásit, že dokud budeme jednat, budou zde existovat prostředky, cíle, náklady atd. Blíže viz Hoppe, H. H.: On Certainty and Uncertainty, Or: How Rational Can Our Expectations Be? in: Review of Austrian Economics, sv. X, č. 1, 1997, str. 49-78.

K problému logiky a principu kauzality viz Lorenzen, P.: Constructive Philosophy, University of Massachusetts Press, Amherst, 1987; Blanshard, B.: Reason and Analysis, LaSalle, Ill.: Open Court, 1964.

než otrok vášní, ale že existují cíle, které lze racionálně obhájit, a takové, které obhájit nelze. Následně formulujeme etické normy stanovující, které z cílů přináležejí do které skupiny, a prokážeme, že námi ozřejmené etické normy musí být platné v rámci každé společnosti a jejich platnost nelze smysluplně zpochybnit.

Pro důkaz zmíněného tvrzení použijeme obdobný argument, který nám pomohl vyvrátit pozitivistický metodologický přístup. Aby kdokoli mohl tvrdit, že normativní věty nemají žádný kognitivní význam (nelze o nich rozumem nijak rozhodnout)⁴⁰, musí být (alespoň implicitně) předpokládáno, že tento výrok může být *obhájen* jako tvrzení mající jistý specifický význam a lze proto zkoumat jeho platnost. Vidíme, že alespoň otázka, zda jsou normativní tvrzení obhajitelná, či nikoli, představuje kognitivní problém. Obecně je v našem poznatku obsažena i skutečnost, že jakékoli tvrzení pravdivosti (objektivity) nějakého výroku má smysl pouze a výhradně v procesu argumentace. A protože nikdo nemůže argumentovat, že neargumentuje (podobně jako nelze tvrdit (argumentovat), že člověk nejedná, není samozřejmě přípustné ani argumentovat, že člověk neargumentuje. Pokud tak někdo činí, popírá svým jednáním obsah výroku, jehož pravdivost tvrdí), a musíme dále předpokládat, že všichni rozumějí tomu, co znamená, že tvrzení je pravdivé (chtěl-li by to někdo popřít, musel by tvrdit pravdivost negace tohoto výroku), lze tento fakt *nazvat komunikačním a argumentačním a priori*.⁴¹ Protože je dále argumentace praktickou činností provozovanou jednajícími lidmi, musí existovat intersubjektivně srozumitelné normy,

⁴⁰ Dle pozitivismu nemohou být ani empirickými větami, neboť se nevztahují k žádným faktům, ani analytickými větami (srovnej výše). Nejsou tedy vůbec žádnými smysluplnými výroky. Jsou pouze, abychom parafrázovali Roscelina z Compiègne, slavného středověkého filozofa, *flatus vocis*.

⁴¹ Srovnej Hoppe, H. H.: The Theory of Socialism and Capitalism, KAP, Boston, 1990, str. 130.

kteří umožňují některým zvláštním případům jednání rozumět jako argumentaci a v důsledku představují nutnou podmínku pravdivosti a objektivitu. Lze tedy uzavřít, že bychom vůbec mohli cokoli tvrdit, musíme předpokládat platnost některých norem. Vidíme tak, že rozhodování o normativních otázkách přísluší lidskému rozumu.

E. Majetková práva jako podmínka existence lidské společnosti⁴²

Nyní postoupíme k úkolu prokázat, že existují a priori platné etické normy, jejichž platnost nelze argumentačně vyvrátit.

Dovodili jsme, že argumentace předpokládá uznání (alespoň implicitní) jistých norem umožňujících komunikaci jako takovou. Je zřejmé, že jakákoli norma, aby mohla být normou, musí splňovat podmínku univerzalizace. Jinak řečeno, každé dané pravidlo musí být principiálně přijatelné pro všechny i potenciální účastníky argumentace. Jedná se tedy v této souvislosti o podmínku nutnou, nikoli postačující.

Víme také, že argumentace je praktickou činností, z čehož nám vyvstává další nutný předpoklad: v průběhu argumentace musí být vzájemně uznána svrchovaná kontrola všech zúčastněných nad jejich vlastními těly. Abychom totiž mohli předkládat argumenty, musíme nejen předpokládat vlastnictví svého těla (jinak bychom nemohli argumentovat – používat vlastní plíce, hlasivky...), ale zároveň totéž i u všech ostatních. Pokud bychom toto popřeli, nejednalo by se o argumentaci, která znamená nenásilný způsob mezilidské interakce (neplatila by pravidla umožňující argumentovat a naše jednání vůči ostatním by spočívalo na použití násilí), nevznikal by žádný etický problém jako snaha pře-

⁴² Hodí se snad podotknout, že právo nepředstavuje žádnou temnou metafyzickou entitu. Právo (anglicky *right*) je odvozeno z latinského *rectum*, přičestí minulého od *rego*, *ere*, což znamená spravovat, kontrolovat. Srovnej Dun, F. van: *Natural Law, Liberalism, and Christianity*, JLS, 15:3, 2001, str. 4.

dejit konfliktu o používání vzácných zdrojů a řešení otázek vyplývajících z fenoménu vzácnosti by se odehrávalo čistě v technické rovině. Chceme-li tedy obhájit jakékoli tvrzení, musíme předpokládat platnost tzv. axiomu neagrese: *Nikdo nemá právo bez svolení jakkoli omezovat kontrolu kohokoli nad jeho tělem.*

V tuto chvíli před námi stojí poslední krok, dokázat platnost norem týkajících se nakládání s ostatními vzácnými zdroji. Víme, že jakýkoli jednotlivý lidský akt je možný jen díky nashromážděným úsporám.⁴³ Z toho je zřejmé, že vlastnická práva k přírodním zdrojům musí být rovněž předpokládaná jako platná, a platná mohou být, jak nyní ukážeme, pouze práva založená na prvotní apropriaci nikým nevlastněných přírodních zdrojů.⁴⁴

K doložení našeho tvrzení použijeme následující argument. Pokud by neplatilo, že vlastnické právo vzniká ustavením objektivního spojení („smísením práce“) dané osoby s dříve nevlastněným přírodním zdrojem,⁴⁵ znamenalo by to, že toto právo by se získávalo pouhou jeho verbální deklarací – každý by měl právo bránit mému přivlastňování odvoláním se na fakt, že kdysi kdesi prohlásil, že tato věc je jeho. Jestliže by ale bylo možné získávat vlastnické právo tímto způsobem, pak by kdokoli mohl nárokovat právo na tělo kohokoli jiného, neboť není možné stanovit jasnou hranici, proč by se tento princip měl zastavit právě u těla ostatních lidí. Tělo cizího člověka by v takovém případě, kdy není uznán princip objektivního spojení vlastníka a majetku, představovalo pouze jeden z „volných“ zdrojů, jejichž vyu-

⁴³ Vždy alespoň musíme mít nějakou zásobu živin získaných z potravy v nějakém předchozím okamžiku, která nám umožňuje např. opatření si další potravy, užívání si volného času či výrobu kapitálových statků. Srovnej Huelsmann, J. G.: *Theory of Interest*, s. 17 (nepublikovaná práce).

⁴⁴ Pro kritiku názorů o nemožnosti vlastnictví přírodních zdrojů viz Rothbard, M. N.: *Man, Economy, and State*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, 2001, 148-152.

⁴⁵ Srovnej Locke, J.: *Druhé pojednání o vládě*, Svoboda, Praha 1992, kap. 5.

žití by si mohl kdokoli nárokovat. To však nelze sloučit s axiomem neagrese, který je, jak jsme prokázali, nutnou podmínkou pro jakoukoli argumentaci a tudíž i schopnost cokoliv verbálně nárokovat. Člověk argumentující ve prospěch takového principu tedy musí uznávat výjimečnost vlastního těla, která spočívá právě na uznání principu prvotní apropriace ve vztahu k němu. Svě tělo vlastníme, protože můžeme jednoznačně prokázat, že jsme byli jeho prvními uživateli.⁴⁶ Zároveň je naše vazba s vlastním tělem intersubjektivně průkazná (na rozdíl od pouhé slovní deklarace), což je dalším nutným předpokladem vymezení vlastnického práva. Můžeme uzavřít, že nelze zpochybnit princip prvotní apropriace ve vztahu k vlastnímu tělu a v důsledku osudové svázanosti našeho tělu s přivlastněním přírodních zdrojů nelze uvedený princip zpochybnit ani ve vztahu k těmto zdrojům.

Nyní již můžeme tuto část uzavřít. Dokázali jsme, že neexistuje žádný obhajitelný etický systém, který by nebyl založen na vzájemném uznání majetkových práv, neboli že nikdo nemá právo použít násilí kromě obrany proti těm, kdo sílu používají k agresi vůči životu a majetku ostatních.⁴⁷

Učinně zde ještě poslední poznámku. Na začátku jsme prohlásili, že každá společnost je nutně založena na respektu k jistým pravidlům, jež jsme nazvali etická. Nyní vidíme, jaký mají obsah. Bez respektu k majetkovým právům si nelze představit žádnou mezilidskou komunikaci, dělbu práce, dobrovolnou směnu a v důsledku toho ani žádnou spo-

⁴⁶ Z objektivního hlediska je i tělo naším produktem (vyrábět znamená měnit přírodní podmínky dle určitého plánu) stejně tak jako ostatní přivlastněné věci, přičemž samozřejmě ne tvrdíme, že to znamená změnu všech částí lidského těla. Ačkoli nelze časově odlišit existenci lidského těla jako přírodního zdroje a jeho pozdější apropriaci, neboť lidské tělo (coby tělo jednatelického člověka) je vždy vlastněno, přesto lze tuto logickou distinkci uplatnit i v tomto případě.

⁴⁷ Pro podrobnější diskusi viz zejména: Hoppe, H. H.: *Economics and Ethics of Private Property*, KAP, Boston, 1993; idem: *The Theory of Socialism and Capitalism*, KAP, Boston, 1990.

lečnost. Hovořit proto současně o společnosti a popírat platnost majetkových práv postrádá smysl. Je to, jako kdybychom vyhazovali kameny nad sebe do vzduchu a tvrdili, že neexistuje zemská přitažlivost a kameny nikdy nespádnou. Jediný zásadní rozdíl mezi oběma příklady pramení z toho, že samy padající kameny by nás brzy a bolestivě přesvědčily o našem omylu. Vyplývá naproti tomu z povahy společenských jevů, že o takto bezprostřední evidenci jsme v případě relativizace etických pravidel ochuzeni. Nic to přesto nemění na faktu, že žádná lidská společnost bez uznání majetkových práv nemohla, nemůže a nebude moci nikdy existovat.⁴⁸

F. Politické a ekonomické prostředky

Abychom mohli přistoupit k našemu hlavnímu úkolu a názorně demonstrovat podstatu demokratického státu, je třeba zmínit se o dalším důležitém konceptu. Tím je způsob opatřování bohatství. Logicky existují pouze dvě varianty. První z nich je výroba a dobrovolná směna, do které můžeme zahrnout i dobrovolné dary. Druhou alternativou je násilné vyvlastňování majetku druhých. V souladu s Franzem Oppenheimerem⁴⁹ budeme nazývat první způsob ekonomickými prostředky získávání bohatství a způsob druhý prostředky politickými. Dále je v této souvislosti nutné mít na paměti, že abychom si mohli něco násilím přivlastnit, musí tomu předcházet výroba takového statku. Existence politických prostředků tak nutně předpokládá odlišení dvou tříd lidí, kde

⁴⁸ Z důvodů nedostatku místa se nemůžeme zabývat kritikou jednotlivých přístupů relativizujících platnost majetkových práv jako nutné podmínky existence společnosti. Mezi nejlivnější teorie současnosti patří přístup chicagské školy reprezentovaný např. R. Coasem či H. Demsetzem. Je na první pohled zřejmé, že ani oni nemohou překlenout problém kontradikce mezi obsahem teorie a vlastním jednáním. Pro obsáhlou kritiku tohoto přístupu viz např. Block, W.: *Coase and Demsetz on Private Property Rights*, JLS, 1: 2, 1977, str. 111-15; idem. *Ethics, Efficiency, Coasian Property Rights, and Psychic Income: A Reply to Demsetz*, RAE Sv. 8 č. 2, 1995, str. 61-125.

⁴⁹ Oppenheimer, F.: *The State*, Vanguard Press, New York, 1914

jedni budou vytvářet bohatství a druzí je budou spotřebovávat, přičemž existence skupiny první musí logicky předcházet konstituování skupiny druhé. Přistoupíme-li k tomu z jiného úhlu pohledu, jsme oprávněni prohlásit, že existence společnosti musí s logickou nutností předcházet existenci státu.⁵⁰ Nyní již můžeme zavést termín stát. Státem budeme nazývat *organizaci politických prostředků*.⁵¹

III. Povaha demokracie

Postupme v tuto chvíli již k našemu konečnému cíli, k vysvětlení podstaty demokracie. Vzhledem k tomu, že podstata jakéhokoli státu, jak bylo naznačeno, spočívá v násilném přerozdělování hodnot vytvořených jednou skupinou občanů ke skupině druhé, nelze popřít, že i v demokratickém státě se rozhodování dotýká majetkových práv. Pokud by tomu tak nebylo a rozhodovalo by se například pouze o tom, kdo dostane cenu pro nejměšnějšího politika nebo který společenský vědec vyprodukuje nejnesmyslnější obhajobu nutnosti státu, neměli bychom co namítat. Ve skutečnosti se však všechna rozhodnutí moci výkonné, zákonodárné i soudní vztahují na vlastnická práva občanů, a spadají tudíž do předmětu našeho zájmu.

Již samotný fakt používání politických prostředků (existence státu) by stačil k odmítnutí demokracie jako neobhajitelného konceptu uspořádání společnosti.⁵² V tomto případě je však používání politických prostředků jaksi zatměno tím, že státní aparát má být v rukou všech občanů, a proto

⁵⁰ Je proto zřejmé, že stát může existovat pouze na úkor společnosti. Srovnej Nock, A. J.: *Our Enemy the State*, Fox & Wilkes, San Francisco, 1994, kap. 1. Viz také Šíma, J.: Stát versus společnost, in: *Terra Libera*, prosinec 2000.

⁵¹ Blíže viz Oppenheimer, F.: op. cit.

⁵² Mluvit o demokracii bez státu nemá smysl, stejně jako nemá smysl mluvit o socialismu bez státu. Můžeme oprávněně tvrdit, že dokud existuje demokracie, existuje stát. Dokud existuje stát, existuje socialismus. Srovnej Hoppe, H. H.: *The Theory of Socialism and Capitalism*, KAP, Boston, 1990, str. 149.

zde údajně neexistuje rozlišení mezi třídou vládnoucí a ovládanou.

Popišme si nejdříve deklarovanou povahu demokracie. Je patrně možné vyjádřit ji následovně: Všichni jsou si rovni ve svých právech, přičemž tento fakt se odráží ve všeobecném právu hlasovat, prostřednictvím kterého lidé na území vymezeném určitým způsobem rozhodují buď přímo, nebo skrze volené zástupce. Rozhodnutí většiny jsou potom závazná pro všechny bez ohledu na to, zda se jich účastnili (není-li účast povinná). Pokud se týká předpokladu rovnosti či univerzálnosti práv, věnovali jsme se mu již dříve a není zde sporu, proto ho ponechme stranou. Důležitější je pro nás druhý atribut, tedy většinové rozhodování.

Lze odlišit dva způsoby uplatňování většinového rozhodování. Buď lidé rozhodují nezprostředkovaně o jednotlivých problémech a ke všem otázkám se vyjadřují v přímém hlasování, nebo volí své zástupce, kteří poté rozhodují jejich jménem.

A. Princip přímého hlasování

Prozkoumejme nejprve přímé hlasování neboli přímé rozhodování všech občanů s volebním právem. Na první pohled se ukazuje, že opět nelze skloubit tento koncept s majetkovými právy, která, jak bylo prokázáno, představují jediný obhajitelný koncept vyplývající z fenoménu vzácnosti a našeho chápání člověka jako jednající společenské bytosti. V případě většinového rozhodování většina rozhoduje o majetkových právech menšiny. Aby však kdokoli mohl hlasovat (jednat), musíme uznat jeho svrchovanost nad vlastním tělem a v důsledku toho i všechna další majetková práva. Nalézáme zde logický rozpor. Nejedná se tedy o žádnou obhajitelnou etickou teorii, neboť práva lidí konstituujících menšiny nejsou uznána (účast ve volbách na tom ne-

může nic změnit) a existují zde opět dvě třídy lidí – vládnoucí třída parazitující na třídě produktivní. Jediný zásadní rozdíl, vyplývající z povahy hlasování o používání politických prostředků, spočívá ve zvýšené nejistotě vládnoucí třídy a tedy její orientaci na současnost (viz níže). Vidíme, že podstata demokratického hlasování spočívá v organizovaném loupení (např. daně, cla, tisk peněz, koncese...), případně nevolnictví (např. povinná vojenská služba, povinná školní docházka) v závislosti na tom, jaké prostředky jsou použity.

B. Princip zastupování

Mimo výše uvedených námitek, které můžeme identicky uplatnit i zde, se k principu zastupování vztahuje ještě další kritika. Samotný pojem je velmi zavádějící. Nejedná se o zastoupení, protože to by předpokládalo, aby všichni zastoupení⁵³ měli na všechny otázky, které za ně bude rozhodovat jejich zástupce, stejný názor, což sice nelze principiálně vyloučit, ale pravděpodobnost takové shody náhod se blíží nule.⁵⁴ Naopak máme co do činění s postoupením rozhodovací pravomoci. V tom je však zásadní rozdíl, neboť z povahy předmětu rozhodování plyne, že bychom se vzdávali svých budoucích majetkových práv, aniž bychom mohli tuto „dohodu“ kdykoli vypovědět. To však, jak by již mělo být patrné, nelze. Zatímco můžeme explicitním souhlasem převádět na ostatní vlastnické tituly k námi vlastněným věcem, nemůžeme se nikdy vzdát naší svobody jednat a tedy ani bu-

⁵³ Nezabýváme se zde problémem, že ani při všeobecném hlasovacím právu není toto právo přiznáno všem lidem, ale pouze některým (vyjimaty jsou osoby mladší 18 let, cizinci žijící na daném území, duševně nemocní...), přičemž o tom, kdo bude vyjmut, rozhodují současní držitelé tohoto práva, a nelze proto hovořit o univerzálnosti.

⁵⁴ Kdyby tato čistě teoretická možnost existovala, zůstávaly by proti takovému uspořádání všechny zmíněné námítky, neboť ve společnosti by existoval stejný počet skupin v názorech naprosto identických jednotlivců jako počet jejich reprezentantů, takže se problém pouze přesouvá o úroveň výše.

doucího vlastnictví bez toho, abychom mohli rozhodnout, zda s jeho postoupením budeme v daném okamžiku souhlasit, či nikoli. Z toho, co jsme uvedli výše, je zřejmé, že nikdo se nemůže vzdát práva jednat sám za sebe a tedy že rovněž nikdo nemůže takové právo nabýt. Aby byl proto systém zastupování obhajitelný, museli bychom si ponechat konečné rozhodování o tom, zda v takovém systému zůstaneme, nebo zda z něj vystoupíme, čímž však tento systém přestává být státem.⁵⁵

Jiným problémem, na který v případě zastupitelské demokracie narážíme, je to, jak může volič, který je z obavy před neschopností racionálně rozhodovat o všech relevantních politických problémech nucen postoupit rozhodovací pravomoci svému zástupci, posuzovat, jaký zástupce bude k jejich řešení nejkvalifikovanější. Takové rozhodnutí vyžaduje nejen hlubokou znalost relevantních problémů, ale navíc i dostatek informací o voleném zástupci.⁵⁶

Poslední poznámka se vztahuje ke skutečnosti, že v systému zastupitelské demokracie není v žádném případě reálná moc v rukou většiny, a tudíž je zde fikce účasti všech lidí na vládě ještě vzdálenější skutečnosti.⁵⁷

C. Princip státní suverenity

Dalším z problémů, s nímž se zastánci demokracie mohou jen těžko smysluplně vypořádat, je tzv. státní suverenity. Snadno nahlédneme, že většina je relativní pojem a závisí vždy na tom, jak je stanoven celek. Je proto nutné nějak obhájit, že právě současně existující celek – stát – představuje rámec uplatňování většinového rozhodování. Abychom tak

⁵⁵ Poté by byl oprávněný přístup představitelů teorie veřejné volby chápajících stát jako analogii se soukromou korporací. Vzhledem k faktu, že konstitutivním atributem státu je nedobrovolnost, jsou však takové analogie naprosto zavádějící.

⁵⁶ viz Rothbard, M. N.: *Ekonomie státních zásahů*. Liberální institut, Praha, 2001, str. 316.

⁵⁷ Srovnej Herbert, A: Mr. Spencer and the Great Machine. In: *The right and Wrong of Compulsion of the State*, Liberty Classics, Indianapolis, 1979.

mohli učinit, museli bychom přiznat státu nějakou samostatnou existenci, nezávislou na jednotlivcích, kteří jej tvoří. To je však zcela nesmyslné, pokud se chceme udržet na poli vědy.⁵⁸ Ačkoli se i dnes tento omyl často objevuje, nebudeme se zdržovat jeho vyvracením, neboť by to znamenalo intelektuální podceňování našich čtenářů. Pokud tedy nepřihlížíme státu fyzickou či rovnou metafyzickou existenci, nezbyvá nám než přiřadit suverenitu jedináčímú člověku. Má-li většina právo vládnout v celém státě, pak by měla mít stejné právo i většina v určité geografické oblasti, následně i každé město, každý dům, byt a nakonec i každý jednotlivec.⁵⁹ U jednotlivce nám většinové hlasování splývá s jeho svrchovaností nad ním samým, a proto asi nemá valného smyslu o většinovém rozhodování mluvit. Teorie demokratického státu mimo všech již zmíněných rozporů, jak vidno, stojí na více než 160 let starém metodologickém omylu klasického pozitivismu.

Demokratický stát je, jak dovodíme z výše předestřených argumentů, ve své podstatě založen na zcela stejném principu jako jakýkoli jiný stát – na používání politických prostředků a tudíž na nedobrovolnosti a násilí. Není proto slučitelný s konceptem majetkových práv, existuje výhradně na úkor společnosti a není možné jej argumentačně obhájit.

Lze proto uzavřít, že každý, kdo obhajuje demokracii (obecněji to může být socialismus, konzervatismus, institucionalismus i ostatní druhy etatismů) nemůže při sebelepší vůli tvrdit nic smysluplného, neboť obsah svého sdělení popírá samotným aktem jeho vyslovení, a tak je jistě oprávně-

⁵⁸ Společenští vědci se zmíněného prohřešku často dopouštějí. Lze jej nazvat „konceptuálním realismem“. Spočívá v chybě, „že [scientističtí společenští vědci] traktují jakožto fakta to, co je pouze vágními teoriemi běžného vědomí“. Hayek, F. A.: *Kontrarevoluce vědy*, LI, Praha, 1995, str. 54.

⁵⁹ Srovnej Rothbard, M. N.: *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut, Praha, 2001. Str. 313. Další diskusi o tomto problému lze nalézt v idem: *Egalitarianism as a Revolt Against Nature*, *The Anatomy of the State*, Mises Institute, Auburn, 2000 [1974]; Herbert, A.: op.cit.; Šíma, J.: *Stát versus společnost*, in: *Terra Libera*, prosinec 2000.

né uzavřít, že všechny podobné proklamace nejsou skutečně míněnými tvrzeními, nýbrž pouze vyjádřeními soukromých pocitů těch, kdo je pronášejí.

IV. Demokracie – účinný nástroj zničení civilizace

Zatímco tedy víme, že demokracie není etickým systémem, nedokazuje to, že by byla systémem neuskutečnitelným. K takovému závěru nám provedená analýza neposkytuje žádnou oporu, ba právě naopak. Každodenní realita nás přesvědčuje o tom, že státy demokratické i nedemokratické přežívají, ve stále rostoucí míře naplňují své protispoločenské poslání, a přesto stále užíváme i nesmírného prospěchu z existence společnosti. Narazili jsme na rozpor? Nikoli.

Víme již, že jakýkoli stát existuje vždy na úkor společnosti a jako každý jiný parazit je svým přežitím závislý na přežití svého hostitele. Proto ani ten nejrozpínavější stát, kterým byl dosud v dějinách stát socialistický, nemohl přistoupit k naplnění svého ideálu a zrušit zcela soukromé vlastnictví. Byla by to jeho zkáza, a jak se nakonec ukázalo, ani pouhému pokusu o socialismus nebylo dopřáno než skončit v křečích a naprosté devastaci. Současně existující demokratické státy sice nepředstavují takto důsledný systém popírání nutných etických pravidel zakládajících fungování společnosti, což ale pouze svědčí o tom, že nejsou zcela demokratické. Tato jejich nenaplněnost představuje klíčový faktor dosud bránící úplné destrukci společnosti.

Nyní prokážeme, že jakkoli na nás může působit existence demokratických států dojem relativní stability či, jak jsme právě naznačili, dojem stabilní nenaplněnosti, jedná se o pouhé povrchní zdání. Samotný demokratický systém generuje tlak na stále větší omezování majetkových práv a je v tomto ohledu podobně účinným nástrojem ke zničení spo-

lečnosti a v důsledku toho i civilizace, jako byl stát socialistický, pouze s tím rozdílem, že demokracie dnes slaví daleko triumfálnější vítězství, než o jakém mohl socialismus v dobách své největší slávy být jen snít.

Použijeme zde komparativní analýzu demokracií a monarchií jako dvou základních forem státu lišících se v tom, zda je státní aparát v soukromých, či „veřejných“ rukou.

A. Soukromé vlastnictví vlády

Základní charakteristikou monarchií je soukromé vlastnictví státního aparátu. Z něho vyplývají závažné skutečnosti, na které se v naší komparaci zaměříme.

Soukromé vlastnictví vlády vede k relativně umírněnému používání politických prostředků, protože jejich vlastník maximalizuje současnou hodnotu budoucích příjmů (kapitalizuje monopolní zisk), a má tak zájem udržovat zatížení produktivní třídy na takové úrovni, která by relativně nesnižovala motivaci vlastníků ekonomických prostředků vytvářet bohatství. Lze to vhodně ilustrovat na nárůstu podílu veřejného sektoru k sektoru produktivnímu. Na historických datech můžeme velmi přesvědčivě dokumentovat obrovský nárůst tohoto podílu s nástupem demokracií. Zatímco od 11. až do konce 19. století nepřesahoval podíl veřejného sektoru mimo dobu válek 5-8 %, s masivním nástupem demokracií po 1. sv. válce tento podíl rázem vzrostl na 30 % a počátkem 70. let dosáhl často i 50 %.⁶⁰

Mimo uvedenou skutečnost je v monarchiích velmi obtížný přechod mezi vládnoucí třídou a třídou ovládaných, což působí na snižování časové preference⁶¹ vlastníků vlády, kte-

⁶⁰ Srovnej Hoppe, H. H.: *The Political Economy of Monarchy and Democracy and the Idea of Natural Order*, in: *JLS* 11: 2, str. 104-105.

⁶¹ Časové preference je pro náš účel možno rozumět jako míře orientace člověka na současnost, diskontu budoucnosti. Velikost tohoto diskontu se projevuje v monetární ekonomice ve formě úrokové sazby vznikající na mezičasových trzích. Čistou úrokovou míru lze proto nazvat společenskou časovou preferencí.

ří si mohou být jisti svým majetkem, a dále tak posiluje jejich orientaci na budoucnost, omezuje pohnutky na co nejvyšší okamžitý zisk a zabraňuje příliš vysoké míře vykořisťování. Abychom použili naši předchozí paralelu, parazit je motivován zacházet šetrně se svým hostitelem, neboť ten bude zajišťovat život nejen jemu, ale i všem dalším nástupnickým generacím, přičemž má parazit jistotu, že se o svého hostitele nebude muset s nikým dělit a že tedy nikdo jiný než on sám a jeho potomci nesklidí plody šetrného zacházení.

Navíc vzhledem k faktu, že je vládnoucí třída relativně malá a uzavřená, patří k jejímu životnímu zájmu udržovat si podporu co největšího počtu ovládaných,⁶² což také zapříčiňuje jistou umírněnost v používání politických prostředků. Ačkoli tedy proti monarchiím platí kvalitativně stejné námitky jako proti demokratickým státům, přece jen lze tvrdit, že z hlediska míry porušování majetkových práv se jeví jako méně parazitické.

B. „Veřejné“ vlastnictví vlády

Naproti tomu takzvané veřejné vlastnictví vlády, jež ztotožňujeme s demokracií, vede představitele státního aparátu, kteří nejsou jeho vlastníky, k maximalizaci okamžitého zisku. Jejich horizont uvažování se omezuje na jeden volební cyklus. Navíc je zamlžen rozdíl mezi vládnoucí vrstvou a ovládanými, což zapříčiňuje mnohem menší odpor proti míře vykořisťování vládou, než je tomu v monarchiích, neboť lidé snáze podléhají iluzi, že daně nejsou krádeží, když stát jsou vlastně oni. S nárůstem zdanění pak dochází nutně k tlaku na

⁶² Pro každou vládu je nutné udržovat si legitimitu neboli budovat takovou ideologii, která zajistí, že bude přinejmenším trpěna. Blíže viz Hoppe, H. H.: *Democracy: The God That Failed*, Transaction, Rutgers, 2001, str. 15, pozn. pod čarou 15; Viz také Rothbard, M. N.: *Anatomy of State*, Mises Institute, Auburn, 2000 [1974], str. 60 „Většina musí být přesvědčena ideologií, že její vláda je dobrá, moudrá a přinejmenším nevyhnutelná a určitě lepší než jakákoli jiná myslitelná alternativa.“; také Boétie, E. de la: *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*, Black Rose Books, Montréal, 1997.

růst časové preference. Tento vývoj lze *dokumentovat* vývojem výše úrokové míry. V průběhu historie docházelo v období míru (existovaly samozřejmě ohromné výkyvy v době válek) k snižování úrokové míry. Ve starověkém Řecku poklesla úroková míra na nejméně rizikové úvěry z 16 % v 6. st. A.D. na 6 % v období helénském. V Římě klesla z 8 % v počátcích republiky na 4 % za největšího rozkvětu císařství. V Evropě 13. st. dosahovala úroková míra na „bezpečné úvěry“ 8 % a za každých dalších 100 let klesala na 5 %, 4 %, v 17. století na 3 %, až na konci 19. století dosáhla 2,5 %. Tato tendence poklesu úrokových měř s růstem bohatství se nicméně zastavila s masivním nástupem demokracií po 1. světové válce. Po celé dvacáté století tak (s výjimkou krátkého období v USA v 50. letech) neklesly nikdy reálné dlouhodobé úrokové sazby pod svou úroveň ve století 19. a typicky dokonce přesahují úroveň, které dosahovaly ve století 15.⁶³

Popsaný nárůst časové preference má spolu s ostatními zásahy státu v konečném důsledku vliv na rozmach mnoha sociopatogenních jevů,⁶⁴ roztáčejících dále spirálu státních zásahů (dalšího porušování majetkových práv) marně se pokoušejících zabránit vzniku jevů, jichž jsou samy příčinou. S logickou nutností demokratického systému tak jeden státní zásah způsobuje další a další destrukci společnosti.⁶⁵

⁶³ Srovnej Homer/Sylla: *A History of Interest Rates*, str. 554-555. Cit podle Hoppe, H. H.: *The Political Economy of Monarchy and Democracy and the Idea of Natural Order*, in: JLS 11: 2.

⁶⁴ Rozšiřuje se výskyt takových jevů jako alkoholismus, drogová závislost, násilí, zločinnost... Dále vlivem státního monopolního školství, zejména jestliže je všemocně bráněno rodičům učit děti doma či je posílat do soukromých škol, nevyhnutelně nastává zhoršování kvality výchovy dětí, což opět zapříčiňuje další degradaci společnosti. Podrobnější diskusi s odkazy na další literaturu lze nalézt např. v Hoppe, H. H.: *Ako zabrániť nedobrovolnosti v spoločenských vzťahoch: Prýč s demokraciou*, dostupné na www.libinst.cz; idem: *On Time Preference, Government, and the Process of Decivilization*. K problému veřejného školství viz vynikající esej Herbert, A.: *State Education: A Help or Hindrance?* in: idem, op. cit.

⁶⁵ Tento problém lze demonstrovat například na prohlubujícím se státním dluhu, který ukazuje, že současná (byť stagnující) životní úroveň je do značné míry udržována za pomoci zadlužování budoucích generací. Např. ve Velké Británii vzrostl státní dluh od roku 1914 do roku 1987 z £700 mil. na £8300. V USA činil tento nárůst mezi roky 1919 a 1992 celých 2975 mld USD. (Hoppe, Hans Hermann: *The Political Economy of Monarchy and Democracy and the Idea of Natural Order*, in: JLS 11: 2, str. 108)

V. Proč přetrvávají státy?

Z naší analýzy dle našeho názoru jednoznačně vyplynulo, že každý stát a povytce stát demokratický je založen na ne-dobrovolnosti, tedy alespoň na hrozbě násilí vůči všem, kdo by odmítli uznat mocenskou pozici jeho představitelů. Dále jsme ilustrovali, že existence demokratických států (veřejného vlastnictví vlády) v porovnání s monarchiemi (soukromým vlastnictvím vlády) vede k relativně intenzivnějšímu podkopávání základů, na nichž stojí lidská společnost. Budeme-li předpokládat, a jeví se nám to být předpoklad oprávněný, že lidé preferují mír před násilím a bohatství plynoucí z dělby práce a dobrovolné směny před chudobou a úpadkem, nabízí se neodbytně otázka, proč státy existují a přetrvávají.

Zdá se být evidentní, že není možné, aby reálná existence států spočívala výhradně na používání násilí, tedy aby státy existovaly navzdory opačnému přání většiny lidí. Moc totiž nikdy neleží v rukou relativně malého počtu vládců, ale vždy v rukou většiny (viz pozn. pod čarou 33). Vycházíme-li tedy z předpokladu ne-preference násilí jako spotřebitelského statku, což je dnes a denně dokládáno naší zkušeností, musíme dojít k závěru, že systematizované používání násilí (či alespoň jeho reálná hrozba) ve formě státní moci je lidmi považováno za nutný prostředek k dosažení nějakého vysoce hodnoceného cíle. Tímto cílem je nejčastěji zřejmě harmonie, mír a blahobyť. Z naší dosavadní analýzy však nezpochybnitelně plyne, že žádný stát, a o to méně stát demokratický, nemůže zajistit mír a harmonii, neboť jeho existence je v příkrém rozporu s etikou majetkových práv, která představuje nutnou podmínku mírového soužití a tvorby blahobytu.

Musíme tedy dovodit, že se lidé dopouštějí chyby. Prostředek, který používají k dosažení zamýšleného cíle, k němu a priori nemůže vést. Fenomén chyb se samozřejmě vysky-

tuje v jakémkoli lidském jednání. Je-li člověk svobodný a jedná (ukázali jsme, že tomu nemůže být jinak), vyskytnou se samozřejmě v jeho odhadech nejistých budoucích podmínek chyby. Tyto chyby nicméně nemůžeme kauzálně vysvětlit, neboť žádný jednotlivý případ lidského jednání není kauzálně spojen s předchozími událostmi (viz výše). Z procesu učení se ale můžeme vyvodit, že pokud si je člověk vědom spáchané chyby, neučiní tutéž chybu znovu. Člověk se nikdy nedopouští chyb úmyslně. Kdyby znovu spáchal identickou chybu, znamenalo by to, že preferuje nedosažení daného cíle před jeho dosažením, což by ovšem pouze prokazovalo, že nedosažení onoho cíle se stalo samo o sobě cílem.

Stav, kdy si člověk ani ex post není vědom spáchané chyby, potom můžeme nazvat stavem iluze.⁶⁶ Trvalé opakování stejných chyb se tedy může dít pouze ve stavu iluze. Můžeme proto uzavřít, že stát je institucí založenou na iluzi. Kromě toho, že je stát systematizovaným násilím, je také systematizovaným chybováním.

V tomto okamžiku možnosti jakékoli vědy o společnosti končí, neboť skutečnost, že člověk jedná, představuje dále neanalyzovatelné východisko jakéhokoli pokusu zabývat se společenskými fenomény. Přestože tedy nedokážeme vysvětlit, proč lidé podléhají iluzi, můžeme přednést několik argumentů, které osvětlují některá důležitá hlediska tohoto problému.

První skutečností je principiální rozdíl mezi posuzováním důsledků rozhodnutí, se kterými se člověk každodenně setkává na trhu, a posuzováním důsledků plynoucích z politických opatření. Zatímco v prvním případě se člověk zabývá pouze „tím, co je vidět“, a sledování jeho osobního zájmu vede k blahobytu celku, tak v případě druhém je nutné za-

⁶⁶ Srovnej Huelsmann, J. G.: Toward a General Theory of Error Cycles, in: QJAE sv. 1, č. 4, 1998, str. 10.

⁶⁷ Blíže viz Bastiat, F.: *Co je vidět a co není vidět*, Liberální institut, Praha 1999.

⁶⁸ Srovnej Rothbard, M. N.: *Man, Economy, and State*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, 2001, str. 626.

měřit se zejména na „to, co vidět není“.⁶⁷ Jinak řečeno, pro posouzení vlivu existence státu je třeba být obeznámen s odpovídající teorií.⁶⁸ Na rozdíl od výhodnosti dobrovolné směny, která je bezprostředně patrná, se důsledky (zejména negativní) jednotlivých politických opatření zpravidla dostávají až po delším čase a náklady bývají rozptýleny mezi velký počet lidí, takže bezprostřední mezní dopad jednotlivého opatření může být relativně malý.

Druhý faktor lze spatřovat v souhrnu předsudků a věr, které ovlivňují naše vnímání světa. Vzhledem k nemožnosti člověka obsáhnout veškeré poznání se v mnoha ohledech spoléháme právě na takoveto obecně sdílené předsudky. Jedním z nejhluběji vrytých předsudků je právě nezbytnost existence státu. Snadno zjistíme, zkoumáme-li jeho kořeny v naší civilizaci, že se nejedná o nic nového. Jeho počátky lze spatřovat v učení gnosticizmu, které představovalo náboženství osvobození se od tohoto světa. Pro naši dnešní situaci má však větší význam jeho novodobá reinkarnace – marxismus, který přivodil totální pošlapání tradičního rozumu právu jako právu majetkovému a vedl také k destrukci vědomí, že stát představuje entitu fungující na úkor společnosti. Dnes se zmocnili tohoto mýtu intelektuálové a společensktí vědci, jimž zajistilo jeho opakování zdroj živobytí a slávy.

VI. Závěr

Přistupme nyní k celkovému shrnutí. Dokázali jsme, že nemůže současně existovat vzkvétající společnost a stát. Demokratický stát jako parazit již nemá žádné zábrany, které by mu překážely v totálním zahubení svého hostitele – společnosti. Odmítli jsme i ideu minimálního státu, která laskavě nahlíží na vztah státu a společnosti jako na vztah symbiotický, a nikoli parazitický. Jakkoli mocně dodnes přitahuje tento koncept pozornost mnoha společenských myslitelů, nelze než jej

David Lipka

s rozhodností prohlásit za falešný. Za časů klasických liberálů lze alespoň nalézt pro víru v minimální stát jisté ospravedlnění. Žili v době, kdy intervence monarchů do životů lidí dosahovaly úrovně, která působí z dnešního pohledu jako neškodné dětinské hraní na státní moc. Relativně krátká historie demokratických států nicméně názorně ukázala, jak marná a nebezpečná je snaha domlouvat se s parazitem.

Teoretická otázka tedy byla zodpovězena, zůstává otázka praktická. Budou lidé donekonečna ochotni snášet stále více vyčerpávající soužití s parazitem? Těžko říci. Odpověď na tuto otázku již leží za hranicemi sféry opanovanými teoretickou vědou. Dějiny jsou nicméně vždy formovány idejemi a neexistují žádné comtovské zákony sociální dynamiky určující běh dějin. Je proto stejně tak možné, že proces rozkladu společnosti dospěje až do svého úplného konce, jako i že se lidé zbaví iluze provázející demokratický stát.

Záleží na každém jednotlivci, každý se musí rozhodnout, jakou cestu praktického života zvolí. V zásadě existují pouze dvě možnosti: snažit se naplňovat své životní cíle v rámci pravidel umožňujících fungování lidské společnosti, nebo parazitovat na životě ostatních. Marná je snaha pokoušet se o obojí. Ačkoli jsme v úvodu přislíbili čtenáře v tomto ohledu nijak svými názory neovlivňovat, přesto si neodpustíme na úplný závěr jeden vlastní hodnotový soud a zároveň tím i ozřejmíme odpověď na otázku, jak my rozumíme smyslu vědy o společnosti.

Je a nadále zůstane naším sobeckým přáním, aby se co nejvíce lidí rozhodlo pro alternativu první, etickou. Smyslem našeho počínání proto bylo vychýlit jazýček na vahách praktického života směrem, jenž by umožnil lidem vést svobodný a odpovědný život v rámci vzkvétající lidské společnosti. Pokud se nám podařilo přidat byť jen několik zrn argumentů na odpovídající misku vah, nebyla naše snaha zbytečná.

LIBERALISMUS: „POSEDLOST TRHEM“?

Dan Šťastný*

Velká většina lidí může mít ve chvíli, kdy se setká s názory představitelů myšlenkového proudu označovaného jako *liberalismus*, pocit, že jeho představitelé jsou „tím trhem naprosto posedlí“. Vzhledem k tomu, že se oprávněně obáváme toho, že „posedlost trhem“ může vyvolávat pejorativní asociace a pro velkou část čtenářů, kteří k takovému závěru došli, může představovat důvod k tomu, aby tyto názory nebrali vážně, bylo by možná vhodné celou záležitost trochu osvětlit a ukázat, čím jsou to vlastně představitelé a zastánci liberalismu posedlí a proč.

Za tímto účelem poukážeme nejprve na rozdíl mezi pozitivní a normativní vědou, ukážeme si, co rozumíme ekonomikou a co je nám ekonomie schopna sdělit. Podíváme se, k čemu vedou poznatky ekonomie aplikované v kontextu etického systému přijímaného představiteli liberalismu. Na praktických příkladech si ukážeme, jaké jednání je a jaké není z hlediska takového etického systému přípustné. Na závěr se zmíníme o vztahu mezi jednotlivými etickými systémy.

Normativní vs. pozitivní

Cíle a prostředky jsou jedny z fundamentálních kategorií plynoucích z existence člověka jako jednající (autonomně se

* Dan Šťastný je výzkumný spolupracovník Liberálního institutu, přednáší ekonomii na Katedře ekonomických teorií VŠE a na University of New York/Prague. Je členem redakční rady českého měsíčníku *TERRA LIBERA*.

rozhodující) bytosti. Jakékoliv jednání člověka je vedeno snahou dosáhnout určitého cíle; bez existence nějakého cíle by žádného jednání nebylo. Cílů není dosahováno *jen tak*. Člověk je nucen za účelem jejich dosažení používat prostředky. Zásoba těchto prostředků k dosažení cílů je vždy omezená, říkáme, že tyto prostředky jsou *vzácné*. Kdyby nebyly vzácné, všechny cíle by byly předem splněny; kdyby byly všechny cíle předem splněny, člověk by nemusel jednat, tj. rozhodovat se mezi alternativami.

Jakékoliv tvrzení, které hodnotí zvolené *cíle*, nazýváme hodnotovým, normativním soudem. Odvětvím filozofie, které hodnotí cíle jako dobré či špatné (popř. přípustné či nepřípustné), je etika. Soubor hodnot, tento etický systém, je někdy označován jako ideologie.

Naproti tomu tvrzení, které vzhledem k danému cíli hodnotí pouze *prostředky* zvolené k jeho dosažení (popř. vůbec nehodnotí, ale pouze popisuje), nazýváme hodnotově neutrálním, pozitivním soudem. Ze soudů tohoto druhu jsou tvořena veškerá tvrzení přírodních i společenských věd. Tato buď hodnotí vhodnost či nevhodnost zvolených prostředků vzhledem k dosažení určitého cíle (např. „za účelem výroby tepla je lepší spalovat uhlí než dřevo“), nebo pozorované jevy pouze popisují („voda při normálním tlaku mrzne při 0° C“). O vědě proto říkáme, že je hodnotově-neutrální, mluvíme o ní jako o činnosti, která sice vede k poznání fungování tohoto světa a k formulaci doporučení ohledně volby vhodných prostředků k dosažení určitého cíle, ale nedává doporučení ohledně volby cílů samotných, nezabývá se jejich vhodností (správností). Kdykoliv vědec o nějakém cíli tvrdí, že je *správný* (čímž činí hodnotový soud), činí tak jako etik, nikoliv jako představitel své profese. Např. jaderná fyzika neříká nic o správnosti používání jaderných zbraní, a proto není jaderný fyzik o nic více povol-

laný takovou otázku zodpovědět než třeba houslista nebo ekonom.

Zatímco přírodovědci se v rámci výkonu své profese zřídka kdy k tvorbě hodnotových soudů uchylují (např. málokterý chemik říká, že syntetizovat kaučuk je *dobré*), společenská věda je v tomto směru daleko aktivnější, a často se proto může zdát, že opouští sféru hodnotově neutrální vědy. Ilustrativním příkladem toho je právě ekonomie.

Ekonomie jako pozitivní věda

Ekonomie je vědou společenskou, neboť předmětem jejího zkoumání je volní chování člověka. Ačkoliv existují zásadní rozpory v otázce metodologie ekonomické vědy, panuje shoda v tom, že tato věda není schopna hodnotit zvolené cíle. Není tedy schopna normativních soudů, a hovoříme proto o ní jako o vědě pozitivní. Vzhledem k tomu, že se ekonomie zabývá otázkami, které jsou (ve srovnání s otázkami, které řeší přírodní vědy) řádově častěji předmětem politických diskusí, často slyšíme ekonomy pronášet tvrzení typu „je třeba zvýšit (popř. snížit) daně (popř. minimální mzdu, úrokovou sazbu, ...)“. Kdykoliv tak činí, mlčky přitom přijímají určitý cíl za daný a vyjadřují se tudíž pouze k vhodnosti zvolených prostředků (např. „za účelem zvýšení daňových příjmů je třeba zvýšit daně“). O hodnotový soud se proto ze strany ekonomů jedná pouze do té míry, do jaké oni normativní postoj k danému cíli sdílejí.

Aniž by však ekonomie opouštěla sféru pozitivní vědy, dochází k poznání, které je často, zvláště je-li prezentováno námi, mylně označováno za ideologii. Posuďte sami, co všechno nám ekonomie, soubor poznatků o jednání člověka, říká:

Lidské jednání je záměrná činnost spočívající ve výběru mezi alternativami. Člověk vybírá ze všech dostup-

ných alternativ tu, kterou nejvíce preferuje. Dává-li přednost alternativě X před alternativou Y, říkáme, že užitek z alternativy X je pro daného člověka vyšší než užitek z alternativy Y. Z toho je zřejmé, že čím vyšší užitek získá, tím vyšší míry uspokojení individuálních preferencí – „blahobytu“ – daný člověk dosáhne.

Připustíme-li nyní, že existuje vedle sebe více lidí, potom kdykoliv se preference (tedy pořadí atraktivity alternativ) dvou jednotlivců liší, vzniká příležitost ke směně. Ta bude realizována ve chvíli, kdy si dva jednotlivci uvědomí, že každý z nich má k dispozici něco, co preferuje méně ve srovnání s tím, co má k dispozici ten druhý. V takovou chvíli se množina dostupných alternativ zvětšuje a daní jednotlivci se tím, že přistoupí ke směně, vzdávají dosavadní alternativy ve prospěch alternativy více preferované, v důsledku čehož se blahobyt obou účastníků směny zvyšuje. Ke směně proto přistupují obě strany dobrovolně, a k růstu blahobytu tak dochází bez použití (hrozby) fyzického násilí.

Souhrn všech dobrovolných směn, popř. možnost jejich realizace, potom nazýváme trhem. Jedná se o abstraktní označení nenásilné kooperace mezi jednotlivci. Kdekoliv existuje trh, tam žádný z jeho účastníků nikdy nezvyšuje svůj blahobyt tím, že by násilím snižoval blahobyt ostatních. Omezení, popř. vyloučení trhu nazýváme intervencemi, které nepředstavují nic jiného než násilný zákaz nenásilné kooperace mezi lidmi.

*Z výše uvedeného vyplývá (pro pořádek zopakujme – pozor-
ný čtenář promine – bez použití jakýchkoliv normativních soudů), že kdekoli je existence trhu potlačena, dochází k ná-*

*silnému snížení blahobytu alespoň jedné ze stran neuskutečně-
né (zakázané) směny. A tento poznatek platí univerzálně bez
ohledu na to, jak nám dnes připadá nezvyklé některá odvětví
s pojmem trh asociovat.*

Od faktů k doporučením

Doposud jsme o trhu hovořili jako ekonomové. Abychom mohli vznášet jakákoliv doporučení, musíme je podepřít nějakým etickým (hodnotovým) systémem – ideologií. Hodnoty, které prosazují představitelé liberalismu, lze shrnout následujícím způsobem:

Používání iniciace fyzického násilí (popř. vyhrožování jejím použitím) proti člověku a jeho majetku nazýváme agresí. Každá agrese je špatná. Použití násilí je přípustné pouze v reakci na agresi (sebeobrana). Z toho plyne, že použití násilí k potlačení jakékoliv činnosti, ve které prvek agrese chybí, je samo o sobě agresí, a jako takové proto není správné.

Vzhledem k danému etickému postoji nám ekonomie poskytuje jasné informace o tom, jaké instituce jsou v souladu a jaké v rozporu s naším normativním cílem. Je-li jím tedy neexistence agrese ve společnosti, potom *trh a jediné trh* je s takovým cílem v souladu. Proto, aplikací poznatků ekonomie na výše uvedený etický systém (normativní cíl), dochází zastánci liberalismu k závěru, že trh je *dobrý*, a požadují jeho existenci v naprosto všech sférách dění ve společnosti.

Připomeňme si znovu, že bez výše uvedeného etického systému (tj. pouze na základě poznatků ekonomie) by nikdy nebylo možné něco takového tvrdit. Zastává-li totiž někdo etický postoj spočívající například v premise, že „násilí je dobré“, potom mu ekonomie poskytuje jasný návod, jakým

způsobem takových hodnot dosáhnout: v co možná největší míře eliminovat trh a nahradit jej intervencemi (nejlépe takovými, o nichž bude on sám rozhodovat!).

Toto vše, jak je již možná nyní patrné, má dalekosáhlé důsledky. Vysvětluje to nejen to, že liberálové sdílí vcelku běžně zastávané názory na vhodnost existence trhu v oblastech jako hodinářství, zpracování kůží, kominictví, holičství, pedikúra, taxislužby, služby cestovních kanceláří, průvodcovství, služby horských vůdců apod. (viz *Zákon č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání*). Vysvětluje to i již méně všední odmítavý postoj liberálů k intervencím v oblasti mezinárodního obchodu, bydlení, zaměstnávání, obchodu s drogami, zbraněmi a službami prostitutek, v oblasti peněžnictví, kultury, vzdělání, zdravotnictví, eutanazie, genového inženýrství, partnerských vztahů (homosexualita, polygamie, polyandrie) a třeba důchodového zabezpečení. Rovněž to však vysvětluje i pro mnohé šokující názory všech konzistentních liberálů (často označovaných za „fundamentalisty“), zejména jejich odmítavý postoj k existenci daní a k instituci většinové demokracie a jejich pozitivní postoj k existenci trhu i v oblasti poskytování obrany a vynucování práva.

A tak rozumí-li se „posedlostí trhem“ důsledné odmítání iniciace násilí (agrese), potom není pochyb, že by se k takové posedlosti všichni důslední liberálové plně přihlásili. K ilustraci skutečnosti, že se v aplikaci takové logiky opravdu nikde nezastaví, předkládáme následující extrémní příklady.

„Kupčení“ s lidskými orgány

Mělo by být obchodování (odpůrci o tom vždy hovoří pejorativně jako o „kupčení“) s lidskými orgány zakázáno? Je zřejmé, že liberální stanovisko závisí na tom, zda při takovém obchodu dochází k agresi.

Představuje tedy nabídka pana X vzdát se jedné své ledviny výměnou za 100 000 Kč akt iniciace násilí? Nikoliv, jedná se o stejně nenásilný čin jako nabízet rohlík po koruně. Nikdo není násilím ze strany pana X či někoho jiného nucen si ledvinu koupit. Lze snad v jednání pana Y, který potřebuje nahradit svůj nefunkční orgán (nebo, jak uvidíme na druhém příkladě, má prostě jenom hlad a značně nekonvenční apetit...), vysledovat prvky agrese? Nikoliv, pan Y žádným násilím pana X neohrožuje, ledvinu mu nebere, pouze říká, že o ni má zájem v případě, že se jí pan X bude ochoten vzdát. Majetek jakýchkoliv třetích osob tím není dotčen.

Neexistuje-li agrese, jedná se o směnu. Pan X vyjádřením své (svobodné) vůle k takové transakci přistoupit projevuje, že užitek z toho, co získává (100 000 Kč), je pro něj vyšší než z toho, čeho se vzdává (1 ledviny). V případě pana Y je situace opačná: vyšší užitek pro něj představuje 1 ledvina (kterou získává) než 100 000 Kč (kterých se vzdává). Pro oba účastníky této směny (a to platí obecně pro každou směnu) však shodně platí, že od této transakce očekávají vyšší blahobyt. V případě, že je tento *typ* směny zakázán (existují sankce za její realizaci), je jejím potenciálním účastníkům násilím zabráněno v tom, aby svůj blahobyt nenásilně zvyšovali. Takový zásah do směny je tedy sám agresi, a proto ho je nutno považovat za nepřípustný.

Násilné potlačování obchodu s orgány má kromě etické nepřípustnosti i vážné praktické důsledky. Nikdo nedokáže spočítat, kolik lidí v důsledku zákazu takového obchodu bylo připraveno o život. Všichni tito mrtví by měli znepříjemňovat spánek všem (tj. především zákonodárcům), kteří uskutečnění směny orgánů znemožňují.

O agresi by šlo v případě, že by pan Y vytouženou ledvinu panu X *bez jeho svobodné vůle* prostě vzal. Pan Y by v takovém případě byl zlodějem (a vzhledem k umístění ulou-

peného předmětu i násilníkem a pravděpodobně – v závislosti na chirurgické zručnosti pana Y – vrahem) a jeho jednání by bylo třeba považovat za stejně nepřipustné, jako jednání jakéhokoliv jiného zloděje (násilníka či vraha). Z tohoto důvodu nelze považovat za přípustné praktiky, ke kterým dnes (mj. v důsledku nemožnosti existence legálního trhu s orgány) někdy dochází – že zdravotníci vyjmou určitý orgán z těla (zemřelého) pacienta a bez jeho svolení (svolení jeho dědiců) ho prodají.

„Kupčení“ s lidským masem aneb Česká kanibalská a. s.

Již z toho důvodu, že většina lidí necítí potřebu (natož potom chuť!) lidské maso pojídat, není legalita kanibalismu zrovna horkým tématem ani v médiích ani v parlamentu. Jednou však bylo určitým liberálům vytknuto, že by dovolili, aby „se obchodovalo úplně se vším, třeba s lidským masem“. Nyní je snad už zřejmé, že kdyby tento výrok zahrnoval podmínku absence agrese, zcela přesně by popisoval skutečnost. Proč?

Představme si nejprve, že pan X má zájem pojídat *své vlastní* maso. Ačkoliv nemáme nejmenšího tušení, zda český právní řád takovou aktivitu připouští, je zjevné, že činí-li tak, žádného násilí vůči druhým přitom nepoužívá. Když však panu X jeho *vlastní* maso dojde (ekonom by řekl, „když mezní užitek z *nošeného* masa převyší mezní užitek z *pojídáního* masa...“) a stále nemá pocit sytosti, může se poohlédnout po mase někoho jiného. Narazí-li na pana Y, kterému „na nějakém tom kile nesejde“ a který je proto ochoten vzdát se části svého těla výměnou za něco, co mu přinese větší užitek, není vůbec nutné, aby pan X za účelem obstarání večeře násilí vůči komukoliv používal. (V případě existence mnoha takových pánů X a pánů Y by vznikly zprostředkovatelské společnosti – např. Česká kanibalská a. s. – jejichž

činnost by v důsledku lepších informací umožňovala všem pánům X a Y bez použití jakéhokoliv násilí dosáhnout ještě většího blahobytu!) Neexistuje-li agrese, jedná se o směnu a zásah do takové směny považujeme za nepřipustný.

(Pikantní komplikace spojená s projevem vůle by se objevila ve chvíli, kdybychom připustili zájem o konzumaci masa zemřelého člověka. Tělo zemřelého je však předmětem dědického řízení, má tudíž svého vlastníka a ten by se stal tím, jehož vůle by bylo k realizaci směny potřeba.)

Samozřejmě, že zcela odlišnou situací bude, okouše-li pan X pana Y *bez jeho svolení*. V takovém případě se jedná o agresi, nejedná se o směnu, a nejedná se proto o trh. Za nepřipustnou bychom považovali činnost pana X, a naopak násilí pana Y (popř. třetích osob), použité za účelem znemožnění své konzumace panem X, za jednoznačně přípustné.

Co obchodování s lidmi?

Zatímco jsme se dosud zabývali pouze směnami, jejichž předmětem byly nanejvýš *části* lidí, zkusme se nyní zamyslet nad otázkou, zda je dle námi zastávaných etických principů přípustné, aby se předmětem směny stali též *celí* lidé.

Aplikujme tedy obvyklý „test přípustnosti“, spočívající ve zjištění přítomnosti agrese. Začněme jednodušším případem: předpokládejme, že pan X má zájem s panem Z výměnou za ojetou Felicii směniti celého *pana* Y (v tomto případě bude platit stejný závěr i pro situaci, kdyby chtěl pan X směniti pouze *část* pana Y). Není patrně třeba dlouze vysvětlovat, že by se ze strany pánů X a Z jednalo o agresi vůči panu Y, a proto bychom takovou transakci považovali za nepřipustnou. (Mimochodem, v praxi k takovému aktu agrese dochází, když Armáda ČR – pan X – využívá Policii ČR – pana Z – k donucení mladých mužů – pánů Y – k 12měsíční nucené práci nazývané *základní vojenská služba*.) Se třetími osobami

(jako s předměty směny) zkrátka nelze obchodovat již ze stejného důvodu, ze kterého není přípustné směňovat *cizí auta, rohlíky, ledviny* ani nic jiného. Obchod s otroky proto není tržní transakcí, neboť při něm dochází k agresí, a za přípustný jej proto liberálové nepovažují.

Co kdyby ovšem pan X chtěl s panem Z za ojetou Felicií směnit *sebe sama*? Zde se nám bude prvek agrese hledat jen těžko. Pan X žádné násilí proti nikomu nepoužívá, pouze nabízí panu Z, že se stane jeho majetkem v případě, že za to od něj dostane ojetou Felicií. Ani pan Z se žádné agrese nedopouští, pana X nijak nenutí, aby se mu prodal. Absence agrese je tedy nepochybně důvodem k tomu, že jakékoliv násilné bránění v realizaci této transakce by bylo agresí, a proto by nebylo ospravedlnitelné. Zůstává tu však jeden skrytý problém, který by se vynořil ve chvíli, kdy by taková transakce proběhla. Člověk totiž nemůže být *člověkem a majetkem* zároveň. Jako člověk má pan X práva, kterými věci (tj. majetek) nedisponují. Prodáním sebe sama by pan X získal status odpovídající statusu ojeté Felicie, kterou za sebe dostal. Ve skutečnosti by ji ovšem nevladnil, neboť představa, že on sám jakožto věc vlastní Felicii, je stejně absurdní jako tvrdit, že Felicie vlastní volant, nebo že rohlík vlastní máslo. Jestliže by pan Z vlastnil pana X, potom by i Felicie, kterou panu X výměnou za *něj* dal, patřila i nadále panu Z, i když by v ní pan X třeba bydlel. Tvrzení, že by člověk mohl učinit takový projev vůle, kterým se své vůle, práv a vůbec statusu *člověka* zbavuje, je tedy vnitřně rozporuplné, a proto nepravdivé.

K čemu vnitřní rozporuplnost takovéto transakce potom vede, jestliže jsme řekli, že by bylo nepřípustné pánům X a Z v jejich transakci násilím bránit (neboť by se jednalo o agresí)? Ať dělá pan X co dělá, stále zůstává člověkem. Může si *hrát* na majetek pana Z (a pan Z na majitele pana X),

ale pouze tak dlouho, jak k tomu existuje ze strany pana X *vůle* (tj. pokud *chce*). Až pana X tato hra přestane bavit, je jakékoliv násilí vůči němu agresí, proti níž má *právo* se bránit (popř. požádat jiné, aby ho bránili). Ačkoliv tedy transakce sama prvek agrese neobsahuje, o agresí by se jednalo ve chvíli, kdy by pan Z chtěl nějakým způsobem naložit s panem X jakožto svým majetkem (třeba – proč mne vždy napadne totéž? – ho sníst) proti jeho vůli.

S lidmi jakožto předměty směny proto obchodovat nelze, neboť lidé nemohou být vlastněni. *Vlastněný člověk* je protimluv. Ačkoliv to lze technicky předstírat (pan X může skutečně podepsat smlouvu o *svém* prodeji), jedná se ve chvíli, kdy pomine vůle obou stran k zachování tohoto vztahu, vždy o akt agrese. Proto trh s lidmi přípustný není.

Zatímco obchodovat s lidmi je skutečně nepřípustné, existuje řada transakcí, které jsou za „obchod s lidmi“ mylně považovány. Uvedme dva příklady.

Pasáci a prostitutky

Vztah mezi pasákem a prostitutkou může skutečně nabývat formy nevolnictví, otroctví. Pokud pasák nakládá s prostitutkou jako se svým majetkem *proti vůli* prostitutky, jedná se o agresí (a to i v případě, jak jsme viděli výše, že by se k takovému vztahu prostitutka někdy předtím zavázala). Pronajímání prostitutek konečným spotřebitelům či jejich prodej jiným pasákům zahrnuje prvky agrese, není tržní směnou, a proto je tento druh transakce právem považován za nepřípustný.

Pasák ovšem může být vzhledem k prostitutce v tomtéž vztahu jako manažer ke sportovci. Může jí zprostředkovávat obchody, starat se o její propagaci, starat se jí o pracovní prostředí, vymáhat pohledávky apod. Pokud má prostitutka o tyto služby zájem, bude ochotna vstoupit s pasákem do

nějakého smluvního vztahu. Pasák potom nebude prodávat prostitutku jako zboží, ale bude pouze zprostředkovávat prodej jejích služeb. Mohlo by též dojít k tomu, že by daná prostitutka přestoupila od pasáka X k pasáku Y a pasák Y za to pasáku X zaplatil. Předmětem obchodu by zde však nebyla prostitutka jako taková, ale právo zprostředkovávat její služby (podobně jako při přestupu hokejistů si klub nekupuje hokejistu, nýbrž právo ho zaměstnávat). Ani v jednom z takových případů k žádné agresi nedochází, jedná se o obyčejnou dělbu práce a směnu a použití násilí ve snaze potlačit tento druh obchodu by bylo nepřijatelné.

Rodiče a děti

Čas od času se rozvíří diskuse kolem údajného obchodu s dětmi. Jak jsme uvedli výše, lidé nemohou být vlastněni, nemohou být majetkem, tedy ani v tomto smyslu směňováni, a to platí přirozeně i o dětech. Ani rodiče své děti nevlastní jako psa nebo párky. Rodiče mají z titulu svého biologického rodičovství toliko *právo se o své děti starat*. Možnosti starat se o děti (obecně „mít děti“) si většina lidí velmi váží, a pokud jim to příroda dopřeje, děti si pořídí. V rozporu s tím však existují i skupiny lidí, u nichž je vždy splněna jen jedna z podmínek: skupina A – lidé, kteří se o děti (popř. o *další* děti) starat z nějakého důvodu nechtějí, ale jsou biologicky schopni (další) děti na svět přivést; a skupina B – lidé, kteří by se o děti rádi starali, ale nejsou schopni se biologickými rodiči stát. Potom je zcela nasnadě, že mezi lidmi ze skupiny B bude existovat snaha s lidmi ze skupiny A kooperovat. Jestliže matka ze skupiny B „koupí dítě“ od matky ze skupiny A, nekupuje si dítě jako majetek, ale získává tím pouze právo se o toto dítě starat. V takovém případě k žádné agresi nedochází a snaha násilím takový „trh s dětmi“ ničit je nepřijatelná.

A nejen to! Pro směnu práv na péči o děti zde existuje (na rozdíl od obchodu s lidskou svíčkovou) obrovský potenciál. Skupinu A tvoří například mnohé matky, které dnes volí potrat, neboť se nechtějí či nemohou o své budoucí dítě starat. Kromě nich jsou zde matky, které již děti mají, o další se starat nechtějí, ale jsou schopny a ochotny další děti na svět přivést. Skupinu B tvoří na druhé straně všechny bezdětné rodiny, které po dětech touží, ale na svět je samy přivést nemohou.

Důsledky zákazu trhu v této oblasti jsou obzvláště smutné a aktivita těch, kteří se toho ústy plnými eufemismů zastávají, obzvláště nechutná. Míra uspokojení touhy lidí ze skupiny B po dětech prostřednictvím institutu adopce je naprosto mizivá (proces, během něhož státem určený úředník dlouhé měsíce rozhoduje o vhodnosti rodiny na základě mnoha pohovorů a potvrzení, je sám o sobě zavrženíhodný). Výsledkem jsou plné dětské domovy (kde se dětem podle úředníků patrně daří lépe, když je nechtějí pustit k rodinám, které o ně mají zájem), vysoký počet potratů (které jsou mnohde nelegální, v důsledku čehož k nim buď dochází v horších podmínkách načerno, nebo se rodí *nechtěné* děti) a *nelegální* „obchod s dětmi“ spočívající mnohdy v jejich pašování (!) z chudších zemí (např. z Afriky). Na skutečnosti, že chudá africká rodina čeká své desáté dítě a že je ochotna právo na péči o něj přenechat bezdětné rodině ve Spojených státech, která je za to více než šťastna této africké rodině zaplatit \$50 000, ze kterých bude africká rodina i s devíti dětmi mnoho let živa, nejenže není nic, co by byť jen vzdáleně připomínalo agresi, ale jedná se o počin, který by snad jen málokterý mizantrop (ale, jak je vidět, mnohý politik a státní byrokrat) byl schopen označit za nežádoucí.

Pro pořádek ještě uvedme, že obchod s unesenými dětmi je stejně nepřijatelný jako obchod s čímkoliv jiným, co bylo

získáno agresí (v tomto případě by byla porušena práva rodičů, neboť by jim bylo dítě odňato bez jejich svolení).

O etice a toleranci

Jedním z neblahých důsledků pozitivizmu a relativismu v oblasti společenských věd je dnes velmi rozšířená představa, že etika je zcela subjektivní záležitostí, že každý etický systém je stejně dobrý a smysluplný jako kterýkoliv jiný. Ti, kteří tvrdí, že jejich etický systém je „ten správný“ a „jediný smysluplný“, jsou potom obviněni z morálního absolutismu, netolerance a sklonu k autoritářství.

Aniž bychom chtěli (a měli prostor) na tomto místě zabíhat k důvodům, proč lze tvrdit, že liberály zastávaný etický systém je smysluplnější než jakýkoliv jiný, rádi bychom se zmínili pouze o jedné skutečnosti. Tvrzení, že „morální absolutismus, netolerance a sklon k autoritářství je špatný“, je přirozeně samo o sobě hodnotovým soudem. Je-li pravda, že každý normativní soud je subjektivní a stejně smysluplný jako kterýkoliv jiný (jak tvrdí zastánci etického relativismu), potom je takový soud zjevně stejně významný a smysluplný jako tvrzení, že „netolerance je dobrá“. Takovému tvrzení by nebylo třeba dokonce věnovat o nic větší pozornost než třeba jinému normativnímu soudu, že „nejlepší ze všeho je smažený květák“! Proč bychom se jím potom měli řídit a veškeré názory (a chování) z *principu tolerovat*? Na druhou stranu, jestliže se relativisté domnívají, že tolerance je skutečně (objektivně) tou nejvyšší hodnotou, zásadou, kterou by se všichni *měli* řídit, potom je takové tvrzení v rozporu s jejich ústřední myšlenkou relativismu. Tvrdili by vlastně, že „veškeré hodnoty s výjimkou tolerance jsou subjektivní“, což je podobně vnitřně rozporuplný výrok jako „je pravda, že pravda neexistuje“.

Etický relativismus smazává rozdíl mezi dobrým a špatným a tvrdí, že norma „nekrást a nezabíjet“ není o nic smysluplnější a lepší než norma „krást a zabíjet“. Taková filozofie nenahrává nikomu více než masovým vrahům a diktátorům (tj. těm, kteří se podle relativistů rekrutují právě z kruhů „netolerantních“ zastánců nějaké objektivní etiky), neboť jim říká, že jejich činnost nelze objektivně označit za špatnou.

Z postojů představitelů liberalismu by mělo být zřejmé, že tolerance není jimi zastávanému etickému systému cizí. Jako mravní ideál se však tolerance sama o sobě jeví jako zcela nevhodná. Etický systém, který normativními soudy rozlišuje na dobré a špatné, totiž naopak implicitně odpovídá na otázku, co *musí být* tolerováno a co tolerováno *být nesmí*. Existuje mnoho věcí, které se lidem nelíbí a se kterými nesouhlasí. Použití fyzické síly je jedním z prostředků, které tihneme v takovém případě proti těmto věcem použít. Etický systém nám odpovídá na otázku, jaký druh lidského jednání, jež se nám nelíbí, nejsme povinni tolerovat a jsme proti němu *oprávněni* použít násilí. A jediným takovým jednáním je násilí samo.

Jestliže někdo nějakou činnost toleruje, zdaleka to neznamená, že ho její existence nějakým způsobem těší nebo že ji musí nutně sám provozovat (z významu slova *tolerance* lze dokonce tušit, že je tomu naopak!). Nikdo z nám známých liberálů lidské maso nikdy nejedl a, pokud víme, jíst nehodlá. Dokonce by se většině z nich nelíbilo, kdyby tak skutečně někdo činil. Jiným se třeba nemusí líbit, že by si někdo chtěl vydělávat plozením dětí (a mohou to považovat za špatné). Liberálové pouze tvrdí, že zasahovat proti těmto

Dan Šťastný

nenásilným činnostem násilím je samo o sobě nesprávné a proto nepřipustné.

Trh je synonymem pro směnu, směna synonymem pro oboustranně výhodnou a tedy dobrovolnou transakci a dobrovolnost zase synonymem pro nenásilí. Jsme proto skutečně „posedlí trhem“ v tom smyslu, že jsme přesvědčeni, že násilí je *špatné*. Kdykoliv bude příště někdo tvrdit, že „trh někam nepatří“, uvědomme si, co tím vlastně říká...

OD SPOLEČNOSTI KE STÁTU A ZPĚT *O budoucí úloze státu ve (svobodné) společnosti*

*Josef Šíma**

Stát představuje pro velkou většinu lidí instituci, která se zabývá problémy, na jejichž vyřešení by byl izolovaný jednotlivec krátký. Jedině s pomocí státu se prý lze úspěšně vypořádat s poskytováním dostatečné pomoci chudým a nemocným, jen tak lze prý pěstovat umění, stavět silnice, chránit přírodu, vzdělávat děti... Takto lze pokračovat hodiny v nekonečném seznamu údajně nezbytných funkcí státu. Ti, kdo se snaží obhajovat omezení role státu, jsou označováni za naivní, nevzdělané a bezcitné „tržní komsomolce“, kteří nechápu složitost doby a význam stále dalších – „nových“ – úloh státu, které musí vykonávat obzvláště v době na přelomu tisíciletí, v období transformace, v době přibližování k EU, ve věku globalizace, v době celosvětového „boje proti terorismu“... Oproti „primitivnímu“ přístupu těchto „omezenců“ a „naivních teoretiků“ stojí „sofistikovaný“, „moderní“, praktický a univerzální recept skutečných „humanistů“, „společenských vědců“, „dobrosrdečných lidumilů“ – zásah státu. *Každý přece chápe, že o tyto věci se nemůže starat osamocněný jedinec!*

* Josef Šíma působí v Liberálním institutu v Praze a přednáší ekonomii na Katedře hospodářské politiky VŠE a na University of New York/Prague. Je členem redakční rady českého měsíčníku *TERRA LIBERA* a amerického čtvrtletníku *The Journal of Libertarian Studies*. Je autorem knihy *Trh v čase a prostoru* (Liberální institut, 2000).

Na počátku byla... společnost

Člověk – jako tvor vybavený rozumem – si od počátků své existence uvědomoval, že přežití mu může nejlépe zajistit spolupráce s ostatními lidmi. Postupně se rozvíjející dělba práce umožnila zvyšování životní úrovně a činila vzájemnou závislost lidí na sobě mnohem intenzivnější. V důsledku dobrovolné spolupráce vznikaly a rozvíjely se vazby mezi lidmi, tj. vznikala a rozvíjela se *společnost*. Jednoduše řečeno, lidé zjistili, že velkou část problémů, před kterými stojí, nemohou řešit izolovaně, ale že je lze řešit pouze za pomoci ostatních lidí (společnosti). Toto platí tím více, čím důsledněji k dělbě práce dochází (a čím větší prosperitě se lidé těší⁶⁹). V současnosti tedy nemůže nikdo předkládat návrh na návrat k řešení problémů osamocenými a izolovanými jednotlivci jako možnou alternativu vývoje, protože zřeknutí se společenských vztahů, tj. i dělby práce, by nutně přivedlo vyhynutí části lidstva. Značná část izolovaných jednotlivců by totiž nebyla vůbec schopna zajistit si obživu nutnou k pouhému přežití a ostatním, kteří by přežili, by dramaticky poklesla životní úroveň. Nikdo proto, snad kromě radikálních ekologů, takovéto návrhy nepředkládá. Přesto ovšem zastánci silného státu neustále tato nesmyslná tvrzení stoupencům omezení role státu podsouvají, což lze považovat buď za jejich rafinovaný taktický tah (tj. záměrnou lež), nebo projev jejich hlouposti.

Rozvoj společenských (mezilidských) vztahů je tedy produktem dobrovolného a záměrného lidského jednání, jímž se lidé pokoušejí hledat efektivní způsoby zvyšování své životní úrovně. Tímto způsobem vznikají firmy, nadace, školy, spolky, cechy, komory, divadla atp., tj. všechno, co známe ze své každodenní zkušenosti. Na tomto místě se ovšem

⁶⁹ Klasické zdůvodnění přínosů dělby práce lze najít v Smith, Adam: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Liberální institut, 2001.

musíme na chvíli zastavit. Neunáhli jsme se, když jsme za výsledek fungování společnosti označili *všechno*, co známe ze své každodenní zkušenosti? Kde nám v naší analýze zůstal stát? Je stát výsledkem fungování společnosti?

Stát jako nepřítel společnosti

Ne každou lidskou činnost můžeme označit za projev *rozvoje* společnosti, tj. projev dobrovolné spolupráce lidí za účelem zvýšení jejich blahobytu. Existuje velká skupina *protispolečenských* aktivit, které nejsou založeny na vzájemné spolupráci, nýbrž na používání násilí – loupeže, vraždy, únosy, vydírání a jim podobné. V důsledku těchto aktivit dochází k obohacování jedné skupiny lidí (zločinců) na úkor druhé skupiny lidí (obětí násilí) a společnost (lidé, kteří mírumilovně žijí a spolupracují) se samozřejmě těmto násilným aktivitám snaží bránit – zloději, vrahové a jiní zločinci jsou chytáni a trestáni. Společenské síly jsou mobilizovány, aby tyto protispolečenské aktivity byly ze společnosti vymýceny. Podobné úvahy přivedly řadu myslitelů k poznání, že je velmi užitečné soustředit se na vysvětlování rozdílu mezi společenskými aktivitami a protispolečenskými aktivitami, tj. mezi aktivitami založenými na dobrovolnosti a aktivitami založenými na donucení. Upozorňovat na to, že čím více aktivit bude mít povahu protispolečenskou (čím více bude násilníků a zlodějů), tím méně síly bude mít zbytek společnosti ke své mobilizaci (chytání zlodějů a násilníků).

Do které skupiny patří instituce státu? Jedná se o součást společnosti nebo o příklad protispolečenské instituce? Jinými slovy řečeno, jde o instituci založenou na dobrovolnosti, nebo na donucení? Odpověď je zřejmá. Stát je *definován* jako instituce spočívající na donucení (zdanění), která je zároveň *monopolním* poskytovatelem služeb obrany a finálním arbitrem při řešení sporů, a proto jej musíme zařadit do skupiny

obsahující protispolečenské instituce. Velikost skupin přívrženců politických stran, které se svým hlasováním snaží dát státu legitimitu a vytvořit dojem, že stát je cosi, co si lidé přejí a dobrovolně volí, není v této záležitosti rozhodující. Kdyby existoval byt jeden jediný mírumilovný člověk, který by byl (násilím či pod hrozbou použití násilí) *donucen* akceptovat většinové rozhodnutí, stačilo by to na odmítnutí myšlenky, že stát je dobrovolnou, tj. společenskou institucí, a nutně vedlo k zařazení státu do kategorie protispolečenských sil.⁷⁰

Jelikož je stát protispolečenskou institucí, existuje *na úkor* společnosti. Odebírá jí sílu bojovat proti všem činnostem, jež společnost ničí. Oslabuje její schopnost pomoci dobrovolné dělby práce a vzájemné spolupráce stavět se proti silám, jež jsou založeny na násilí a donucení.

Naneštěstí se jen málo rozumí tomu, že stejně tak jako platí, že stát nemá žádné své peníze, nemá ani žádnou svou moc. Veškerá moc, jíž disponuje, je moc, kterou mu dává společnost, plus ta, kterou získá čas od času znárodněním z toho či onoho důvodu. Neexistuje žádný zdroj moci, na které by stát jinak spočíval. Vždy, když tedy stát získá více moci..., společnosti zbude o tolik moci méně. Nikdy nelze posílit stát, aniž by došlo k přibližně stejnému vyčerpání moci společnosti.⁷¹

⁷⁰ Objektivisté (přívrženci učení Ayn Randové) nepřijímají tuto definici a přicházejí s konceptem státu, který nesmí vybírat daně a musí se spoléhat na dobrovolné příspěvky občanů. Dle jejich vize stát z definice násilí nepoužívá a jako jediný smí používat sílu k potrestání porušování práv. Z toho plyne, že v okamžiku, kdy stát sáhne k donucení (např. vybere daň), přestává být státem. Proto všechny instituce, které se běžně nazývají státy, v podobě, jak je známe z minulosti i současnosti, nejsou státy, ale gangy kriminálních. V tomto podivném konceptu státu jsme tedy ještě nikdy skutečný stát neměli, protože státu se dočkáme v okamžiku, kdy tato instituce ztratí schopnost dělat chyby (odlídští se) – bude konat pouze dobro, jeho používání síly se „objektivizuje“ a lidé mu budou dobrovolně platit, přičemž si tento stát ovšem zachová teritoriální monopol finálního soudního arbitra a poskytovatele bezpečnosti. Není proto možné, aby se mírumilovný člověk jeho „služeb“ monopolního arbitra vzdal, a není tak ani přípustné využít práva každého člověka na secesi. Již z této krátké analýzy je zřejmé, že tato vize je vnitřně rozporná.

⁷¹ Nock, Albert Jay: *Our Enemy the State*, A Free Life Editions Book, str. 3.

Je možné najít nějaké všemi viditelné důkazy tohoto omezování společenských sil a posilování protispolečenských sil státu? Zmiňme jen pár nejkřiklavějších příkladů: V důsledku zestátnění systémů sociálního zabezpečení stát zlikvidoval téměř veškeré systémy pomoci chudým, nemocným a starým fungující na základě dobrovolnosti – o dlouhé historii „friendly societies“, vzájemných spolků, společenstev emigrantů v USA, Červeného kříže⁷² již dnes nikdo téměř nic neví a obhájci státu se až příliš rychle dobírají závěru, že kdyby se „mělo spoléhat na dobrovolnost“, tato pomoc by „nemohla být poskytována v dostatečném množství“. Odtud prý plyne důvod k rozsáhlým státním „sociálním“ redistribučním programům. Předchozí analýza nám ale již dala návod, jak na tento argument reagovat. „Vždy, když tedy stát získá více moci..., společnosti zbude o tolik moci méně. Nikdy nelze posílit stát, aniž by došlo k přibližně stejnému vyčerpání moci společnosti.“ V důsledku nárůstu moci státu klesá moc společnosti. Společnosti ochromené vyvlastňováním (zdaněním) ubývá schopnosti pomáhat chudým, nemocným a starým *právě kvůli* existenci státních programů organizované pomoci. Jestliže někdo tvrdí, že „společnost by dnes dostatečně neposkytovala“ nějaké služby, pak by se měl okamžitě vyslovit pro *posílení* moci společnosti, tj. oslabení moci státu, aby tyto služby společnost lidem v nouzi poskytovat začala. Opačný krok, jehož následkem je ještě větší posílení státu, tj. oslabení společnosti, zmiňovanou „nedostatečnou mocí společnosti“ ještě posiluje a společenské síly ještě více ničí, přičemž hrozí jejich úplná destrukce. Kdo by byl moti-

⁷² Když např. v roce 1931 v době nejhoršího hospodářského propadu v USA chtěla americká vláda zákonem prosadit 25 milionů dolarů federálních podpor v nezaměstnanosti, vystupoval Červený kříž ostře proti tomuto zákonu a prokazoval, že jeho vlastní zdroje jsou dostatečné k tomu, aby poskytli potřebnou pomoc. Jeho předseda poté před Kongresem prohlásil, že nový zákon „z velké části zlikviduje dobrovolné příspěvky, které jsou lidé zvyklí darovat“. Zákon v důsledku tohoto tlaku společnosti nakonec nebyl přijat.

vován k tomu, aby cíleně budoval složité společenské vazby, zakládal nadace, podporoval nemocnice a dětské domy, když stát formou daní odčerpává polovinu příjmu, jež si člověk vydělá? Kdo by pomáhal chudým, když mají „nárok“ na minimální zaručený příjem? Rozšiřování státních „sociálních“ programů ovšem nejen ničí schopnost společnosti pomáhat svým členům, ale zároveň vytváří velké skupiny lidí, jež jsou na „nárokových“ dávkách závislé. Tito lidé (spolu se státními úředníky a lidmi pracujícími ve státním sektoru) jsou v demokraciích poté mocnou politikou silou, která si neustále vynucuje další a další zvyšování přerozdělování. Společnost založená na všestranně výhodné dobrovolné spolupráci se tímto procesem rozpadá na organizované skupiny, které využívají politické moci (donucení) a přetahují se o lup v podobě daňových výnosů. Stále více a více lidí se přestává věnovat produktivním aktivitám (poskytování užitečných věcí spotřebitelům) a soustřeďují se na politické manévrování, kterým se snaží dostat na stranu politických vítězů a čistých daňových příjemců. „V demokracii jsou lidé motivováni k tomu, aby se pokoušeli a nakonec v rámci politického procesu uspěli při získání toho, čeho se jim v ekonomickém procesu dosáhnout nepodařilo.“⁷³

Se zásadní analýzou takového vývoje, jež dnes tak dobře známe a každodenně vidíme, přišel na počátku 20. století německý sociolog Franz Oppenheimer. Ukázal, že existují pouze dva základní způsoby uspokojování lidských potřeb: (1) výroba a dobrovolná směna s ostatními na trhu a (2) vyvlastnění bohatství druhých. První způsob nazývá Oppenheimer „ekonomické prostředky“ uspokojování potřeb a druhý způsob nazývá „politické prostředky“.

⁷³ Jasay, Anthony de: *The State*, Liberty Fund, 1998, str. 284.

Stát je výstižně definován jako „organizace politických prostředků“.⁷⁴

Vznik státu

Jakým způsobem došlo k tomu, že stát začal společnost vytlačovat? Jak se stalo, že dobrovolnost byla nahrazena donucením? Jak se stalo, že *politické prostředky* uspokojování potřeb začaly zvyšovat svůj význam na úkor *prostředků ekonomických*? Jak vznikl stát?

Část autorů se snaží prokázat, že stát vznikl jako produkt dobrovolné volby (např. jako konstituční smlouva, jak dnes nejhlasitěji tvrdí teoretikové veřejné volby). Stručně řečeno, lidé žijící v přirozeném stavu se sešli, uvědomili si, že některé problémy si vyžadují uvalení monopolní moci na společnost (např. řešení sporů), a tak se dohodli, že stát „založí“. Těžko si ovšem lze něco takového představit. Kdo by se dobrovolně zbavil moci rozhodovat o svém životě a tuto moc svěřil do rukou instituce, ve které má jeho vlastní hlas jen nepatrný vliv na takto závažné rozhodnutí? Zcela určitě by se našel alespoň jeden člověk, který by se takovéto smlouvy neúčastnil. Teoreticky je proto tento koncept zcela neudržitelný.⁷⁵

Co nám o této skutečnosti vypovídá historie? Bohužel nic překvapivého:

„Ať již se podíváme na jakýkoli stát v jakémkoli okamžiku v historii, člověk nedokáže rozlišit aktivity jeho zakladatelů a správců od aktivit profesionálních zločinců.“⁷⁶

⁷⁴ „Existují dva zásadně odlišné prostředky, pomocí nichž je nucen člověk potřebující živobytí získávat nutné prostředky k uspokojení svých přání. Jsou jimi práce a loupež, vlastní práce a násilné vyvlastnění práce druhých... Navrhují... nazývat vlastní práci člověka a ekvivalentní směnu lidské práce za práci druhých lidí ‚ekonomické prostředky‘ uspokojování potřeb, zatímco jednostranné vyvlastnění práce druhých bude nazýváno ‚politické prostředky‘... Stát je organizací politických prostředků.“ Oppenheimer, Franz: *The State*, New York, Vanguard Press, 1914, str. 24-27.

⁷⁵ Viz více Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, 1999.

⁷⁶ C. Hamilton v úvodu ke knize Oppenheimer, Franz: *The State*, Free Life Editions, 1975, str. xii.

Klasický historický popis vzniku státu provedl již zmiňovaný Franz Oppenheimer v knize *Der Staat* (*The State*), která je součástí jeho mnohasvazkového pojednání o společnosti. Oppenheimer dokládá, že státy typicky vznikaly jako důsledek porobení jedné skupiny skupinou druhou. Zemědělské kmeny, které se usadily na jistém území, se staly závislé na obdělávané půdě. Nezemědělské kmeny, například kmeny pastevců v této situaci začaly ze zjevných ekonomických pohnutek vést válku proti usedlým kmenům. Zprvu pouze drancovaly a vraždily, ale po čase zjistily, že je dlouhodobě přínosnější zemědělské kmeny zotročit a vynucovat od lidí žijících na dobytém území platby. U vzniku státu tedy stála válka a drancování, k čemuž bylo také potřeba, aby byla omezena schopnost lidí žijících na dobytém území odejít (migrovat). Během času byl ochromen odpor porobeného kmene, od hrubého násilí mohlo být upuštěno a postačila pouhá hrozba násilím. Oba kmeny po čase splynuly, vládnoucí „elity“ se stabilizovaly a začaly vymýšlet mechanismy, jak z porobených mas získat stále více a více prostředků a zajistit jejich větší poslušnost. Tak vznikaly nové daně, centrální banky a celá třída státem placených intelektuálů, kteří mají vymýšlet důvěryhodné teorie ospravedlňující nutnost existence státu (existence donucení a organizovaného loupění) a udržovat národ v poslušnosti.⁷⁷ „Zvyk se stává prvním důvodem dobrovolného otroctví,⁷⁸ všiml si již v 16. století Étienne de la Boétie, když se zamýšlel nad důvody

⁷⁷ Typickým příkladem ze současnosti je tento způsob argumentace: Profesor Revenda ohledně vzniku státních emisních monopolů – centrálních bank – tvrdí: „Důvody zakládání centrálních bank sice nebyly... podložené, nicméně pozdější vývoj vedl jednak k ospravedlnění existence těchto bank a jednak i k narůstání jejich významu v řídicí hierarchii každé vyspělé ekonomiky. (Revenda, Zdeněk: *Centrální bankovníctví*, Management Press, 1999). Jinými slovy řečeno, centrální banky dostaly své privilegium výměnou za souhlas, jak říká L. Spooner, „že tyto banky budou dodávat vládě peníze kdykoli, v situacích náhlého nebezpečí, kdy bude nutné postřílet větší množství lidí“, což není podle Revendy sice dobře „podložené“, ale když už vznikly, narostl jejich význam v „řídicí hierarchii“ každé civilizované společnosti.

⁷⁸ Boétie, Étienne de la: *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*, Free Life Editions, 1975, str. 64.

přijímání útlaku ze strany vládců, a jeho poznatek platí dodnes. InSTITUTE státu vznikla a je udržována násilím či hrozbou násilí; nutně vytváří ve společnosti spory, vede k vytváření privilegovaných skupin, programovému a systematickému přerozdělování (a také k produkování ekonomického chaosu a nezměrného plýtvání⁷⁹).

Rozvoj společenských sil jako projev civilizace

Uvědomění si základního rozdílu mezi způsobem fungování společnosti, pro který je typická harmonie a dobrovolnost, a fungováním státu, pro které je typický vznik hegemického vztahu nadřizenosti a podřizenosti, používání donucení, je prvním krokem k porozumění nebezpečí plynoucího z nárůstu moci protispolečenské instituce – státu. K tomuto pochopení mohou napomoci skvělé klasické práce Alberta Jay Nocka, Franze Oppenheimera a Murrayho Rothbarda (nebo Rothbardovými slovy „nejlepší kniha z pera současného autora“ *The State* od Anthony de Jasaye). Jak Nock přesvědčivě ukazuje, za veškerými úspěchy, kterých lidstvo dosáhlo, stojí tzv. síla společnosti (social power). Ta je generována vzájemnou interakcí jednotlivců, kteří prostřednictvím svobodného trhu produkují bohatství. Stát (state power) na druhé straně není tvořen žádnou produktivní silou, ale veškeré prostředky, které má, odčerpává společnosti, čímž omezuje její schopnost vytvářet další bohatství v nejširším slova smyslu. Oppenheimer studuje historický vývoj státu, objevuje za jeho vznikem vždy válku, rabování a vraždění a identifikuje dvě protichůdné metody uspokojování potřeb lidí – „politické prostředky“ a „ekono-

⁷⁹ Nepřekonanou kritiku ekonomické nemožnosti socialismu jako konečného produktu každého etatismu lze nalézt v Mises, Ludwig: *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, The Ludwig von Mises Institute, 1990 [poprvé vyšlo německy v roce 1920], nebo později v roce 1949 včetně reakcí na výtky kritiků *idem*: *Human Action*, 3. vydání, Fox & Wilkes, San Francisco, 1966, část III.

mické prostředky", které opět vypovídají o důležitém rozlišování mezi státem (donucením) a společností (dobrovolností). A nakonec Murray Rothbard prokázal,⁸⁰ že neexistuje žádná stabilní rovnováha mezi existencí státu a existencí společnosti. Každý, byť minimální stát se nakonec stává státem maximálním, což je úvaha, která tvoří paralelu slavného Misesova ekonomického argumentu, že neexistuje stabilní rovnováha mezi svobodným trhem a plánováním.

Budoucí svobodné politické uspořádání

Misesova predikce o kolapsu socialismu se nakonec navzdory výsměchu řady „uznávaných“ společenských teoretiků, kteří skrytě či méně skrytě se socialismem sympatizovali, naplnila. Je-li ovšem Rothbardova analýza politického uspořádání skutečně paralelou Misesova ekonomického argumentu, pak je i etatismus (stejně jako byl socialismus) odsouzen k zániku. Jeho rozpad může trvat dlouho, ale jelikož neexistuje stabilní rovnováha mezi společností a státem, nutně dříve či později dojde k úplnému vítězství moci státu a rozkladu společnosti, jenž bude spojen s utrpením nepředstavitelného rozsahu, nebo se etatismus ocitne na smetišti dějin stejně jako socialismus. To, jaká varianta zvítězí, bude záležet na schopnosti lidí (a společenských teoretiků) použít vlastní rozum při objevování principů, které musí být uplatněny ve společnosti, jejíž moc nemá být devastována protispolečenskými silami. Pojdme se nyní zamyslet nad tím, jaké principy „politického“ uspořádání jsou slučitelné s rozvojem společenských sil, tj. nenásilí a dobrovolnosti.

Jak poznamenal Ludwig von Mises: „Žádný národ ani žádná jeho část by neměla být držena proti své vůli v politické asociaci, kterou nechce.“⁸¹ Žádný slušný člověk patrně

⁸⁰ Rothbard, Murray: *The Ethics of Liberty*, New York University Press, 1998.

⁸¹ Mises, Ludwig von: *Nation, State, and Economy*, New York University Press, 1983, str. 34.

nebude s tímto minimálním požadavkem nenásilí ve společenských vztazích nesouhlasit. Proto by se i naše analýza mohla odvinout od tohoto společně sdíleného východiska. Tento Misesův argument je ještě posílen skutečností, že dokonce i dnes je v podstatě každý politik ochoten přiznat existenci „práva národa na sebeurčení“. Každý dnešní demokratický politik, pakliže je skutečným demokratem, musí přiznat, že jestliže se nějaký národ chce vyvázat z většího (vícenárodního) celku, pak o tomto odtržení nemůže hlasovat obyvatelstvo celku, od kterého se chce jedna část odtrhnout, ale pouze obyvatelstvo té části, která o odtržení usiluje (např. utiskovaná národnostní menšina). Je-li někdo demokrat (což je případ velké většiny politiků), musí toto právo – právo na secesi – uzнат. Možnost a dokonce i nutnost vyústění demokratického uvažování do uznání tohoto principu ukazuje, že dokonce i existující demokracie (moderní princip výběru vládců) může být prostředkem k dosažení žádoucího cíle.

Ludwig von Mises byl jedním z velkých myslitelů, kteří již od doby, kdy se toto právo stalo díky prezidentu Wilsonovi velmi populární, upozorňovali na to, že když hovoříme o secesi a právu na sebeurčení, nikdy nelze o tomto právu hovořit ve vztahu ke státům. Stát totiž ze své podstaty nemůže mít žádná práva. Práva (rozumem nahlédnutelné společenské normy vyúsťující v mírovou lidskou koexistenci) mohou mít pouze lidé, a proto tento koncept nelze použít na zvířata, stromy, města, státy, sekery nebo knihy... Vedle veškerých práv, která lidé mají,⁸² leží samozřejmě omezení, která vytvářejí překážky naplnění těchto práv. Lidé nemají mnohdy moc svého práva se domoci. Lidské právo na život je tak čas-

⁸² Pro analýzu základních lidských práv viz Hoppe, Hans-Hermann: *The Economics and Ethics of Private Property*, Kluwer Academic Publishers, 1993; Rothbard, Murray: *The Ethics of Liberty*, New York University Press, 1998; Jasay, Anthony de: „Before Resorting to Politics“ v *idem. Against Politics: on Government, Anarchy, and Order*, Routledge, 1998.

to sice ohrožováno činností některých kriminálních, kteří toto právo nerespektují, nebo lidský život může ohrožovat třeba živelní pohroma, nicméně na nezczitelném právu na život tato nemožnost či neschopnost jej obhájit nic nemění. Lidské právo na majetek je podobně základním právem člověka a velká většina lidí existenci tohoto práva nezpochybňuje. Přesto je však toto právo porušováno: zloději kradou, státy vybírají daně, ústavní listiny umožňují vyvlastňování za arbitráně stanovenou „náhradu“. Právo na majetek tedy sice existuje, ale člověk se více či méně organizovaným tlupám lupičů často brání jen s velkými obtížemi. Nemá prostě dostatek síly (moci) své existující právo uhájít. Podobně snaha o výkon práva na sebeurčení, na svobodný výběr politické asociace, ve které bude ten který člověk působit, může narazit na neschopnost člověka (nedostatek síly či moci) obhájit toto své právo.

Právo na sebeurčení, o němž je řeč, není právem národů na sebeurčení, ale právem na sebeurčení obyvatel každého území dosti velkého, aby tvořilo samostatný správní okres. Kdyby bylo nějakým způsobem možné dát každému jednotlivci toto právo na sebeurčení, muselo by se tak stát.⁸³

Jakmile totiž demokratický politik uzná právo na sebeurčení, právo na secesi, nelze najít žádnou jinou logickou hranici, jak určit nejmenší jednotku, která se může k secesi uchýlit, než je jednotlivec. Když se mohlo oddělit Československo od Rakousko-Uherska, proč ne Česko od Slovenska? Bylo-li toto možné, proč brát právo Čechům, aby se odtrhli od Moravy? Ve stejné logice musejí mít obyvatelé města prá-

⁸³ Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998, str. 92.

vo provést secesi od vyššího politického celku, jež si nepřejí. Pak je ale nutné přiznat toto právo i lidem v jednotlivých ulicích měst, obyvatelům jednotlivých domů v ulici, jednotlivých bytů... a nakonec jednotlivcům. Žádný člověk nesmí být držen proti své vůli v politické asociaci, již si nepřejí. Jinými slovy, **každý člověk má právo secese od jakékoli vyšší politické jednotky.**⁸⁴ Úvahy o tom, jaký stupeň secese je ještě „možný“ a jaký ne, jsou úvahami technickými a „možnost“ uplatnění práva na secesi se mění s rozvojem civilizace obecně a rozvojem technologií zvláště. Navíc rozhodovat o tom, zda tuto možnost člověk (skupina lidí, ulice, město, národ) učiní, záleží na něm, a nikoli na vůli nějakého politika, který mu laskavě tuto možnost udělí. Je zcela zjevné, že jestliže se někdo silou pokusí zabránit uplatnění tohoto práva, je zločincem, bez ohledu na to, jestli jej podporuje nějaká skupina lidí libovolné velikosti, která toto právo nerespektuje. Ve světě prostě najdeme velmi mocné kriminální gangy a politicky organizované většiny. „Právo“ ovšem nevzniká z vůle gangu či politiků. Ti je mohou pošlapat, ale nikoli stvořit.

Důsledky secese

Secese jistého území od stávajícího většího politického celku neznamená přerušování všech vazeb mezi lidmi, omezení vzájemných styků, obchodu a nárůst nepřátelství. Naopak. Secese totiž neznamená nic jiného než přesunutí moci nad národnějším majetkem z vyšší úrovně na nižší, což vytváří příznivější podmínky pro kontrolu politické moci a ztěžuje její zneužití. Těžko si představit, že by politická správa na úrovni města či vesnice prováděla „svým“ obyvatelům to,

⁸⁴ Což nám připomíná slavné úvahy Herberta Spencera o tom, že člověk má právo ignorovat stát, přičemž ovšem musí počítat s následky, které to přinese. Spencer, Herbert: „The Right to Ignore the State“ v Spradling, Charles T. (ed.): *Liberty and the Great Libertarians*, Fox&Wilkes, 1995.

co prováděla centralizovaná politická moc Sovětského svazu nebo Československa „svým“ občanům. Koneckonců není třeba připomínat nejsurovější komunistická zvěrstva. Vystačíme zde i s příkladem současným. Jen těžko si lze představit, že by představitelé politické moci města či vesnice prováděli kontinuální vyvlastňování poloviny majetku a bohatství „svých“ občanů (navíc se zdůvodněním, že je to pro jejich vlastní dobro), tak jak to činí „vyspělé“ evropské demokratické státy dneška, a že by vytvořili třídu tisíců a milionů zaměstnanců tzv. veřejného sektoru, kteří by paraziticky žili z výsledků produktivní činnosti zbytku populace. Občané města by také okamžitě rozpoznali absurdnost instituce, která by se prohlásila za městskou centrální banku, začala vydávat vlastní papírové peníze a nutila lidi používat tyto „cáry papíru“ pomocí zákona (zákon o zákonném platidle). Zároveň by všichni okamžitě viděli to, jak ohromné zisky přináší emise papírových peněz těm, kteří je tisknou, a pochopili by velmi rychle, že ustanovení o zákonném platidle nechrání nikoho jiného než ty, kteří se dostali k politické moci, jež jim umožňuje získávat „něco za nic“ – tisknout dle vlastního uvážení nekryté papírové peníze.^{85, 86}

Vytváření větších a větších politických celků (politická centralizace) většinu politického rozhodování vzdaluje člověku do té míry, že to, co je zřejmé a jasné na nízké úrovni hned na první pohled, se postupně zastírá a lidé získávají

⁸⁵ Viz Rothbard, Murray: *Peníze v rukou politiků*, Liberální institut, 2001.

⁸⁶ Ukázkovým příkladem podvodnosti a zneužitelnosti systému centrálního bankovnínictví na papírovém standardu je nedávný vývoj v Jugoslávii, kde se prezidentu Miloševićovi podařilo uskutečnit jeden z jeho nezapomenutelných „úspěchů“. V letech 1992–4 provedl druhou největší a druhou nejdéle trvající hyperinflaci v dějinách lidstva (čímž samozřejmě zcela rozvrátil jugoslávské hospodářství a připravil masy lidí o celoživotní úspory). Vrcholem hyperinflace byl leden 1994, oficiální měsíční míra inflace dosáhla 313 milionů procent. Stačilo mu politicky ovládnout centrální banku a poté se již pouze rozhodoval o tom, kolik nul na bankovky připiše. On a jeho nohsledi byli samozřejmě těmi, kdo byli u nově emitovaných peněz první, a tak každou „nulu“ na bankovce mohli proměnit v tučné zisky – nákupy reálných věcí za podvodné peníze. Větší podrobnosti lze nalézt v článku Steva Hankeho ve *Wall Street Journal*, 28. dubna 1999.

pocit, že daná věc je tak komplikovaná, že k jejímu vysvětlení je třeba nějaké sofistickování teorie, makroekonomického modelu nebo mise Mezinárodního měnového fondu a že jí obyčejní lidé nemohou nikdy rozumět. Získávají tak například přesvědčení, že centrální úřady jsou bezpodmínečně nutné k jejich životu a že veškeré nekalosti, o kterých se dozvídají, jsou způsobeny tím, že v dobrém systému se na jednom místě ocitl špatný člověk (popřípadě, že daný ministr má špatné rádce a pouze neví, co se přesně děje.).

Secese vytváří silné motivace k tomu, aby byl přesun politické moci doprovázen otevíráním se okolnímu světu. Menší politická jednotka má mnohem silnější motivace k tomu, aby zůstala otevřená a spoléhala ve větším rozsahu na obchod a dělbu práce, které jsou zdrojem blahobytu společnosti. Čím menší daná jednotka je, tím nesmyslnější jsou úvahy o soběstačnosti v produkci zboží X či dotování vývozního artiklu Y. Představme si město, kde by se zemědělská lobby pokusila prosadit zákon o exportních dotacích své neefektivní výroby. Ostatní by okamžitě viděli, kolik celá věc stojí a jaké má následky. (Nikdy by nemohl vzniknout takový projekt, jako je společná evropská zemědělská politika, ale pravděpodobně ani projekt typu „doletíme první na Mars, ať vedle ve městě vidí, jak daleko umíme létat“.)

Jelikož hnutí za odtržení nějakého území vznikají velmi často z pocitu, že dané území je systematicky vykořisťováno zbytkem státu (viz secese holandských provincií, Slovenska, pobaltských „sovětských“ republik), přispívá secese k vytváření harmonie namísto politických tenzí. Při politickém oddělení dvou území je zřejmé, kdo kolik produkuje a kolik co stojí. Rozpory a nenávist vznikající z pocitu, že „my na vás doplácíme“, je nahrazena úvahami typu „jestli budete chtít, jsme schopni vám dodat zboží X a rádi bychom na-

koupili zboží Y". Nucená politická integrace je nahrazena oboustranně výhodnou dobrovolnou spoluprací.

Konkurence v politické organizaci

Úspěšnost některých menších politických celků je také zdrojem imitace jejich chování ze strany ostatních. Lidé žijící v celku A, kde vláda prosazuje zákony na „ochranu trhu práce“, jako je např. minimální mzda, různá protidiskriminační opatření omezující volbu zaměstnance na základě věku, pohlaví, vzhledu apod., či naopak povinná diskriminace cizinců, velmi brzy zjistí, že sousední politický celek B, kde minimální mzda neexistuje, zaměstnavatelé nejsou svazováni mnoha regulacemi a zahraniční pracovní síla tam může volně pracovat, pakliže jí někdo práci nabídne, lépe prosperuje, a budou se proto snažit úspěšné politiky a politické uspořádání napodobit. Nepodaří-li se jim to v rámci daného politického celku, odtrhnou se a vytvoří si svůj vlastní. Proces napodobování úspěšnějších způsobů politického uspořádání je jedním ze základních přínosů uznání secese jako legitimního prostředku politiky a je základem úspěšného společenského vývoje.⁸⁷

Vytváření menších politických celků je také prostředkem k hledání optimální velikosti komunit snažících se o zachování a další rozvoj jistého kulturního dědictví, místních či národních zvyků, jazyka apod.⁸⁸ Proto by také bojovníci proti konzumní společnosti měli podporovat decentralizaci, secesi a uznání absolutního práva na majetek, a nikoli volat po posílení role státu, státních programech ochrany alternativních životních stylů

⁸⁷ Více o kladech secese a vyvrácení hlavních výtek kritiků lze nalézt např. v McGee, Robert W.: „Secession Reconsidered“, *Journal of Libertarian Studies*, sv. 11, č. 1, 1994, str. 11-33.

⁸⁸ Viz např. Rothbard, Murray: „Nations by Consent: Decomposing the Nation State“, *Journal of Libertarian Studies*, sv. 11, č. 1, 1994.

⁸⁹ Viz např. Mises, Ludwig von: *Nation, State, and Economy*, New York University Press, 1983.

⁹⁰ Viz např. Hoppe, Hans-Hermann: „Small is Beautiful and Efficient: The Case For Secession“, *Telos*, č. 107, jaro 1996 nebo *idem*, „The Economic and Political Rationale for European Secessionism“ v Gordon, David: *Secession, State & Liberty*, Transaction Publishers, 1998.

apod. A je to právě centralizovaná správa systému (pro všechny povinného) školství a kultury, která je zdrojem národní neshovinnosti, politicky pěstované jednotnosti apod.^{89,90}

To, že by výsledný stav svobodného politického uspořádání, které by uznalo právo na secesi, byl velmi odlišný od stavu dnešního, kdy je secesi všemožně bráněno vládami nejsilnějších států světa, je zřejmé. Nic ovšem nenaznačuje to, že by mělo dojít ke snížení blahobytu lidí. Naopak. Možnost imitace úspěšnějšího uspořádání dává veškeré předpoklady pro to, aby se blahobyť lidí zvyšoval mnohem rychleji, než je tomu dnes. Navíc nelze najít žádnou souvislost mezi velikostí politických jednotek a jejich bohatstvím či blahobytem. Co má ovšem zásadní vliv na produkci bohatství je ekonomická svoboda. Mnohé politicky samostatné správy plně integrované do světového obchodu, byť geograficky značně izolované (Hongkong, Havajské ostrovy) nám mohou být příkladem. Tato skutečnost je teoreticky velmi dobře zdůvodněná a pro ty, kterým pro posouzení dané skutečnosti nepostačuje *apriorní* deduktivní zdůvodnění, lze nalézt i empirickou podporu.⁹¹ Tím, jak lidé více a více začínají rozumět fungování trhů, začínají se také stále častěji objevovat koncepty, které představují životaschopné systémy fungování společnosti a které zároveň opouštějí představu nutnosti národního státu.

Uznání práva na secesi je základním předpokladem pro hledání mírovějších způsobů soužití lidí ve společnosti, která nebude založena na násilí, ale na vzájemné spolupráci. Každý politik, který je ochoten přiznat, že Česko si může rozhodovat samo o „svých“ věcech, že tedy občané Německa nemohou např. odhlasovat, že mají být Češi odvezeni do

⁹¹ Gwartney, James a Lawson, Robert: *Index of Economic Freedom of the World 1997*, Fraser Institute, 1997

Šíma, Josef a Gwartney, James: „Svoboda a hospodářský růst“, *Hospodářské noviny*, 4. července 1997.

německých pracovních táborů nebo že mají Češi poslat peníze na stavbu dálnice z Berlína do Hamburku, musí logickou aplikací tohoto principu dospět k poznání, že nemůže logicky a legitimně obhajovat právo Čechů přehlasovat občany nějakého města a přinutit je odvádět část jejich příjmů do státního rozpočtu. Jestliže mají občané České republiky právo na sebeurčení, pak má toto právo i každá nižší politická jednotka. Poté ovšem nutně musí mít právo na sebeurčení (právo secese) i každý jednotlivec. Kdokoli brání či hrozí fyzickou silou takovému člověku toto právo vykonat, je zločincem bez ohledu na barvu jeho stranické legitimace.

Jediné politické uspořádání slučitelné se svobodou musí být založeno na respektu k člověku – jeho životu a majetku. Etatismus však v principu vychází z násilí a násilí nemůže být nikdy zdrojem všeobecné prosperity. Jelikož ve státě žijí vždy jedni na úkor druhých, nemůže nikdy státní uspořádání vytvořit harmonický rámec pro společenský rozvoj. Vždy bude existovat snaha těch, kteří vládnout zvyšovat svou moc, a snaha těch, kteří jsou ovládáni, se z tohoto útla-ku vysvobodit.⁹² Jak dovodil Murray Rothbard, stabilní rov-

⁹² V dnešní době všeovlivňující demokracie je důležité učinit jednu poznámku. O správnosti či morálnosti určité činnosti nemohou rozhodovat politické většiny. Většinový souhlas také nikdy nemůže být považován za všeobecný souhlas. Odlišení donucení jednotlivce od situace jeho dobrovolného souhlasu s určitým opatřením musí proto být základem každé smysluplné analýzy. Jsou-li něčí práva pošlapávána, pak na principiální odsouzení této situace nemá žádný vliv, co si o této skutečnosti myslí ostatní lidé. O existenci práv většiny nerozhodují.

„Popíráme právo většiny zabíjet, zotročovat a loupit jednoduše proto, že zabijení, zotročování a loupení je v rozporu s [přirozeným] právem – v rozporu, který je tak velký, že jej nelze přehlédnout. Jestliže jsou velká porušení zákona špatná, jsou špatná i porušení malá.... Vláda menšiny nad většinou se nazývá tyranii. Vláda většiny nad menšinou je také tyranii, pouze menšího rozměru. 'Budeš dělat to, co chceme my, a ne to, co chceš sám', je hlášáno v obou případech. A když to činí sto lidí devadesátí devíti namísto toho, aby tak činil jeden vůči devadesátí devíti, jde pouze o poměr lidí, kteří se chovají nemorálně.“ Spencer, Herbert: „The Right to Ignore the State“ v Spradling, Charles T. (ed.): *Liberty and the Great Libertarians*, Fox&Wilkes, 1995, str. 144.

nováhu mezi státem a společností nelze najít. Každý, byť minimální stát, má tendenci přeměnit se během doby na stát maximální. Všechny služby, které lidé požadují, včetně „klasických úloh státu“, jim dokáže zajistit svobodný trh, tj. lze je získat dobrovolnou spoluprací s ostatními lidmi.⁹³ Vývoj za poslední století dodal teoretickým argumentům varujícím před ohromným nebezpečím zneužití moci státu nepřehledné množství empirických potvrzení.⁹⁴ Proto by snad stále více lidí mělo chápat, že cestou k míru a prosperitě je zavržení konceptu státu, jenž je zosobněním násilí a antitezí dobrovolnosti. Jedině pak budou moci společenské síly mobilizovat lidský potenciál a vytvářet blahobyť. Má-li pokračovat proces civilizace, pak nám rozum říká jediné: Po prvním kroku od socialismu k demokratickému etatismu je třeba učinit krok druhý – krok od státu směrem ke společnosti. Jen tak lze vytvořit stabilní prostřední pro nárůst blahobyti a rozvoj společnosti.

⁹³ Viz podrobněji v Šíma, Josef (ed.): *Právo a obrana jako zboží na trhu*, Liberální institut, 1999.

⁹⁴ Viz např. Denson, John V.: *The Costs of War*, Transaction Publishers, New Brunswick a Londýn, 1997; Higgs, Robert: *Crisis and Leviathan*, Oxford University Press, 1987

REJSTŘÍK

A

- Abolicionisté, Abolicionistické hnutí 41, 74, 87, 98-100, 255
 Abrams, Elliott 339
 Absolutismus 23-27, 40, 225
 morální 406
 Absolutní výhody 196
 Acton, Lord 17, 21
 Adams, John 35, 130
 Afrika 322, 405
Against Politics: on Government, Anarchy, and Order (Proti politice: o vládě, anarchii a řádu) – Jassay 419
Ako zabrániť nedobrovolnosti v spoločenských vzťahoch: pryč s demokraciou – Hoppe 388
 Akvinský, Tomáš 21, 96
 „Ales“, pивní zábavy 146, 151
 Alkohol, alkoholismus 75-77, 86, 147, 149, 153, 250, 266, 329, 388
 Alm, Richard 235-236
 Alternativní řešení sporů (AŘS) 306-307
 Ambrož, Sv. 18-19
American Dilemma, An (Americké dilema) – Myrdal 149
 Americká asociace arbitráží 306-307
 Americká revoluce 33-37, 50, 100, 205-206, 330, 355
 Americký právní institut 121
 Američané afrického původu, Afroameričané 98, 115, 149, 255-256
 Američané asijského původu 102
 Anarchokapitalismus 353-355
Anarchy, State, and Utopia (Anarchie, stát a utopie) – Nozick 50, 66
Anatomy of State (Anatomie státu) – Rothbard 387
 Andreas, Dwayne 215
 Anglická revoluce 25-27
 Anglie: viz Velká Británie
Anti-capitalistic Mentality, The (Antikapitalistická mentalita) – Mises 340
 Antidumpingové zákony 41
 Antigona 17
 Antisemitismus 21, 256
 Apartheid 102
 Arbitráž 306-307, 343
Areopagitica – Milton 25
 Argumentační apriori 375
 Archer–Daniel–Midland (ADM), firma 124, 212, 214-215
 Aristotelés 55-56
 Armáda spásy 70, 143, 152
Arrow Against All Tyrants, An (Šíp proti všem tyranům) – Overton 26
 AT&T, firma 234, 324
Atlas Shrugged (Atlas, který pokrčil rameny) – Randová 49
 Atomizace, atomistická společnost 97, 140, 268
 Automatizace 201-202
 Axiom neagrese 72-73, 83, 377-378
 Ayittey, George 145

B

„Babičkovské“ byty 270
 Bacon, Roger 21
 Bailyn, Bernard 35, 355
 Barnett, Randy E. 350
 Bastiat, Frédéric 40, 48, 193, 199-200, 216, 390
 Baumol, William 183
 Beauchamp, Gorman 144
 Becket, Thomas 19, 21
 Beecherová, Catherine E. 98
 Beito, David 147-8, 152
 Bell, Daniel 339
 Bennetová, Judith M. 146, 151
 Bentham, Jeremy 38, 43, 81
 Berger, Peter 339
 Berlínská univerzita 223
Bída historicismu – Popper 373
 Blackstone, Sir William 121
 Blanshard, Brand 374
 Blinder, Alan 183
 Block, Walter 379
Bloudy Tenent of Persecution (Prokletý princip persekuce) – Williams 110
 Boétie, Etienne de la 387, 416
 Bolingbroke, Lord 212
 Bonaparte, Napoleon 38
Bonfire of the Vanities, The (Oheň marnivosti) – Wolf 310
 Bork, Robert 66
 Boskin, Michael 195
 Bosna 211, 285
 Boudreaux, Donald J. 304
 Bourne, Randolph 229
 Branná povinnost 44, 74, 229
 Bratrské spolky 133, 146-152
 imigranti a 148-149, 152
 Brežněv, Leonid 136
 Bright, John 38
 Buckley, William F., jr. 74
 Buchanan, James M. 213, 345-346

Buchanan, Pat 138, 316
 Bulharsko 129-130
 Burke, Edmund 99, 206
 Burundi 285
 Bush, George 195, 209, 211
 Byrd, Robert 212
 Byrokrati 62, 123, 125, 153, 214, 219, 272-273, 275, 278, 282, 363, 405
 eurobyrokrati 320-321

C

Calculus of Consent, The (Kalkulus souhlasu) – Buchanan, Tullock 345-346
Capitalism and Freedom (Kapitalismus a svoboda) – Friedman 49
 Carter, Jimmy 230
 Cassirer, Ernest 341, 344
 Cato institut 91, 238-239, 291
 Cato mladší 28
Cato's Letters (Katonovy dopisy) – Trenchard, Gordon 28
Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas (Co je vidět a co není vidět) – Bastiat 40
 Cechy 29, 37, 90, 116, 145, 293, 410
Central Themes of the American Revolution, The (Centrální témata Americké revoluce) – Bailyn 35, 355
 Centralizace 12, 232, 320-324, 348, 352, 422, 424: viz také decentralizace
Centrální bankovníctví – Revenda 416
 Ceny 159-161
 Cenzura 44, 76, 114, 229, 277, 320, 333
 Cicero 18, 57
 Církev 18, 133, 151
 marxismus a 135, 137
 občanská společnost a 133, 137, 146-150, 242, 319

odluka od státu 111-117, 130, 323
 pluralita 108-111
 vztah ke státu 18-24
 Cisneros, Henry 319
Classical Economics: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought (Klasická ekonomie: rakouský pohled na dějiny ekonomického myšlení) – Rothbard 337, 341
 Cleveland, Grover 128
 Clinton, Bill 77, 209, 218, 226, 231, 249, 300, 317-318, 323-324
 administrativa 93, 183, 297
 Clintonová, Hillary 104-106, 113, 212
Coase and Demsetz on Private Property Rights (Coase a Demsetz o vlastnických právech) – Block 379
 Coase, Ronald H. 292, 379
 Coats, Dan 319
 Cobden, Richard 38
 Coke, Sir Edward 121
 Colfax, David 301
Coming Slavery (Přicházející otroctví) – Spencer 44
 Common law 32, 188, 282-283, 307
Common Sense (Zdravý rozum) – Paine 17, 33
Conservative Intellectual Movement in America, The (Konzervativní myšlenkové hnutí v Americe) – Nash 339
Conservative Movement, The (Konzervativní hnutí) – Gottfried 339
 Constant, Benjamin 40
Constitution of Liberty, The (Ústava svobody) – Hayek 47, 112, 119, 276
Constructive Philosophy – Lorenzen 374

Corvée 29
Costs of War, The (Náklady války) – Denson 427
Counter-Revolution of Science (Kontrarevoluce vědy) – Hayek 47, 384
 Cox, Michael W. 235
Crisis and Leviathan (Krise a Leviathan) – Higgs 427
 Croly, Herbert 44
 Cromwell, Oliver 25, 208
 Cuomo, Mario 113, 138
 Černoši: viz Američané afrického původu
 Černý pasažér 291, 305
 Čína 67, 283, 320
 starověká 144

D

Daně 20, 23-24, 29, 145, 166, 185-187, 190, 198, 201-202, 207, 209, 211-212, 237-238, 252, 260, 284, 294, 296, 308, 316, 321, 326, 346, 350, 358, 360, 382, 387, 395, 411-413, 416, 420
 alternativy k 240-242
 darovací a z luxusu 221, 241
 Ježíš o 18
 majetkové 182
 na podporu církve 111
 návod jak maximalizovat 221
 nepřímé 221
 neutralita 186-187, 241
 rodinné hodnoty a 270
 sociální zabezpečení a 244-248, 262, 264
 spravedlnost a 116, 352
 válka a 44, 229
 vzdělávání a 113, 274-275, 300, 303
De Cive (O občanu) – Hobbes 344
De unitate intellectus (O jednotě rozumu) – Akvinský 96

- Dead Right (Mrtvé právo)* – Frum 155
Death by Government (Zahubeni vláda) – Rummel 348
 Decentralizace 11, 90, 282, 320-324, 424: viz také centralizace
Decline of Intelligence in America (Úpadek inteligence v Americe) – 340
 Decterová, Midge 339
 Deklarace nezávislosti 54, 58, 98, 115, 126, 205-206, 256, 355-356
 vlivy na 34-36
 Deklarace OSN o lidských právech 59-60
 Dělná práce 158, 167, 343, 378, 389, 404, 410, 412
 v mezinárodním obchodě 192, 195, 423
 Delegované moci 36, 126, 130
 Dellinger, Walter 93
Democracy in America (Demokracie v Americe) – Tocqueville 39, 142
Democracy: God That Failed (Demokracie: bůh, který selhal) – Hoppe 337
 Demokracie 9-10, 36, 209, 211, 286, 349-350, 380-388: viz také demokratický stát
 Demokratický kapitalismus 10, 339
 Demokratický socialismus 231
 Demokratický stát 208-213, 339, 349-356, 368-369, 379-392, 419-427
Demosclerosis – Rauch 217
 Demsetz, Harrold 379
 Den Uyl, Douglas 81, 84-85
 Denson, John V. 427
 Deregulace 241, 310
 nákladní silniční přepravy 189-190
 Dětská práce 43
 Dickens, Charles 43
- DiIulio, John, jr. 265
Discovery of Freedom, The (Objevení svobody) – Laneová 48
 Distributivní spravedlnost 66, 68
 Dluhopisy „z vyšší moci“ 311
 Dobročinnost 30-31, 51, 85, 143, 148, 151, 357: viz také charita
 Dobývání renty 216-217
 Dobývání transferů 190
 Dole, Bob 209, 212, 318
 Domácí vyučování 301-302
 Dotace zemědělcům 184-185
 Douglas, Frederick 41
 Douglas, William O. 66
 Doyle, Don H. 149-150
 Driscoll, sestra Connie 263
 Drogy, zákaz 77, 278-279, 329, 388, 398
 rasové napětí a 257
 zločin a 266
 Druhá světová válka 44-46, 48, 102, 200, 222, 229-232, 250, 261, 273, 285-286, 338
 Du Pont de Nemours, Pierre 29
 Duke, David 258
 Dům naděje 263
 Dun, Frank van 376
 Důvěra 139-140
- E**
Economic and Political Rationale for European Secessionism, The (Ekonomické a politické zdůvodnění pro evropský secesionismus) – Hoppe 424
Economic Calculation in the Socialist Commonwealth (Ekonomická kalkulace v socialismu) – Mises 417
Economic Science and the Austrian Method (Ekonomická věda a rakouská metoda) – Hoppe 372
Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective

- Ethics of Liberty, The (Etika svobody)* – Rothbard 50, 341, 350, 352, 356, 418, 419
Ethics, Efficiency, Coasian Property Rights, and Psychic Income: A Reply to Demsetz (Etika, efektivnost, coasovská vlastnická práva a psychický důchod: odpověď Demsetzovi) – Block 379
 Etický universalismus 59
 Evangelická misie 264
 Evropská unie 185, 320-321, 356
- F**
F. A. Hayek on Government and Social Evolution (F. A. Hayek o státu a společenské evoluci) – Hoppe 354
 Fašismus 11, 225, 315, 337-338
Fašismus: Doktrína a instituce – Mussolini 225
Fatal Conceit (Osudná domyšlivost) – Hayek 47
Federalist Papers (Listy federalistů) 28
 Federální registr 189, 318
 Fedral Express, firma 298
 Feminismus a ženská práva 37, 51, 99-100, 137
 Ferguson, Adam 30
 Filmer, Sir Robert 26
 Flynn, John T. 48
 Foldvary, Fred 305
 Foot, Michael 231-232
For a New Liberty (Za novou svobodu) – Rothbard 50-51, 347
Fountainhead (Zdroj) – Randová 49
 Francie 24, 40
 náboženská tolerance v 109
 osvěcenství v 27-29
 státní zdravotní péče v 252
 zákony o vysílání 76
- on the History of Economic Thought (Ekonomické myšlení před Adamem Smithem: rakouský pohled na dějiny ekonomického myšlení)* – Rothbard 341, 343
Economics (Ekonomie) – Samuelson 292
Economics and Ethics of Private Property, The (Ekonomie a etika soukromého vlastnictví) – Hoppe 341, 373, 419
Economics in One Lesson (Ekonomie v jedné lekci) – Hazlitt 48, 199
Economics: Principles and Policies (Ekonomie: Principy a politiky) – Baumol, Blinder 183
Economy of Cities, The (Ekonomie měst) – Jacobsová 263
 Edelmanová, Marian W. 300
Egalitarianism as a Revolt Against Nature (Rovnostářství jako vzpoura proti přirozenosti) – Rothbard 384
 Ekonomické prostředky získávání bohatství 207, 379, 414-415, 418
 Ekonomický růst
 na svobodných trzích 175-178
 obnovení 234-242
 Elektronická pošta 60, 267, 299
 Emisní poukázky 283
End of History and the Last Man, The (Konec historie a poslední člověk) – Fukuyama 338
End of History?, The (Konec historie?) – Fukuyama 338-339
 Epstein, Richard 87
 Erhard, Ludwig 46
Essay on the History of Civil Society (Esej o historii občanské společnosti) – Ferguson 30
 Etatismus 15, 44, 224, 348, 384, 417-418, 427

Francouzská revoluce 38, 98
 Franksová, Marlene Strong 100
Freedom and the Law (Svoboda a právo) – Leoni 349
 Frezza, Bill 325
 Friedman, David 81, 83
 Friedman, Milton 49-50, 67, 81, 218
 Friedman, Rose 218
 Frum, David 155, 339
 Fukuyama, Francis 338-339
Fuller, Lax, and Anarchism – Barnett 350
 Fysiokrati 28-29, 31, 343

G
 Gaebler, Ted 317
 Garrett, Garet 48
 Garrison, William Lloyd 41, 81
 Geiger, Keith 300
 Gellner, Ernest 136-137
Gender Justice (Spravedlnost pohlaví) – Kirp, Yudof, Franks 100
 General Motors, firma 124
 George, Henry 197
 Gigot, Paul 339
 Glazer, Nathan 339
 Glendening, Paris 212-213
God of the Machine (Bůh stroje) – Patersonová 49
Godless Constitution (Bezbožná ústava) – Kramnick, Moore 110
 Godwin, William 99
 Goethe, Johan Wolfgang 39
 Goldin, Kenneth 293
 Goodman, John C. 253
 Goodmanová, Ellen 210
 Gorbačev, Michail 136
 Gordon, David 424
 Gordon, Thomas 28
 Gore, Al 300, 317, 319
 Gottfried, Paul 339
 Green, David 146, 152
 Green, T. H. 224

Grimkéová, Angelina 98-99
 Grimkéová, Sarah 99
Grisvold v. Connecticut 66
 Grotius, Hugo 22
Gustave de Molinari and the Anti-Statist Liberal Tradition (Gustave de Molinari a anti-etatistická liberální tradice) – Hart 353
 Gwartney, James D. 174, 176, 178, 425

H

Haiti 285
 Halcombe, Randall G. 304
 Hanke, Steve 422
 Hardin, Garrett 280
 Harmanová, Lillian 112
 Harrington, Michael 231-232
 „Harrison Bergeron“ – Vonnegut 58
 Hart, David M. 353
 Hayden, Tom 225
 Hayek, Friedrich A. 32, 42, 46-49, 90, 112, 119-121, 123, 130, 202, 276-277, 327, 349, 354, 384
 Hazlitt, Henry 48, 199-200
 Heilbroner, Robert 23, 46
 Helms, Jesse 259
 Henderson, Wade 259
 Herbert, Auberon 383, 384, 388
 Hess, Karl jr. 284
 Heyne, Paul 158
 Higgs, Robert 427
 Himmelfarbová, Gertruda 339
 Historie liberalismu 15-52
 moderní 44-52
 náboženská tolerance v 19-23
 občanská práva v 37-38
 pluralismus v 18-19
 přirozený zákon v 17-18, 22, 27, 29, 33, 341, 343, 426
 raná 16-25
 Hitler, Adolf 225

Hobbes, Thomas 344
 Hodnotová neutralita 368-370, 393-395
 Holandsko: viz Nizozemsko
 Holmes, Oliver W. 65
 Holzer, Henry M. 122
 Homosexualita 11, 77, 87, 277-278, 398
 manželství a 271-272
 právo na soukromí a 66
 Hongkong 196, 356, 425
 Hooks, Benjamin 116
 Hopkins, Thomas D. 189, 240
 Hoppe, Hans-Hermann 354, 370, 372-375, 378, 380, 386, 388, 419, 424
 Hrubý domácí produkt 238
 Hrubý národní produkt 175, 237
 Huelsmann, Guido J. 377, 390
Human Action (Lidské jednání) – Mises 46, 48, 337, 354, 417
 Human Capital Resources (Zdroje lidského kapitálu), společnost 312
 Humboldt, Wilhelm von 39-40
 Hume, David 30, 89, 96, 129, 132, 374
 Hutcheson, Francis 30
 Hutchinsonová, Ann 109

Ch

Challenge of World Poverty, The (Výzva světové chudobě) – Myrdal 201
 Charita 63, 86, 142-154, 193, 263-264, 282, 297, 312, 332
 Cheung, Stephen 293
 Childs, Roy 63, 81
 Chile 248
 Chodorov, Frank 48, 97
 Christiania, svobodné město 329
 Chrysler, firma 129, 201

Chudoba 42-43, 61, 85, 144-146, 185, 389
 osvobození z 260-264
 válka proti 154, 232, 256
 výdaje na 261
 Churchill, Winston 125

I

Ideen zu einen Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen (Úvahy o snaze vymezit hranice působnosti států) – Humboldt 40
In Defence of Extreme (Fallibilistic) Apriorism (Na obranu extrémního (falibilistického) apriorismu) – Smith 372
In Defence of Government (Na obranu vlády) – Weisberg 318
In Pursuit: Of Happiness and Good Government (Hon za štěstím a dobrou vládou) – Murray 154
Index of Economic Freedom of the World 1997 (Index ekonomické svobody světa 1997) – Gwartney, Lawson 425
 Index státního vykořisťování 238, 240
 Indiáni 21-22, 102, 104
 Indie 321
 Individualismus 21-22
 feminismus a 99-100
 náboženská tolerance a 108-111
 otroctví versus 100-102
 rasismus versus 100-102
 současný stav 102-106
 Inflace 122-123, 184, 221, 250, 422
 Informace 159-165
 Informační věk 325-328
 Institut pro nezávislé vzdělávání 300

- Intelektuálové 42, 44-48, 222-228, 230-232, 315, 339, 354, 391, 416
kapitalismus a 223
vláda a 222-228, 391, 416
Investice 175-176
It Takes a Village (Musí celá vesnice)
– Clintonová 104
Itálie 322
ITT, firma 324
Itzkoff, Seymour 340
Ius Resistendi 20-21
Izrael, starověký 16-17, 207
- J**
Jackson, Jesse 300
Jacobsová, Jane 263
Jakub I., král 24
Jakub II., král 26
James, William 230
JAMS/Endispute, firma 306-307
Jan ze Salisbury 21
Jan, král 20
Japonsko 178, 194, 196, 200, 235, 237, 285, 320, 326
Jasay, Anthony de 414, 417, 419
Je methodenstreit minulostí – Šťastný 372
Jednotný obchodní zákoník (USA) 120
Jefferson, Thomas 34-36, 42, 51, 54-59, 81, 87, 98, 101, 131, 205, 213, 222-223, 279, 285, 330, 341, 355-356
Jenny Craig Company 91
Jenseits von Angebot und Nachfrage (Mimo nabídku a poptávku) – Ropke 348
Ježíš Kristus 18
Jim Crow 102-103, 115, 255
Jindřich II., král 19
Jižní Afrika 103, 257
Jižní Korea 287
Johnson, Lyndon 154
- Jouvenel, Bertrand de 349
Julius Caesar 28
Justiční systém 306-308
Justiniánův zákoník 120
- K**
Kalvín, Jan 22
Kanada
secesionistické hnutí v 322
státní zdravotní péče v 252
Kant, Immanuel 39, 98
Kapitál 116, 165, 179, 194, 197-200, 225, 310, 326, 351
akumulace 38, 183, 237
kapitálové statky 38, 172, 175, 377
kapitálový trh 176, 248, 316, 327
lidský 177, 326
Kapitalismus 80, 98, 135, 168, 281, 326-327
demokratický 10, 339
intelektuálové a 223
kritici 68, 97, 227, 235
rodinné hodnoty a 269
Smith o 31
svoboda a 202
Karel I., král 24-25, 208
Karel II., král 26
„Katastrofické“ termínové obchody 311
Katolická církev 18, 22
Katz, Michael 152
Keh 146
Kelley, David 81
Kennedy, Edward M. 74, 275, 300
Kern, Fritz 341
Keynes, John Meynard 224, 245
King, Martin Luther, jr. 256
Kingship and Law in the Middle Ages (Postavení krále a právo ve středověku) – Kern 341
Kirp, David L. 100
Kirzner, Israel 173

- „člověka“ 41, 255
daně jako 387
Kramnick, Isaac 110
Krauthammer, Charles 339
Kreativní destrukce 163, 179, 327
Kristol, Irving 339
Kristol, William 339
Krymská válka 38
Křesťanství 18, 110
Kuehnelt-Leddihn, Erik von 349
Kupony na vzdělání 275
- L**
L'Ordre Naturel (Přirozený řád) – Livier 343
La Loi (Zákon) – Bastiat 41
Laissez-faire 29, 82-83, 347, 352
Laissez-Faire Radical: A Quest for the Historical Mises (Radikální zastánce laissez-faire: hledání skutečného Mises) – Rothbard 356
Landersová, Anna 86
Laneová, Rose W. 48
Lao-c' 15-16
Law, Legislation, and Liberty (Právo, zákonodárství, svoboda) – Hayek 47, 349
Lawson, Robert 425
Lenin, Vladimír I. 50
Leoni, Bruno 349
Leontief, Wasilly 225
Letters on England (Dopisy o Anglii) – Voltaire 28
Levelleři 25-26, 35, 41, 109, 207
Leviathan – Hobbes 344
Levice 107-108
Liberalism (Liberalismus) – Mises 337, 342, 356, 420
Liberalismus
klasický: viz klasický liberalismus
- Klasický liberalismus, klasičtí liberálové 39, 41, 42, 48, 87, 225, 337-356, 392
válka a 229, 284
Klaus, Václav 166
Klauzule ústavy o veřejném prospěchu 129
Knapp, Theodore J. 213
Kolektivismus 42, 56, 101, 134
Komoditní trhy 310
Komparativní analýza 386
Komparativní výhody 167, 195-196
Komunismus 9, 15, 56, 337-339
Komunitariáni 53, 73, 102, 107, 269
Koncentrované přínosy a rozptýlené náklady 214, 391
konceptuální realismus 384
Kongres 35-36, 75, 127-131
Mak Twain o 211
zájmové skupiny a 123-125, 215-220
Konkurence 16, 161-163, 179, 219, 225, 255, 257, 274, 298-299
státní privilegia a 190-191, 217
v mezinárodním obchodě 196-197, 359
v náboženství 23, 112
v politické organizaci 424
v poskytování bezpečnosti 353
Conceived in Liberty (Počátek ve svobodě) – Rothbard 50, 355
Kontinentální kongres 101
Konzervativci 12, 14, 106, 316, 330
branná povinnost a 74
Kooprace 98, 138-139
Koordinační 159-163, 170, 174
narušovaná státem 178-188, 198, 235
Koperník, Mikuláš 23
Korea 285, 287
Kouření 87, 91, 105, 277, 290
Krádež 8, 50, 72, 80, 83, 85, 102, 265

- pluralismus a tolerance v 107-108
 „posedlost trhem“ a 393, 397, 407
 úpadek 42-44
 v 18. století 27-33
 výsledky 38-41
 zrození 26
- Libérie 285
- Liberty and Equality (Svoboda a rovnost)* – Kuehnelt-Leddihn 349
- Liberty and Nature (Svoboda a příroda)* – Den Uyl 84
- Licence na výkon povolání 116, 124, 153, 190 254, 261-262
- Lidská práva 64-66, 86, 89-90, 206, 341-350, 354-356, 357, 376-379, 402-406, 412, 419-426
- Lidský kapitál 177, 326
- Liga severu 322
- Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan, The (Hranice svobody: mezi anarchií a leviathanem)* – Buchanan 345-346
- Lind, Michael 339
- Lindbeck, Assar 182
- Lindsey, Brink 196
- Lipset, Seymour Martin 339
- Listina práv 26, 36-37, 53-55, 59, 119, 127, 129, 131, 276, 323
- Little House on the Prairie (Malý domeček na prérii)* – Laneová 48
- Livier, Mercier de la 343
- Locke, John 26-28, 30, 35, 63, 81, 87, 96, 98-100, 109-110, 129, 133, 224, 341, 345, 377
- Longman, Philip 246-247
- Lorenzen, Paul 374
- Loury, Glenn C. 256
- Ludvík XIV., král 23, 363
- Ludvík XV., král 29
- Ludvík XVI., král 29
- Luther, Martin 22
- M**
- Mac Kinnonová, Catharine 224
- Macaulay, Thomas B. 198
- Macrae, Norman 180
- Maďarsko 20, 136
- Madison, James 36, 87, 109, 128, 130, 330
- Magazinerová, Ira 226
- Magdeburský právní systém 20
- Magna Charta 20-21, 130, 206
- Machan, Tibor 81
- Machinery of Freedom, The (Friedman)* 83
- Maine, Henry S. 38, 78
- Majáky 289-290, 292-293
- Makedonie 285
- Man, Economy and State (Člověk, ekonomika, stát)* – Rothbard 50, 353, 354, 377, 390
- Manželství 268-272
 mezi lidmi stejného pohlaví 271-272
- Marie, královna 26
- Marihuana 77, 277-279, 333
- Marx, Karel 43, 50, 71, 107, 109, 134-138, 224, 227, 237
- Marxismus 42, 44, 134-138, 224, 348, 391
- Massachusettská listina práv 119
- McCain, John 74
- McCormicková, Anne O'Hare 45
- McGee, Robert 424
- McKenzie, Richard 179
- Mencken, H. L. 45, 48, 87, 208
- Merkantilismus 24, 30, 196
- Mezinárodní obchod 191-199
- Mezivláda 25
- Mill, James 295
- Mill, John Stuart 39-40, 42-43, 224, 292, 337
- Milton, John 25, 77, 110, 224

- Ministerstvo alkoholu, tabáku a střelných zbraní (USA) 75
- Mír 8-9, 284-288, 348, 365, 389, 419, 427
- Mises, Ludwig von 8, 46-49, 81-82, 158, 163, 195, 337, 340-342, 353-354, 356, 372, 377, 384, 387, 390, 417-420, 424
- Modulární člověk 137
- Molinari, Gustave de 353
- Monarchie 15, 16-17, 33-34, 36, 350, 386-389
- Monopol 24, 29, 37, 90, 112, 114, 116, 145, 272, 294, 359
 podstata státu a 206, 342, 344, 346-348, 350, 411, 415-416
 poštovní 75, 297-299, 312
- Moore, R. Laurence 110
- Morální ekvivalent války 230-232
 „Morální ekvivalent války“ – James 230
- Morální hazard 148, 308
 „More of the Same“ (Více téhož) – Mencken 208
- Morley, Felix 48
- Morton, Kondracke 339
- Munson, Steven 339
- Muravchik, Joshua 339
- Murray, Charles 154
- Musgrave, Gerald L. 253
- Mussolini, Benito 225
- Myrdal, Gunnar 149, 201
- Myth of the State, The (Mýtus státu)* – Cassirer 341, 344
- N**
- Náboženská pravice 108
- Náboženská tolerance 25, 28, 75, 108-111: viz také oddělení církeve od státu
 historie 19-24
 individualismus a 108
- Náboženské války 23, 113, 323
- Nacismus 230, 285
- Náklady obětované příležitosti 160
- Nároková teorie spravedlnosti 66-71
- Narveson, Jan 64
- Nash, George H. 339
- Nation*, časopis 38, 44, 225
- Nation, State, and Economy (Národ, stát a hospodářství)* – Mises 341, 418, 424
- Nations by Consent: Decomposing the Nation State (Národy na základě souhlasu: rozklad národních států)* – Rothbard 424
- Natural Law, Liberalism, and Christianity (Přirozené právo, liberalismus a křesťanství)* – Dun 376
- Natural Rights: Their Origin and Development (Přirozená práva: jejich původ a vývoj)* – Tuck 341
- Nature and Significance of Economic Science, The (Podstata a význam ekonomické vědy)* – Robbins 352
- Negativní svoboda 73
- Liberty Against Power (Svoboda proti moci)* – Childs 63
- Nejnižší sociální třída 260-261
- Nejvyšší soud, USA 65, 74, 88, 122-123, 271, 347
 o právu na soukromí 66
 o sexuálních právech 278
 o sňatku lidí stejného pohlaví 271
 o zákonu o legálním platidle 123
- Nemanželské děti 260-262, 268-270
- Německo
 církev v 11
 liberalismus v 39
 náboženská tolerance v 20
 nacismus v 230, 285
 východní 175
 západní 162, 200

- Neokonzervatismus 337-339, 348, 351, 384
 Neviditelná ruka 31
 New Deal 44-45, 48, 125, 128, 225
 Nezasloužené zisky 173
 Nizozemsko 24, 108, 196, 322, 326
 Nock, Albert Jay 48, 380, 412, 417
 Nouvellet, Dominique 321
 Novak, Michael 339
 Nový Zéland 102, 157, 196, 248
 Nozick, Robert 50-51, 66-71, 81, 328
- O**
- Občanská práva 37-38, 103, 256, 267: viz také lidská práva
 Občanská společnost 129, 131
 definice 133
 dimenze 142-143
 charita a vzájemná pomoc v 143-150
 kooperace v 138-139
 občanské svobody v 276
 osobní odpovědnost a důvěra v 139-141
 vláda a 150-156
 Secesionistická válka 355: viz také Občanská válka
 Občanská válka 109, 114, 122, 229, 356
 Občanské svobody 276-279
 Obchod
 s dětmi 404-406
 s lidmi 401-403
 s lidským masem 400-401
 s lidskými orgány 398-400
 Obchodní bilance 30, 192-193
 Objektivismus 49, 412
 Oddělení církve od státu 110-111, 323: viz také náboženská tolerance
 historie 18-19
 Nevолnictví 37, 47, 382, 403
- Odum, Howard W. 149
 Ochrana pracovních míst 178-180
 Omezené moci 36, 126, 130
 Omezení držení zbraní 267
 Omyl rozbitého okna 199-201
On Certainty and Uncertainty, Or: How Rational Can Our Expectation Be? (O jistotě a nejistotě neboli jak racionální mohou být naše očekávání) – Hoppe 374
On Liberty (O svobodě) – Mill 39-40, 337
On Power: The Natural History of its Growth (O moci: přirozená historie jejího růstu) – Jouvanel 349
On Time Preference, Government, and the Process of Decivilization (O časové preferenci, vládě a procesu decivilizace) – Hoppe 387-388
 Ondřej II., král 20
 Oppenheimer, Franz 207, 216, 379-380, 414-417
 Osborne, David 317
 Osobní odpovědnost 139-141
 Osudná domýšlivost 47, 228
 Osvícenství 29
 Otroctví 8-9, 21, 37, 41, 74, 99-103, 115, 255, 344, 350, 358, 364, 403, 416, 426
 individualismus versus 100-102
Our Enemy, the State (Náš nepřítel stát) – Nock 48, 380, 412
 Overton, Richard 25, 109
- P**
- Paine, Thomas 33-34, 134, 208, 229
 Palmer, Tom G. 291
 Panství práva 27, 119, 123-126, 141, 177, 187, 227, 234, 237, 326
 Paternalismus 7, 234

- Patersonová, Isabel 48
Patient Power: Solving America's Health Care Crisis (Moc pacientů: řešení krize americké zdravotní péče)
 Goodman, Musgrave 252-254
 Patton, Paul 324
 Payne, James L. 220-221
 Pearson, Benjamine 37
 Peníze 32, 122-123, 422, 316
Pennsylvania Journal – Paine 37
 Perfekcionismus 107
 Pěstitelé jablek 293
Pétition des Fabricants de Chandelles (Petice výrobců svíček) – Bastiat 41
Philosophies of Toleration (Filosofie tolerance) – Smith 109
Philosophy of the Human Mind (Filosofie lidské mysli) – Steward 30
 Pilon, Roger 126
 Pitsch, Peter 327
 Platón 23
 Pluralismus 107-117
 historie 18-19
 perfekcionismus versus 107
 v rasových otázkách 115-117
 v rodinách 113
 v umění 114-115
 ve vzdělání 113-114
 vlastnická práva a 90-91
 Podhoretz, John 339
 Podhoretz, Norman 339
 Podnikatelé 159, 169-173, 289-290, 305
 kritika 173, 176
 zdanění a 186
 Podpory podniků 106, 128, 242, 332
 Podvod 72
 Pojištění 308-311
 bratrské spolky a 147-148
 zdravotní 250-255
- Pojištění proti nezaměstnanosti 309
 Policie, soukromá 307-308, 347, 352
Political Economy of Monarchy and Democracy and the Idea of Natural Order, The (Politická ekonomie monarchie a demokracie a idea přirozeného řádu) – Hoppe 386, 388
 Politické prostředky získávání bohatství 207, 216, 379, 414-415, 417
Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude, The (Politika poslušnosti: pojednání o dobrovolném otroctví) – Boétie 387, 416
 Politika 358-359, 362-363
 Popper, Karl R. 373
 Pornografie 12, 75, 87, 329, 352
 Pošta (USA) 75, 103, 217, 220, 243, 297-299, 312-313
 Potrat 53, 59, 75, 91, 93, 210, 320, 405
Power and Market (Moc a trh [Ekonomie státních zásahů]) – Rothbard 64-65, 343, 351, 356, 383-384
 Pozitivní diskriminace 103, 115, 256-9, 424
 Práva
 falešná 54, 87-92
 lidská: viz lidská práva
 nemožnost konfliktu v 89
 občanská: viz občanská práva
 přirozená: viz přirozená práva
 rovná: viz rovná práva
 vládní komplikace otázky 92-93
 vlastnická: viz vlastnická práva
 Právo 119-120, 376
 alternativní řešení sporů a 306-307
 panství 27, 119, 123-126

- přirozené: viz přirozené
 rovnost před 57-58, 349, 352, 381
 smluvní: viz smluvní právo
 soukromé versus veřejné 349-351
 tvořené soudci 120-121
 ústava a 121-122, 124-131
 zvláštní zájmy 123-126
Právo a obrana jako zboží na trhu – Šíma (ed.) 353, 356, 415, 427
 Právo tvořené soudci 120-121
 Priest, George L. 308-309
 Princip běžného časového úseku 67
 Princip prvotního přivlastnění 63-64, 89, 342, 378
 Princip rovné svobody 39, 51, 73, 83
 Princip spravedlnosti převodu majetku 68
 Princip spravedlnosti získání majetku 68
Principles of Political Economy (Principy politické ekonomie) – Mill 43, 292
 Privatizace 93, 240
 systému sociálního zabezpečení 243, 247-249
 zločinnost a 267-268
 životní prostředí a 281
Production of Security, The (Poskytování bezpečnosti) – Molinari 353
 Prohibice 229
Promise of American Life, The (Slib amerického života) – Croly 44
 Prostituce 398, 403-404
Protection or Free Trade (Ochrana nebo svobodný obchod) – George 197
 Protekcionismus 197, 316, 350
 Protestanti 22, 24, 29
 Průmyslová revoluce 43, 98, 135, 176-177, 180, 201, 235
 První světová válka 44, 46, 229, 338
 Přátelské spolky 146-147, 152
 Přírodní katastrofy 309-311
 Přirozené právo, zákon 17, 22, 27, 29, 33, 341, 343, 426
 Přirozená práva 20-22, 26-27, 33, 41, 50, 53-54, 56, 59, 92-93, 97, 126, 343
 Deklarace nezávislosti o 35, 58, 206
 důsledky 73-80
 odlišná pojetí 81-87
 omezení 86-87
 otroctví a 98, 100-101, 102
 Ústava o 36-37
 v mezních případech 84-86
 Pufendorf, Samuel 22
 Puviani, Amilcare 221
- Q**
 Quesnay, Francois 29
- R**
Race and Culture (Rasa a kultura) – Sowell 169
 Racionální ignorance 210
 Rada pro civilní letectví 218
 Raico, Ralph 22, 29
 Rakouská ekonomická škola 21, 45-48
 Randová, Ayn 22, 49-51, 73, 81, 101, 412
 „Rasismus“ – Randová 101
 Rasmussen, Douglas 81, 84-85
 Rasové otázky 115, 117, 256-259
 individualismus a 98-100
 podnikatelé a 182
 snižování napětí 255-260
 státem financovaná diskriminace 102-103
 Rauch, Jonathan 217, 271

- Rawls, John 224
 Read, Leonard 330
 Reagan, Ronald 154, 239
Reason and Analysis (Rozum a analýza) – Blanshard 374
 Reed Ralph 319
Reflections on the Revolution in France (Úvahy o revoluci ve Francii) – Burke 99
 Reformace 22-23
 Regulace 187-191
 cen 181-185, 250, 352
 mezd 250, 286
 nájmu 181-182, 188
 Reich, Robert 225, 297, 303
Reinventing Government (Nový pohled na stát) – Osborne, Gaebler 317
 Renaissance 22
 „Restoring Constitutional Government“ (Obnovení ústavní vlády) – Pilon 126
Return of Thrift, The (Návrat spořivosti) – Longman 246
 Revenda, Zdeněk 416
Right and Wrong of Compulsion of the State, The (Dobro a zlo státního donucení) – Herbert 383
Right to Ignore the State, The (Právo ignorovat stát) – Spencer 421, 426
Rise and Fall of Society, The (Vzestup a pád společnosti) – Chodorov 97
Road to Serfdom, The (Cesta do otroctví) – Hayek 47
 Robbins, Lionel 352
 Robertson, A. Haeworth 245
 Robertson, Pat 110
 Rodina
 boj s chudobou v rámci 263
 pluralismus v 113-114
 Rodinné hodnoty 268-272
 Roepke, Wilhelm 46, 348
 Rohatyn, Felix 225
 Roosevelt, Franklin D. 45, 123, 125, 317-318
 Roosevelt, Theodore 152
 Rooseveltová, Eleanor 201
 Roscelinus z Compiègne 375
 Rossetto, Louis 326
 Rothbard, Murray 50-51, 64, 81-82, 173, 337, 341, 343, 347, 350-356, 377, 383-384, 387, 390, 417-419, 422, 424, 426
 Rovná práva 57-58, 349, 352, 381
 Rovnost
 příležitostí 57-58
 výsledků 57-58
 Rovnost 57-58
 Rozpočet 152, 209-212, 218, 220, 222, 252, 347, 426
 na obranu 243
 škrty v 106, 242-244, 273
 změny ústavy a 131
 Rozvody 269
 Rummel, Rudolph 348
 Rusko 49, 81, 230, 285
 Rwanda 285
 Řecko, starověké 17, 388
 Řím, starověký 17, 19, 28, 101, 108, 388
 Římské právo 120
- S**
 Salamanská škola 21
 Samuel 16-17, 22 207
 Samuelson, Paul A. 292
 Samuelson, Robert 188
 Scott, Donald 279
 Secese 297, 322, 355-356, 412, 419-421, 423-426
Secession Reconsidered (Nový pohled na secesi) – McGee 424
Second Treatise on Government (Druhé pojednání o vládě) – Locke 26, 345, 377, 410

- Sekta Davidiánů 279
Sensory Order, The (Řád smyslovosti)
 – Hayek 47
 Severní Korea 287
 Sexualita 177-178
 Sharpton, Al 258
 Shearer, Derek 225
 Shelleyová, Mary Wollstonecraftová 99
 Shipman, William G. 248
 Schiller, J. C. F. von 39
 Scholastičtí myslitelé 21, 341
 Schumpeter, Joseph 327
Simple Rules for a Complex World (Jednoduchá pravidla pro komplexní svět) – Epstein 87
 Singapur 248, 356
 Skotsko 29-30, 322
 Slavná revoluce: viz Anglická revoluce
Small is Beautiful and Efficient: The Case for Secession (Malé je krásné a efektivní: důvod pro secesi)
 – Hoppe 424
 Směna 165-169, 342, 378-379, 396-408
 Smírčí řízení 306-307
 Smith, Adam 21-22, 30-32, 98, 167, 172, 192, 198, 224, 237, 284, 410
 Smith, Barry 372
 Smith, George H. 109
 Smluvní právo
 alternativní řešení sporů v rámci 306-307
 svoboda v 78-80, 341
 úpadek 122-123
 Smluvní vláda 304-305
Social Order of a Frontier Community, The (Společenský řád osadnické komunity) – Doyle 149
Social Statics (Sociální statika)
 – Spencer 39
Socialism (Socialismus) – Mises 46
 Socialismus 7, 9, 15, 23, 42, 107, 136, 315, 329-330, 340, 351, 380, 384-386, 427
 demokratický 231
 důvody pro selhání 46, 163-165, 417-418
 národní 138, 337-338: viz také nacismus
 vlastnictví ostatních v 56
 Sociální demokracie 11-12, 297, 315-316, 322, 337-340, 348, 351, 353, 355
 Sociální zabezpečení 54, 88, 186, 239 244-248, 255-256, 262, 297, 351, 398
 blížící se zánik 316
 částky vydávané na 244
 důchod federálních zaměstnanců v porovnání s 220
 odhadované budoucí náklady 246
 odhadované vyčerpání fondů 145
 privatizace 243, 247
 rasová diskriminace v 116-117
 rodinné hodnoty a 270
 vzájemná pomoc versus 150-154
 Sofoklés 17
 Somálsko 285
 Soros, George 136
 Soukromé komunity 303-305, 312, 328-330
 Soukromí 66, 167, 325
 Soukromý, sobecký zájem 30-31, 40, 89, 163, 168, 345, 390
 ve vládě 214, 346
 Sovětský svaz 135, 164, 175, 225-226, 285-286, 338, 422-423
 zničení životního prostředí v 179

- Sowell, Thomas 169, 226
 Spencer, Herbert 39, 44, 51, 81, 383, 421, 426
 Spinoza, Baruch B. 24, 109-110
 Společnost versus stát 33-35, 341-351
 „Spolubydlení“, hnutí 305
 Spontánní řád 16, 30-34, 43, 47, 157, 183, 327, 334
 Spooner, Lysander 41, 416
 Spořitelny (USA) 309
 Spotřebitelské statky 172, 236, 389
 Staělová, Madame de 40
 Stansel, Dean 238-239
 Stát 363: viz také vláda
 demokratický: viz demokratický stát
 obcházení 311-313
 oddělení církve od: viz oddělení církve od státu
 odluka svědomí a 111-117
 původ 207-208, 415-417
 válka a 228-232, 363, 416-417
 Stát blahobytu
 chudoba způsobená 261-263
 od charity a vzájemné pomoci 151-154
 rasové napětí a 284-286
 rodinné hodnoty a 269-270
 zločinnost a 257, 260-262
Stát versus společnost – Šíma 380, 384
State, The (Stát) – Jasay 414
 Stavby nouze 83-84
 Steele, Shelby 256
 Stegman, Frank W. 213
 Stewart, Dugald 30
 Stroup, Richard L. 174, 176, 178, 281
 Stříbrný standard 122
 Stuartovská dynastie 23-24, 26-27
 Studená válka 243, 285-287, 339
 Studentské půjčky a jejich alternativy 312
 Superfond 282
 Susu 145
 Svědomí
 oddělení státu a 11-117
 svoboda 26, 74-78, 109
Svoboda a hospodářský růst – Šíma, Gwartney 425
 Svoboda
 myslí 60
 projevu 11, 25, 37, 40, 60, 65, 74-77, 277
 smluvní 78-80
 svědomí 74-78, 109
 tisku 40, 60, 75, 90, 167, 277
 Svobodný trh 30-33, 157-203
 dělba práce na 167-169
 ekonomický růst na 174-178
 informace a koordinace na 159-165
 narušování jeho koordinace státem 178-199
Sweet Land of Liberty? (Zaslíbená země svobody?) – Holzer 122
 Šest ediktů 29
 Šíma, Josef 353, 380, 384, 415, 425, 427
 Španělsko 21, 24, 322
 Šťastný, Dan 372
 Švédsko 111, 252
 Švýcarsko 46, 196, 321, 323, 326
T
 Tao 16, 139
Tao-Tè-t'ing (Lao-c') 15
Teen Challenge, program 153
 Technologie 38, 42, 51, 80, 133, 144, 174, 176-177, 180, 184, 195, 198, 269, 284, 328, 330, 421
 cenzura a 76
 informační 312, 316, 325-326
 majetková práva a 63

- šifrovací 325
v medicíně 249
vzdělávací systém a 274-276, 303
Termínové trhy 308-311
Terra Libera, časopis 360, 380, 384, 393, 409
Tertulianus 19
Theodosius, císař 18
Theologicko-politický traktát – Spinoza 24
Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution (Teorie a historie: interpretace ekonomického a sociálního vývoje) – Mises 340
Theory of interest – Huelsmann 377
Theory of Moral Sentiments, The (Teorie mravního citění) – Smith 30
Theory of Socialism and Capitalism, The (Teorie Socialismu a kapitalismu) – Hoppe 370, 375, 378, 380
Thomas, Franklin 74
Thomsonová, Judith Jarvis 59
Thurmond, Strom 259
Tocqueville, Alexis de 39, 142-143, 153
Tolerance 107-117, 330, 406-407: viz také náboženská tolerance
Toward a General Theory of Error Cycles (K obecné teorii chybových cyklů) – Huelsmann 390
Towards a Reconstruction of Utility and Welfare Economics (K rekonstrukci užítka a ekonomie blahobytu) – Rothbard 352
Tragédie společné pastviny 280-281
Trenchard, John 28
Trh: viz svobodný trh
Trinity House 293
Tržní cena 160, 174
Tržní selhání 290-292
Tuck, Richard 341
Tugwell, Rexford 128
Tullock, Gordon 345
Tunel pod kanálem La Manche 141
Turgot, A. R. J. 29
Twain, Mark 211, 272
Typová distribuce 67
Tyranie statu quo 218
Tyrrell, Emmett 339
- U**
United Parcel Service 298
University of California at Berkeley 103
University of Connecticut 76
Úřad pro kontrolu potravin a léčiv 125, 278
Úspory 175-177, 247-248, 377, 422
Úspory z rozsahu 96
Ústava Spojených států 53-54, 66, 110-11, 115, 122, 256
1. dodatek 75, 76, 110, 113, 117
5. dodatek 124
9. dodatek 36, 130, 276
10. dodatek 36, 130, 276, 318
13. dodatek 74
článek I, část 8 36, 126-127, 131
klauzule o veřejném prospěchu 129
omezení vlády a 126-131
Utilitarismus 30, 43, 81
Mises o 82-83
svoboda projevu a 77
Utopie 226, 328-330
Úvěr 140-141, 388
Územní plánování 151, 270
Válka
důvody pro vyhnutí se 284-286
kulturní 113, 117, 323
mezinárodní obchod a 197
růst státu a 284-286
Spencer o 39
stát a 228-232, 363, 416-417

- V**
Válka proti drogám 257, 287, 316
Válka proti chudobě 154, 232, 256
Válka v Perském zálivu 285
Včelařství 293
Věk inovací 327
Velká Británie
dobyty Normany 208
náboženská tolerance v 20, 109
odpověď na absolutismus v 25-27
osvícenství v 29-33
počátky liberalismu v 25-27
porážka liberalismu v 237
přátelské spolky 146-147
státní církev v 111
státní zdravotní péče 252
vzdělávací systém v 294-295
zaměstnanost v 180
Velká deprese 45
„Velká společnost“, program 98, 261
Veřejná volba 213-214, 345, 383, 415
Veřejné statky 289, 304-305
mylné ztotožnění s 292-294
tržní selhání a 290-292
Veřejný (vládní) sektor 218, 224, 226, 238-240, 242, 257, 312, 317, 323-324, 386, 414, 422
Veto 131
Vietnamská válka 210-211, 285
Vilém, král 26
Vindication of the Rights of Man, A (Ospravedlnění ženských práv) – Wollstonecraftová 37, 99
Virginský zákon o náboženské svobodě 113
Visions upon the Land (Vize o zemi) – Hess 284
Vitoria, Francisco de 22
Vláda 205-232, 338-356: viz také stát
důvod pro nadměrný růst 213-228
důvod pro poskytování služeb 294-296
efekt války na velikost 284-286
ekonomický růst a 237-242
jako narušovatel koordinace svobodného trhu 178-199
konkurence mezi různými 424-426
ničení životního prostředí a 283
občanská společnost a 150-156
odlišení státu a 206-207
omezení 20-21, 35-37
peníze vybírané každoročně 239-240, 386-387
role ve svobodné společnosti 205, 341-345
specifické způsoby snižování velikosti 240-241
společnost versus 33-35, 341-351
ústavní omezení 126-131, 346-349
útěk od služeb poskytovaných 296-308
v soukromých rukou 386-387
ve veřejných rukou 387-388
viditelné versus neviditelné efekty 40-41, 199-202
výrobní proces a 198-199
zachování pracovních míst a 178-180
Vlastnická (majetková) práva 20, 60-66, 187, 234, 351, 354, 380-391, 397-404, 420-421, 424, 426
jako lidská práva 64-66, 86, 89-90, 206, 376-379
Locke o 27, 377
nároková teorie spravedlnosti o 66-71
nemožnost zrušit 61, 376-378

pluralismus a decentralizace v 90-91
 původní přivlastnění: viz princip prvotního přivlastnění životní prostředí a 166, 280-283
 Vlastnictví sebe sama 25, 41, 55-56, 341, 344, 346-347, 354, 402
 implikace 58-60
 náboženská tolerance a 109
 vlastnická práva a 60-63
 Vodní práva 63
 Voltaire 27, 109
 Vonnegut, Kurt 58
 Vražda 58
 Východní Německo 175
 Výjmenované moci 36, 126-127, 130
 Vzácnost 9, 61, 174, 368, 370-371, 377
 Vzájemná pomoc 143-150
 její nahrazování státem 151-154
 Vzdelání 240, 243, 262-263, 272-276, 312, 326, 360, 365, 409
 centralizace 324
 kupony na 275
 nízká kvalita 272-275
 před státním školským systémem 275, 294-295
 útek od státem placeného 300-303

W
 Wallis, W. Allen 294-295
 Walzer, Michael 107
 Washington, George 130, 285
 Wattenberg, Ben 339
Wealth of Nations, The (Bohatství národů) – Smith 31, 34, 410
 Weaver, Sammy 279
 Weaver, Vicki 279
 Weisberg, Jacob 318
Western State as a Paradigm: Learning from History, The (Západní stát jako paradigma: poučení z historie) – Hoppe 341
What Everyone Should Know about Economics and Prosperity (Co by měl každý vědět o ekonomii a prosperitě) – Gwartney, Stroup 174
What has Government Done to Our Money? (Co vláda provedla s našimi penězi? [Peníze v rukou politiků]) – Rothbard 422
 Wildavsky, Aaron 191, 339
 Wilderová, Laura Ingalls 48
 Will, George F. 35
 Williams, Roger 109-111
 Wilson Woodrow 230
 Wilson, James 53
 Wilson, James Q. 339
 Wilson, William Julius 261
 Winston, Clifford 174
Wired 75, 326
 Wolfe, Tom 310
 Wollstonecraft, Mary 37, 99
 Woods, John 264

Y
 Yudof, Mark G. 100

Z
 Zaffere, Philip 169
 Zákon o legálním platidle 123
 Zákon o minimální mzdě 183, 217, 262
 Zákon o reformě telekomunikací 76
 Zákon o registraci obyvatel (Jižní Afrika) 104
 Zákon o slušnosti v komunikacích 76
 Zákon o vyloučení Číňanů 102
 Zákon o živnostenském podnikání (ČR) 398
 Zákony zájmových skupin 123-126

Západní Německo 175, 200, 338
 Zdravotní péče 190, 211, 226, 245-246, 249-255
 bratrské spolky a 148-152
 efekt pojištění na 250-255
 znárodnění 252
 Zdravotní spořicí účty 252-255
 Zdravotnictví 148-149, 152-153, 210-211, 245-246, 249-255, 295, 398
 Zisk 172-174: viz také nezasloužené zisky
 daň z 185-187
 monopolní 386, 422
 Zlatá bula 20-21, 206
 Zlatá klauzule 123
 Zlatý standard 122-123, 356
 Zločin 99, 125-126, 233, 255, 264-268, 388
 kontrola zbraní a 267
 politici a 211, 217, 411, 415, 426
 privatizace a 267
 soukromé komunity a 268
 soukromí policisté a 307
 stát blahobytu a 257, 260-262
 zákaz drog a 243
 Znárodnění 44, 421
 zdravotní péče 152, 252
 železnice 230
 Zoon politikon 369
 Ztráty 169-174
 Železnice 230
 Železný trojúhelník 218
 Ženská práva a feminismus 37, 39, 99-100
 Životní prostředí 279-284
 privatizace a 281
 státní ničení 283
 vlastnická práva a 166, 280-283
 zákony o 125-126, 188

KNIHY NABÍZENÉ LIBERÁLNÍM INSTITUTEM

Připravujeme

Ludwig Mises *Byrokracie*

Tato Misesova kniha navždy změnila romantické představy o konání státních úředníků a dala vzniknout celému ekonomickému směru – teorii veřejné volby. Mises ukázal na příčiny vzniku byrokratické společnosti a podrobně analyzoval důsledky byrokratizace v širokých souvislostech. *170 stran, cena 170 Kč*

Rothbard, Murray *Ekonomie – Pojednání o lidském jednání a harmonii trhů*

Toto dílo je klenotem mezi učebnicemi ekonomie. To proto, že se jedná o systematické a komplexní pojednání o ekonomii, jež je představena jako společenská věda založená na logické dedukci (a nikoli matematické formalizaci a budování nerealistických abstraktních modelů), která ze základních axiomů dokáže vyvodit závěry týkající se složitých společensko-ekonomických jevů, jako je například problematika monopolů či teorie hospodářského cyklu.

Cca 1000 stran, cena zatím nebyla upřesněna

Josef Šíma a Dan Štátný *Ekonomie v rukou politiků*

Kniha ukazuje na politizaci ekonomické vědy a dokazuje, že celá řada ekonomů by měla být spíše označena za politiky, kteří ekonomii pouze zneužívají k ziskovým cílům. Vysvětluje, že řada nejpoužívanějších konceptů v ekonomii je produktem právě takovýchto politiků, kteří se vydávají za ekonomy.

Cena ani počet stran není zatím znám

David Boaz

Ján Pavlík
Teorie spontánního řádu

Systematické pojednání o teorii spontánního řádu, které staví na epochálním příspěvku F. A. Hayeka v této oblasti. Hayekova teorie je dále rozpracována, metodologicky ukotvena a také opatřena reakcemi na výhrady oponentů. Tato kniha završuje mnohaletou vědeckou práci, kterou doc. Pavlík teorii spontánního řádu věnoval.

Cena ani počet stran není zatím znám

Rusell D. Roberts*O věčné hlouposti aneb Příběh o mýtech protekcionismu a svobodném obchodě*

Klasický anglický ekonom David Ricardo je považován za jednoho z nejvýznamnějších zastánců svobodného obchodu. Této své pověsti se snaží dostát i po své smrti: pozorně sleduje, jak se „jeho“ myšlenky svobodného obchodu daří. Když to vypadá opravdu špatně, sestupuje z nebe a snaží se ukázat zastáncům protekcionismu, že jejich (možná) dobře míněné úmysly k ničemu dobrému nevedou... Kniha amerického ekonomy R. Robertse zábavnou formou odhaluje rozporuplnost a nesmyslnost populární doktríny protekcionismu.

Asi 160 stran, prodejní cena ještě nebyla stanovena

Tituly roku 2002**James Buchanan***Politika očima ekonomy*

Kniha obsahuje čtyři zásadní Buchananovy eseje, které dokumentují jeho přínos k ekonomické vědě. Najdeme zde esej po povaze nákladů, kapitolu o povaze ekonomického zkoumání, text o konstituční smlouvě a také úvahu nad tím, jak zkrotit stále rostoucí stát, jenž si uzurpuje moc, která mu nenáleží.

136 stran, doporučená prodejní cena 200 Kč

Jiří Schwarz (ed.)*Křesťanský filozof a ekonom Michael Novak*

Kniha představuje originální přínos věhlasného křesťanského filozofa a ekonomy Michaela Novaka ke zkoumání hospodářské reality, ekono-

Liberalismus v teorii a politice

mických systémů a chování institucí, tzv. teologii ekonomiky. Jde o jedinečnou syntézu náboženství s liberální tradicí. Součástí knihy je fotodokumentace Novakovy návštěvy Prahy.

80 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly roku 2001**Murray N. Rothbard***Peníze v rukou státu*

Vývoj peněz na svobodném trhu a jejich úplné ovládnutí státy, to je téma proslulé Rothbardovy knihy sepsané velmi působivě pro nejširší okruh čtenářů. Zneužívání této ohromné moci nad penězi a celou ekonomikou je jen dalším logickým krokem. Profesor Rothbard popisuje mechanismus uchvácení peněz a popis ničivých vládních intervencí a zhoubné politiky centrálních bank do rozpadu bretonwoodského systému. Vývoj od 70. let až ke vzniku eura zachycuje a vysvětluje v obsáhlém doslovu Guido Huelmann. Celá kniha prokazuje, že za inflaci a hospodářské krize jsou odpovědní centrální banky – nástroj, kterým stát ovládá peníze.

160 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

Adam Smith*Bohatství národů*

Nejznámější dílo zakladatele ekonomické vědy není třeba představovat. Bohatství národů vychází v češtině po dlouhých desetiletích, aby se čeští čtenáři mohli opět seznámit s nestárnoucí Smithovou obhajobou „neviditelné ruky trhu“ a varováním před nárůstem moci státu, protekcionismem a vysokými daněmi.

986 stran, doporučená prodejní cena 690 Kč

Murray N. Rothbard*Ekonomie státních zásahů*

Ekonomie státních zásahů je první do češtiny přeložená kniha světoznámého libertariánského ekonomy M. Rothbarda, která rozebírá všechny myslitelné způsoby vládních zásahů do svobodné směny (jako jsou nej-
různější druhy daní, vládní výdaje, licencování povolání atd.) a dokazuje,

David Boaz

že jejich společnou vlastností je snižování lidského blahobytu. Dokládá, že ke zvyšování blahobytu všech lidí je nutný svobodně fungující trh bez existence vládních zásahů.

464 stran, pevná vazba, doporučená prodejní cena 420 Kč

Tituly roku 2000

Josef Šíma

Trh v čase a prostoru: hayekovská témata v současné ekonomii

Kniha představuje několik nosných témat rakouské ekonomie, na jejichž rozpracovávání se významně podílel i nositel Nobelovy ceny za ekonomii F. A. Hayek. Jsou jimi ekonomická metoda, teorie peněz, teorie kapitálu, hospodářský cyklus a analýza Velké deprese. Toto poznatky jsou kladeny do protikladu s pohledem ekonomů hlavního ekonomického proudu.

112 stran, doporučená prodejní cena 70 Kč

Josef Šíma (ed.)

Liberální ekonom Grigorij Javlinskij

Kniha obsahuje Výroční přednášku Liberálního institutu, kterou G. Javlinskij přednesl při přebírání ceny „Za přínos k rozvoji liberálního myšlení a naplňování idejí svobody, soukromého vlastnictví, konkurence a vlády zákona v praxi“. Najdeme zde zásadní názory na úlohu soukromého vlastnictví při ekonomické transformaci, charakteristiku ruského „nomenklaturního puče“ a alibismu západních politiků, a také pohled na válku v Čečensku. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

64 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Jiří Schwarz (ed.)

Hayek Semper Vivus

Hayek stále živý je sbírkou esejů, které rozebírají přínos jednoho z největších myslitelů tohoto století a nositele Nobelovy ceny za ekonomii Friedricha Augusta von Hayeka. Jedná se o ucelenou kombinaci náročnějších filozofických textů i populárnějších přiblížení některých aspektů Hayekova díla, kterou ocení každý začínající i pokročilý „Hayekovec“.

168 stran, doporučená prodejní cena 130 Kč

Liberalismus v teorii a politice

Dominick T. Armentano

Proč odstranit protimonopolní zákonodárství

Protimonopolní zákonodárství je prostředkem likvidace úspěšných podnikatelů za pomoci politických prostředků a moci státu. Profesor Armentano to vyvozuje ze studia ekonomické teorie i historie protimonopolního zákonodárství. Neopomíjí ani případ Microsoftu ani ostatní velké případy, které potvrzují jeho tezi.

136 stran, doporučená prodejní cena 150 Kč

Roger E. Meiners a Bruce Yandle

Jak common law chrání životní prostředí

Publikace ukazuje, jakou roli může sehrát zákonný rámec při ochraně životního prostředí. Na rozboru konkrétních případů ilustruje, jak silná právní tradice umožňovala běžným občanům ochraňovat vzduch, půdu a vodu, často proti mnohem silnějším protivníkům. V průběhu 20. století však bohužel méně efektivní regulace nahradila kdysi tak obvyklá právní řešení a navíc přinesla řadu dalších problémů. Publikace je vydávána ve spolupráci se Společností pro právní a ekonomické vzdělávání.

48 stran, doporučená prodejní cena 60 Kč

Tituly roku 1999

Josef Šíma (ed.)

Jerry Jordan – Změněná úloha centrálních bank v XXI. století

Světověznámý teoretik centrálního bankovníctví a prezident Federal Reserve Bank of Cleveland diskutuje chyby standardních měnových politik, vliv nových technologií na postavení centrálních bank, smysluplnost teorií svobodného bankovníctví, důležitost postavení zlata a nutnost privatizace zlatých rezerv.

56 stran, doporučená prodejní cena 65 Kč

Josef Šíma (ed.)

Hans Tietmeyer – Euro a ekonomiky v transformaci

Prezident Bundesbanky ve své přednášce u příležitosti udělení Výroční ceny Liberálního institutu hovoří o nutnosti podporovat konkurence-

David Boaz

schopnost všech sektorů ekonomiky jako nutné reakci na vytvoření jednotné evropské měny. Popisuje vliv eura na země v transformaci, příčiny a řešení krize v Japonsku a představuje základní principy sociálně-tržního hospodářství. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

64 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Josef Šíma (ed.)***Právo a obrana jako zboží na trhu***

Kniha se skládá ze tří esejů, které ukazují, jak se vyvíjela myšlenka ryze tržní společnosti, ve které všechny služby včetně poskytování obrany, bezpečnosti a vymáhání spravedlnosti budou poskytovány trhem, a nikoli teritoriálním státním monopolem. Na průkopnický esej Gustave de Molinariho z roku 1849 navázal na přelomu 50. a 60. let 20. století Murray N. Rothbard a detailní fungování celého systému ryziho tržního hospodářství rozpracoval v 90. letech Hans-Hermann Hoppe. Všechny tři přelomové práce jsou doplněny studií Josefa Šímy o vývoji francouzské *laissez faire* tradice, která vyústila v Molinariho práci, a základech moderního amerického libertariánského myšlení.

120 stran, doporučená prodejní cena 110 Kč

Ken Schoolland***Podivuhodná dobrodružství Jonatana Gullibla***

Kniha Kena Schoollanda, která se stala celosvětovým bestsellerem, je smyšleným příběhem o putování hlavního hrdiny Jonatana Gullibla po zemi, která trpí nesvobodou. Tato zem má všechny neduhy moderního státu blahobytu a hlavní hrdina postupně odhaluje všechny jeho vnitřní rozpory.

168 stran, doporučená prodejní cena 90 Kč

F. A. Hayek***Soukromé peníze – Potřebujeme centrální banku?***

Věhlasná kniha nositele Nobelovy ceny za ekonomii ukazuje, jakým způsobem funguje vydávání peněz ve svobodné společnosti, a přesvědčivě dokazuje, že je na čase vrátit i produkci – pro hladké fungování ekonomiky tak nenahraditelné komodity – peněz z rukou státního monopolu v podobě centrální banky zpět do rukou trhu.

176 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

Liberalismus v teorii a politice

Henry Hazlitt***Ekonomie v jedné lekci***

Ekonomie v jedné lekci je klasické dílo slavného ekonoma, filosofa a žurnalisty Henry Hazlitta, které se stalo bestsellerem v mnoha zemích světa. Jasným a srozumitelným jazykem jsou v knize představeny základní principy ekonomie, jejich aplikace do oblasti hospodářské politiky a reakce na kritiky tržního hospodářství z řad většinové keynesiánské obce. Kniha je vhodná jako středoškolská učebnice ekonomie nebo jako úvodní vysokoskolský ekonomický text.

224 stran, doporučená prodejní cena 199 Kč

Josef Šíma (ed.)***Roger Douglas – Tvůrce nejúspěšnější hospodářské reformy XX. století***

Kniha zachycuje pražskou návštěvu sira Rogera Douglase, bývalého ministra financí Nového Zélandu, který byl tvůrcem jeho úspěšné liberální reformy v druhé polovině 80. let. Přednášky, diskuse a rozhovory s Rogerem Douglasem ukazují, jak se má provádět reforma, kterou nemá potkat stejný osud jako neprovedenou reformu českou. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

100 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly roku 1998**Frédéric Bastiat*****Co je vidět a co není vidět***

Ve sbírce esejů slavného francouzského ekonoma, filosofa a žurnalisty, která je uvedena obsáhlou studií doc. Jana Pavlíka, nalezneme mimo hlavního eseje *Co je vidět a co není vidět*, který dal název celé sbírce, také slavné eseje *Petice výrobců svící*, *Dva systémy etiky*, *Obchodní bilance a výňatek z Bastiatovy hry Protekcionismus aneb Tři konšelé*. Kniha je obsahem svobodného trhu a dokazuje nesmyslnost argumentů politiků, kteří se snaží regulovat a přerozdělovat.

180 stran, doporučená prodejní cena 165 Kč

Israel Kirzner***Jak fungují trhy***

Přední současný teoretik Israel Kirzner ve své knize představuje pohled rakouské ekonomické školy na úlohu podnikatele a fungování trhů, který

David Boaz

otevřít další možnosti, jak je možné obhajovat omezení role státu a státních zásahů v soudobé společnosti. Profesor Kirzner, který navazuje na myšlenky velikánů rakouské školy Misesa a Hayeka, přesvědčivě ukazuje, jak mylné a scestné jsou argumenty těch, kteří hovoří o možnosti efektivního fungování socialismu, o potřebě protimonopolního zákonodárství, o škodlivosti reklamy nebo o nespravedlnosti kapitalismu.

90 stran, doporučená prodejní cena 99 Kč

Ludwig von Mises *Liberalismus*

Misesův Liberalismus je klasickým dílem, ve kterém autor obhajuje myšlenky svobody a míru, myšlenky liberalismu. Nejedná se o striktně ekonomickou analýzu, a proto můžeme sledovat důslednou aplikaci liberálního přístupu např. v oblasti školství, v oblasti vnitřní politiky vícenárodních států a i v oblasti zahraniční politiky. Kniha je doplněna obsáhlým doslovem profesora Hoppeho, ve kterém je popsána Misesova profesionální dráha a nastíněn vývoj rakouské školy, jíž byl Mises předním představitelem.

186 stran, doporučená prodejní cena 168 Kč

Jan Pavlík (ed.) *Milton Friedman v Praze*

Kniha zachycuje návštěvu Prahy jedním z největších ekonomů tohoto století a nositelem Nobelovy ceny Miltona Friedmana. Obsahuje Friedmanovy přednášky, rozhovory a zamyšlení nad tématy, která nejsou striktně ekonomická a která ukazují na šíři liberálního přístupu k obecným společenským jevům. Knihu doplňuje série barevných fotografií a přehled polemik, které Friedmanova návštěva vyvolala v českém tisku. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

103 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly předcházejících let

Gary S. Becker *Teorie preferencí*

Kniha představuje reprezentativní průřez tvorbou nositele Nobelovy ceny a slavného chicagského ekonomu Gary S. Beckera let sedmdesátých až

Liberalismus v teorii a politice

devadesátých. Jde o texty, které se již stačily zařadit do zlatého fondu ekonomické literatury. Souhrn témat je velmi rozmanitý a potvrzuje, proč Becker bývá označován za ekonomického imperialistu: ekonomická analýza žebřání, výběru životního partnera, tvorby cen v rybích restauracích nebo např. empirická analýza cigaretového návyku. V Beckerově pojetí je ekonomie skutečným impériem, které pokrývá prakticky všechny sféry lidského chování.

368 stran, doporučená prodejní cena 190 Kč

Milton Friedman *Metodologie pozitivní ekonomie*

Studie představuje základní metodologický přínos Miltona Friedmana, který ovlivnil zásadním způsobem vývoj ekonomické vědy ve druhé polovině 20. století.

20 stran, doporučená prodejní cena 25 Kč

Milton Friedman *Za vším hledej peníze*

Kniha vychází z více než 50 let Friedmanova studia peněz a peněžních institucí a ukazuje na řadě historických epizod z různých období na velmi překvapivé souvislosti mezi chováním měnových autorit (panovníků, centrálních bank) a politickými událostmi. V knize, která je psána velmi čtivě, se dovídáme, jak politické ústupky jedné úzké zájmové skupině v několika státech USA přivedily nástup komunismu v Číně, sledujeme, jak znehodnocování zlatých mincí přivedlo rozpad Římského impéria, Friedman ukazuje, jakou shodou náhod došlo k tomu, že se zlato stalo hlavním měnovým kovem. Na příkladech z nedávné doby jasně vidíme, jak nezodpovědné vlády mnoha zemí světa pomocí inflace ožebračily své občany a jak bezprecedentní je současná situace světového měnového uspořádání.

262 stran, doporučená prodejní cena 170 Kč

Jan Pavlík (ed.) *Gary Becker v Praze*

Publikace zachycuje návštěvu prof. Gary S. Beckera v Praze v březnu roku 1995. Obsahuje projevy Gary Beckera, Dušana Tríska, Karla Dyby a Tomáše Ježka při příležitosti 5. výročí založení Liberálního institutu, slav-

David Boaz

nostní projev prof. Beckera při příležitosti udělení hodnosti Doctor honoris causa Vysoké školy ekonomické v Praze, diskuse prof. Beckera s Václavem Klausem, Václavem Havlem, Jiřím Schwarzem a Tomášem Škrdlantem (režisérem filmu o Gary Beckerovi „Homo economicus“). Kniha také obsahuje mnoho barevných fotografií a dodatek o díle Gary Beckera a činnosti Liberálního institutu a Centra liberálních studií. Tato publikace je dostupná i v anglické jazykové verzi.

100 stran, doporučená prodejní cena 89 Kč

Milton Friedman

Kapitalismus a svoboda

„Tato kniha je jednou z nevlivnějších knih o kapitalismu a svobodném trhu ve 20. století. Napomohla k názorovému posunu mnoha mladých lidí od socialismu směrem ke svobodnému trhu.“ (Gary Becker) Kapitalismus a svoboda je knihou, jež se dotýká velkého množství témat, která jsou propojena jedním společným motivem, a tím je svoboda jednotlivce, nutnost omezení nadměrné úlohy státu v mnoha oblastech lidské činnosti. Hovoří se zde o moci státu a úloze peněz, o školství a vzdělávání, zákonech na podporu zaměstnanosti, monopolech, udělování státních licencí, přerozdělování příjmů, společenském blahobytu a chudobě. Milton Friedman zde také představuje několik svých originálních konceptů, jako je negativní důchodová daň nebo kupony na vzdělávání.

182 stran, doporučená prodejní cena 98 Kč

F. A. Hayek

Kontrarevoluce vědy

„Hayekovu Kontrarevoluci vědy by si měl přečíst každý, kdo jen na chvíli uvažuje o možnosti nahrazení spontánního řádu sociálním inženýrstvím. Každý takový romantický snělek se po přečtení Hayekovy knihy ocitne v konfrontaci mezi utopickými sny a tvrdou realitou.“ (Miroslav Ševčík) F. A. Hayek, který proslul svou knihou Cesta do otroctví, obdržel Nobelovu cenu za ekonomii v roce 1974 a opět přivedl do centra pozornosti myšlenky rakouské školy jako alternativy hlavního proudu světové ekonomie. Hayek se v této knize zabývá poněkud obecnější otázkou zneužívání a úpadku lidského rozumu ve společenských vědách, které jsou způsobeny přejímáním vědeckých metod přírodních věd. Hayek hovoří o „otrockém napodobování metod a jazyka Vědy“, které nazývá scientismem, jako protikladu důkladného a nezaujatého vědeckého zkoumání. O příčinách a následcích tohoto vývoje se čtenář doví v této světově vysoce oceňované knize.

212 stran, doporučená prodejní cena 119 Kč

Liberalismus v teorii a politice

Detmar Doering (ed.)

Liberalismus v kostce

„Tento reprezentativní soubor statí liberálních autorů umožní čtenáři konfrontovat své myšlení a názory s přístupy klasického liberalismu. Mnoha lidem nastaví zrcadlo, které jim pomůže identifikovat vlastní názory. Po přečtení někteří poznají, že vůbec nejsou liberály, jak se mylně domnívali, jiní s překvapením zjistí, že mají k liberalismu velmi blízko.“ (Jiří Schwarz) Kniha je antologií statí velikánů světového liberálního myšlení, mezi kterými najdeme jména jako Adam Smith, John Locke, Edmund Burke, John Stuart Mill, David Hume, Frédéric Bastiat, Ludwig von Mises, F. A. Hayek, Karl Popper a další. Kniha alespoň částečně snižuje deficit, který byl způsoben mnohaletou násilnou izolací českého čtenáře od prací liberálních autorů. Liberalismus v kostce si klade za cíl přiblížit širokému okruhu čtenářů základní myšlenky liberalismu a vyvrátit mnohá přezívající klišé.

87 stran, doporučená prodejní cena 59 Kč

Robert Holman

Vývoj ekonomického myšlení

„Tato knížka není určena ani tak historikům nebo ekonomickým odborníkům, ale spíše širší veřejnosti... Na přehledu vzniku, vývoje a zániku nejvýznamnějších ekonomických škol, od těch dávno minulých až po dnešní, které vytvářejí podobu soudobého ekonomického myšlení, chce čtenáři přiblížit hlavní etapy a mezníky ve vývoji ekonomického světového názoru... Chceme-li pochopit ekonomii dneška, musíme se vrátit ke starým autorům a čerpat z jejich moudrosti... Řada našich dnešních omylů pramení z toho, že nedoceňujeme jejich odkaz.“ (Robert Holman)

56 stran, doporučená prodejní cena 45 Kč

Publikované projekty Liberálního institutu

Konkurence — cesta k efektivní výrobě a spotřebě elektrické energie (1998)

Konkurence v českém plynárenství (1999)

Železnice jako součást dopravního trhu (2001)

Studie jsou dostupné na adrese <http://www.libinst.cz>.

Rozpracované projekty

Deregulace a konkurence v telekomunikacích

Privatizace a konkurence ve vodárenství

Privatizace České pošty